

ภาควิชาโบราณคดี
คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร

โบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในประเทศไทย

ฉบับคู่มือครูสังคัมศึกษา

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ขณะดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
พระหัตถ์ขวาทรงถือแว่นขยายส่องดูโบราณวัตถุ
ทรงฉายเมื่อ พ.ศ. 2450 ทรงมอบให้พระยาโบราณมนูราชูรัักษ์
(ต่อมาคือพระยาโบราณราชธานินทร์)

โบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในประเทศไทย

ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา

จัดทำโดย

ภาควิชาโบราณคดี

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

โดยได้รับการสนับสนุนจาก

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ

เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

พื้นที่พิเศษเมืองโบราณอู่ทอง

โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา

จัดทำโดย

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

พิมพ์ครั้งที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๔๕ (จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม)

พิมพ์ครั้งที่ ๒

พ.ศ. ๒๕๕๙ (จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม)

ISBN ๙๗๔-๒๗๒-๕๖๒-๔

บรรณาธิการ

ธนิช เลิศชาญฤทธ์

กองบรรณาธิการ

รัศมี ชูทรงเดช

จิรุตสา คชาชีวะ

ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง

ธนพรรณ เจริญศัตราภรณ์

ออกแบบปก-รูปเล่ม และพิสูจน์อักษร

สฤณีพงศ์ ชุนทรง

พิมพ์ที่

บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด

๒๑๙ ซอย ๑๐๒/๒ ถนนเพชรเกษม แขวงบางแคเหนือ เขตบางแค
กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐ โทร. ๐๒-๘๐๙-๒๒๘๒-๓ โทรสาร ๐๒-๘๐๙-๒๒๘๗

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก

ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการมีหลักสูตรที่มีเนื้อหาวิชาเกี่ยวข้องกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็นวิชาที่คณะโบราณคดีเปิดสอนอยู่โดยตรงและมีบุคลากรผู้เชี่ยวชาญด้านดังกล่าว ดังนั้นเพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ให้เข้าใจกันอย่างถูกต้องและแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงจัดอบรมครูและอาจารย์ผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทยในระดับต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑) เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างขวางในหมู่นักเรียนไทยทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นครูและอาจารย์ ซึ่งจะสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมนี้ไปเผยแพร่กับนักเรียนได้อีกต่อหนึ่ง

๒) เพื่อเสริมทักษะการสอนให้แก่ครูอาจารย์ด้านประวัติศาสตร์รู้จักการนำเอาหลักฐานและข้อมูลทางโบราณคดีไปใช้ประกอบการเรียนการสอน

๓) เพื่อเป็นการเผยแพร่แนวความคิดในการนำหลักฐานและข้อมูลทางโบราณคดีไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาทางประวัติศาสตร์

๔) เพื่อเป็นการบริการทางวิชาแก่สังคมอันเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของสถานศึกษา

๕) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกันและกับคณาจารย์คณะโบราณคดีทั้งในระหว่างการอบรมและในอนาคต

ภาควิชาโบราณคดี ได้จัดอบรมครูและอาจารย์ผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ภายใต้ชื่อ “โครงการฝึกอบรมครูสังคมศึกษาด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทย” ซึ่งปรากฏว่ายังมีคณะครูและอาจารย์สนใจแต่ไม่มีโอกาสเข้าร่วมการอบรมใน

ครั้งแรกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในปี ๒๕๔๕ ภาควิชาจึงจัดโครงการจัดอบรมดังกล่าวอีกครั้ง ในระหว่างวันที่ ๑๙ - ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๕

หนังสือเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดอบรมดังกล่าว ซึ่งคณะผู้เขียนมุ่งหวังที่จะเผยแพร่ความรู้และข้อมูลใหม่ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในหมู่ครูและอาจารย์ นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และผู้สนใจทั่วไป

เนื้อหาแต่ละเรื่องในหนังสือเล่มนี้ล้วนแต่เขียนโดยอาจารย์ที่เกี่ยวข้องและมีประสบการณ์วิจัยภาคสนามในหัวข้อที่เขียนโดยตรงมานาน และต่อเนื่อง ฉะนั้นจึงรับรองได้ในระดับหนึ่งว่าหนังสือเล่มนี้อุดมด้วยข้อมูลด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่มีความเชื่อถือได้มากที่สุดเล่มหนึ่งในวงการโบราณคดีไทย และผู้เขียนหลายท่านยังเพิ่มเติมข้อมูลที่ยังไม่เคยเผยแพร่ที่ได้มาก่อนด้วย

ในแง่ขอบเขตของเนื้อหา หนังสือเล่มนี้พยายามนำเสนอเรื่องราวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคสมัยที่มีการตั้งถิ่นฐานรุ่นแรกของมนุษย์ (modern humans) ในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน มาจนถึงยุคประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า สมัยสุโขทัย

ประเด็นต่างๆ ที่ผู้เขียนแต่ละท่าน (ยกเว้นบทความของอาจารย์พุ่ม วีระประเสริฐ) นำเสนอมีจุดเด่นร่วมกันประการหนึ่ง คือ การใช้หลักฐานทางโบราณคดี (Archaeological record) เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างคำอธิบายและตีความเรื่องต่างๆ ในอดีต แต่ผู้อ่านอย่าได้แปลกใจว่าทำไมจึงมีลักษณะร่วมดังกล่าวในหนังสือเล่มนี้ ทั้งนี้ก็เพราะผู้เขียนแต่ละท่านผ่านการศึกษาและฝึกอบรมทั้งในระบบและนอกระบบในด้านโบราณคดีมาเป็นหลัก และปัจจุบันก็ยังทำงานโบราณคดีอย่างสม่ำเสมอ หากมองในแง่หนังสือเล่มนี้ก็จะมีความพิเศษเพิ่มขึ้นอีกตรงที่เป็นหนังสือด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยนักโบราณคดีอาชีพ ซึ่งเขียนสำหรับการเรียน การสอนในโรงเรียน หนังสือทำนองนี้มีไม่มากนักในบ้านเรา

หนังสือเล่มนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้น และภาควิชาโบราณคดีหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการสื่อสารระหว่างนักวิชาการบนหอคอย

งานช่างกับสาธารณชน ซึ่งเป็นปณิธานข้อหนึ่งที่ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้ตั้งไว้

ด้วยความมุ่งหวังที่จะให้หนังสือเล่มนี้เป็นประโยชน์มากที่สุดสำหรับครูและอาจารย์ใช้เป็นแนวทางในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ผู้เขียนแต่ละท่านจึงใช้เวลาในการเรียบเรียงเนื้อหา ภาษา และการนำเสนอมากกว่าการเขียนบทความทางวิชาการทั่วไป นอกจากนี้ผู้เขียนแต่ละท่านยังมีภาระหน้าที่อื่นๆ อีกมากที่จะต้องทำให้เสร็จในเวลาเดียวกันด้วย แต่ทุกท่านก็มีความอุตสาหะในการเรียบเรียงต้นฉบับส่งได้ทันเวลา ภาควิชาโบราณคดีจึงขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านไว้ในโอกาสนี้

ท้ายสุดนี้ภาควิชาโบราณคดีเชื่อว่าความบกพร่องในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้คงมีอยู่ หากผู้อ่านช่วยชี้แนะก็จะขอบคุณยิ่ง ภาควิชาโบราณคดีขออ้อมรับความบกพร่องดังกล่าวและจะแก้ไขต่อไป

บรรณาธิการ
สิงหาคม ๒๕๔๕

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒

ตามที่ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) พื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุทองในการศึกษาด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีของเมืองโบราณอุทองนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา โดยในปี ๒๕๕๘ นั้นทางภาควิชาได้ดำเนินการขุดค้นศึกษาในเขตเมืองอุทอง (บริเวณบ้านเนินพลับพลา) ซึ่งนำมาสู่ข้อมูลใหม่ทางโบราณคดีที่น่าสนใจหลายประการ

ในปี ๒๕๕๙ นี้ทางภาควิชาโบราณคดีมีโครงการอบรมครูสังคมศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้หรือความก้าวหน้าด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของประเทศไทยในภาพรวม และเผยแพร่ข้อมูลใหม่ที่ได้จากการขุดค้นที่เมืองโบราณอุทอง ในปี ๒๕๕๙ ด้วย โดยโครงการลักษณะเดียวกันนี้ทางภาควิชาโบราณคดีได้เคยดำเนินการมาแล้ว ๒ ครั้ง คือ พ.ศ. ๒๕๔๔ และ ๒๕๔๕ ภายใต้ชื่อ “โครงการฝึกอบรมครูสังคมศึกษาด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทย” ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

ความสำเร็จส่วนหนึ่งของโครงการที่จัดขึ้นเมื่อ ๑๕ ปีที่แล้วก็คือการจัดทำหนังสือ “โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา” ซึ่งรวบรวมบทความของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในสาขาวิชานั้นๆ ทั้งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โบราณคดีสมัยทวารวดี-ศรีวิชัย โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศกัมพูชา โบราณคดีสมัยลพบุรี (วัฒนธรรมเขมรโบราณในประเทศไทย) โบราณคดีสมัยสุโขทัย รวมทั้งด้านมานุษยวิทยา ทำให้หนังสือเล่มดังกล่าวเป็นที่ต้องการไม่เฉพาะกับคณะครูที่เข้าร่วมโครงการอบรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงนักเรียน นักศึกษา และนักโบราณคดีในสังกัดกรมศิลปากรด้วย

ด้วยเหตุนี้ในปี ๒๕๕๙ ทางภาควิชาโบราณคดีจึงได้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ “โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา” อีกครั้งหนึ่ง (โดยปรับปรุงแก้ไขเฉพาะภาพประกอบเท่านั้น) เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะซึ่งเป็นการกิจหลักของภาควิชาโบราณคดี โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าทางภาควิชาคงจะได้รวบรวมหรือสังเคราะห์ข้อมูลหรือแนวคิดใหม่ๆ ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (โดยเฉพาะในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นต้นมา) เพื่อเผยแพร่ในโอกาสต่อไป

ท้ายที่สุดนี้ภาควิชาโบราณคดีขอขอบพระคุณคณะโบราณคดี และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) พื้นที่พิเศษเมืองโบราณอู่ทอง ที่เล็งเห็นคุณค่าของการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน อันจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจและโดยเฉพาะเกิดความหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศชาติด้วย

ภาควิชาโบราณคดี
มิถุนายน ๒๕๕๙

สารบัญ

	หน้า
หลักฐานประวัติศาสตร์และหลักฐานโบราณคดีในประเทศไทย	๒
มยุรี วีระประเสริฐ	
วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย	๗๒
สุรพล นาถะพินธุ	
ร่องรอยวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	๑๓๔
ผาสุข อินทรารัฐ	
การเผยแพร่อารยธรรมเขมรโบราณและหลักฐานโบราณคดี	๒๒๒
สมัยลพบุรี	
มยุรี วีระประเสริฐ	
ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณโดยสังเขป	๒๖๗
มยุรี วีระประเสริฐ	
การตั้งถิ่นฐานของชนชาติไท(ไต)ย	๓๑๗
พุ่ม วีระประเสริฐ	
ประวัติศาสตร์สุโขทัย	๓๓๒
สินชัย กระบวนแสง	

ผู้เขียน

ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. ผาสุข อินทรารูธ

อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
และอดีตคณบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิ้นชัย กระบวนแสง

อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ พุฒ วีระประเสริฐ

อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
และอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร

รองศาสตราจารย์ มยุรี วีระประเสริฐ

อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

รองศาสตราจารย์ สุรพล นาคะพินธุ

อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
และอดีตคณบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

หลักฐานประวัติศาสตร์และหลักฐานโบราณคดี
ในประเทศไทย

โดย
มยุรี วีระประเสริฐ

ความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์

คำว่าประวัติศาสตร์ซึ่งตรงกับคำว่า “History” ในภาษาอังกฤษนั้น ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ โดยการเสนอของ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นทิพยลาภพฤติยากรเมื่อครั้งที่ทรงสอนวิชา ประวัติศาสตร์ (ซึ่งเรียกกันในเวลานั้นว่า “พงศาวดาร”) อยู่ที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย แต่ดูเหมือนว่ากว่าคนไทยจะคุ้นเคยกับคำว่า “ประวัติศาสตร์” และยอมรับกันทั่วไปนั้นต้องใช้เวลาพอสมควร เพราะหลังจากที่มีการ เสนอให้ใช้คำว่าประวัติศาสตร์แทนพงศาวดารผ่านมาหลายปีแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ องค์บิดาแห่งประวัติศาสตร์ ไทยก็ยังโปรดที่จะทรงใช้คำว่าพงศาวดารตามเดิม ดังปรากฏความบางตอนอยู่ในลายพระหัตถ์ที่ทรงมีถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๗ ว่า “...พงศาวดารที่แต่งเป็นเรื่องของชาติ หรือประเทศ เป็นของเกิดใหม่ ตามความเห็นของหม่อมฉันยังรักให้ใช้เรียก History ว่าพงศาวดารอยู่ตามเดิม...” (ดูสาส์นสมเด็จ เล่ม ๕, ๒๕๑๔ : ๒๔๖)

สำหรับความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์” ที่ใช้กันทั่วไปในปัจจุบันนั้น นักประวัติศาสตร์ให้คำอธิบายต่างๆ กันไป ซึ่งในที่นี้ขอยกมาเพียง บางตัวอย่าง เช่น

นักปราชญ์ชาวกรีกโบราณอธิบายว่า “ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์และการกระทำของมนุษย์ที่นักประวัติศาสตร์ สนใจนั้นเป็นการกระทำในอดีต”

ลีโอ ตอลสตอย กล่าวว่า “ประวัติศาสตร์คือเรื่องราวชีวิตของ ประเทศชาติ และมนุษยชาติ”

โรเบิร์ต วี. แดเนียลส์ อธิบายว่า “ประวัติศาสตร์คือความทรงจำว่า ด้วยประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งถ้าหากถูกลืมหรือละเลย ก็เท่ากับว่าเราได้ยุติ แนวทางอันบ่งชี้เราว่าคือมนุษย์ หากไม่มีประวัติศาสตร์เสียแล้ว เราจะไม่รู้เลยว่า เราคือใคร เป็นมาอย่างไร เหมือนคนคนเคราะห์ร้ายตกอยู่ในภาวะมีเงาเสาะหาเอกลักษณ์ของเรายู่ท่ามกลางความมืด”

โรบิน ยอร์ช คอลลิงวูด กล่าวว่า “ประวัติศาสตร์คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความพยายามที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต”

ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายว่า “ประวัติศาสตร์คือการศึกษาความเป็นมาของมนุษยชาติ หรือสังคมมนุษย์ใดสังคมหนึ่งตั้งแต่อดีต ปัจจุบันถึงอนาคต โดยอาศัยวิธีการที่เป็นที่รู้จักกันว่า วิธีของประวัติศาสตร์ (Historical method) หรือประวัติศาสตร์ คือการศึกษาเพื่ออธิบายอดีตหรือเพื่อเข้าใจอดีตของสังคมมนุษย์ในมิติของเวลา”

ดร. แกมสุข นุ่มนนท์ อธิบายว่า “ประวัติศาสตร์คือการไต่สวนเข้าไปให้รู้ถึงความจริงทุกสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำ ได้คิด ได้หวังและได้รู้สึก ฉะนั้นประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงของสังคม ความคิดที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ในสังคม และสภาพเหตุการณ์ที่ส่งเสริมหรือขัดขวางวิวัฒนาการของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง วิชาประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของสังคมมนุษย์ทุกแง่มุม”

จะเห็นได้ว่าคำอธิบายความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์” ข้างต้นนั้นถึงแม้จะแตกต่างกันไป แต่ก็อาจพอสรุปได้ในทำนองเดียวกันว่า ประวัติศาสตร์คือ ศาสตร์ที่ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของสังคมมนุษย์ในอดีต รวมทั้งพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ในอดีตด้วย

ประวัติศาสตร์กับเวลา

ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของสังคมมนุษย์ใน “อดีต” จึงอาจมีข้อสงสัยว่า “อดีต” ในที่นี้จะต้องมีระยะเวลาห่างจากปัจจุบันเท่าใดจึงจะถือเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ได้ โดยทั่วไปมักเข้าใจว่าเรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์จะต้องเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานมากแล้วเท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง เพราะอันที่จริงแล้วเวลาของประวัติศาสตร์ไม่สามารถจำกัดขอบเขตได้แน่นอน สิ่งใดที่เกิดขึ้นแล้วหากมีความสำคัญหรือมีผลกระทบอย่างหนึ่งอย่างใดต่อสังคมมนุษย์นั้นๆ ถึงแม้จะเพิ่งเกิดขึ้นไม่นานก็ถือว่าเป็นประวัติศาสตร์

ในขณะที่เดียวกันอดีตในทางประวัติศาสตร์จะย้อนเวลากลับไปได้ไกลแค่ไหนก็ไม่อาจกำหนดเวลาที่แน่นอนได้อีกเช่นกัน เพราะอดีตของประวัติศาสตร์ย้อนเวลากลับไปได้ไกลที่สุดเท่าที่เราสามารถจะสอบค้นเรื่องราวของมนุษย์ได้ อาจจะเป็นหมื่นปีมาแล้ว แสนปีมาแล้วหรือล้านปีมาแล้วก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่ามีร่องรอยหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในอดีตให้สืบค้นย้อนเวลากลับไปได้ไกลเพียงใด

การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์

ร่องรอยหลักฐานการกระทำของมนุษย์ในอดีตที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันนั้น บ่งชี้ว่าเราสามารถศึกษาเรื่องราวของมนุษยชาติในโลกนับจากปัจจุบันย้อนเวลากลับไปได้นับล้านปีขึ้นไป ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า และเพื่อเป็นการแบ่งภาระหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษยชาติในอดีต จึงมีการแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ออกเป็น ๒ ยุคกว้างๆ โดยใช้การปรากฏหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรเป็นตัวกำหนด ดังนี้

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึงช่วงเวลาที่ยังไม่มีมนุษย์เขียนตัวอักษร และในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ถือเป็นหน้าที่ของนักโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ยุคประวัติศาสตร์ หมายถึงช่วงเวลาที่ยังมีมนุษย์เขียนตัวอักษรแล้ว รู้จักบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ในยุคนี้ ถือเป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาพที่ ๑ ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้ำลาสโกซ์ (Lascaux Cave)
ประเทศฝรั่งเศส มีอายุราว ๒๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ภาพที่ ๒ อักษรคูนิฟอร์ม จากเมือง Uruk ประเทศอิรัก
ในอารยธรรมเมโสโปเตเมีย มีอายุราว ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ต่อมาภายหลังองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ (Unesco) ได้กำหนดยุคทางประวัติศาสตร์เพิ่มเติมขึ้นอีกหนึ่งยุค คือ ยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์ ตั้งคั่นไว้ระหว่างยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ โดยให้คำนิยามไว้ว่า หมายถึงช่วงเวลาที่ยังคงมนุษย์นั้นๆ ยังไม่รู้จักรใช้ตัวอักษร แต่สามารถศึกษาเรื่องราวของสังคมมนุษย์นั้นๆ ได้จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชนต่างถิ่นบันทึกไว้

ดังนั้นเราจึงอาจแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ออกได้เป็น ๓ ยุค คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ หรือยุคหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์

จะเห็นได้ว่าการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์โดยทั่วไปนั้น ใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นตัวกำหนด โดยไม่มีการกำหนดอายุเวลาไว้เป็นตัวเลขที่แน่นอนว่าแต่ละสมัยควรจะเริ่มต้นขึ้นเวลาใดและสิ้นสุดลงเวลาใด เนื่องจากสังคมมนุษย์ในโลกแต่ละสังคมรู้จักใช้ตัวอักษรบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ในระยะเวลาที่ไม่ตรงกัน ในขณะที่สังคมมนุษย์บางแห่งมีตัวอักษรใช้แล้ว มีการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว แต่สังคมมนุษย์บางแห่งซึ่งเกิดขึ้นในระยะเวลาดียวกันยังไม่รู้จักจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เลย เพราะในสังคมของเขายังไม่มีตัวอักษรใช้

การแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยก็เป็นเช่นเดียวกับหลักสากลทั่วไปคืออาจแบ่งออกเป็น ๒ ยุค คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ หรืออาจแบ่งออกเป็น ๓ ยุคได้เช่นกัน คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ยังมีการแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ออกเป็นยุคสมัยย่อยๆ และมีการกำหนดอายุเป็นตัวเลขไว้ด้วยแนวคิดที่แตกต่างกันไปอีกด้วย

การกำหนดอายุและการแบ่งยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ถูกแบ่งออกไว้ด้วยแนวคิดที่ต่างกันออกไปถึง ๓ แนวคิด คือ

แนวคิดที่ ๑ เป็นแนวคิดเดิมของนักวิชาการชาวตะวันตก ซึ่งให้ความสำคัญในเรื่องของเทคโนโลยี จึงแบ่งยุคยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยออกเป็น

๑. ยุคหิน (Stone Age) ซึ่งแบ่งออกเป็นยุคย่อยๆ ได้แก่

๑.๑) ยุคหินเก่า (Old Stone Age หรือ Palaeolithic Period)

ครอบคลุมช่วงระยะเวลานานมากราวๆ ๕๐๐,๐๐๐ – ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๑.๒) ยุคหินกลาง (Middle Stone Age หรือ Mesolithic Period) มีอายุราว ๑๐,๐๐๐ – ๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๑.๓) ยุคหินใหม่ (Neolithic Period) มีอายุราว ๖,๐๐๐ – ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๒. ยุคโลหะ (Metal Age) ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น

๒.๑) ยุคสำริด (Bronze Age) มีอายุราวๆ ๔,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

๒.๒) ยุคเหล็ก (Iron Age) มีอายุราวๆ ๒,๕๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว

แนวคิดที่ ๒ เป็นแนวคิดที่เสนอขึ้นภายหลังโดยนักวิชาการชาวอเมริกัน ซึ่งให้ความสำคัญกับแบบแผนการดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐานและสภาพแวดล้อม รวมทั้งลักษณะของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาต่างๆ จึงมีการแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยออกเป็นยุคย่อยๆ ดังนี้

๑. ยุคสังคมล่าสัตว์และหาของป่า (Hunting – Gathering Society Period) ซึ่งอาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ยุคสังคมนายพราน มีอายุราวๆ ๕๐๐,๐๐๐ – ๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๒. ยุคหมู่บ้านสังคมเกษตรกรรม (Agricultural Village Society Period) มีอายุราวๆ ๖,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

๓. ยุคสังคมเมือง (Urban Society Period) อาจเริ่มขึ้นเมื่อราว ๒,๕๐๐ ปีลงมา

แนวคิดที่ ๓ แบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ออกเป็นยุคย่อยๆ โดยยึดตามช่วงเวลาของการแบ่งยุคทางธรณีวิทยาเป็นหลัก ได้แก่

๑. ยุคไพลสโตซีน (Pleistocene Epoch) มีอายุราว ๒,๐๐๐,๐๐๐ – ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว และยังมีการแบ่งย่อยออกเป็นยุคไพลสโตซีนตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลายอีกด้วย

๒. ยุคโฮโลซีน (Holocene) หรือยุคหลังไพลสโตซีน (Post-Pleistocene) มีอายุราว ๑๐,๐๐๐ ปีลงมา

การกำหนดอายุและการแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ยุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสมัยย่อยๆ และกำหนดอายุไว้ ดังนี้

๑. สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖

๒. สมัยศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๘

๓. สมัยลพบุรี (สมัยวัฒนธรรมเขมรในประเทศไทย) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘

๔. สมัยล้านนา ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๓

๕. สมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐

๖. สมัยอยุธยา ราว พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๑๐

๗. สมัยธนบุรี ราว พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๒๔

๘. สมัยรัตนโกสินทร์ ราว พ.ศ. ๒๓๒๕ – ปัจจุบัน

การแบ่งยุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสมัยย่อยต่าง ๆ ข้างต้นนั้น ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่าอายุของสมัยย่อย ๆ ที่กำหนดไว้ส่วนใหญ่มิได้เรียงลำดับเวลาลงมาในแนวดิ่ง อายุของสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย และสมัยลพบุรี (วัฒนธรรมเขมรในประเทศไทย) นั้นจะคาบเกี่ยวกันอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘ ส่วนอายุของสมัยล้านนา สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยาจะคาบเกี่ยวกันอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๔ มีเพียงสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้นที่มีอายุเรียงลำดับเวลากันลงมา

ที่เป็นเช่นนี้เพราะหลักฐานประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการเจริญขึ้นของบ้านเมืองโบราณในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ขึ้นไปนั้นจะมีความหลากหลายและความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ในด้านลัทธิความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญหลักฐานที่มีความแตกต่างและหลากหลายเหล่านี้มักจะมียุคอยู่ในเวลาเดียวกันหรือมีอายุคาบเกี่ยวกันอยู่เป็นเวลานานอีกด้วย ลักษณะของหลักฐานดังกล่าวทำให้นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ไม่สามารถกล่าวถึงความ เป็นมาของบ้านเมืองโบราณที่เจริญขึ้นในประเทศไทยในลักษณะที่รวมเป็นหน่วยเดียวกันได้อย่างชัดเจน และไม่สามารถกำหนดอายุของสมัยต่าง ๆ ให้เรียงตามลำดับเวลาลงมาในแนวดิ่งได้

จากลักษณะของหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น ทำให้ต้องมีการแบ่งยุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทยออกเป็นสมัยย่อย ๆ โดยแบ่งออกตามถิ่นกำเนิดและรูปแบบศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน และนำเอาชื่อของบ้านเมืองอันเป็นถิ่นกำเนิดหรือบ้านเมืองสำคัญที่เกี่ยวข้องกันทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นชื่อของยุคสมัยต่าง ๆ ที่แบ่งไว้

สำหรับการกำหนดอายุของแต่ละสมัยที่แบ่งไว้ก็ยึดตามช่วงเวลาของการเจริญขึ้นของสกุลช่างศิลปกรรมสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทยซึ่งมักจะมีเวลาตรึงกันหรือคาบเกี่ยวกันเป็นเวลานาน ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ องค์บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย และ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้ศึกษาและกำหนดไว้อย่างไรก็ดีการใช้ชื่อสมัยต่างๆ และการกำหนดอายุตามแนวคิดนี้มีนักวิชาการรุ่นหลังบางท่านได้เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนชื่อและการกำหนดอายุของบางสมัยให้สอดคล้องกับข้อมูลหลักฐานที่พบใหม่ในปัจจุบัน แต่การเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปในปัจจุบันนั้นเป็นเรื่องของการขยายเวลาของบางสมัยออกไปเท่านั้น ส่วนการเรียกชื่อสมัยต่างๆ นั้นก็ยังใช้ชื่อตามแบบเดิมมาจนทุกวันนี้

ภาพที่ ๓ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ณ ปราสาทตาพรหม
ประเทศกัมพูชา บุรุษกลางภาพคือ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์
(ที่มา: สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิราศนครวัด
(กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๕), ๑๗๗.)

นอกจากนี้ถ้าพิจารณาการแบ่งยุคประวัติศาสตร์ออกเป็นสมัยย่อยๆ ข้างต้น เราอาจถือได้ว่า สมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นราวๆ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่นักโบราณคดี นักอ่านจารึกโบราณ รวมทั้งนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ (รวมทั้งผู้เขียนด้วย) ยอมรับ เพราะถือว่าหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุดในประเทศไทยคือจารึกซึ่งมีอายุอยู่ในราวๆ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงแม้ว่าจารึกเหล่านี้จะไม่ใช้จารึกภาษาไทย ไม่ใช่จารึกที่ใช้ตัวอักษรไทย และเนื้อหาในจารึกก็ไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับบ้านเมืองสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในประเทศไทยมากนัก แต่จารึกเหล่านี้ก็เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าชุมชนโบราณที่เจริญขึ้นบนดินแดนอันเป็นที่ตั้งประเทศไทยปัจจุบันในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ นั้นรู้จักใช้ตัวอักษรหรือมีการบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว

นอกจากนี้ถ้าพิจารณาถึงเนื้อหาของจารึกในกลุ่มนี้บางส่วนก็ได้ดี ก็พอจะทำให้ทราบถึงเหตุการณ์บ้านเมืองที่เจริญขึ้นบนแผ่นดินไทยในช่วงเวลานั้นได้บ้าง เช่นจารึกเขมัมมาฯ ภาษาบาลีที่พบมากในสมัยทวารวดีนั้น ทำให้ทราบว่าบ้านเมืองโบราณในสมัยทวารวดีซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณภาคกลางของไทยคงจะนับถือศาสนาพุทธลัทธิหินยานเป็นศาสนาหลัก จารึกของพระเจ้ามเหศวรมันที่พบในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายหลัก ทำให้ทราบว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ บ้านเมืองที่เจริญขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องทางการเมืองกับอาณาจักรเขมรโบราณในสมัยก่อนเมืองพระนคร เป็นต้น

การกำหนดอายุและการแบ่งยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ในกรณีที่แบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยออกเป็น ๓ ยุค โดยเพิ่มยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ คั่นไว้ระหว่างยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ ก็มีแนวคิดในการ

กำหนดอายุเวลาของยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ไว้ด้วยตัวเลขที่ต่างกันเป็น ๒ แนวคิด คือ

แนวคิดที่ ๑ กำหนดอายุเวลาสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ไว้ราว พุทธศตวรรษที่ ๖ – ๑๑ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเชื่อมต่อระหว่างสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในยุคเหล็กและสมัยประวัติศาสตร์แรกสุดคือสมัยทวารวดี เพราะถือว่าในช่วงเวลาดังกล่าวถึงแม้จะไม่พบหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลานี้บนแผ่นดินไทยเลย แต่นักประวัติศาสตร์สามารถสืบค้นเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ของสังคมมนุษย์ที่อาศัยอยู่บนแผ่นดินไทยในช่วงเวลานี้ได้บ้างจากบันทึกของชนต่างถิ่น เช่น จีน อินเดีย เปอร์เซีย กรีก และโรมัน

แนวคิดที่ ๒ ถือว่าสมัยทวารวดี (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖) สมัยศรีวิชัย (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๘) และสมัยลพบุรี (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘) ยังไม่จัดเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งยุคประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าในช่วงสมัยดังกล่าวจะมีการค้นพบศิลาจารึกมากมายที่แสดงว่าบ้านเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนแผ่นดินไทยในเวลานั้นรู้จักใช้ตัวอักษรแล้ว แต่ถือว่าศิลาจารึกที่พบในช่วงสมัยดังกล่าวเป็นจารึกภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษามอญโบราณ ภาษาขอมโบราณ ตัวอักษรที่ใช้เขียนก็เป็นตัวอักษรที่เรียกกันว่า อักษรปัลลวะ อักษรขอมโบราณ อักษรมอญโบราณ ไม่ใช่จารึกภาษาไทย ไม่ใช่จารึกที่ใช้ตัวเขียนเป็นอักษรไทย ดังนั้นจึงยังไม่นับสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี เป็นยุคประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ตามแนวคิดนี้ถือว่าสมัยประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นในสมัยสุโขทัยเมื่อพ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นใช้เป็นครั้งแรกราว พ.ศ. ๑๘๖๖ อย่างไรก็ดีแนวคิดนี้ไม่เป็นที่ยอมรับมากนัก

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการแบ่งยุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่ปรากฏอยู่ในหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาหรือหนังสือคู่มือครูสังคมศึกษาที่พิมพ์เผยแพร่ในปัจจุบันเท่าที่ผู้เขียนได้อ่านพบว่า ในแต่ละเล่มกล่าวถึงการแบ่งยุคและกำหนดอายุเวลาไว้เพียงแนวคิดเดียว แต่ไม่ใช่

แนวคิดที่ตรงกัน และในแต่ละเล่มก็ไม่มีคำอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นมีหลายแนวคิด แต่ละแนวคิดนั้นยึดถือหลักฐานอะไรเป็นหลักบ้าง ซึ่งผู้เขียนคิดว่าการสอนครูควรอธิบายทำความเข้าใจเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ เพราะถ้า นักเรียนมีโอกาสได้อ่านทุกเล่ม หรือนักเรียนที่ใช้หนังสือเรียนคนละเล่ม มีโอกาสได้พูดคุยกันในเรื่องนี้ อาจจะไม่ใช่เข้าใจและเกิดข้อสงสัยได้ว่า เหตุใดจึงมีการแบ่งยุคประวัติศาสตร์และกำหนดอายุเป็นตัวเลขที่ต่าง ๆ กันไว้ และการแบ่งยุคแบบใดถูกแบบใดผิดกันแน่ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ ในหนังสือแบบเรียนบางเล่มยังมีคำอธิบายบางตอนที่มีความผิดพลาดของการใช้หลักฐานข้อมูลอ้างอิงถึงเวลาของการเริ่มต้นของ ยุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทยด้วย

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส. ๐๒๘ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานใน ดินแดนประเทศไทย ของ วัฒนาพานิช สารานุกรม (หน้า ๒๑) มีข้อความ กล่าวว่า สมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นสิ้นสุดลง เมื่อประวัติศาสตร์ของประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี สำหรับกรณีนี้ครูผู้สอนควรอธิบายเพิ่มเติมถึงหลักฐานที่ใช้ตาม แนวคิดที่ ๒ ข้างต้น และอธิบายเพิ่มเติมให้นักเรียนเข้าใจถึงแนวคิดอื่นๆ ที่ ต่างไปด้วย

หนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ม.๑ ของสำนักพิมพ์แมค (หน้า ๔๘ – ๔๙) อธิบายว่า ยุคหรือสมัยกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ในดินแดน ประเทศไทย คือช่วงเวลารอยต่อของยุคโลหะตอนปลายและยุคต้น ประวัติศาสตร์ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๗ – ๑๑ ในกรณีนี้ครูผู้สอน ควรอธิบายเพิ่มเติมการใช้หลักฐานตามแนวคิดที่ ๑ ของการกำหนดอายุและ การแบ่งยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นและอธิบายให้เข้าใจถึง แนวคิดอื่นๆ ด้วย

หนังสือคู่มือครูสังคมศึกษา ส ๐๒๑ หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช (หน้า ๓) และหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ส ๐๒๘ ของสำนักพิมพ์แมค (หน้า ๖๓) อธิบายว่า สมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐๐ โดยอ้างหลักฐานสำคัญคือ จารึกเพนียด พบที่อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ว่าเป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุด มีอายุราว พ.ศ. ๑๐๐๐ การอ้างอิงหลักฐานจารึกเพนียดหลักนี้ไม่ถูกต้อง ควรยกเลิกเพราะจารึกเพนียดไม่ใช่จารึกที่มีอายุเก่าที่สุดในประเทศไทย จารึกหลักนี้มีอายุอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นจารึกของพระเจ้าโยศวรมันที่ ๑ กษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรโบราณที่เสด็จขึ้นครองราชย์ราว พ.ศ. ๑๔๓๒ – ๑๔๕๐

หนังสือคู่มือครูสังคมศึกษา ส ๒๐๑ วิชาหลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ของไทยวัฒนาพานิช (หน้า ๓) อธิบายว่า สมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยอาจจะเริ่มต้นขึ้นแล้วราว พ.ศ. ๘๐๐ ครูควรอธิบายเพิ่มเติมว่า แนวคิดนี้คิดต่างไปจากแนวคิดอื่นๆ โดยถือว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองโบราณที่เจริญขึ้นในประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ ๘ ปรากฏอยู่ในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ถึงแม้ว่าหลักฐานลายลักษณ์อักษรดังกล่าวนั้นจะไม่ใช่บันทึกของคนท้องถิ่นเองก็ตาม หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงนี้คือ จดหมายเหตุจีนและบันทึกของพ่อค้าและนักภูมิศาสตร์ชาวกรีกโรมัน ครูควรระมัดระวังอย่างของบ้านเมืองต่างๆ ที่มีกล่าวถึงอยู่ในจดหมายเหตุของคนต่างถิ่นดังกล่าว ซึ่งนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีเชื่อกันว่าตั้งอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันให้นักเรียนได้รู้จักด้วย

นอกจากนี้ขอเรียนแนะนำเพิ่มเติมอีกว่าครูที่สอนวิชาหลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยและประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทยควรอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่า การแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์และการกำหนดอายุของแต่ละยุคเป็นตัวเลขที่มีความแตกต่างกันนั้น เนื่องจากแต่ละแนวคิดยึดถือหลักฐานประวัติศาสตร์อ้างอิงที่ต่างกันไปเราไม่อาจกล่าวได้แน่นอนว่าแนวคิดใดถูกต้อง แนวคิดใดไม่ถูกต้อง และเราจะต้องเลือกใช้แนวคิด

ใดหรือเชื่อถือว่าแนวคิดใดถูกต้องก็ได้ แต่เราต้องเข้าใจถึงหลักฐานที่นำมาใช้ในการอ้างอิงของแนวคิดนั้นๆ และต้องอธิบายด้วยเหตุผลที่ชัดเจนได้ด้วย แต่สำหรับแนวคิดที่กล่าวว่ายุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มต้นราว พ.ศ. ๑๐๐๐ โดยใช้จารึกเพนียดที่พบที่จังหวัดจันทบุรี มาเป็นหลักฐานอ้างอิงนั้นไม่ถูกต้อง เพราะจารึกเพนียดไม่ใช่จารึกที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทย ควรทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ถูกต้องและเลิกอ้างอิงหลักฐานชิ้นนี้

ภาพที่ ๔ จารึกเพนียด ๑ จังหวัดจันทบุรี มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕
ไม่ใช่จารึกที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย
(ที่มา: ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน))

ความหมายและความสำคัญของหลักฐานประวัติศาสตร์

หลักฐานประวัติศาสตร์คืออะไร ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ในอดีตซึ่งเกิดขึ้นแล้วและผ่านเลยไปแล้ว นักเรียนอาจสงสัยว่าผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะสามารถสืบค้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตหรือเรื่องที่ผ่านมาแล้วได้อย่างไร เพราะผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ได้เกิดร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้นๆ หรืออยู่ร่วมกับเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมาแล้ว เราก็อาจอธิบายข้อ

สงสัยนี้ได้ว่าผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สามารถศึกษาเรื่องราวของสังคมมนุษย์ในอดีตได้ เพราะมีร่องรอยการกระทำของมนุษย์ในอดีตหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สามารถใช้ร่องรอยการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ในอดีตที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งเรียกว่า “**หลักฐานประวัติศาสตร์**” มาศึกษาค้นคว้าว่ามีอะไรเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์แต่ก่อนๆ บ้าง สิ่งใดก็ตามที่มนุษย์ในอดีตเคยเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยและสิ่งใดก็ตามที่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในอดีต สิ่งนั้นๆ สามารถนำมาศึกษาค้นคว้าหาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ได้ทั้งสิ้น ดังนั้นเราอาจอธิบายความหมายของคำว่า หลักฐานประวัติศาสตร์ ได้ว่า **หลักฐานประวัติศาสตร์** คือสิ่งต่างๆ ที่เคยเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในอดีต และสิ่งต่างๆ ที่เป็นร่องรอยการกระทำของมนุษย์ในอดีตที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

หลักฐานประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไร

หลักฐานประวัติศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะหลักฐานประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สามารถสืบค้นถึงเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตได้ หลักฐานประวัติศาสตร์จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ในอดีตกับการรับรู้ของคนในปัจจุบัน ถ้าไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์นักประวัติศาสตร์ก็ไม่สามารถศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของสังคมมนุษย์ในอดีตได้

หลักฐานประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ไม่ได้ นักประวัติศาสตร์จะศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งเรื่องใดได้ก็จะต้องสืบค้นก่อนว่ามีร่องรอยการกระทำของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ หลงเหลืออยู่หรือไม่ ถ้าไม่มีร่องรอยหลักฐานการกระทำของมนุษย์ในเรื่องนั้นๆ มายืนยัน เรื่องที่นักประวัติศาสตร์เขียนขึ้นก็ไม่ต่างไปจากนิยายปรัมปรา หรือนิทานที่แต่งขึ้นเอง ผลงานการศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์จะเป็นที่ยอมรับและน่าเชื่อถือ

มากนักน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับว่ามีหลักฐานประวัติศาสตร์มาใช้อ้างอิงหรือใช้ยืนยันมากนักน้อยเพียงไร

การแบ่งประเภทของหลักฐานประวัติศาสตร์

โดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่า หลักฐานประวัติศาสตร์คือหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและในการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นนักประวัติศาสตร์มักจะทำให้ความสนใจหรือใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือหลักฐานเอกสารเท่านั้น ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะถ้าจะศึกษาประวัติศาสตร์โดยยึดติดอยู่กับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่เพียงอย่างเดียว เราก็จะศึกษาเรื่องราวของสังคมมนุษย์ในอดีตได้นับย้อนไปได้ไม่เกิน ๕,๐๐๐ ปีเท่านั้น เพราะหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุดในโลกมีอายุราว ๕,๐๐๐ ปี แต่ในความเป็นจริงเราสามารถศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตก่อนที่จะรู้จักใช้ตัวอักษรย้อนเวลากลับไปได้นับเป็นหลายล้านปีมาแล้ว โดยศึกษาจากสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับของมนุษย์ในอดีตที่ยังหลงเหลือตกทอดมาจนปัจจุบัน ซึ่งมีอยู่บนดินและทับถมอยู่ใต้ดินหรือถ้าจะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ในช่วงเวลาที่ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว

นักประวัติศาสตร์จะใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเดียวก็ย่อมไม่เพียงพออีกเช่นกัน เพราะถึงแม้ว่าสังคมมนุษย์นั้นๆ จะรู้จักใช้ตัวอักษรบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้แล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่าพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ ได้ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งหมด นักประวัติศาสตร์สามารถใช้ร่องรอยหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีอยู่มากมายหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็น ซากสิ่งมีชีวิตได้แก่ โครงกระดูกมนุษย์ กระดูกสัตว์ เมล็ดพืช หรือสิ่งของที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ สิ่งก่อสร้างต่างๆ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ และยวดยานไปถึง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่ในบริเวณที่มนุษย์อาศัยอยู่ด้วย มาใช้ในการสืบค้นถึงพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่ไม่ได้ถูกบันทึกไว้ได้

ภาพที่ ๕ ภาชนะบรรจุกระดูกของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์
ที่แหล่งโบราณคดีเมืองบัว อำเภอกะหรัง จังหวัดร้อยเอ็ด

หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเหล่านี้จะช่วยเสริมความรู้ที่ไม่มีอยู่ในหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร หรืออาจช่วยเสริมหรือเพิ่มเติมความรู้ที่มีอยู่ในหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์นำมาศึกษาสืบค้นถึงเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ในอดีตได้นั้น จึงไม่จำกัดอยู่ที่หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น หากรวมไปถึงสิ่งอื่นๆ อีกมากมายที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วย และเพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า จึงต้องมีการแบ่งหลักฐานประวัติศาสตร์ออกเป็นประเภทต่างๆ โดยอาจแบ่งออกตามยุคสมัยหรือตามลักษณะของวัตถุได้ดังนี้

การแบ่งหลักฐานประวัติศาสตร์ตามยุคสมัย อาจแบ่งออกเป็นสมัยกว้างๆ ตามการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์คือ

หลักฐานประวัติศาสตร์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ร่องรอยกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ยังไม่รู้จักใช้ตัวอักษร ซึ่งเรียกกันว่าหลักฐานทางโบราณคดี

หลักฐานประวัติศาสตร์ยุคประวัติศาสตร์ ได้แก่ ร่องรอยกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่รู้จักใช้ตัวอักษรแล้ว หลักฐานในยุคนั้นจึงมีทั้งหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรและหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

การแบ่งหลักฐานประวัติศาสตร์ตามลักษณะสำคัญ อาจแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ได้ ๒ ประเภท ดังนี้

หลักฐานที่ไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดี หลักฐานประเภทสื่อโสตทัศน์ และหลักฐานประเภทบุคคล

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ จารึก ตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกความทรงจำ วรรณกรรม ตำรา วิทยานิพนธ์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ

ภาพที่ ๖ ตราดินเผามีจารึกเบื้องล่าง อ่านได้ความว่า “พระศิระผู้ยิ่งใหญ่”
พบที่เมืองโบราณอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่พบในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีมนุษย์อาศัยอยู่มานานแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีร่องรอยหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ในอดีตตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ลงมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอยู่มากมาย และสามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทต่างๆ คือ

หลักฐานที่มีได้เป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบด้วย

หลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น

หลักฐานที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้นหรือไม่ได้ตั้งใจทำขึ้น พบทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งแบ่งออกเป็น

โบราณสถาน ได้แก่ บริเวณที่อยู่อาศัย ชั้นดินในบริเวณที่อยู่อาศัยของมนุษย์ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และที่ตั้งถิ่นฐาน เช่น ที่ราบภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ถ้ำ และเพิงผาที่มนุษย์เคยใช้เป็นที่อยู่อาศัย

โบราณวัตถุ ได้แก่ ซากของสิ่งมีชีวิต เช่น โครงกระดูกคน กระดูกสัตว์ เมล็ดพืช เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุดังกล่าวข้างต้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่สิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องและมีบทบาทอย่างมากต่อการตั้งถิ่นฐานและวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในอดีต จึงถูกนำมาใช้เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ได้

หลักฐานที่มนุษย์ตั้งในสร้างขึ้น แบ่งออกเป็น

โบราณสถานและอนุสรณ์สถาน

ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ถ้ำหรือเพิงผาที่ถูกดัดแปลงเป็นที่อยู่อาศัยหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม เนินดินที่เป็นที่ฝังศพ แหล่งผลิตเครื่องมือหินหรือเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ แหล่งถลุงโลหะโบราณ เป็นต้น

ในสมัยประวัติศาสตร์ พบมากมายและหลากหลายประเภท เพราะเมื่อสังคมมนุษย์พัฒนาเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์แล้ว มนุษย์รู้จักประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตเพิ่มขึ้นมากมาย ความเจริญทาง

เทคโนโลยีก้าวหน้ามากขึ้นกว่าแต่ก่อนและมากขึ้นเรื่อยๆ ในสมัยประวัติศาสตร์จึงมีร่องรอยหรือซากสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้นอย่างมากมาย ได้แก่ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย กำแพงเมืองโบราณ คันดินโบราณ คูน้ำโบราณ สระน้ำโบราณ อ่างเก็บน้ำโบราณ ถนนโบราณ เตาเผา เครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งงานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาด้วย เช่น ปราสาทหิน สถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร มณฑป หอระฆัง สะพาน เป็นต้น

ภาพที่ ๗ ภาพถ่ายทางอากาศ แสดงขอบเขตคูน้ำคันดิน
ของเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

โบราณวัตถุ

ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีทั้งที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ เครื่องมือเครื่องใช้สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบได้แก่ เครื่องมือหิน เครื่องมือเหล็ก เครื่องมือสำริด เครื่องมือที่ทำจากกระดูกสัตว์ ภาชนะดินเผา ภาชนะสำริด แวดินเผา ส่วนที่เป็นเครื่องประดับที่พบ ได้แก่ ลูกปัดที่ทำจากกระดูกสัตว์ หิน และแก้ว นอกจากนี้ยังมีกำไลที่ทำจากกระดูกสัตว์ หิน และสำริด เป็นต้น

ภาพที่ ๘ เครื่องมือเหล็ก พบที่แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์
บ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

ในสมัยประวัติศาสตร์ มีมากมายหลายประเภท เช่น สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่มีรูปแบบหลากหลายมากขึ้น ซึ่งมีทั้งที่เป็นเครื่องมือเหล็ก และอาวุธที่ทำจากเหล็ก ภาชนะดินเผา แวดินเผา ภาชนะสำริด เครื่องประดับประเภทต่างๆ ทำจากทอง เงิน สำริด ดีบุก ตะกั่ว หิน

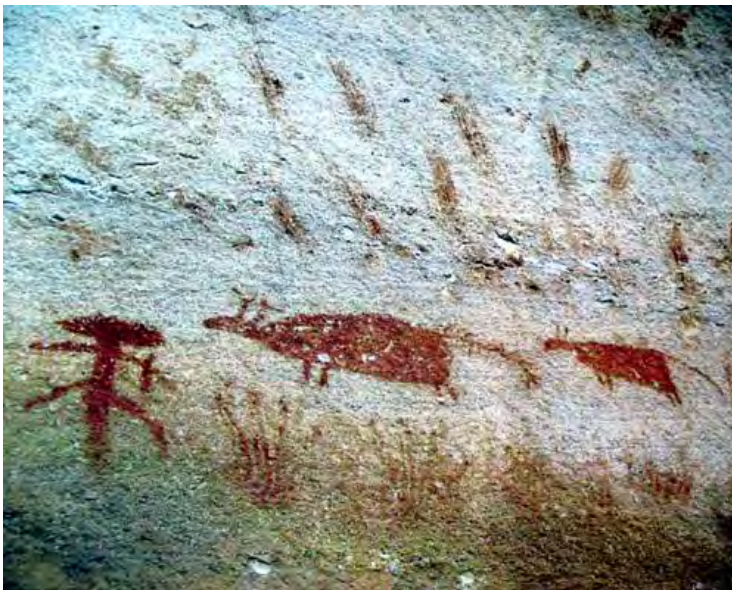
แก้วสีต่างๆ สิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น เครื่องดนตรี หอยสังข์ สำริดและดินเผา ชันสำริด พานสำริด คันฉ่องสำริด เครื่องประกอบ คานหามสำริด และยังรวมไปถึงงานประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ประดับ ตกแต่งสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น ทับหลัง เสาประดับกรอบประตู ลายปูนปั้น ฯลฯ และงานประติมากรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ นางดารา นางปรัชญาปารมิตา พระพิมพ์ เทวรูปต่างๆ ศิวลึงค์ ธรรมจักร ใบเสมา ตูพระธรรม เป็นต้น สิ่งของต่างๆ ที่จัดแสดงไว้ใน พิพิธภัณฑ์สถานถือเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทนี้ได้ทั้งหมด

ภาพที่ ๙ เครื่องปั้นดินเผาเขียนลายปลาจากแหล่งเตาโบราณในจังหวัดสุโขทัย

หลักฐานทางด้านศิลปกรรม

งานศิลปกรรมที่พบในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ภาพเขียน สีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบอยู่ตามเพิงผาหรือผนังถ้ำ ซึ่งปรากฏร่องรอยหลักฐานในทุกภูมิภาคของไทย แต่พบมากที่สุดอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ ๑๐ ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ผาแต้ม
อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

งานศิลปกรรมที่พบในสมัยประวัติศาสตร์ มีมากมายหลายประเภท นอกจากงานศิลปะทางด้านสถาปัตยกรรมได้แก่ บรรดาโบราณสถาน ที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา หรืองานประติมากรรมต่าง ๆ ที่ใช้ประดับตกแต่ง สถาปัตยกรรมและบรรดาประติมากรรมรูปเคารพในศาสนา ซึ่งได้กล่าวรวมไว้ในกลุ่มหลักฐานประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุข้างต้นแล้ว ยังมีงานศิลปกรรมประเภทงานจิตรกรรม ซึ่งมีทั้งที่เป็นภาพวาดลงบนแผ่นผ้า แผ่นกระดาษ สมุดไทย หรือที่วาดลงบนผนังของโบสถ์ วิหาร หรือที่เราเรียกกันว่าจิตรกรรมฝาผนัง

หลักฐานประเภทสื่อโสตทัศน

พบแต่เฉพาะในสมัยประวัติศาสตร์ และส่วนใหญ่เป็นหลักฐานที่มีอายุอยู่ในรุ่นหลังๆ มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงสมัยที่สังคมมนุษย์มีความเจริญทางเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ก้าวหน้ามากแล้ว ยิ่งมีความเจริญมากขึ้นเท่าใด หลักฐานประเภทนี้ก็จะมีความหลากหลายมากขึ้นเท่านั้น เช่น ภาพถ่าย แผนที่ ภาพนิ่ง ภาพยนตร์ เทปบันทึกภาพ (วิดีโอ) เทปบันทึกเสียง แผ่นดิสก์ที่บันทึกภาพและบันทึกเสียงของเหตุการณ์ต่างๆ ในขณะที่เกิดขึ้น รวมทั้งข้อมูลภาพและข้อมูลเสียงที่บันทึกไว้และเรียกมาดูได้จากระบบการสื่อสารสมัยใหม่ หลักฐานประเภทนี้บางอย่างอาจจะมีลายลักษณ์อักษรประกอบอยู่ด้วย

หลักฐานประเภทบุคคล

ได้แก่ บุคคลที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือเห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง หรือเป็นบุคคลที่มีความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น ข้อมูลหลักฐานประเภทนี้จะได้มาจากการสัมภาษณ์หรือจากคำบอกเล่า

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร

ได้แก่ จารึก ตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ คำให้การ บันทึก ความทรงจำ เอกสารทางราชการ เอกสารกฎหมาย จดหมายส่วนตัว วรรณกรรม ตำราโบราณ วิทยานิพนธ์ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมทั้งสิ่งที่บันทึกเป็นตัวอักษรในลักษณะสัญญาณแม่เหล็กไฟฟ้า เช่น แผ่นดิสก์ คอมพิวเตอร์ ระบบการสื่อสารสมัยใหม่ (เช่นระบบอินเทอร์เน็ต)

ปัญหาและข้อจำกัดโดยทั่วไปของหลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าประเทศไทยเป็นดินแดนที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีร่องรอยหลักฐานประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่หลายประเภท หลายยุคสมัย มีทั้งที่เป็นหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์และหลักฐานยุคประวัติศาสตร์มากมาย แต่ผลการศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่ผ่านมายังมีปัญหามาก ไม่สมบูรณ์ คลุมเครือ

ไม่ปะติดปะต่อ และมีข้อขัดแย้งมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ไทย สมัยโบราณในยุคต้นๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากปัญหาและข้อจำกัดทั่วไปของหลักฐานประวัติศาสตร์ที่พบในประเทศไทย คือ

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่ยังหลงเหลืออยู่ทุกวันนี้ เกิดขึ้นโดยผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจที่จะสร้างขึ้นไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา แต่เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์และความต้องการของผู้คนในยุคสมัยเดียวกับหลักฐานนั้นๆ และที่ยังหลงเหลือหรือทิ้งร่องรอยไว้ก็มิได้เกิดจากความตั้งใจที่จะทิ้งไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา แต่ที่ยังเหลืออยู่หรือทิ้งร่องรอยไว้มานั้นมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นไปเองโดยธรรมชาติ เพราะสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกไม่ได้สูญหายไปจนหมดสิ้นด้วยกาลเวลา

นอกจากนี้ในสมัยโบราณที่ผ่านมา ผู้คนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยยังไม่ได้มีความคิดที่จะรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในประเทศตนไว้ให้แก่คนรุ่นหลังได้ศึกษา จึงไม่มีพิพิธภัณฑ์สถานหรือหอจดหมายเหตุทำหน้าที่เก็บหลักฐานประวัติศาสตร์ของชาติบ้านเมืองตนไว้ ดังนั้นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในยุคโบราณที่ยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบันมักจะอยู่ในลักษณะที่กระจัดกระจาย และส่วนใหญ่มักมีสภาพที่ชำรุดเสียหายค่อนข้างมาก ยิ่งไปกว่านั้นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่หลงเหลืออยู่ยังถูกทำลายจากการกระทำของมนุษย์ในปัจจุบันด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจอีกด้วย จนกล่าวกันว่า สิ่งที่ทำลายหลักฐานประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญที่สุดคือมนุษย์เรานั่นเอง

ด้วยปัญหาดังกล่าวข้างต้นทำให้หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ขึ้นไปนั้นมีจำนวนน้อยมากกว่าที่ควรจะเป็น และในบรรดาหลักฐานที่มีอยู่นั้นส่วนใหญ่มักอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์หรือชำรุดเสียหายมาก ส่งผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณในยุคแรกๆ เป็นเรื่องยาก ไม่สมบูรณ์ ไม่ปะติดปะต่อและมีข้อขัดแย้งมากมาย

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในประเทศไทยจำนวนหนึ่งถูกเคลื่อนย้ายจากแหล่งกำเนิดดั้งเดิม โดยไม่สามารถสอบค้นได้ว่าแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของหลักฐานนั้นๆ อยู่ที่ใดแน่ ทำให้ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เท่าที่ควรจะเป็น การที่เราไม่ทราบถึงที่มาหรือแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของหลักฐานนั้นๆ ทำให้เกิดปัญหาต่อการวิเคราะห์ตีความทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก เพราะถ้าเราไม่ทราบที่มาหรือแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นๆ ก็จะทำให้การวิเคราะห์ การตีความเกี่ยวกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นๆ เป็นไปได้ยาก เมื่อไม่ทราบถึงสถานที่ที่เกี่ยวข้องแล้วก็จะส่งผลให้ข้อสรุปในประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องๆ กับหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นๆ คลาดเคลื่อนหรือผิดพลาดได้

นอกจากปัญหาข้อจำกัดโดยทั่วไปที่กล่าวข้างต้นแล้ว หลักฐานประวัติศาสตร์ที่พบในประเทศไทยแต่ละประเภทยังมีข้อจำกัดในตัวเองอีกหลายประการด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในเรื่องการวิเคราะห์และตีความทางประวัติศาสตร์

การวิเคราะห์ตีความหลักฐานประวัติศาสตร์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นๆ ว่านักประวัติศาสตร์สามารถศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตได้จากหลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีอยู่มากมายหลายยุคสมัย แต่หลักฐานประวัติศาสตร์หรือร่องรอยการกระทำของมนุษย์ในอดีตที่มีอยู่นั้นเกิดขึ้นโดยผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจจะสร้างขึ้นหรือตั้งใจทิ้งไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา หากเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์และความต้องการของผู้คนในยุคนั้นๆ เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหลักฐานประวัติศาสตร์แต่ละประเภทจึงมีข้อจำกัดในตัวเองคือไม่สามารถบอกเรื่องราวได้อย่างตรงไปตรงมาได้ด้วยตัวของมันเอง หรือไม่สามารถบอกเรื่องราวทุกอย่างที่ผู้ศึกษาต้องการได้ทั้งหมด หลักฐานที่มีได้เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทต่างๆ ตัวหลักฐานไม่สามารถบอกเรื่องราวที่เกี่ยวกับตัวเองได้เลย ใครเป็นผู้สร้างขึ้นมา สร้างขึ้นมาเพื่ออะไร สร้างขึ้นมาได้ด้วยวิธีการอย่างไร ฯลฯ ส่วนหลักฐานที่เป็น

ลายลักษณ์อักษร ถึงแม้จะมีเรื่องราวบันทึกไว้เป็นตัวหนังสือ แต่บันทึกเหล่านั้นก็ไม่สามารถบอกเรื่องราวต่างๆ ได้หมด เพราะมีข้อจำกัดมากทางด้านภาษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีอายุเก่ามาก ๆ ตัวอักษรและภาษาที่ใช้เขียนเป็นภาษาโบราณ หรือภาษาถิ่นที่ยากแก่การทำความเข้าใจในปัจจุบัน ทำให้เราไม่ทราบความหมายได้ทั้งหมดหรืออ่านไม่ได้เลยถ้าไม่มีผู้เชี่ยวชาญอ่านและแปลความได้

ดังนั้นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ต้องพยายามที่จะค้นหาข้อเท็จจริงหรือความหมายที่แท้จริงแฝงอยู่ในหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ ออกมาเองด้วยวิธีการที่เรียกว่า การวิเคราะห์และตีความ (การวิเคราะห์ คือ การแยกแยะ การตีความ คือ ความพยายามที่จะค้นหาความหมายหรือข้อเท็จจริงต่างๆ ที่มีอยู่หรือแฝงอยู่ในหลักฐานนั้นๆ ออกมา) และในการวิเคราะห์และตีความหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นๆ จะต้องทำอย่างมีหลักเกณฑ์และมีความเชี่ยวชาญ ที่สำคัญผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องรู้จักลักษณะสำคัญ ข้อดีและข้อด้อยของหลักฐานประวัติศาสตร์แต่ละประเภทให้ดีด้วย ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ จึงจะสามารถวิเคราะห์และตีความหมายหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นๆ ได้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

แนวทางในการวิเคราะห์ตีความหลักฐานประวัติศาสตร์ ลักษณะสำคัญ

ข้อดีและข้อด้อยของหลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

มีทั้งที่มนุษย์มิได้ตั้งใจสร้างขึ้นหรือตั้งใจสร้างขึ้นนั้น มีข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ในอดีตแฝงอยู่มากมายหลายเรื่อง เพราะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของสังคมมนุษย์ในอดีตทุกๆ เรื่องตั้งแต่เกิดจนถึงตาย แต่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีไม่สามารถที่จะศึกษาวิเคราะห์ได้ด้วยตนเองทุกเรื่อง ต้องอาศัยความรู้จากผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ด้านอื่นๆ เช่น ภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม ธรณีวิทยา ปฐพีวิทยา ชาดิพันธุวิทยา มานุษยวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ โลหะวิทยา ฯลฯ มาร่วมศึกษา

ค้นคว้าหรือให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับวิธีการในการวิเคราะห์และตีความหลักฐานนั้นๆ

หลักฐานที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น คือ ผลผลิตทางธรรมชาติ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่

บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนหรือบ้านเมืองสมัยโบราณและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ถ้ำ เพิงผาหิน ชายฝั่งทะเล ที่ราบสูง ฯลฯ สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ได้ เพราะมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นๆ อย่างมากมาย เช่น คนที่อาศัยอยู่ตามป่าเขาสูงมักมีอาชีพล่าสัตว์หาของป่า คนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลมักดำรงชีพเป็นชาวประมง

นอกจากนี้สภาพภูมิประเทศอาจช่วยให้เราศึกษาถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์นั้นๆ ได้ เช่น บ้านเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ ที่ทำการเพาะปลูกได้ดี มักจะเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณที่มีความเจริญในระดับสังคมเมือง มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ เพราะการเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญนำไปสู่ความเจริญด้านอื่นๆ หรือบ้านเมืองใดที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลที่สามารถติดต่อกับคนต่างถิ่นผ่านทะเลได้ง่าย มักจะเป็นบ้านเมืองที่เคยเป็นเมืองท่า หรือชุมชนการค้าโบราณเป็นบ้านเมืองโบราณที่มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่เจริญขึ้นภายใต้อิทธิพลอารยธรรมต่างถิ่นที่แพร่หลายเข้ามาก่อนบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ห่างไกลชายฝั่งทะเล

เมล็ดพืช ละอองเกสรพืช และกระดูกสัตว์ เป็นผลผลิตทางธรรมชาติที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ดังนั้นจึงนำมาใช้เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ได้ ถ้าศึกษาจนทราบได้ว่าเป็นเมล็ดพืชหรือละอองเกสรของพืชชนิดใด หรือเป็นกระดูกของสัตว์ชนิดใด ก็จะช่วยให้เราสนับสนุนถึงอาหารการกินของสังคมมนุษย์ในอดีตนั้นๆ ได้ว่ามีอะไรบ้าง และยังช่วยให้มองเห็นถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในอดีตของสังคมโบราณแห่งนั้น และอาจจะนำไปสู่การศึกษาในเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย

ภาพที่ ๑๑ โครงกระดูกวัว (สมัยทวารวดี) พบจากการขุดค้นที่บ้านเนินพลับปลา
ภายในเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

กระดูกมนุษย์ ถือเป็นผลผลิตทางธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง
ที่แฝงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและพฤติกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ได้ทำไว้
หลายเรื่อง เช่น ลักษณะทางกายภาพของมนุษย์โบราณ โรคภัยไข้เจ็บของ
มนุษย์ในอดีต พิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความตายและความเชื่อ
อื่นๆ สาเหตุของการตาย หรืออาจรวมไปถึงสถานะความเป็นอยู่ของมนุษย์ใน
สังคมนั้นๆ ในขณะที่มีชีวิตอยู่ได้ด้วย เป็นต้น

ภาพที่ ๑๒ โครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์
พบจากการขุดค้นที่บ้านโนนวัด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

หลักฐานที่มนุษย์ไม่ได้ตั้งใจทำขึ้น ได้แก่ บริเวณเนินดินที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ จะมีร่องรอยหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของสังคมมนุษย์ที่เคยอาศัยอยู่บนเนินดินฝังอยู่มากมาย เราจะพบว่าในดินแดนนั้นๆ มักจะมีเศษซากสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและเศษซากอาหารของมนุษย์ที่ทับถมรวมกันอยู่เป็นชั้นๆ การทับถมนี้เกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่อาศัยอยู่บนเนินดินนั้น แต่มนุษย์ไม่ได้ตั้งใจจะทำให้เกิดการทับถมทับซ้อนกันของสิ่งของต่างๆ จนกลายเป็นเนินดินสูงขึ้นมา มนุษย์ได้ทิ้งขว้างสิ่งของและเศษอาหารที่ไม่ใช้แล้วลงในบริเวณที่อยู่อาศัย นานๆ เข้าเศษซากต่างๆ ก็เกิดการทับถมขึ้นเรื่อยๆ การทับถมนี้เป็นไปตามธรรมชาติ คนอยู่นานมากเท่าใดการทับถมทับซ้อนกันก็มากขึ้นสูงขึ้นตามลำดับ สิ่งที่ทับถมอยู่นั้นจะ

เรียงลำดับก่อนหลังกันไปตามเวลา ดังนั้นการทับถมทับซ้อนกันที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์โดยมิได้ตั้งใจนั้นจึงเป็นหลักฐานที่ช่วยบอกเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ที่เคยครอบครองเนินดินนั้นได้เป็นอย่างดี แต่ต้องอาศัยวิธีการศึกษาโดยกระบวนการขุดค้นทางโบราณคดี

นักโบราณคดีจะมองเห็นชั้นดินที่เกิดจากการทับถมที่ละเอียดเล็กที่ละเอียดได้อย่างชัดเจนจากผนังหลุมขุดค้น ในชั้นดินที่เคยมีมนุษย์อาศัยอยู่นั้น นอกจากจะมีเศษสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ รวมทั้งเศษกระดูกสัตว์ และเมล็ดพืช กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปแล้ว เรายังสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนอีกว่า ชั้นดินที่มนุษย์เคยอาศัยอยู่นั้นจะมีสีดำหรือสีคล้ำกว่าสีของชั้นดินธรรมชาติที่ไม่เคยเกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยของมนุษย์เลย เพราะเศษสิ่งของเครื่องใช้และเศษอาหารที่เป็นซากสิ่งมีชีวิตที่มนุษย์ทิ้งไว้ได้เน่าเปื่อยและย่อยสลายลงในดิน ทำให้แร่ธาตุที่ผสมอยู่ในดินเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาการทับซ้อนของชั้นดิน จะช่วยให้เรียงลำดับเหตุการณ์ในอดีตได้ดี ชั้นดินที่มีร่องรอยการอยู่อาศัย ล่างสุดคือชั้นดินที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ที่เข้ามาอยู่อาศัยบนเนินดินนั้นๆ เป็นครั้งแรก ชั้นดินบนๆ ถัดมากก็จะเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ในระยะหลังๆ สืบมาตามลำดับ ดังนั้นถ้าเราศึกษาชั้นดินล่างสุดเรียงลำดับขึ้นมาจนถึงชั้นบนสุด เราจะสามารถเรียงลำดับเวลาการอยู่อาศัยของมนุษย์บนเนินดินนั้นๆ ได้

นอกจากนี้การศึกษาซากสิ่งของต่างๆ ที่ทับถมอยู่ในชั้นดินแต่ละชั้น จะช่วยให้เราสามารถทราบเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับมนุษย์ที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณเนินดินนั้นๆ ได้ และสามารถใช้กำหนดอายุชั้นดินแต่ละชั้นได้ว่า น่าจะมีอายุอยู่ในช่วงสมัยใด การกำหนดอายุนั้นอาจจะใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบซากสิ่งของที่ได้จากแหล่งโบราณคดีแห่งหนึ่งกับซากสิ่งของแบบเดียวกันที่พบในแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นๆ หรืออาจจะใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยกำหนดอายุชั้นดินได้ วิธีการกำหนดอายุมีหลายวิธี แต่ที่รู้จักกันดีคือวิธีที่เรียกว่า Radiocarbon หรือคาร์บอน ๑๔ (Carbon-14) ซึ่งวิธีนี้จะใช้ได้กับหลักฐานที่เป็นซากของอินทรีย์วัตถุเท่านั้น เช่น ไม้ ถ่าน กระดูก เป็นต้น

ภาพที่ ๑๓ ผนังหลุมขุดค้นทางโบราณคดีที่ทุ่งตึก อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา
(ที่มา: ร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ)

หลักฐานที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้นเพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด

มีมากมายหลายประเภท และเป็นหลักฐานสำคัญที่นักประวัติศาสตร์ใช้ศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ในอดีตได้มากมายหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ การติดต่อสัมพันธ์ เส้นทางคมนาคม ฯลฯ แต่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้มากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับความรู้ ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ของผู้ใช้เอง เช่น

หลักฐานโบราณคดี ซึ่งมีอยู่ทั้งบนดินและใต้น้ำอยู่ใต้ดิน อาจถูกพบโดยบังเอิญ หรือถูกพบจากการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดี และในบรรดาหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอยู่มากมายหลายประเภทนั้น หลักฐานที่

สำคัญที่พบเสมอๆ และพบมากที่สุดจนมีการเปรียบเทียบว่าเป็นตัวหนังสือของนักโบราณคดี คือ ภาษาเหนดินเผา ถึงแม้ว่าที่พบอยู่ตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพที่แตกหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยก็ตาม นักโบราณคดีก็สามารถนำมาศึกษาค้นคว้าถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ในอดีตได้หลายเรื่องและได้ทุกสมัยด้วย เพราะภาษาเหนดินเผาเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นสำหรับใช้ในการดำรงชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึงตาย และประดิษฐ์ขึ้นมาใช้ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ ภาษาเหนดินเผาที่พบในยุคสมัยต่างๆ นั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นว่ามีวิธีการผลิตที่มีพัฒนาการมาโดยตลอดแล้วยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนด้วย ดังนั้นนักโบราณคดีจึงสามารถใช้ภาษาเหนดินเผาโบราณซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่เรียกว่า เศษภาษาเหนดินเผานั้นเป็นหลักฐานข้อมูลในการสืบค้นหาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ในอดีตได้เป็นอย่างดี เช่น

อายุ ของแหล่งโบราณคดีที่พบภาษาเหนดินเผานั้นๆ โดยศึกษาจากรูปแบบและการตกแต่งลวดลายของภาษาเหนดินเผาว่ามีอายุอยู่ในยุคสมัยใดเมื่อกำหนดอายุภาษาเหนดินเผาได้ ก็สามารถนำอายุของภาษาเหนดินเผามากำหนดอายุชุมชนโบราณหรือแหล่งโบราณคดีที่พบภาษาเหนดินเผานั้นๆ ได้

ความเจริญทางเทคโนโลยีในสมัยต่าง ๆ โดยศึกษาได้จากส่วนผสมของวัสดุหรือเนื้อดินที่ใช้ปั้น เทคนิควิธีการปั้น การตกแต่งลวดลายวิธีการเผา เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณร่วมสมัยกัน รวมไปถึงเส้นทางคมนาคมและเส้นทางการค้าโบราณระหว่างชุมชนโบราณต่างๆ โดยศึกษาได้จากรูปแบบของภาษาและตำแหน่งที่พบภาษาเหนดินเผานั้นๆ การพบภาษาเหนดินเผาแบบเดียวกันสมัยเดียวกันในสถานที่ต่างๆ กันออกไปจะช่วยให้เราทราบถึงความสัมพันธ์ของชุมชนต่างๆ รวมทั้งเส้นทางคมนาคมหรือเส้นทางการค้าระหว่างชุมชนได้

แหล่งที่อยู่อาศัยหรือแหล่งกิจกรรมของมนุษย์โบราณ
เราสามารถหาร่องรอยแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในอดีตได้จากภาชนะดินเผา เพราะในบริเวณใดที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาก่อนหรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมมนุษย์อย่างหนึ่งอย่างใดมาก่อนจะต้องพบเศษภาชนะดินเผากระจัดกระจายอยู่ในบริเวณนั้นๆ เสมอไม่มากนักน้อย

หลักฐานทางด้านศิลปกรรม ได้แก่ งานศิลปะประเภทต่างๆ ซึ่งใช้เป็นหลักฐานบอกเรื่องราวต่างๆ ได้มากมาย แต่ผู้ใช้ต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ รวมทั้งความรู้ทางด้านศาสนาด้วย จึงจะสามารถใช้ประโยชน์จากหลักฐานประเภทนี้ได้เต็มที่

สถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างโบราณ ที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่มักเป็นสิ่งก่อสร้างเนื่องในศาสนา จึงใช้เป็นหลักฐานศึกษาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อทางศาสนาที่เจริญขึ้นในแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังใช้เป็นหลักฐานข้อมูลศึกษาเรื่องอื่นได้อีกหลายเรื่องเช่นกัน คือ ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี โดยศึกษาจากวิธีการก่อสร้าง และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยศึกษาจากขนาดของสิ่งก่อสร้างนั้นๆ ถ้ามีซากสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เท่าใดอยู่ในชุมชนหรือในบ้านเมืองโบราณแห่งใด แสดงว่าบ้านเมืองโบราณแห่งนั้นเคยเป็นบ้านเมืองที่มีความยิ่งใหญ่เจริญรุ่งเรืองมากเท่านั้น อายุของสิ่งก่อสร้างและชุมชนโบราณที่พบศาสนสถาน แหล่งกำเนิดของอารยธรรมสมัยต่างๆ ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ โดยศึกษาได้จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถานแห่งนั้นๆ เป็นต้น

ภาพที่ ๑๔ พระวิหารหลวง (สมัยอยุธยา)
และปรางค์ประธาน (ก่อนสมัยอยุธยาราว ๑๐๐ ปี) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

ประติมากรรม ที่ใช้ประดับตกแต่งอยู่ตามศาสนสถาน หรืองานประติมากรรมที่เป็นรูปเคารพในศาสนาที่พบในประเทศไทยนั้น นอกจากจะใช้เป็นหลักฐานศึกษาถึงเรื่องราวทางศาสนาที่นับถือกันในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังใช้เป็นหลักฐานศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ได้ เช่น งานประติมากรรมรูปบุคคลมักจะแสดงให้เห็นถึงการแต่งกายและการแบ่งชนชั้นในสังคมมนุษย์นั้นๆ ได้ งานประติมากรรมบางชิ้นอาจช่วยบอกเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีและการละเล่นพื้นเมืองได้ รูปแบบศิลปะของงานประติมากรรมอาจแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นและอาจบอกถึงกำเนิดของแหล่งอารยธรรมสมัยต่างๆ ได้ เป็นต้น

ภาพที่ ๑๕ ประติมากรรมพระคเณศ
 ศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔
 พบที่ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

งานจิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมที่พบอยู่ตามผนังของโบสถ์
 วิหาร ถึงแม้จะเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาแล้วๆ แต่ในรายละเอียด
 ของภาพมักจะมีภาพชีวิตชาวบ้านแทรกอยู่ด้วย ดังนั้นงานจิตรกรรมเหล่านี้
 นอกจากจะใช้เป็นหลักฐานศึกษาถึงเรื่องราวทางศาสนาได้ดีแล้ว ยังใช้ศึกษา
 ถึงสภาพชีวิตความเป็นไปของผู้คนในท้องถิ่นในยุคสมัยที่วาดภาพนั้นๆ
 ได้เป็นอย่างดีด้วย

ภาพที่ ๑๖ จิตรกรรมฝาผนังที่วัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ที่พบในประเทศไทยแบ่งออกเป็นหลายประเภท ที่สำคัญคือ

จารึก เป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีอายุยาวนานที่สุดหรือเก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย เพราะวัสดุที่ใช้จารึกเป็นวัสดุที่มีความคงทนถาวร เช่น ศิลา แผ่นอิฐ แผ่นเงิน แผ่นทอง แผ่นทองแดง ภาษาและตัวอักษรที่พบในจารึกโบราณล้วนเป็นภาษาและตัวอักษรที่ต่างไปจากปัจจุบัน นอกจากนี้ภาษาและตัวอักษรที่ปรากฏอยู่ในจารึกของแต่ละยุคสมัยยังมีรูปแบบที่ต่างกันไปอีกด้วย ปัจจุบันมีการค้นพบจารึกโบราณในประเทศไทยมากมาย อาจแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่

จารึกกลุ่มแรก มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘ (คือจารึกสมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรีหรือเขมรในประเทศไทย) เป็นจารึกที่ใช้ภาษาบาลี ภาษามอญโบราณ ภาษาสันสกฤต ภาษาขอม และภาษาทมิฬ ตัวอักษรที่ใช้เขียนมีทั้งที่เป็นตัวอักษร บัลลวะ ตัวอักษรหลังบัลลวะ ตัวอักษรมอญ และอักษรขอม (เขมรโบราณ)

จารึกกลุ่มที่สอง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมา มีทั้งที่เป็นจารึกภาษาไทยที่ใช้ตัวอักษรไทย จารึกภาษาขอมใช้อักษรขอม และจารึกภาษามอญใช้ตัวอักษรมอญ สำหรับจารึกที่เป็นภาษาไทยเริ่มมีขึ้นครั้งแรกในสมัยสุโขทัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และมีเรื่อยลงมาจนถึงสมัยล้านนาไทย สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ แต่ตัวอักษรไทยและภาษาไทยที่ใช้จะมีพัฒนาการที่แตกต่างกันออกไปตามยุคสมัยและตามท้องถิ่น จนสามารถแยกออกได้เป็นอักษรไทยภาษาไทยสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา หรือเป็นตัวอักษรธรรม อักษรฝักขามและอักษรไทยน้อย สำหรับจารึกภาษาขอมที่เขียนด้วยตัวอักษรขอมและจารึกภาษามอญที่เขียนด้วยตัวอักษรมอญที่มีอายุอยู่ในรุ่นหลังนี้ ก็จะมีพัฒนาการต่างไปจากภาษาขอมอักษรขอมและภาษามอญอักษรมอญที่ใช้ในสมัยแรกๆ เช่นเดียวกัน

เนื้อความที่ปรากฏอยู่ในจารึกที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่ มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและกษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมือง นอกจากนี้จารึกในบางสมัยยังมีเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายของบ้านเมืองปรากฏอยู่ด้วย

ภาพที่ ๑๗ จารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

อักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย พ.ศ. ๒๑๒๔

(ที่มา: ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน))

นักประวัติศาสตร์ถือว่าจารึกเป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่สำคัญที่น่าเชื่อถือที่สุด เพราะเป็นหลักฐานที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น จารึกที่มีศักราชบอก วัน เดือน ปีไว้จะช่วยให้ความกระจ่างในเรื่องเวลาได้ดี จารึกที่มีชื่อเสียงและรู้จักกันทั่วไป คือจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งเป็นจารึกสมัยสุโขทัยที่ให้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยที่สำคัญที่สุด

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะเป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ให้ความเชื่อถือมากที่สุด แต่จารึกก็เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีข้อจำกัดมากเช่นกัน คือ

เนื้อหาในจารึกมักเป็นเรื่องราวสั้นๆ ไม่มีรายละเอียด เพราะการจารึกนั้นไม่ใช่วิธีการที่จะทำได้ง่าย ๆ พื้นที่ในการจารึกมีจำกัด จึงไม่มีรายละเอียดมากนัก ทำให้มีปัญหาในการทำความเข้าใจเรื่องราวที่จารึกไว้

จารึกที่พบส่วนใหญ่มักทำขึ้นโดยกษัตริย์หรือบุคคลที่เป็นผู้นำในยุคสมัยนั้นๆ เรื่องราวต่างๆ ที่จารึกไว้จึงน่าจะมีความถูกต้องแม่นยำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเวลา ซึ่งถือว่ามีความถูกต้องมากกว่าเอกสารประเภทอื่นๆ เพราะส่วนใหญ่มักจะจารึกขึ้นในช่วงเวลาที่มีเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นหรือใกล้เคียง แต่ต้องระมัดระวังในการนำมาใช้ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ เพราะอาจจะเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่ให้ข้อมูลเพียงด้านเดียว

จารึกที่พบในประเทศไทย โดยเฉพาะจารึกที่มีอายุอยู่ในรุ่นแรกๆ มักจะมีสภาพชำรุดแตกหัก ทำให้ข้อความบางตอนไม่ชัดเจนหรือลบเลือนหายไปเหลือแต่ข้อความกระท่อนกระแท่น ทำให้การอ่านและการแปลความเป็นไปด้วยความยากลำบากหรือบางครั้งอ่านและแปลไม่ได้ความเลย จารึกบางหลักถึงแม้มีข้อความสำคัญที่อ่านและแปลได้แล้ว แต่มีปัญหาเรื่องแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของจารึก ทำให้นำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ยากหรือทำได้ไม่เต็มที่

การอ่านและการแปลความในจารึกโบราณต้องใช้นักอ่านจารึกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ คือนอกจากจะต้องมีความรู้ทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ด้วย นักวิชาการที่เชี่ยวชาญทางด้านนี้จริงๆ มีน้อยมากไม่ว่าจะเป็นในอดีตหรือในปัจจุบัน

ด้วยข้อจำกัดของจารึกดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องระมัดระวังในการใช้ข้อมูลจากจารึกมาเป็นหลักฐานอ้างอิง ควรพิจารณาว่าใครเป็นผู้อ่านและแปลความจารึกนั้นๆ มีความเชี่ยวชาญมากน้อยเพียงไร การแปลความนั้นมีการขยายความไปมากกว่าสิ่งที่จารึกกล่าวถึงไว้หรือไม่ และเมื่อจะนำไปใช้ยังต้องตรวจสอบว่าความในจารึกนั้นสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยหรือไม่อย่างไร

จดหมายเหตุ เป็นเอกสารโบราณที่สำคัญประเภทหนึ่งที่ใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย จดหมายเหตุในความหมายเดิมหมายถึงบันทึกข่าวคราวหรือบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเวลานั้นๆ แต่ความหมายของจดหมายเหตุที่เข้าใจกันในปัจจุบัน คือ เอกสารราชการทุกประเภทที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในหน่วยงานนั้นๆ แล้ว แต่ได้รับการคัดเลือกว่าเป็นเอกสารที่มีคุณค่าสำหรับใช้ประโยชน์ในการอ้างอิงได้ และจะถูกนำไปเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สำหรับจดหมายเหตุที่เป็นบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ในสมัยโบราณนั้น มักจะบันทึกขึ้นในขณะที่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นและมักจะบอกเวลาลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไว้ด้วย เรื่องราวที่ปรากฏในจดหมายเหตุจึงได้รับความน่าเชื่อถือและจัดว่าเป็นเอกสารชั้นต้นด้วย จดหมายเหตุที่เป็นบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ในสมัยโบราณ มีหลายลักษณะและหลายประเภท เช่น จดหมายเหตุของหลวง จดหมายเหตุไพร่ จดหมายเหตุชาวต่างชาติ ซึ่งมีหลายชาติหลายภาษา ได้แก่ จีน กรีก ญี่ปุ่น อาหรับ-เปอร์เซีย โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

ในการนำจดหมายเหตุมาใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ถึงแม้ว่านักประวัติศาสตร์ให้ความเชื่อถือมากที่สุดอย่างหนึ่ง เพราะมักมีรายละเอียดและมีความถูกต้องในเรื่องเวลา แต่ผู้ศึกษาจะต้องใช้ด้วยความระมัดระวังรอบคอบ เพราะอาจจะมีข้อคิดเห็นของผู้บันทึกสอดแทรกลงไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ผู้บันทึกเป็นชาวต่างประเทศซึ่งอาจจะบันทึกเรื่องราวต่างๆ ด้วยแนวคิดและมุมมองทางด้านวัฒนธรรมต่างไปจากความเป็นจริงก็ได้

ตำนาน เป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่เก่าแก่อีกประเภทหนึ่ง ที่ปรากฏในรูปของเอกสารโบราณที่เรียกกันว่า ใบลานและสมุดข่อย ตำนานจึงเป็นตัวอย่างของการบันทึกแบบโบราณที่เก่าแก่ประเภทหนึ่ง ภาษาที่ใช้เขียนมีทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษาไทยเหนือ ภาษาลาว ภาษาเขมร และภาษาบาลี ตัวอักษรที่ใช้เขียน มีทั้งที่เป็นตัวอักษรไทยเหนือ ตัวอักษรธรรม อักษรขอม หลักฐานเกี่ยวกับตำนานที่พบในประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่า มีการเขียนตำนานขึ้นตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และได้รับความนิยมมากในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๒

ตำนานที่รู้จักกันดี ได้แก่ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต และตำนานพุทธสิหิงค์

เนื้อหาที่ปรากฏในตำนาน มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า โดยไม่ทราบว่าเป็นใครเป็นผู้เล่าคนแรก ทราบแต่ว่าเล่าสืบต่อๆ กันมาเป็นเวลานาน ต่อมาภายหลังจึงมีการจดบันทึกเรื่องเล่าเหล่านั้นๆ เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ตำนานที่พบในประเทศไทยมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติของบ้านเมืองโบราณ ประวัติของปูชนียวัตถุและปูชนียสถานที่มีความเชื่อในเรื่องศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เนื้อเรื่องที่บันทึกไว้มักจะมี ความเชื่อในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สอดแทรกอยู่ด้วย

นอกจากนี้ยังมีงานเขียนที่เขียนขึ้นในสมัยหลังๆ ที่มีเนื้อหาในเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ก็มักจะใช้คำนำหน้าเรื่องว่า “ตำนาน” ไว้ด้วย เช่น ตำนานวังหน้า ตำนานพุทธเจดีย์สยาม และตำนานเรือรบไทย เป็นต้น

การใช้ตำนานเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ ถึงแม้ว่าตำนานจะเป็นเรื่องเล่าที่น่าสนใจเพราะมีรายละเอียดมาก แต่ต้องใช้ด้วยความระมัดระวังและต้องสอบทานกับเอกสารหรือหลักฐานอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานที่เขียนขึ้นในสมัยโบราณจะมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องเวลามาก เพราะเล่าต่อกันมานาน อาจมีการดัดแปลงโดยผู้เล่าเอง และอาจจะมีการเสริมแต่งโดยผู้บันทึก นอกจากนี้ในการอธิบายความบางตอนยังเต็มไปด้วยเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่เป็นเรื่องเหลือเชื่อในปัจจุบัน

ด้วยข้อจำกัดในเรื่องเวลาและเนื้อหาที่มีเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์แทรกอยู่ด้วย นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จึงจัดลำดับความน่าเชื่อถือของตำนานไว้เป็นหลักฐานชั้นรองที่มีความน่าเชื่อถือน้อยกว่าหลักฐานประเภทจารึกและจดหมายเหตุ อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์บางท่านก็ให้ความสำคัญกับหลักฐานประเภทตำนานเป็นอย่างมากในการศึกษาถึงสภาพของสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมืองโบราณที่ตำนานกล่าวถึงไว้ โดยค้นหาหลักฐานประเภทอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเรื่องราวที่ตำนานกล่าวถึงไว้มาตรวจสอบกัน

พระราชพงศาวดาร เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีความสำคัญมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยก่อนๆ เนื้อหาในพระราชพงศาวดารจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติ เหตุการณ์บ้านเมืองกษัตริย์ผู้เป็นประมุขและผู้สืบสันตติวงศ์ลงมาตามลำดับเอกสารประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นเอกสารทางราชการที่กษัตริย์โปรดให้นักปราชญ์ประจำราชสำนักหรือพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาทำการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่มีอยู่ในเอกสารโบราณสำคัญที่มีมาก่อน แล้วนำมาประมวลเป็นเรื่องราวขึ้นโดยอาจจะมีการแต่งเรื่องต่อเพิ่มขึ้น ซึ่งเรียกว่า “เรียบเรียงขึ้นหรือแต่งขึ้น” หรืออาจจะนำเอาหนังสือพระราชพงศาวดารที่มีอยู่แล้วมาตรวจแก้ไขถ้อยคำหรือแทรกความบางตอนลงไป ซึ่งเรียกว่า “ชำระ”

พระราชพงศาวดารไทยที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชพงศาวดารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยอยุธยาและเขียนขึ้นในสมัยอยุธยา ได้แก่ **พระราชพงศาวดารหมายเลข ๒๒๒, ๒ก/๑๐๔ และพระราชพงศาวดารหมายเลข ๒๒๓, ๒/ก ๑๒๕** ฉบับแรกนายไมเคิล วิกเคอร์รี่ เป็นผู้ค้นพบต้นฉบับจากหอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ส่วนฉบับหลัง นางสาวอุบลศรี อรรถพันธุ์ เป็นผู้ค้นพบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ พระราชพงศาวดารทั้งสองเล่มนี้เชื่อกันว่าเดิมนั้นคงจะเป็นเอกสารเล่มเดียวกันที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลีต** เขียนขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๑๙๓ โดย ฟาน ฟลีต หรือวันวลิตซึ่งเป็นผู้จัดการสถานการค้าฮอลันดาที่ตั้งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง **พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ** เป็นพระราชพงศาวดารที่แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๓ โดยพระบรมราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าคงจะเขียนขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

สำหรับพระราชพงศาวดารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่เขียนหรือชำระขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้แก่ **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาด)** **พระราชพงศาวดารฉบับหมอบรัดเลย์** **พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)** **พระราชพงศาวดารฉบับกรุงศรีอยุธยาจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕** **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์** **พระราชพงศาวดารกรุงสยามหรือพระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม** และที่ชำระในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา**

สำหรับพระราชพงศาวดารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยรัตนโกสินทร์ที่เขียนขึ้นหลังรัชกาลที่ ๔ ลงมา ที่สำคัญคือ **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ – ๔** เขียนขึ้นโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และ**พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงชำระมาจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อีกต่อหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีพงศาวดารท้องถิ่นและพงศาวดารประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมาแต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์อีกหลายเรื่อง เช่น พงศาวดารเมืองกลาง พงศาวดารเมืองปัตตานี พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง พงศาวดารล้านช้าง พงศาวดารมอญ พม่า พงศาวดารเขมร เป็นต้น

นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญกับเอกสารประเภทนี้ค่อนข้างมาก แต่การจะนำมาใช้ต้องตรวจสอบด้วยความระมัดระวัง เพราะเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นโดยคำสั่งและความต้องการของราชสำนักซึ่งอาจมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองแฝงอยู่ด้วย เนื้อหาที่มีขอบเขตจำกัดอยู่ที่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์เท่านั้น และเป็นเรื่องราวที่รวบรวมมาจากเอกสารชั้นต้นที่มีมาก่อน มีการชำระความ แต่งเติมความบางส่วนที่หายไป การที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต้องตรวจสอบกับหลักฐานอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย

เอกสารราชการ เดิมเรียกว่า ใบบอก เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดิน ด้านการปกครองระหว่างส่วนกลางกับส่วนภูมิภาค ในสมัยก่อนยังไม่มีพิมพ์ ก็จะใช้วิธีจารลงบนใบลานโดยเจ้าหน้าที่ซึ่งเรียกกันว่า “อาลักษณ์” ข้อความที่จารไว้ก็เป็นพระบรมราชโองการให้ประชาชนรับไปถือปฏิบัติ และถูกคัดสำเนาส่งไปตามหัวเมืองต่างๆ ซึ่งเรียกว่าใบบอก ต่อมาเมื่อมีการพิมพ์เกิดขึ้นในเมืองไทย ก็ใช้วิธีพิมพ์แทน ทำให้มีเอกสารราชการเพิ่มขึ้นมากมายหลายประเภท ปัจจุบันสิ่งพิมพ์ที่ทางราชการทำขึ้นถือเป็นเอกสารราชการทั้งสิ้น

เอกสารราชการเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีมากที่สุด ประโยชน์ที่ได้จากเอกสารเหล่านี้คือ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการบริหารราชการแผ่นดิน สภาพสังคม ทัศนะความคิดของกลุ่มชนชั้นผู้นำของประเทศไทยแต่ละยุคสมัย แต่ต้องใช้ด้วยความระมัดระวังและตรวจสอบข้อเท็จจริงกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทอื่นๆ ด้วย เพราะอาจมีความลำเอียงหรือได้ข้อมูลเพียงด้านเดียว

เอกสารกฎหมาย เป็นเอกสารที่มีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์การปกครอง และยังรวมไปถึงสภาพสังคม วัฒนธรรมและจารีตประเพณีของบ้านเมืองในอดีตอีกด้วย เพราะเอกสารประเภทนี้เป็นหนังสือกฎหมายที่ใช้ในแต่ละยุคสมัย เอกสารกฎหมายที่รู้จักกันดี คือ **กฎหมายมั่งรายศาสตร์** ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองสมัยล้านนาไทยทางภาคเหนือ **กฎหมายตราสามดวง** เป็นกฎหมายที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และใช้มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ และถูกยกเลิกไปเมื่อมีการประมวลกฎหมายใหม่ขึ้นใช้ แต่ผู้ใช้เอกสารประเภทนี้ได้ก็ต้องมีความรู้ทางด้านกฎหมายและภาษาโบราณที่จะต้องนำมาใช้ในการตีความ

บันทึกความทรงจำ มีลักษณะคล้ายกับจดหมายเหตุ แต่เป็นการบันทึกเรื่องย้อนอดีตขึ้นไปเพื่อระลึกถึงความหลัง หรือเตือนความทรงจำ เอกสารประเภทนี้จะให้เกิดความรู้ต่างๆ ให้ข้อมูลบางเรื่องที่มีรายละเอียดที่สะท้อนภาพอดีตได้ค่อนข้างชัดเจน แต่ต้องระมัดระวังว่าเอกสารประเภทนี้อาจจะมีการพูดถึงเรื่องราวในอดีตที่ใช้ความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องมากเกินไป อาจจะทำให้ข้อเท็จจริงบางเรื่องบางประการคลาดเคลื่อนไปได้ สำหรับบันทึกความทรงจำที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีและนิยมนำมาใช้เป็นหลักฐานสืบค้นในทางประวัติศาสตร์ คือ **พระนิพนธ์ความทรงจำของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ**

ชีวประวัติ เป็นเอกสารที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระดำริขึ้นเป็นพระองค์แรก พระองค์ทรงนิพนธ์ชีวประวัติบุคคลไว้มากมายในโอกาสที่เจ้าของประวัติ

ได้ตายลงและให้พิมพ์ขึ้นเป็นอนุสรณ์แจกในงานศพซึ่งถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมสืบต่อมาจนทุกวันนี้ โดยทั่วไปเอกสารประเภทนี้มักจะถูกมองข้ามเพราะถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัวมาก แต่ถ้าพิจารณาให้ดีก็อาจจะนำมาใช้ประโยชน์ได้ในบางเรื่อง เช่น การลำดับวงศ์ตระกูลของเจ้านายสมัยก่อนๆ หรือความสำคัญของบุคคลที่เคยมีบทบาทอยู่ในบ้านเมืองในอดีต

จดหมายส่วนตัว โดยทั่วไปถือเป็นเรื่องส่วนตัวที่ไม่เปิดเผย แต่มีจดหมายส่วนตัวของบุคคลสำคัญบางคนก็นำมาเปิดเผยและพิมพ์เผยแพร่แล้วและนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี คือ **พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน** ซึ่งเป็นพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเทพศิรินทร์ เมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรปปี พ.ศ. ๒๔๔๙ **สาสน์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร** ซึ่งเป็นลายพระหัตถ์โต้ตอบระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรกับพระยาอนุমানราชชน

ตำราโบราณต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายหลายเรื่อง เอกสารประเภทนี้ใช้เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่ให้ข้อมูลในเรื่องความรู้ความสามารถและเทคโนโลยีสมัยโบราณได้ เช่น **ตำราแพทย์แผนโบราณ** **ตำราโหราศาสตร์** **ตำราดาราศาสตร์** **ตำราพระราชพิธี**

วรรณกรรม คือ งานเขียนประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง งานเขียนในรูปของนวนิยาย เรื่องสั้น ถือเป็นเอกสารที่มีเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยสมัยที่ผู้เขียนได้พบได้เห็น แต่ต้องระมัดระวังว่างานเขียนประเภทนี้มักจะเป็นจินตนาการที่ผู้เขียนผู้แต่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากสภาพแวดล้อมรอบตัว ดังนั้นต้องแยกแยะให้ได้ว่าอะไรคือจริง อะไรคือจินตนาการของผู้แต่ง วรรณกรรมที่มีชื่อเสียงที่สะท้อนภาพของสังคมไทยสมัยโบราณได้ดี คือ **ขุนช้างขุนแผน**

นอกจากนี้ยังมีงานวรรณกรรมท้องถิ่นอีกมากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คน สภาพสังคม วัฒนธรรมประเพณีของผู้คนในท้องถิ่น ที่นำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้

หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ถือเป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรได้ เพราะมีเนื้อหาหลากหลายที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ และความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง แต่จะเชื่อถือได้มากน้อยแค่ไหน ต้องตรวจสอบกับเอกสารอื่นๆ ประกอบด้วย

วิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยทางประวัติศาสตร์ เป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ที่มีขึ้นอย่างมากมายหลังจากที่มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับปริญญาโทปริญญาตรี ผลงานเหล่านี้เป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ที่ได้มาจากการวิเคราะห์ตีความหลักฐานอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ทำให้เกิดแนวคิด ข้อคิดเห็นใหม่หลากหลายที่ต่างไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์ประเทศไทยในอดีต ผลงานเหล่านี้มีประโยชน์ที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ได้เช่นกัน

การตรวจสอบและการประเมินคุณค่าความน่าเชื่อถือของหลักฐานประวัติศาสตร์

การตรวจสอบหลักฐานประวัติศาสตร์ หลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีอยู่มากมายหลายประเภทนั้น ก่อนที่จะถูกนำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงหรือนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัยเรื่องหนึ่งเรื่องใดนั้น นักประวัติศาสตร์จะต้องทำการตรวจสอบหลักฐานประวัติศาสตร์นั้นๆ ให้ดีว่าเป็นของแท้ดั้งเดิมหรือเปล่า เพราะเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสูญเปล่าทางประวัติศาสตร์ หรือป้องกันไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดในการแสวงหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ถ้าผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ตรวจสอบให้ดีว่าหลักฐานประวัติศาสตร์ที่นำมาใช้อ้างอิงเป็นของแท้ดั้งเดิมหรือมีอายุร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้นจริงหรือเปล่า ต่อมาภายหลังถ้ามีการตรวจสอบได้ว่าหลักฐานที่ผู้ศึกษาใช้เป็นพยานหลักฐานอ้างอิงเป็นของปลอมหรือทำขึ้นภายหลัง

เหตุการณ์นั้นๆ มา จะมีผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในเรื่องนั้นๆ หรือสมัยนั้นๆ อย่างมาก

เช่น ในกรณีที่เคยเกิดขึ้นกับหลักฐานประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย คือ จารึกหลักที่ ๑ หรือจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นจารึกที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงค้นพบที่เมืองสุโขทัยเก่า ตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ จารึกหลักนี้เป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยมาโดยตลอด จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ มีนักวิชาการชาวต่างประเทศและนักวิชาการไทยบางท่านได้แสดงความคิดเห็นว่า จารึกหลักนี้เป็นจารึกที่มีอายุหลังรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงลงมาหลายร้อยปี มิใช่จารึกร่วมสมัยสุโขทัย หรือพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าจารึกหลักที่ ๑ เป็นของปลอมนั่นเอง ทำให้เกิดข้อกังขาและมีการโต้แย้งทางวิชาการกันขึ้น เพราะถ้าความคิดเห็นที่ว่าจารึกหลักที่ ๑ มีอายุหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงลงมาหลายร้อยปี ได้รับการตรวจสอบว่าถูกต้อง ประวัติศาสตร์สุโขทัยต้องถูกเปลี่ยนแปลงแต่ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์และจารึกภาษาไทยหลายท่านได้โต้แย้งและแสดงข้อเท็จจริงต่างๆ ที่ยืนยันว่า จารึกหลักที่ ๑ เป็นจารึกของแท้ดั้งเดิมที่จารึกขึ้นในสมัยสุโขทัย

การตรวจสอบประเมินหลักฐานประวัติศาสตร์เพื่อหาความเป็นของแท้ดั้งเดิมของหลักฐาน อันที่จริงคือการทำความรู้จักหลักฐานนั้นๆ ให้มากที่สุดว่าหลักฐานนั้นๆ คืออะไร มีอายุเท่าใด หรือสร้างขึ้นเมื่อใด หลักฐานนั้นมีความหมายว่าอย่างไรและความหมายนั้นๆ มีความสำคัญและน่าเชื่อถือเพียงใด ซึ่งหลักฐานประวัติศาสตร์แต่ละประเภทจะมีวิธีการหรือกลวิธีในการตรวจสอบที่ต่างกัน สำหรับหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ต้องใช้วิธีการหรือกระบวนการทางโบราณคดีที่อาจจะต้องใช้ศาสตร์ในสาขาอื่นๆ มาช่วยในการตรวจสอบด้วย

ส่วนหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรก็มีวิธีการตรวจสอบและประเมินคุณค่าของหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์เรียกว่า การวิพากษ์หลักฐาน ซึ่งมีวิธีการ ๒ ขั้นตอนดังนี้

การวิพากษ์หลักฐานภายนอก เป็นการตรวจสอบหาความเป็นของแท้ของหลักฐานเอกสารหรือตรวจสอบว่าเป็นเอกสารฉบับดั้งเดิมหรือไม่อย่างไรโดยการตรวจสอบถึงลักษณะโดยทั่วไปของหลักฐานเอกสารนั้นในเรื่องต่างๆ ดังนี้คือ

ใครเป็นผู้แต่ง ต้องสืบค้นว่า ผู้แต่งเป็นใคร มีฐานะอย่างไรในสังคมนั้นๆ มีคุณสมบัติที่โดดเด่นในเรื่องใดบ้าง มีความสนใจในเรื่องที่แต่งขึ้นอย่างไร เรื่องที่แต่งขึ้นได้มาจากการรู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง หรือฟังมาจากคำบอกเล่าอีกต่อหนึ่ง มีความรู้ทั่วไปหรือมีความสามารถในการเรียนรู้เหตุการณ์และถ่ายทอดเหตุการณ์ที่แต่งไว้หรือไม่

เวลาที่เขียนหรือแต่งขึ้น ต้องตรวจสอบว่าเขียนขึ้นในทันทีที่มีเหตุการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นหรือเขียนขึ้นภายหลังนานเท่าใด

ลักษณะการเขียน โดยตรวจสอบว่าเอกสารนั้นๆ เขียนขึ้นจากความทรงจำ จากการประชุมปรึกษาหารือกัน เขียนขึ้นโดยการเรียบเรียงจากที่มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงแล้ว หรือเขียนขึ้นโดยการเรียบเรียงจากเอกสารต้นฉบับหลายๆ ฉบับมาประกอบกัน

ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเอกสารอื่น ๆ ต้องตรวจสอบว่าเอกสารนั้นๆ เขียนขึ้นโดยมีแนวคิดที่เป็นของตนเองทั้งหมด หรือมีทั้งที่เป็นแนวคิดของตนเองและแนวคิดที่ได้มาจากเอกสารอื่นๆ ถ้ามีการนำมาจากเอกสารอื่นๆ ต้องพิจารณาและสืบค้นให้ได้ว่า นำมาจากเอกสารใดเอกสารนั้นๆ เชื่อถือได้หรือไม่ การนำแนวคิดมาจากเอกสารอื่นนั้นลอกมาทั้งหมดหรือนำเนื้อหาามาเรียบเรียงขึ้นใหม่ สิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับเอกสารดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ประเมินได้ว่าเอกสารฉบับนั้นๆ เป็นเอกสารฉบับดั้งเดิมหรือไม่

การวิพากษ์หลักฐานภายใน หรืออาจเรียกว่าการวิพากษ์ข้อเสนอ
สนเทศคือการตรวจสอบที่เน้นการวิเคราะห์ในส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระของ
เอกสารนั้นๆ และนำเนื้อหาความในเอกสารนั้นๆ ไปเปรียบเทียบกับความในเรื่อง
เดียวกันที่ปรากฏอยู่ในเอกสารอื่นๆ เพื่อตรวจสอบว่าความในเอกสารนั้นๆ
กล่าวตรงตามยุคสมัยและสอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ ที่มีอายุร่วมสมัยหรือไม่
ความในเอกสารนั้นๆ มีจุดมุ่งหมายอย่างไร ความในเอกสารนั้นๆ
มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร มีความหมายตรงตามตัวอักษรที่บันทึกไว้หรือไม่
แฝงความหมายหรือนัยอื่นๆ แทรกไว้ด้วย แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาจากการ
ตรวจสอบมาพิจารณาว่า ความในเอกสารนั้นน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด
มีความถูกต้องและมีคุณค่าเพียงใด

การประเมินจัดลำดับความสำคัญของหลักฐานประวัติศาสตร์
หลังจากที่มีการตรวจสอบได้ว่าเป็นของแท้ดั้งเดิมหรือไม่แล้ว ก็ต้องทำการ
ประเมินคุณค่าเพื่อจัดลำดับความน่าเชื่อถือของหลักฐานนั้นๆ ว่าควรจัดไว้
ในกลุ่มหลักฐานชั้นต้นหรือหลักฐานชั้นรองด้วย โดยทั่วไปมีการประเมิน
จัดลำดับความสำคัญไว้เป็น ๒ ประเภทคือ

หลักฐานชั้นต้น ได้แก่ หลักฐานทุกประเภทที่สร้างขึ้นร่วมสมัยกับ
เหตุการณ์นั้นๆ ได้แก่

หลักฐานโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่เป็นต้นฉบับเดิม ผู้แต่ง
เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นๆ โดยตรงหรือรู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง เช่น
จารึก จดหมายเหตุ หนังสือพิมพ์ กฎหมาย ประกาศทางราชการ แผ่นดิสก์
ระบบอินเตอร์เน็ต ฯลฯ

หลักฐานประเภทบุคคลที่มีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์หรือเห็น
เหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง

หลักฐานประเภทสื่อโสตทัศนต่างๆ ที่สร้างขึ้นหรือทำขึ้นใน
เวลาที่เหตุการณ์นั้นๆ เกิดขึ้น

หลักฐานชั้นรอง คือ บรรดาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ไม่ได้เกิดขึ้นร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้นๆ หรือผู้บันทึกไม่รู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง แต่ทำการบันทึกโดยรับทราบเหตุการณ์มาจากผู้อื่น มิได้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยอาศัยหลักฐานชั้นต้นที่มีมาก่อนหรือจากข้อคิดของผู้คนที่ได้ศึกษาไว้ ซึ่งมักจะมีการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้เขียน หรือผู้แต่งเพิ่มเติมลงไปด้วยได้แก่ ตำรา พงศาวดาร วรรณกรรมต่างๆ บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย เป็นต้น

ความสำคัญของหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง

หลักฐานชั้นต้น เป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นหลักฐานที่มีคุณค่าในเรื่องของความน่าเชื่อถือมากกว่าหลักฐานชั้นรอง เพราะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นๆ หรือใกล้ชิดกับเหตุการณ์นั้นๆ มากกว่าหลักฐานชั้นรอง แต่ก็มิได้หมายความว่านักประวัติศาสตร์จะสามารถนำหลักฐานชั้นต้นมาใช้ประโยชน์ทันทีได้ทุกเรื่อง ยิ่งไปกว่านั้นต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง เพราะอาจจะได้ข้อเท็จจริงที่ผิดพลาดจากหลักฐานชั้นต้นได้ และถ้าใช้ไม่เป็นหรือไม่มีความรู้ความสามารถที่จะแสวงหาข้อเท็จจริงที่แฝงอยู่ในหลักฐานนั้นๆ ได้ก็อาจจะนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ตามที่ต้องการได้น้อยมากหรืออาจจะไม่ได้เลย

หลักฐานชั้นต้นที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ซึ่งรวมถึงหลักฐานทางด้านศิลปกรรมด้วย ซึ่งมีเรื่องราวของสังคมมนุษย์ในอดีตแฝงอยู่มากมายหลายเรื่อง แต่ผู้ใช้ต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ จึงจะใช้ประโยชน์จากหลักฐานเหล่านี้ได้โดยตรง

หลักฐานชั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้ใช้ต้องมีความเชี่ยวชาญทางด้านภาษาโบราณ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณและสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับหลักฐานนั้นๆ ด้วย จึงจะนำหลักฐานชั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษรมาใช้ประโยชน์ได้

หลักฐานชั้นรอง เป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ให้น้ำหนักความน่าเชื่อถือน้อยกว่าหลักฐานชั้นต้น เนื่องจากเป็นสิ่งที่ทำขึ้นภายหลัง หรือได้มาจากคำบอกเล่า หรือจากการศึกษาค้นคว้ามาจากหลักฐานชั้นต้น ดังนั้นอาจมีการสอแทรกแนวคิด ความคิดเห็น ของผู้ศึกษาลงไปด้วย ดังนั้นผู้ใช้ต้องมีความระมัดระวังตรวจสอบให้ดีๆ อะไรคือข้อเท็จจริง อะไรคือความคิดเห็นที่ถูกเพิ่มเติมลงไป ผู้ใช้ต้องพิจารณาตรวจสอบด้วยความระมัดระวังยิ่ง

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าโดยหลักการทางประวัติศาสตร์ทั่วไปให้ความสำคัญเชื่อถือหลักฐานชั้นรองน้อยกว่าหลักฐานชั้นต้น แต่ในความเป็นจริงแล้วจะพบว่าทั้งหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรองมีความสำคัญไม่ต่างกันมากนัก และยังต้องเกี่ยวพันซึ่งกันและกันด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะศึกษาและผู้ที่ศึกษาต้องรู้จักใช้หลักฐานนั้นๆ อย่างถูกวิธี จึงจะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

ลักษณะสำคัญที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์ต้องตรวจสอบหรือทำความรู้จักให้มากที่สุด

อายุของหลักฐานประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะการใช้หลักฐานประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาเหตุการณ์ในอดีตแต่ละยุคสมัยต้องคำนึงถึงอายุของหลักฐานที่นำมาใช้ว่าอยู่ในยุคสมัยเดียวกับเหตุการณ์ที่กำลังศึกษาหรือเปล่า เพราะถ้านำหลักฐานในสมัยหนึ่งมาศึกษาถึงเหตุการณ์ในอีกสมัยหนึ่งก็จะได้ข้อสรุปทางประวัติศาสตร์ที่ผิดพลาดห่างไกลจากความเป็นจริง

ดังนั้นนักประวัติศาสตร์ต้องพยายามตรวจสอบให้รู้ว่หลักฐานนั้นๆ มีความใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่ศึกษาอย่างน้อยเพียงใด เพื่อทำการประเมินคุณค่าความน่าเชื่อถือและสามารถนำหลักฐานนั้นๆ มาใช้ได้อย่างถูกต้อง และได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ถ้าไม่สามารถตรวจสอบอายุอายุของหลักฐานนั้นๆ ได้ ถึงแม้ว่าหลักฐานนั้นๆ จะมีเรื่องราวที่สำคัญมากเพียงใด หลักฐานนั้นก็ขาดความน่าเชื่อถือและนำมาใช้ประโยชน์ได้ยาก หรือแทบจะใช้ไม่ได้เลย การตรวจสอบหาอายุของหลักฐานประวัติศาสตร์ ผู้ตรวจสอบต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ในกรณีที่เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์

ประเภทลายลักษณ์อักษร อาจตรวจสอบได้จากศักราชที่ระบุไว้ ศักราชที่มักพบในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้แก่

มหาศักราช หรือ ม.ศ. เป็นศักราชที่รับมาจากอินเดีย มักจะพบอยู่ในหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีอายุอยู่ในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นๆ มาจนถึงสมัยสุโขทัย ถ้าจะคำนวณจากมหาศักราชให้เป็นพุทธศักราชตามที่ใช้ในปัจจุบันให้บวกมหาศักราชนั้นๆ ด้วยจำนวนเลข ๖๒๑

จุลศักราช เป็นศักราชที่พบอยู่ในหลักฐานลายลักษณ์อักษร ตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถ้าจะคำนวณจากจุลศักราชให้เป็นพุทธศักราชให้บวกจุลศักราชด้วย จำนวนเลข ๑๑๘๑

พุทธศักราช เป็นศักราชที่พบในหลักฐานลายลักษณ์อักษรตั้งแต่สมัยสุโขทัยลงมา แต่ศักราชที่ใช้ในสมัยสุโขทัยนับพุทธศักราชตามคติลังกาจึงเร็วกว่าพุทธศักราชของไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ๑ ปี

รัตนโกสินทร์ศก เป็นศักราชที่นิยมใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถ้าคำนวณรัตนโกสินทร์ศกให้เป็นพุทธศักราชให้บวกด้วยตัวเลข ๒๓๒๔

ในกรณีที่หลักฐานไม่มีศักราชระบุไว้ ถ้าเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรก็อาจพิจารณาตรวจสอบและกำหนดอายุหลักฐานได้จากรูปแบบตัวอักษรที่ใช้เขียน จากสำนวนโวหารของเนื้อความ และบุคคลที่เอกสารกล่าวถึง

ถ้าเป็นหลักฐานทางโบราณคดีหรือหลักฐานทางด้านศิลปกรรม ก็อาจตรวจสอบหาอายุได้โดยวิธีการทางโบราณคดี เช่น อาจตรวจสอบได้จากเอกสารที่มีกรกล่าวถึงหลักฐานโบราณคดีนั้นๆ หรืออาจกำหนดอายุด้วยวิธีการศึกษาเปรียบเทียบจากรูปแบบศิลปะ วิวัฒนาการของรูปแบบและลวดลายศิลปะที่คล้ายคลึงกันหรืออาจกำหนดอายุหลักฐานด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีหลายวิธี แต่ที่รู้จักกันดีและนิยมกันมาก คือวิธีที่เรียกว่า Radiocarbon หรือ

คาร์บอน ๑๔ (Carbon-14) ซึ่งจะใช้ได้กับหลักฐานโบราณคดีที่ทำจากอินทรีย์วัตถุเท่านั้น

ที่มาของหลักฐานหรือแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของหลักฐาน
สถานที่กำเนิดของหลักฐานมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการตรวจสอบประเมินคุณค่าและการวิเคราะห์ตีความหลักฐานนั้นๆ เพราะแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของหลักฐานจะช่วยตรวจสอบได้ว่าหลักฐานนั้นๆ เป็นหลักฐานที่แท้จริงหรือไม่

การรู้แหล่งกำเนิดดั้งเดิมของหลักฐานจะช่วยในการวินิจฉัยหาแหล่งอารยธรรมและประเด็นอื่นๆ ทางประวัติศาสตร์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานโบราณคดี ถ้าเป็นหลักฐานที่ทราบที่มาแน่ชัด หรือค้นพบอยู่ในตำแหน่งเดิม เช่น หลักฐานที่ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดี จะเป็นหลักฐานที่มีคุณค่าในเรื่องความน่าเชื่อถือมากที่สุด แต่ถ้าเป็นหลักฐานที่พบโดยบังเอิญไม่ทราบที่มาแน่นอน ถึงแม้จะเป็นหลักฐานสำคัญที่ให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ได้ดียังไง แต่คุณค่าความน่าเชื่อถือก็จะลดลง

ผู้สร้างหลักฐาน ผู้สร้างหลักฐานเป็นผู้ที่มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับความน่าเชื่อถือของหลักฐานนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิด ทรรศนะความสามารถ ถ้าเราทราบว่าใครเป็นผู้สร้างหลักฐาน จะช่วยให้เราสามารถตัดสินได้ว่า หลักฐานนั้นๆ มีความน่าเชื่อถือน้อยเพียงใด และตัดสินได้ว่า จะนำหลักฐานนั้นๆ มาใช้ประโยชน์ในลักษณะใดได้บ้าง นอกจากนี้หากเราทราบว่าผู้สร้างเป็นใคร อาจจะช่วยให้เราตรวจหาอายุและสถานที่กำเนิดและจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการสร้างได้อีกด้วย

จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการสร้าง เป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ผู้ใช้หลักฐานประวัติศาสตร์นั้นต้องพยายามตรวจสอบหาข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ เพราะถ้าทราบจุดมุ่งหมายได้ก็จะนำมาช่วยในการประเมินความน่าเชื่อถือและการสืบค้นหาข้อเท็จจริงหรือความหมายที่แท้จริงที่มีอยู่ในหลักฐานนั้นได้

รูปเดิมของหลักฐานนั้น ๆ หลักฐานประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะไม่ได้อยู่ในสภาพเดิม อาจถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปตามสภาพแวดล้อมตามกาลเวลา เช่นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรมักจะเป็นสิ่งที่คัดลอกมา ชำระมาหรือมีการต่อเติมขึ้นใหม่ นักประวัติศาสตร์ต้องตรวจสอบให้ทราบว่าข้อความใดเป็นของเก่าที่คัดลอกมา ข้อความใดที่เพิ่มเติมหรือมีการแก้ไข

ส่วนหลักฐานโบราณคดีและหลักฐานทางด้านศิลปกรรมอาจถูกแก้ไขรูปลักษณะเดิมไป เช่น หลักฐานประเภทโบราณสถานอาจได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายยุคสมัย ผู้ศึกษาต้องทำความเข้าใจให้ได้ว่าเดิมนั้นโบราณสถานมีรูปลักษณะอย่างไรและมีที่มาของแบบแผนศิลปกรรมอย่างไร มีการบูรณปฏิสังขรณ์กี่ครั้ง และการบูรณปฏิสังขรณ์แต่ละครั้งมีการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะเดิมไปอย่างไรหรือไม่ จะช่วยให้เราศึกษาประวัติศาสตร์ในประเด็นต่าง ๆ ได้มากมาย

ภาคผนวก
เรื่อง
“การศึกษาทางประวัติศาสตร์”

วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตที่ผ่านมาผ่านไป แล้ว ในสมัยก่อน ๆ ที่ยังไม่มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในสถานศึกษา ผู้ที่ทำหน้าที่ประสานเรื่องราวในอดีตให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ หรือผู้เขียนเอกสารประวัติศาสตร์ไทยมักจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่ในราชสำนัก หรือคนที่ได้รับการยอมรับจากสังคมนั้น ๆ เป็นผู้รู้ เช่น นักบวชหรือเป็นผู้นำทางศาสนา ผู้รู้เหล่านี้ได้สร้างเรื่องราวในอดีตขึ้นและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น ตำนาน พงศาวดาร เนื้อหาของประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นในสมัยก่อน ๆ มักจะเน้นอยู่ที่เรื่องราวของศาสนา การเกิดขึ้นของบ้านเมือง การกำเนิดของปุชนียวัตถุและปุชนียสถานที่สำคัญของบ้านเมือง เหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง รวมทั้งประวัติความเป็นมาและวีรกรรมของกษัตริย์หรือวีรบุรุษ เนื้อหาของเรื่องที่เขียนหรือบันทึกไว้ก็ได้มาจากเรื่องเล่าหรือคัดลอกมาจากเอกสารโบราณที่หาได้เท่านั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในสมัยก่อน ๆ นั้นเป็นไปในลักษณะที่เรียกว่ารับรู้เท่านั้น

จนกระทั่งต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นราวปลายรัชกาลที่ ๓ ลงมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ การเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทยค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจากลักษณะที่รับรู้แต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นการศึกษาเรียนรู้โดยมีการตรวจสอบข้อมูลหลักฐาน มีการตั้งคำถามและแสวงหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เคยรับรู้มา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ประเทศไทยมีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตกกว้างขวางมากขึ้น อิทธิพลของแนวคิดเชิงเหตุผลตามปรัชญาตะวันตกจึงได้แพร่หลายเข้ามา การศึกษาประวัติศาสตร์โดยการตั้งคำถามและแสวงหาข้อเท็จจริง ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยแพร่หลายมากขึ้นกว่า

แต่ก่อน และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นยังได้กำหนดให้มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า “พงศาวดาร” ขึ้นในสถาบันการศึกษาของทางการด้วย ผู้ที่ผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในยุคนั้นคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงได้รับการยกย่องให้เป็นองค์บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของประเทศไทยและคนไทยแพร่หลายมากขึ้น และสืบสาวได้ไกลออกไปกว่าเดิมมาก ซึ่งคนก่อนหน้านั้นขึ้นไปความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยย้อนอดีตกลับไปได้แค่สมัยอยุธยาเท่านั้น

ต่อมาตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ ๖ ลงมาจนถึงช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีการตื่นตัวที่จะผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ไทยออกมามากขึ้น มีงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยเกิดขึ้นมากมายหลายเรื่อง มีทั้งที่เป็นงานวิชาการ มีทั้งที่เป็นรูปนวนิยาย แต่งงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยในช่วงนี้มีลักษณะเด่นและเห็นได้ชัดจนกว่าใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องกระตุ้นให้คนไทยสำนึกเรื่องชาติ และปลูกฝังความรักชาติไทย เนื้อหาของประวัติศาสตร์ไทยจึงเน้นถึงแต่เรื่องความเจริญรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีต ดังนั้นงานเขียนประวัติศาสตร์ในยุคนี้นี้มีลักษณะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ข้อสรุปทางประวัติศาสตร์คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงมาก

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาออกไปจากเดิมอย่างมากมาย ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์หันมาใช้ข้อมูลหลักฐานประวัติศาสตร์หลากหลายประเภทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน มีการเปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอกในระดับอุดมศึกษาขึ้นหลายแห่ง จากเดิมที่มีการกำหนดหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ขึ้นเพื่อผลิตครูสอนวิชาประวัติศาสตร์โดยตรงที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียวตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็มีการเปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอก ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ และต่อมาได้ขยายวงกว้างออกไปในมหาวิทยาลัยอื่นๆ และในระยะต่อมาได้ขยายการสอนวิชาประวัติศาสตร์ให้สูงขึ้นไปในระดับปริญญาโท

ด้วย การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับปริญญาในมหาวิทยาลัย
ต่างๆ ทำให้เกิดการตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าและมีการจัดสัมมนาวิชาการ
ทางประวัติศาสตร์ขึ้นอย่างมากมาย

นอกจากนี้การเรียนการสอนในคณะโบราณคดีเพื่อผลิต
นักโบราณคดีซึ่งมีขึ้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ นั้น ทำให้มีนักโบราณคดีออกไป
ทำงานขุดค้น ขุดแต่งตามแหล่งโบราณคดีที่สำคัญเพิ่มมากขึ้น การขุดค้นทาง
โบราณคดีที่มีมากขึ้น ส่งผลให้มีการค้นพบข้อมูลหลักฐานประวัติศาสตร์ไทย
สมัยโบราณเพิ่มมากขึ้นตามมามีด้วย

ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ มีการส่งเสริมจากทางการให้นักวิชาการ
ชาวตะวันตกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์เข้ามาเป็นอาจารย์ใน
มหาวิทยาลัย และมีการให้ทุนแก่นักเรียนไทยไปศึกษาต่อทางด้าน
ประวัติศาสตร์ที่ต่างประเทศทำให้มีนักประวัติศาสตร์อาชีพเพิ่มมากขึ้น และนัก
ประวัติศาสตร์อาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ก็จะนำเอาวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ตาม
แนวคิดทฤษฎีทางตะวันตกที่ตนเองได้ไปเล่าเรียนมา ซึ่งเรียกกันว่า **วิธีการ
ทางประวัติศาสตร์** มาใช้กันอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับกันมาจนทุก
วันนี้ เพราะเชื่อว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์
จะทำให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์รู้จักมองประวัติศาสตร์ในมุมมองที่กว้างขึ้นทั้งใน
ด้านเนื้อหาและการวิเคราะห์ และยังช่วยให้มองเห็นถึงประโยชน์ของ
การศึกษาประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมขึ้นมากกว่าในสมัยก่อนๆ
ผลงานหรืองานเขียนประวัติศาสตร์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยหลังๆ จนถึงปัจจุบัน
จึงมีความแตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์ในยุคสมัยก่อนๆ อย่างมากมาย
ทั้งในด้านเนื้อหา การวิเคราะห์ การใช้หลักฐาน และการนำเสนอข้อมูล

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า **วิธีการทางประวัติศาสตร์**
นั้นประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่สำคัญ ตามลำดับดังนี้

๑. การตั้งคำถาม การตั้งคำถามทางประวัติศาสตร์ คือการกำหนด
หัวข้อการศึกษาหรือการระบุปัญหาที่ชัดเจนว่า จะศึกษาประวัติศาสตร์ในเรื่อง

อะไร การตั้งคำถามจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความอยากรู้ อยากเห็นของผู้ศึกษา
คำถามที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ได้แก่

ใคร หมายถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์นั้นๆ

อะไร หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้น

ที่ไหน หมายถึงสถานที่เกิดหรือที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดขึ้น
นั้นๆ

เมื่อไหร่ หมายถึงเวลาที่สิ่งนั้นๆ เกิดขึ้น

ทำไม หมายถึงเหตุที่ทำให้สิ่งนั้นๆ เกิดขึ้นและผลที่
ตามมาจากการเกิดสิ่งนั้นๆ ทำไมนี้เป็นคำถามที่สำคัญที่สุดและเป็นคำถามที่
เป็นหัวใจของการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะเป็นคำถามที่ทำให้เกิดการ
วิพากษ์วิจารณ์ และแสวงหาคำตอบด้วยเหตุและผล

คำถามทั้งหมดต้องอยู่ในกรอบเดียวกันและเรื่องเดียวกัน และก่อนที่จะ
ตั้งคำถามได้ก็ต้องมีพื้นความรู้ทางประวัติศาสตร์มาก่อนด้วย ไม่ใช่
อยากรู้อะไรก็ได้ การตั้งคำถามที่ดีจะทำให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์
ที่ดีเพราะการตั้งคำถามที่ดีจะนำไปสู่การค้นคว้าที่ลึกและกว้างออกไป และ
ท้าทายสติปัญญาในการแสวงหาคำตอบด้วยเหตุและผล นักประวัติศาสตร์
จะต้องมีไหวพริบและมีวิจรรย์ญาณที่ดีในการวางขอบเขตคำถามให้เหมาะสม
ตามความสามารถของตนเองในการแสวงหาคำตอบด้วย

คำถามทางประวัติศาสตร์ได้มาด้วยวิธีใด คำถามทางประวัติศาสตร์
ได้มาจากการรับรู้ที่มาจากการเล่าเรียนวิชาประวัติศาสตร์ จากการอ่านค้นคว้า
เพิ่มเติม จากการสังเกต และความอยากรู้อยากเห็น ความสนใจเพิ่มเติม
นอกเหนือไปจากสิ่งที่ได้รับรู้มา

๒. การค้นคว้าข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลังจากที่
กำหนดเป้าหมายอย่างชัดเจนว่าจะศึกษาเรื่องใดแล้ว ผู้ศึกษาก็จะต้อง
ดำเนินการสืบค้นหลักฐานประวัติศาสตร์ทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่
ศึกษาและพยายามรวบรวมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่
ต้องใช้เวลาและผู้ศึกษาต้องมีความอดทน ขยันหมั่นเพียร และกระตือรือร้น

เพื่อให้ได้หลักฐานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ตั้งไว้ให้มากที่สุด เพราะหลักฐานประวัติศาสตร์ไม่ใช่สิ่งที่จะสร้างขึ้นใหม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วและกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีความหลากหลายและซับซ้อน และไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง

๓. การวิเคราะห์และตีความหลักฐานประวัติศาสตร์ เมื่อผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ค้นคว้าหาหลักฐานประวัติศาสตร์มาได้ตามต้องการ ก็ต้องนำมาตรวจสอบหาความน่าเชื่อถือและจัดลำดับความสำคัญว่ามีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษามากน้อยเพียงไร และนำมาวิเคราะห์ตีความเพื่อหาข้อเท็จจริงหรือความเป็นจริงที่มีอยู่ในหลักฐานนั้นๆ และเมื่อได้ข้อเท็จจริงมาแล้ว ก็ต้องเลือกสรรว่าข้อเท็จจริงใดจากหลักฐานใดมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเป้าหมายหรือคำถามที่กำหนดไว้บ้าง ข้อเท็จจริงใดจากหลักฐานใดที่ไม่เกี่ยวข้องก็ต้องแยกแยะออกไป ข้อเท็จจริงใดจากหลักฐานใดสัมพันธ์สอดคล้องกับเป้าหมายที่ศึกษาก็นำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ซึ่งจะต้องพิจารณาด้วยความรอบคอบและมีหลักเกณฑ์

๔. การสังเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก การศึกษาประวัติศาสตร์ตามวิธีทางประวัติศาสตร์ยังไม่จบสิ้นลงถึงแม้จะมีการตีความหลักฐานประวัติศาสตร์และได้ข้อเท็จจริงจากหลักฐานแต่ละประเภทแล้ว ข้อเท็จจริงที่ได้มาทั้งหมดต้องถูกนำมารวบรวมและเรียบเรียงให้เป็นเรื่องราวพร้อมคำอธิบายที่ชี้ให้เห็นว่า ข้อเท็จจริงต่างๆ ที่ได้มาจากหลักฐานนั้นๆ มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างไร มีเหตุและผลต่อกันและกันหรือไม่อย่างไร ซึ่งเรียกว่า การสังเคราะห์ข้อมูล ในการสังเคราะห์ข้อมูลนี้ ต้องใช้แนวทางจากปัญหาหรือคำถามที่ตั้งไว้เพื่อศึกษาเป็นหลักเสมอ โดยเริ่มจากคำถามว่า อะไรเกิดขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน เกิดขึ้นเมื่อใด ทำไมจึงเกิดขึ้น เหตุการณ์ที่แท้จริงเป็นอย่างไร ผลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหตุการณ์ที่เกิดมีความหมายอย่างไรต่ออดีต ปัจจุบัน และหรืออนาคตอย่างไรหรือไม่

๕. การนำเสนอผลการศึกษาทางประวัติศาสตร์ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ เมื่อสังเคราะห์ข้อเท็จจริงที่ได้มาจาก

หลักฐานประวัติศาสตร์จนเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือที่เรียกว่า
ข้อสรุปทางประวัติศาสตร์ในเรื่องที่ตั้งเป้าหมายไว้แล้ว ก็ต้องนำเสนอเผยแพร่
ให้ผู้อื่นได้รับรู้ ซึ่งถือว่าเป็นการเพิ่มพูนความรู้ใหม่ให้ขยายออกไปในวงกว้าง

ในการนำเสนอที่น่าจะเป็นไปในรูปของบทความ หนังสือ รายงาน
ซึ่งในการเขียนนำเสนอความรู้ที่ได้จากวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์
ต้องประกอบด้วยข้อมูลหลักฐานที่ใช้ในการศึกษา ต้องแสดงเหตุและผลที่ได้
จากการวิเคราะห์ตีความหลักฐานนั้นๆ ว่าสามารถตอบคำถามที่ผู้ศึกษาตั้ง
ไว้หรือไม่ การเขียนนำเสนอต้องเรียบเรียงหัวข้อให้มีความสัมพันธ์
สอดคล้องกัน ต้องมีการอ้างอิงถึงแหล่งข้อมูลหลักฐานที่ได้มา เพราะจะทำให้
ผลงานที่นำเสนอมีความน่าเชื่อถือมีเหตุและผล นอกจากนี้ภาษาที่ใช้เขียนต้อง
สละสลวยและเข้าใจง่ายอีกด้วย

ความสำคัญและประโยชน์ของวิชาประวัติศาสตร์

เป็นปัญหาที่พูดกันมานานว่า การสอนวิชาประวัติศาสตร์มีปัญหา
มากเนื่องจากนักเรียนส่วนใหญ่ไม่ชอบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ เนื่องจากมอง
ไม่เห็นหรือไม่เข้าใจว่าจะได้ประโยชน์อะไรจากการท่องจำเรื่องต่างๆ ที่เขียน
ไว้ในหนังสือจึงทำให้วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่น่าเบื่อมากในโรงเรียน ซึ่งอัน
ที่จริงแล้วไม่ใช่แต่นักเรียนเท่านั้น คนโดยทั่วไปก็เข้าใจกันว่าประวัติศาสตร์
เป็นวิชาที่ไม่มีประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อยมากหากเทียบกับศาสตร์อื่นๆ
เราจะมานั่งเสียเวลาเรียนรู้เรื่องของคนในอดีตซึ่งมันจบสิ้นไปแล้วทำไม

ดังนั้นเราควรหันมาทบทวนและมองหาความสำคัญและประโยชน์
ของวิชาประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความเข้าใจว่า ทำไมจึงต้องมีการสอนวิชา
ประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับศาสตร์อื่นๆ ในโรงเรียนด้วย

ถ้าเรามองอย่างผิวเผินโดยขาดการพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว เราก็จะ
มองไม่เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ว่าจะให้ประโยชน์แก่
สังคมมนุษย์ในปัจจุบันได้อย่างไร โดยทั่วไปมักคิดกันว่าประวัติศาสตร์คือ
ประวัติบุคคลสำคัญ ประวัติเหตุการณ์สำคัญๆ ของบ้านเมือง ที่ต้องจดจำ

วัน เดือน ปี พ.ศ. ทำให้วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่น่าเบื่อมากอย่าง
นักเรียนส่วนใหญ่รู้สึกกันมาจนทุกวันนี้ แต่หากค่อยๆ พิจารณาให้ดี และไม่
เรียนรู้อัตชีวประวัติในลักษณะที่เรียกว่ารับรู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้อง
แสวงหาความรู้ และพยายามสร้างความรู้ใหม่ทางประวัติศาสตร์ขึ้นมา เราจะ
เห็นว่าประวัติศาสตร์จะอำนวยประโยชน์ให้สังคมมนุษย์ในปัจจุบันอย่างมากไม่
แพ้ศาสตร์อื่นๆ ทั้งในด้านนามธรรมและรูปธรรม ถ้ารู้จักใช้ประโยชน์จาก
ประวัติศาสตร์ได้ถูกต้อง ดังนี้

๑. ประวัติศาสตร์อาจให้ประสบการณ์ต่างๆ แก่สังคมมนุษย์ใน
ปัจจุบันได้ เพราะประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงเรื่องราวของสังคมมนุษย์
ในอดีต ตั้งแต่ภูมิหลัง ประวัติความเป็นมา รวมไปถึงพฤติกรรมที่มนุษย์ใน
อดีตได้แสดงไว้ทั้งในรูปของความคิดและการกระทำด้วย ผลของการศึกษา
ประวัติศาสตร์จะช่วยให้เราทราบและเข้าใจว่ามนุษย์ในอดีตในแต่ละยุคสมัยมี
วิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิต
มาอย่างไร มีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างไร เราอาจจะใช้
ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือ
วิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์สมัยปัจจุบันได้ มีคำกล่าวที่
คุ้นเคยกันทั่วไป แต่ก็ไม่ได้ใส่ใจหรือตระหนักถึงความหมายที่แท้จริงกัน
มากนัก คือ คำว่า “บทเรียนแห่งประวัติศาสตร์” คำกล่าวนี้มีความหมายที่
บ่งชี้ว่า ความรู้ทางประวัติศาสตร์อาจนำมาใช้เป็นแนวทางส่วนหนึ่งในการ
แก้ปัญหา ในการป้องกันที่จะไม่ให้เกิดปัญหาขึ้น หรือในการวิเคราะห์ปัญหาที่
เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ยุคปัจจุบันได้

๒. การศึกษาประวัติศาสตร์จะช่วยให้เรารู้จักตัวเอง รู้จักความ
เป็นมาของประเทศชาติ ช่วยให้เรารู้ว่าบรรพบุรุษของเรามีความเป็นมา
อย่างไร ทำอะไรไว้บ้าง เมื่อทำแล้วเกิดผลอย่างไรบ้าง ผลจากการกระทำใน
อดีตยังส่งผลสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันหรือไม่อย่างไร ความรู้จากประวัติศาสตร์
ดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมใน

ปัจจุบันได้ เพราะสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันล้วนแต่เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากคนในอดีตได้ทำไว้ทั้งสิ้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงหรือประเทศต่าง ๆ ในโลกช่วยทำให้มนุษย์เกิดความรู้ เกิดความคิดที่กว้างขวาง ช่วยให้เรารู้จักคนอื่น ๆ ทั้งที่อยู่ใกล้รอบตัวเราหรือไกลออกไป ช่วยทำให้เราเกิดความรู้ความเข้าใจว่าทำไมสังคมมนุษย์ในประเทศอื่นๆ จึงมีความคิด และการกระทำที่แตกต่างไปจากสังคมมนุษย์ในประเทศของเรา การรู้จักและเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสังคมอื่นๆ ประเทศอื่นๆ มากเท่าใดก็จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมระหว่างประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๓. การศึกษาประวัติศาสตร์ช่วยส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญในมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ เมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจก็จะส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติบ้านเมือง ทำให้เกิดความรักชาติบ้านเมือง ทำให้เกิดความสำนึกที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติไว้ ความภาคภูมิใจในชาติบ้านเมืองความรักชาติบ้านเมืองที่เกิดขึ้นสามารถสร้างความสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจระหว่างคนในชาติให้เกิดความรักความสามัคคีได้เป็นอย่างดี ประโยชน์ในข้อนี้จะถูกใช้มากในช่วงที่ต้องการปลุกสำนึกให้คนรักชาติ เป็นการนำประวัติศาสตร์มาใช้ประโยชน์ในทางการเมือง

ยิ่งไปกว่านั้นในปัจจุบันมรดกวัฒนธรรมของชาติถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ในด้านนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจได้อีกด้วย

๔. การศึกษาประวัติศาสตร์จะช่วยพัฒนาศักยภาพของคนในชาติได้ ถ้ามีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์อย่างถูกต้อง คือไม่สอนให้นักเรียนเรียนวิชาประวัติศาสตร์โดยการท่องจำหรือโดยการรับรู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องสอนโดยเริ่มจากให้นักเรียนรับรู้ว่ามีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆ อย่างไร ก่อน หลังจากนั้นต้องพยายามหรือฝึกหัดให้นักเรียนสร้างความรู้ด้วย โดยการรู้จักตั้งคำถาม หาความรู้เพิ่มเติมเพื่อแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง การเรียนวิชา

ประวัติศาสตร์ก็จะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นในทุกคนได้ การศึกษาประวัติศาสตร์โดยการสร้างความรู้ใหม่ ต้องอาศัยระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งจะช่วยให้รู้จักคิดอย่างมีหลักเกณฑ์ คิดอย่างมีเหตุและผลที่วางอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง รู้จักการวินิจฉัยอย่างละเอียดรอบคอบ รู้จักหาเหตุผลจากข้อมูลหลักฐานประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่มีอยู่

จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ให้ประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ในปัจจุบันอย่างมาก แต่จะได้ประโยชน์มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ในสังคมนั้นๆ จะเรียนรู้ประวัติศาสตร์อย่างไรและสามารถใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ได้ถูกต้องมากน้อยเพียงไร

เอกสารประกอบการเรียน

กอตซ์ลัค หลุยส์

๒๕๒๕. การเข้าใจประวัติศาสตร์ : มุลบทว่าด้วยระเบียบวิธีประวัติศาสตร์. แปลจาก Understanding History: A Primer of Historical Method โดย ธิตีมา พิทักษ์ไพรวรรณ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช

คาร์, อี.เอช

๒๕๒๕. ประวัติศาสตร์คืออะไร. แปลจาก What is History? โดย ซาดีชาย พณานนท์. พระนคร : อักษรเจริญทัศน์

จันทร์ฉาย ภัคธิดา (บรรณาธิการ)

๒๕๓๑. ข้อมูลประวัติศาสตร์ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. ๒๕๒๐ – ๒๕๓๐). สมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ)

- ๒๕๑๙ก. ประวัติศาสตร์ละนักประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.

- ๒๕๑๙ข. ปรัชญาประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.

แดเนียลส์, โรเบิร์ต วี

๒๕๒๐. ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม. แปลจาก Studying History How and Why โดน ธิดา สารยา. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.

เดช บุนนาค

๒๕๒๗. วิธีการของประวัติศาสตร์ ปรัชญาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

ถนน อานามวัฒน์ และคณะ

๒๕๔๓. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๒๔ ประวัติศาสตร์การ
ตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย. (ฉบับปรับปรุง
พ.ศ. ๒๕๓๓). กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.

แถมสุข นุ่มนนท์

๒๕๓๑. หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. นครปฐม :
คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นาฏวิภา ชลิตานนท์

๒๕๒๔. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิคม มุสิกคามะ (บรรณาธิการ)

๒๕๑๗. โบราณคดีเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์

๒๕๒๓. การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต. รวม
บทความประวัติศาสตร์ ๑ : ____.
๒๕๒๕. หลักฐานทางประวัติศาสตร์. รวมบทความทาง
ประวัติศาสตร์ ๔ : ____.
๒๕๒๗. ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ใน รัชญา
ประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตริยะ

๒๕๒๕. หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ :
บรรณกิจ.

นันทวรรณ (เหมินทร์) ภูสวาท

๒๕๔๗. พลิกปูมแผ่นดินไทย. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

พรพิมรย์ เชียงกุล และคณะ

๒๕๔๓. หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ไทย รายวิชา ส ๐๒๘
ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์แมค จำกัด.

พรเพ็ญ อันตระกูล

๒๕๒๙. การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย, หน่วยที่ ๑ ในชุดวิชา
ส ง ค ม ศี ก ษ า ๕ . น น ท บ ู รี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ปรียะ ไกรฤกษ์

๒๕๓๒. ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ

๒๕๓๓. หนังสือคู่มือครูสังคมศึกษา รายวิชา ส ๐๒๑ หลักฐาน
ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระดับมัธยมศึกษา
ตอนปลาย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สุรพล นาถะพินธุ

๒๕๔๑. มรดกโลกบ้านเชียง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล

๒๕๒๘. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.

อุบลศรี อรรถพันธุ์

๒๕๒๔. “การชำระพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

BURIAL #5
RAULH SE 105

BURIAL #3
RAULH SE 105

BURIAL #10
SE 105

BURIAL #1
RAULH SE 105

BURIAL #7
SE 105

วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

โดย

สุรพล นาคะพินธุ์

ความนำ

การศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ที่นักวิชาการทำกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ความรู้ชัดเจนว่ามนุษยชาติที่ปรากฏอยู่ทุกดินแดนในโลกล้วนมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานมากและบรรพบุรุษรุ่นต่างๆ ของมนุษย์ในทุกดินแดนได้ทิ้งวัตถุที่แสดงถึงวัฒนธรรมสมัยต่างๆ เหล่านั้นไว้มากมายและหลากหลายประเภท

โบราณวัตถุที่แสดงร่องรอยของวัฒนธรรมสมัยอดีตดังกล่าวรวมเรียกได้ว่า “หลักฐานทางโบราณคดี” ซึ่งสามารถจะรวบรวมมาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรม สังคม ประชากร และสิ่งแวดล้อมสมัยอดีตได้ด้วยกระบวนการขุดค้นตามหลักวิชาการสาขาโบราณคดี

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว หลักฐานทางโบราณคดีของดินแดนต่างๆ สามารถแบ่งอายุสมัยได้หลากหลายวิธี ทั้งนี้ การแบ่งอย่างกว้างๆ ก็คือการแบ่งออกเป็นหลักฐานของวัฒนธรรม ๒ สมัยใหญ่ๆ คือ สมัยประวัติศาสตร์และสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ตามนิยามในลักษณะกว้างๆ นั้น “สมัยก่อนประวัติศาสตร์” หมายถึง เวลาในสมัยอดีตช่วงที่มนุษย์ยังไม่รู้จักทำการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือยังไม่มี การจดบันทึกเป็น “ภาษาเขียน” ชนิดที่คนปัจจุบันอ่านหรือถอดความหมายออกมาได้

จากนิยามดังกล่าวนี้ อาจนำไปสู่การมองในแง่มุมหนึ่งได้ว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์นั้น สามารถหมายถึงช่วงระยะเวลาตั้งแต่เกิดโลกขึ้นเมื่อประมาณ ๔,๖๐๐ ล้านปีมาแล้ว ลงมาจนถึงระยะเวลาที่มนุษย์เริ่มการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งนับเป็นระยะที่ยาวนานมาก

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวิชาโบราณคดีเน้นเรื่องคนและวัฒนธรรมของคน คำว่า “สมัยก่อนประวัติศาสตร์” ในสาขาวิชานี้จึงครอบคลุมระยะเวลาเพียงแค่ตั้งแต่ช่วงที่เกิดบรรพบุรุษรุ่นแรกของคนและวัฒนธรรมของคนขึ้นในโลกมาจนถึงช่วงที่คนเริ่มจดบันทึกเท่านั้น

ข้อมูลทางวิชาการเท่าที่พบจนถึงขณะนี้บ่งชี้ว่าบรรพบุรุษของคนเริ่มปรากฏขึ้นเมื่อราว ๒ ล้านปีมาแล้ว ดังนั้นจึงกล่าวได้อย่างกว้างๆ ว่าเรื่องราวที่นักโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ศึกษาประกอบด้วยเรื่องราวตั้งแต่ราว ๒ ล้านปีมาแล้วจนถึงระยะเริ่มต้นของสมัยประวัติศาสตร์ และเนื่องจากมนุษย์ในดินแดนต่าง ๆ เริ่มทำการจัดบันทึกในเวลาต่าง ๆ ไม่พร้อมกัน การสิ้นสุดของสมัยก่อนประวัติศาสตร์หรือการเริ่มต้นของสมัยประวัติศาสตร์ในดินแดนต่าง ๆ ของโลกจึงปรากฏขึ้น ณ เวลาต่าง ๆ กัน

ข้อมูลทางวิชาการโบราณคดีเท่าที่ค้นพบแล้วในขณะนี้ยังชี้ว่าดินแดนที่มีการเริ่มจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุดในโลกคือเมโสโปเตเมียซึ่งอยู่ในเขตประเทศอิรักในปัจจุบัน ประชากรในดินแดนนี้ได้ทำการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นตั้งแต่เมื่อประมาณ ๕,๕๐๐ ปีมาแล้ว หลังจากนั้นเล็กน้อย คือในราว ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว จึงปรากฏขึ้นในอียิปต์ ต่อมาในราว ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว จึงปรากฏขึ้นในกลุ่มแม่น้ำสินธุของเอเชียใต้ และปรากฏขึ้นในแถบกลุ่มแม่น้ำฮวงโหของจีนเมื่อราว ๓,๘๐๐ – ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว

ในกรณีของดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนั้น ได้มีการใช้หลักฐานทางอ้อมคือข้อความจารึกที่พบที่เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และจารึกพบที่ปราสาทเขาน้อย จังหวัดสระแก้ว มาสรุปโดยอนุโลมว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของดินแดนนี้สิ้นสุดลงเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ หรือเมื่อราว ๑,๔๕๐ ปีมาแล้ว

ตัวอย่างแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญของประเทศไทย

แหล่งโบราณคดีที่อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง

มีรายงานว่าได้พบเครื่องมือหินกะเทาะรู้นเก่าในเขตอำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง โดยเป็นเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดแม่น้ำ พบอยู่ในชั้นของหินกรวดที่วางตัวอยู่ใต้ชั้นหินบะซอลท์ (Basalt) ซึ่งกำหนดอายุได้

ระหว่างประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ – ๖๐๐,๐๐๐ หรืออาจจะมีอายุระหว่าง ๖๐๐,๐๐๐ ถึง ๘๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้วก็เป็นได้ (Pope et al. 1986)

ภาพที่ ๑ เครื่องมือหินกะเทาะประเภทแกนหิน
หรือเครื่องมือชุดสับทำจากหินกรวดแม่น้ำ
พบที่อำเภอมะเข จังหวัดลำปาง

อนึ่ง เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้มีรายงานเพิ่มขึ้นว่า นักวิชาการไทยคือ คุณสมศักดิ์ ประมาณกิจ และคุณวัณนา ศุภวัน ซึ่งร่วมงานวิจัยกับผู้เชี่ยวชาญจากสำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ ได้พบชิ้นส่วนกะโหลกศีรษะของบรรพบุรุษมนุษย์ชนิดโฮโมอีเรคตัส ซึ่งอาจมีอายุราว ๕๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในพื้นที่เขตอำเภอกะเคา จังหวัดลำปางอีกด้วย

แหล่งโบราณคดีสับคำ

ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ อาจารย์วีรพันธุ์ มาลัยพันธุ์ (๒๕๑๕) ได้นำ นักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรไปทำการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีสับคำ ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำโขงในเขตอำเภอยางแสน จังหวัดเชียงราย

และได้พบเครื่องมือหินกะเทาะทำจากหินกรวดแม่น้ำจำนวนหนึ่ง เทคนิคการทำและรูปลักษณะของเครื่องมือหินกะเทาะเหล่านี้เหมือนกับของเครื่องมือหินที่จัดว่าเป็นของสมัยหินเก่าในเอเชียจึงทำให้เกิดความเห็นว่ เครื่องมือหินที่พบที่เชียงแสนเหล่านั้นเป็นของบรรพบุรุษมนุษย์ที่จัดอยู่ในยุคหินเก่าซึ่งอาจมีอายุนับแสนปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีถ้ำหลังโรงเรียน

ตามความเป็นจริงแล้ว แหล่งโบราณคดีนี้เป็นเพิงผาบนภูเขาหินปูนลูกหนึ่งในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ นักโบราณคดีชื่อ ดร.ดักลาส แอนเดอร์สัน (Dr. Douglas Anderson) ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีนี้และพบว่า มีมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เข้ามาพำนักอาศัยที่เพิงผาแห่งนี้หลายสมัย (Anderson 1988) มนุษย์ในสมัยต่างๆ ที่ถ้ำหลังโรงเรียนใช้เครื่องมือหินประเภทต่างกันไป ดังนี้

ภาพที่ ๒ เพิงผาถ้ำหลังโรงเรียน อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

๑. ในช่วงเวลาราว ๓๗,๐๐๐ – ๒๗,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะ ทั้งประเภทเครื่องมือแกนหินและเครื่องมือสะเก็ดหิน

ช่วงระยะเวลาราว ๓๗,๐๐๐ – ๔๐,๐๐๐ ปีมาแล้วนั้นมีความสำคัญที่พิเศษในด้านโบราณคดีเพราะเป็นช่วงระยะเวลาที่มีหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่ามนุษย์ที่มีลักษณะกายภาพแบบมนุษย์สมัยปัจจุบันทุกประการ ซึ่งทางสาขาวิชาชีววิทยาจัดเป็นมนุษย์ชนิด โฮโม เซเปียนส์ เซเปียนส์ เริ่มปรากฏขึ้น

เดิมนั้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคยมีการพบกะโหลกศีรษะของโฮโม เซเปียนส์ เซเปียนส์ ที่มีอายุกว่า ๓๐,๐๐๐ ปีมาแล้วที่เฉพาะแหล่งโบราณคดีถ้ำนีอาห์ (Niah Cave) ซึ่งอยู่บนเกาะบอร์เนียวส่วนที่อยู่ในเขตการปกครองของรัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซียเท่านั้น การพบร่องรอยวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีอายุเกือบ ๔๐,๐๐๐ ปีมาแล้วทางภาคใต้ของประเทศไทยจึงนับเป็นหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญที่นอกจากจะแสดงว่ามีมนุษย์เข้ามาอยู่อาศัยในเขตป่าฝนเมืองร้อนทางภาคใต้ของประเทศไทยตั้งแต่เกือบ ๔๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ยังสนับสนุนหลักฐานทางโบราณคดีจากถ้ำนีอาห์ที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ชนิด โฮโม เซเปียนส์ เซเปียนส์ ก็ปรากฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะเวลาใกล้เคียงกับดินแดนอื่นๆ ในทวีปเอเชียและยุโรป นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าประชากรรุ่นแรกๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังกล่าวได้มีพัฒนาการทางเทคโนโลยีการทำเครื่องมือหินกะเทาะด้วย โดยมีการทำเครื่องมือหินกะเทาะประเภทเครื่องมือสะเก็ดหินเพิ่มขึ้นจากเครื่องมือหินกะเทาะประเภทเครื่องมือหินแบบเก่ากว่า

๒. ในช่วงเวลาราว ๙,๐๐๐ – ๗,๕๐๐ ปีมาแล้ว มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะชนิดที่เรียกว่า “เครื่องมือหินแบบฮัวบิเนียน” (Hoabinhian)

๓. ในช่วงเวลาราว ๖,๐๐๐ – ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว เริ่มมีการใช้เครื่องมือหินขัด หรือขวานหินขัด นอกจากนี้ก็มีการใช้ภาชนะดินเผา

แหล่งโบราณคดีถ้ำหมอเขียว

แหล่งโบราณคดีนี้เป็นเพิงผาบนภูเขาหินปูนอีกลูกหนึ่งในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ซึ่งก้อยู่ไม่ไกลจากแหล่งโบราณคดีถ้ำหลังโรงเรียน การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีนี้ดำเนินการโดย ดร.สุรินทร์ ภูษจร (Pookajorn 1994) และได้พบร่องรอยการพักอาศัยของคนหลายช่วงระยะเวลาซึ่งมีการใช้เครื่องมือหินลักษณะต่างกันไป ดังนี้

๑. ในช่วงเวลาราว ๒๕,๐๐๐ – ๒๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะชนิดกะเทาะหน้าเดียว (unifacial flaked stone tool) ซึ่งทำจากหินกรวดแม่น้ำ

๒. ในช่วงหลังกว่า ๒๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะที่ทำทั้งจากแกนหินกรวดแม่น้ำและจากสะเก็ดหินชั้นใหญ่ แต่จะมีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะขนาดเล็กประเภทเครื่องมือสะเก็ดหิน ในปริมาณมากกว่าเครื่องมือหินขนาดใหญ่

๓. ในช่วงราว ๑๑,๐๐๐ – ๘,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะหลายชนิด ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียวลักษณะคล้ายเครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนทำจากหินกรวดแม่น้ำ เครื่องมือหินกะเทาะสองหน้าทำจากหินเชิร์ต (Chert) และหินแจสเปอร์ (Jasper) และเครื่องมือสะเก็ดหิน

๔. ในช่วงราว ๗,๐๐๐ – ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีเครื่องมือหินแบบใหม่ปรากฏขึ้น ได้แก่ ขวานหินกะเทาะ (Flaked adze) และขวานหินขัด

แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน (Spirit Cave)

แหล่งโบราณคดีนี้อยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน นักโบราณคดีที่ขุดค้นแหล่งโบราณคดีนี้ คือ Dr. Chester Gorman (1970) ได้พบหลักฐานว่ามนุษย์ที่เข้ามาพำนักอาศัยที่ถ้ำนี้ในช่วงราว ๑๑,๐๐๐ – ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้วนั้น มีการใช้เครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนทำจากหินกรวดแม่น้ำ

ส่วนในชั้นที่อยู่อาศัยของคนก่อนประวัติศาสตร์สมัยหลังของถ้ำผีแมนซึ่งกำหนดอายุได้ระหว่าง ๖,๐๐๐ – ๙,๐๐๐ ปีมาแล้วนั้น ได้พบชิ้นส่วนของเมล็ดพืชจำพวกพริกไทย น้ำเต้า ถั่ว และผักบางชนิด หลักฐานทางโบราณคดีประเภทนี้ก่อให้เกิดข้อสันนิษฐานว่าคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยอาจจะเริ่มทดลองนำพืชบางชนิดมาปลูกและควบคุมดูแลตั้งแต่ระยะเวลาดังกล่าวและพฤติกรรมนี้อาจนำไปสู่การเริ่มต้นทำการเกษตรกรรมในดินแดนประเทศไทยในเวลาต่อมาอีกไม่นานนัก อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานนี้ยังไม่พบหลักฐานเพิ่มเติมมาสนับสนุนในขณะนี้

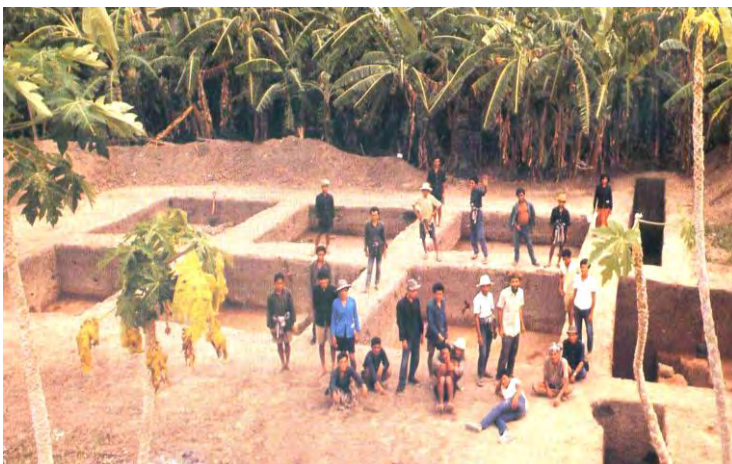

ภาพที่ ๓ หลุมขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผี
(ที่มา: Charles Higham, Early Mainland Southeast Asia
: from the first humans to Angkor, p. 55)

แหล่งโบราณคดีโนนนกทา

แหล่งโบราณคดีโนนนกทา เป็นเนินดินในเขตบ้านนาดี อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น การขุดค้นแหล่งโบราณคดีนี้ได้ทำมาแล้ว ๒ ครั้ง คือ ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นครั้งแรก และใน พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นครั้งที่สอง

ดร. ดอนน์ เบเยิร์ต (Bayard 1977) กล่าวว่าการขุดค้นที่โนนนกทา ครั้งแรกนั้นครอบคลุมพื้นที่ ๑๕๐ ตารางเมตร ส่วนการขุดค้นครั้งที่ ๒ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๙๐ ตารางเมตร เท่ากับว่าพื้นที่ขุดค้นนั้นมีเพียง ๓.๒ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่แหล่งซึ่งมีขนาดราว ๑๐,๖๓๐ ตารางเมตร แม้ว่าจะเป็น การปฏิบัติงานในพื้นที่เล็กน้อยของแหล่งแต่ก็ได้พบหลุมฝังศพคนไม่ต่ำกว่า ๒๐๕ หลุม และพบภาชนะดินเผาทั้งที่สมบูรณ์และเกือบสมบูรณ์รวม ๘๐๐ ใบ

ภาพที่ ๔ หลุมขุดค้นทางโบราณคดีที่โนนนกทา จังหวัดขอนแก่น

ลักษณะชั้นหลักฐานทางโบราณคดีของโนนนกทานั้นมีความ ซับซ้อนเนื่องจากการรบกวน แต่ผู้ขุดค้นก็สามารถใช้ลักษณะของภาชนะ ดินเผาและรูปแบบของการฝังศพเป็นเครื่องแบ่งลำดับอายุสมัยของวัฒนธรรม สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งนี้ออกได้เป็น ๓ สมัยใหญ่ๆ คือ สมัยต้น (Early Period) สมัยกลาง (Middle Period) และสมัยปลาย (Late Period) รายละเอียดของวัฒนธรรมแต่ละสมัยของแหล่งโนนนกทามีดังนี้

สมัยต้น (Early Period) มีอายุระหว่าง ๕,๕๐๐ – ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว แบ่งออกได้เป็น ๓ ระยะย่อยตามลักษณะของรูปแบบการฝังศพ การใช้กลบ ขาวผสมในเนื้อดินที่ใช้ทำภาชนะดินเผาสมัยต้น แสดงนัยว่าคนในสมัยเริ่มแรกของโนนนกทาได้ทำการเพาะปลูกข้าวแล้ว นอกจากนี้ยังน่าจะมีการเลี้ยงสัตว์ บางชนิด คือ วัว สุกร และหมู อย่างไรก็ตามชุมชนแรกเริ่มของโนนนกทาก็ยังคงทำการล่าสัตว์ป่าอยู่ดังได้พบกระดูกกวางและกระดูกสัตว์ป่าหลายชนิด ภาชนะดินเผาของสมัยต้นนี้มีหลายแบบด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นภาชนะก้นกลม ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ

นอกจากนี้ก็มีภาชนะตกแต่งด้วยลายขีดลักษณะวิจิตรซับซ้อน ขวานหินขัดเป็นเครื่องมือที่ยังมีการใช้อยู่แต่ก็ได้พบเศษสำริดเล็กน้อย และได้พบหัวขวานโลหะซึ่งอาจเป็นสำริด ๑ ชิ้นในหลุมฝังศพหลุมหนึ่งของระยะที่ ๓ ของสมัยต้น (Bayard 1977 : 63)

สมัยกลาง (Middle Period) มีอายุระหว่าง ๔,๕๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว แบ่งออกได้เป็น ๔ ระยะย่อย และจัดเป็นสมัยที่ปรากฏการใช้สำริด แล้วอย่างแพร่หลาย มีภาชนะดินเผาแบบใหม่ๆ ปรากฏเพิ่มขึ้น เบ้าหลอม โลหะและแม่พิมพ์หินทรายที่พบแสดงให้เห็นว่ามีการหล่อสำริดขึ้นเองที่โนนนกทา แม้ว่าลักษณะการดำรงชีวิตส่วนใหญ่ของสมัยกลางจะยังคงคล้ายคลึงกับสมัยแรก แต่วัตถุพิเศษที่พบในหลุมฝังศพก็แสดงว่าเริ่มปรากฏความแตกต่างของสมาชิกในสังคมแล้วค่อนข้างชัดเจน ทั้งนี้อาจมีความสัมพันธ์กับการติดต่อแลกเปลี่ยนที่เพิ่มมากขึ้นก็เป็นได้

สมัยปลาย (Late Period) มีอายุคลุมตั้งแต่ราว ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นต้นมา เริ่มขึ้นหลังจากถูกทิ้งร้างไปชั่วระยะหนึ่ง และแบ่งออกได้เป็น ๖ สมัยย่อย ในสมัยปลายของโนนนกทานี้มีการใช้เหล็กทำเครื่องมือใช้สอย และนิยมประเพณีการเผาศพแล้ว

การกำหนดอายุของลำดับวัฒนธรรมสมัยต่างๆ ของแหล่งโบราณคดีโนนนกทานั้นยังเป็นปัญหาที่มีการถกเถียงกันอยู่ อย่างไรก็ตามผู้ขุดค้น (Bayard 1977 : 64) เห็นว่ามีความเป็นไปได้มากกว่าสมัยต้นมีอายุอยู่ระหว่าง

๓,๕๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หรือประมาณ ๕,๕๐๐ – ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว สมัยกลางมีอายุระหว่าง ๒,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล – คริสต์ศักราช ๒๐๐ หรือ ประมาณ ๔,๕๐๐ – ๑,๗๐๐ ปีมาแล้ว และสมัยปลายมีอายุตั้งแต่ราว คริสต์ศักราช ๑,๐๐๐ ลงมา

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

บ้านเชียง เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตอำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี นักโบราณคดีได้ทำการขุดค้นที่บ้านเชียงแล้วหลายครั้งด้วยกันและได้พบร่องรอยของหมู่บ้านเกษตรกรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีผู้คนอยู่อาศัยหลายสมัยครอบคลุมระยะเวลาหมื่นนับพันๆ ปี

มีข้อมูลว่าราษฎรชาวบ้านเชียงบางท่านได้เริ่มให้ความสนใจเศษภาชนะดินเผาที่มีการตกแต่งด้วยการเขียนเป็นลายสีแดงซึ่งมักพบเสมอเวลาขุดดินในหมู่บ้านมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงมีการเก็บรวบรวมไว้และมีการนำไปมอบให้นายพรมมี ศรีสุนาครวัชร ใหญ่โรงเรียนบ้านเชียง (ประชาเชียงเซ็ด) เก็บรักษาและจัดแสดงให้คนชมที่โรงเรียน อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้เรื่องราวทางโบราณคดีของบ้านเชียงก็ยังไม่เป็นที่สนใจของคนทั่วไป

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๓ นายเจริญ พลเทศา หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๗ ได้ไปสำรวจที่บ้านเชียงและได้รับมอบโบราณวัตถุส่วนหนึ่งมาจากอาจารย์พรมมี ศรีสุนาครวัชร แต่เนื่องจากในช่วงเวลานั้นเรื่องราวทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยยังไม่เป็นที่เข้าใจและยังไม่เป็นที่สนใจกันนัก จึงมิได้มีการค้นคว้าทางโบราณคดีใดๆ เกิดขึ้น

จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๐๙ นายสตีเฟ่น ยัง (Stephen Young) นักศึกษาวิชาสังคมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ซึ่งเป็นบุตรของเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยในขณะนั้น ได้เดินทางมาศึกษาเรื่องราวของหมู่บ้านและราษฎรชาวบ้านเชียง เขาจึงได้มีโอกาสพบเห็นเศษภาชนะดินเผาสมัยโบราณกระจายเกลื่อนอยู่ทั่วไปตามผิวดินของหมู่บ้าน

และได้เก็บตัวอย่างไปมอบให้ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประจำกองโบราณคดี กรมศิลปากรในสมัยนั้น ศาสตราจารย์ชินได้ลงความเห็นว่าเป็นเศษภาชนะดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ

ในปีถัดมา คือ พ.ศ. ๒๕๑๐ กองโบราณคดี กรมศิลปากร โดยนายวิทยา อินทโกตัย จึงดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรกขึ้นที่บ้านเชียง และได้พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ จำนวนมากมาย มีทั้งโครงกระดูกคน ภาชนะดินเผาทั้งชนิดลายเขียนสีและลายอื่นๆ โบราณวัตถุที่ทำด้วยหิน โบราณวัตถุที่ทำด้วยสำริดและโบราณวัตถุที่ทำด้วยเหล็ก ฯลฯ

ภาชนะดินเผาลายเขียนสีแดงที่ได้มาจากการขุดค้นที่บ้านเชียงนั้น จัดเป็นโบราณวัตถุลักษณะเด่นมากในช่วงเวลานั้น เพราะเพิ่งมีการพบเป็นครั้งแรกในประเทศไทย จึงเป็นวัตถุที่ได้รับความสนใจมาก ตัวอย่างเศษภาชนะดินเผาลายเขียนสีแดงจำนวน ๓ ชิ้นถูกส่งไปหาอายุด้วยวิธีเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ ที่มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีรายงานผลการตรวจหาอายุครั้งนี้ว่าเศษภาชนะดินเผาลายเขียนสีของบ้านเชียงมีอายุระหว่าง ๗,๐๐๐ – ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนี้ ตัวอย่างเศษภาชนะดินเผาที่ส่งไปหาอายุที่มหาวิทยาลัยนารา ประเทศญี่ปุ่น ก็ได้รับผลว่ามีอายุราว ๖,๔๐๐ ปีมาแล้ว

อนึ่ง การค้นคว้าและการวิเคราะห์เพิ่มเติมในเวลาต่อมา ทำให้ทราบว่าผลการหาอายุภาชนะดินเผาลายเขียนสีตามที่กล่าวข้างต้นนั้น ไม่ถูกต้อง ตามความเป็นจริงแล้วภาชนะดินเผาลายเขียนสีแดงที่บ้านเชียงนั้น มิได้มีอายุเก่าถึงราว ๗,๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่มีอายุเพียงราว ๒,๓๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้วเท่านั้น

จากการที่ผลการหาอายุในช่วงระยะเวลานั้นระบุว่าภาชนะดินเผาลายเขียนสีของแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงมีราว ๗,๐๐๐ ปีมาแล้ว ทำให้เกิดมีความสนใจจากชนชั้นดินเผานี้กันอย่างมาก นักสะสมของเก่าจำนวนมาก ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีความต้องการโบราณวัตถุจาก

บ้านเชียง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาก็คือความพยายามค้นหาหมู่บ้านอื่นๆ ที่เป็นแหล่งโบราณคดีและการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุกันอย่างมากมายที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงและที่แหล่งโบราณคดีอื่นๆ อีกนับร้อยแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โบราณวัตถุนานาชาติโดยเฉพาะภาชนะดินเผาและเครื่องสำริดถูกราษฎรที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ขุดขึ้นมาขายให้แก่นักสะสมของโบราณและพ่อค้าโบราณวัตถุ

ภาพที่ ๕ ภาชนะดินเผาเขียนลายสีแดงบนพื้นสีนวล
พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ กองโบราณคดี กรมศิลปากร โดยนายพจน์ เกื้อกุล และนายนิคม สุทธิรักษ์ ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียงอีกครั้งหนึ่ง โดยทำการขุดค้นที่บริเวณวัดโพธิ์ศรีโนนและบริเวณบ้านนายพจน์ มนตรีพิทักษ์ ทั้งนี้พื้นที่ขุดค้นในวัดโพธิ์ศรีโนนนั้นได้รับการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งซึ่งเปิดให้ประชาชนเข้าไปศึกษาอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรการขุดค้นที่บ้านเชียงครั้งนี้ เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๑๕

เนื่องจากในช่วงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๒ – ๒๕๑๕ นี้ การลักลอบขุดหาโบราณวัตถุเพื่อขายให้แก่นักสะสมโบราณวัตถุส่วนบุคคล และขายแก่อำเภอบาไรณวัตถุเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายมาก รัฐบาลคณะปฏิวัติในเวลานั้นจึงได้ออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๑๙๙ ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๑๕ เพื่อห้ามขุดและลักลอบขุดแหล่งโบราณคดี ในเขต ๙ ตำบลของ ๒ จังหวัด คือ ตำบลบ้านเชียง ตำบลบ้านธาตุ ตำบลศรีสุทโธ ตำบลบ้านชัย ตำบลอ้อมกอ ของจังหวัดอุดรธานี และตำบลม่วงไข่ ตำบลแวง และตำบลพันนา ของจังหวัดสกลนคร

การขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียงโดยนักโบราณคดีของกองโบราณคดีกรมศิลปากรทั้งสองครั้งนั้น ได้พบโบราณวัตถุและหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ทั้งเครื่องมือที่ทำด้วยหินและทำด้วยสำริด ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี (๒๕๑๕) ได้พิจารณาหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในการขุดค้นที่บ้านเชียงและสรุปความเห็นไว้ในช่วงเวลานั้นว่า หลักฐานที่พบเหล่านั้นเป็นร่องรอยของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ สมัย คือสมัยหินใหม่ สมัยสำริด และสมัยเหล็ก

ในบรรดาหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่พบที่บ้านเชียงนั้น มีบางประเภทที่กระตุ้นความสนใจของนักวิชาการโบราณคดีต่างประเทศเป็นอย่างมาก หลักฐานเหล่านั้นคือร่องรอยของเมล็ดข้าวและเครื่องสำริด ซึ่งข้อมูลเท่าที่ที่อยู่ในขณะนั้นแม้จะไม่ค่อยสมบูรณ์นัก แต่ก็บ่งชี้ว่าข้าวและโลหะสำริดอาจปรากฏขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ระยะเวลามากกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว จึงนับเป็นหลักฐานที่สามารถจะใช้คัดค้านกับความเห็นเดิมที่กล่าวกันว่า ผู้คนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันรวมถึงพื้นที่ของประเทศไทยด้วยนั้น เริ่มทำการเพาะปลูกข้าวและเริ่มใช้โลหะทั้งสำริดและเหล็กพร้อมๆ กัน

เมื่อราว ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วนี่เอง ผลการค้นคว้าในเวลาต่อๆ มาก็ได้ยืนยันชัดเจนว่าความเห็นเดิมนั้นไม่ถูกต้อง

ต่อมาในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๗ – ๒๕๑๘ กรมศิลปากรและพิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัย ของมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา จึงได้ร่วมมือกันจัดทำโครงการวิจัยทางโบราณคดี เรียกว่าโครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดต่างๆ ของภาคนี้และทำการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบางแหล่ง ที่สำคัญได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง บ้านตอง บ้านผักตบ ในจังหวัดอุดรธานี และแหล่งโบราณคดีดอนกลาง จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ ๖ การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
โดยความร่วมมือระหว่างกรมศิลปากรและพิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัย
ของมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา
(ที่มา : <http://isaanrecord.com/wp-content/uploads/2016/04/BC3-excavations-at-Ban-Chiang-in-1974-with-Thai-Archaeologist-e1461056559954-1024x576.jpg>)

โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์ เป็นผู้อำนวยการโครงการฝ่ายไทย และมี ดร. เชสเตอร์ กอร์แมน (Chester Gorman) เป็นผู้อำนวยการฝ่ายอเมริกัน ได้ดำเนินการขุดค้นที่บ้านเชียงอย่างละเอียดโดยต่อเนื่องกันเป็นเวลา ๒ ปี และเป็นการขุดค้นที่จัดเป็นการวิจัยแบบสหวิทยาการ (multidisciplinary research) เพราะได้รวมเอา นักวิชาการจากหลายสาขามาร่วมทำการศึกษาด้วย เช่น นักปฐพีวิทยา นักพฤกษศาสตร์ นักสัตวศาสตร์ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาโบราณคดีจากหลายประเทศมาฝึกงาน ขุดค้นด้วย เช่น นักศึกษาไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม ฟิลิปปินส์ และสหรัฐอเมริกา การขุดค้นครั้งนี้ได้พบหลักฐานทางโบราณประเภทที่สำคัญมากมาย เรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของบ้านเชียงที่ทราบกันในปัจจุบันนั้น ล้วนเป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยของโครงการนี้

เดิม ดร. จอยซ์ ซี ไวท์ (Dr. Joyce C. White) ซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษา และศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบ้านเชียงต่อหลังการสิ้นชีวิตของ ดร. เชสเตอร์ กอร์แมน ได้เสนอผลการศึกษาว่าการอยู่อาศัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ครั้งแรกสุดที่บ้านเชียงนั้นอาจเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ๕,๖๐๐ ปีมาแล้ว แต่ในการบรรยายเรื่องหลักฐานทางโบราณคดีของบ้านเชียงเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๔๐ ดร. จอยซ์ ไวท์ ได้เสนอข้อมูลใหม่เกี่ยวกับผลการกำหนดอายุ อินทรียวตฤที่ผสมอยู่ในภาชนะดินเผาสมัยแรกสุดของบ้านเชียงว่ามีอายุประมาณ ๔,๓๐๐ ปีมาแล้ว จึงนำไปสู่การเกิดข้อคิดเห็นใหม่ขึ้นมาว่าการอยู่อาศัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ครั้งแรกสุดที่บ้านเชียงนั้น อาจเกิดขึ้นเมื่อราว ๔,๓๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ระยะสุดท้ายที่บ้านเชียงมีอายุระหว่าง ๒,๓๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว อย่างไรก็ตาม เรื่องอายุสมัยของการอยู่อาศัยแรกเริ่มที่บ้านเชียงนี้ยังคงมีการถกเถียงกันอยู่ ยังไม่เป็นที่ยุติ

ภาพที่ ๗ โครงกระดูกมนุษย์พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

ในขณะนี้ อาจกล่าวอย่างกว้างๆ ได้ว่าวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ระยะใหญ่คือ

ก. สมัยต้น (Early Period) อาจมีอายุระหว่าง ๔,๓๐๐ – ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นอย่างน้อย

ในช่วงสมัยต้นนี้ บ้านเชียงก็ได้เริ่มเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ประชากรมีอาชีพหลักคือการเพาะปลูกข้าวและการเลี้ยงสัตว์ (อย่างน้อยก็มี วัวและหมู)

ประเพณีการฝังศพของคนในสมัยนี้มีอย่างน้อย ๓ แบบ คือ

- วางศพในลักษณะนอนงอเข่า

- วางศพในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว

- บรรจุศพลงในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ก่อนแล้วจึงนำไปฝัง การฝังศพแบบนี้ใช้กับศพเด็กเท่านั้น

ในการฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่นแรกที่บ้านเชียงนั้น ส่วนใหญ่มีการบรรจุภาชนะดินเผาลงไปในหลุมฝังศพและมีการใช้เครื่องประดับร่างกายตกแต่งให้ผู้ตายด้วย

ภาชนะดินเผาที่ฝังอยู่ในหลุมฝังศพของบ้านเชียงสมัยต้นนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลงประเภทไปตามช่วงเวลาต่างๆ ด้วย ดังนี้

- ในระยะแรกๆ ของสมัยต้น มีภาชนะดินเผาประเภทเด่นคือภาชนะดินเผาสีดำ - เทาเข้ม มีเชิงหรือฐานเตี้ยๆ ลำตัวภาชนะครึ่งบน มักตกแต่งด้วยลายขีดเป็นเส้นคดโค้ง แล้วตกแต่งเพิ่มเติมด้วยลวดลายกดประทับเป็นจุดหรือเป็นเส้นสั้นๆ เต็มในพื้นที่ระหว่างลายเส้นคดโค้ง ส่วนครึ่งล่างของตัวภาชนะมักตกแต่งด้วยลายเชือกทาบซึ่งหมายถึงลวดลายที่เกิดจากการกดประทับผิวภาชนะดินเผาด้วยเส้นเชือกนั่นเอง

ภาพที่ ๘ ภาชนะดินเผาสมัยต้นของแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

- ในระยะที่ ๒ ของสมัยต้น เริ่มปรากฏมีภาชนะดินเผาแบบใหม่เพิ่มขึ้น มา คือ ภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ที่ใช้บรรจุศพเด็กก่อนนำไปฝัง นอกจากนี้ ยังมีภาชนะดินเผาขนาดสามัญซึ่งมีการตกแต่งพื้นที่ส่วนใหญ่บนผิวภาชนะด้านนอกด้วยเส้นขีดเป็นลายคดโค้ง จึงดูเหมือนเป็นภาชนะที่มีปริมาณลวดลายขีดตกแต่งหนาแน่นกว่าบนภาชนะของสมัยต้นช่วงแรก

- ในระยะที่ ๓ ของสมัยต้น เริ่มปรากฏภาชนะแบบที่มีผนังด้านข้างตรงถึงเกือบตรง ทำให้มีรูปร่างเป็นภาชนะทรงกระบอก (Beaker) และยังมีภาชนะประเภทหม้อก้นกลม คอภาชนะสั้นๆ ปากตั้งตรง ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบตลอดทั้งใบ

- ในระยะที่ ๔ ของสมัยต้น เริ่มปรากฏภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลม ตกแต่งบริเวณไหล่ภาชนะด้วยลายเส้นขีดผสมกับการระบายด้วยสีแดง ส่วนบริเวณลำตัวภาชนะช่วงใต้ไหล่ลงมาตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ภาชนะดินเผาแบบนี้มีกรตั้งชื่อเรียกว่า “ภาชนะแบบบ้านอ้อมแก้ว” เพราะได้พบว่าเป็นประเภทหลักที่พบในชั้นที่อยู่อาศัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงแรกที่บ้านอ้อมแก้ว ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านเชียง

ผู้คนในช่วงแรกๆ ของบ้านเชียงสมัยต้นนั้นคงจะยังไม่มีการใช้วัตถุที่ทำด้วยโลหะ เครื่องมือมีความที่ใช้ส่วนใหญ่คือขวานหินขัด เครื่องประดับที่ใช้ก็ทำจากหินและเปลือกหอย แต่ต่อมาในราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว จึงเริ่มมีการใช้โลหะสำริดบ้าง โดยใช้ทำทั้งเครื่องประดับ เช่น แหวนและกำไล และใช้ทำเครื่องมืออื่นๆ เช่น หัวขวานและใบหอก เป็นต้น

ข. สมัยกลาง (Middle Period) มีอายุระหว่าง ๓,๐๐๐ – ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว

ในช่วงนี้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงเป็นเกษตรกรที่มีการใช้โลหะทำเครื่องมือใช้สอยและเครื่องประดับแล้ว ทั้งนี้โดยในช่วงแรกๆ ของสมัยกลางนั้นยังไม่มีการใช้เหล็ก มีแต่การใช้แต่โลหะสำริดซึ่งเป็นโลหะผสมที่มีทองแดงและดีบุกเป็นส่วนผสมหลัก จนต่อมาในช่วงกลางสมัยซึ่งอยู่ในช่วงราว ๒,๗๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว จึงเริ่มปรากฏการใช้เหล็กขึ้นที่บ้านเชียง

ประเพณีการฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงสมัยกลางเป็นแบบวางศพในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว บางศพมีการนำภาชนะดินเผามากกว่า ๑ ใบมาหุบให้แตกแล้วใช้เศษภาชนะดินเผาโรยคลุมทับบนศพ

ภาชนะดินเผาประเภทเด่นที่พบในหลุมฝังศพสมัยกลางของบ้านเชียง ได้แก่ ภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ผิวนอกสีขาว ทำส่วนไหล่ภาชนะหักเป็นมุมหรือโค้งมากจนเกือบเป็นมุมค่อนข้างชัด มีทั้งแบบที่มีก้นภาชนะกลมและก้นภาชนะแหลม บางใบมีการตกแต่งด้วยลายขีดผสมกับลายเขียนสีที่บริเวณใกล้ปากภาชนะ ในช่วงปลายสุดของสมัยกลางเริ่มมีการตกแต่งปากภาชนะดินเผาแบบเช่นนี้ด้วยการทาสีแดง

ค. สมัยปลาย (Late Period) มีอายุระหว่าง ๒,๓๐๐ – ๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว

ช่วงเวลานี้จัดเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายระยะที่มีการใช้เหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้แล้วอย่างแพร่หลาย ส่วนสำริดนั้นยังคงใช้ทำเครื่องประดับ ซึ่งเครื่องประดับสำริดของช่วงระยะเวลานี้มีรูปแบบและลักษณะที่ประณีตวิจิตรบรรจงมากขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา

ภาพที่ ๙ เครื่องประดับสำริดจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

ประเพณีการฝังศพของคนสมัยนี้เป็นแบบวางศพนอนหงายเหยียดยาวแล้ววางภาชนะดินเผาทับบนศพ ภาชนะดินเผาที่พบในหลุมฝังศพช่วงต้นๆ ของสมัยปลายได้แก่ ภาชนะเขียนลายสีแดงบนพื้นสีขาวนวล ต่อมาในช่วงกลางกลางสมัยเริ่มมีภาชนะดินเผาเขียนลายสีแดงบนพื้นสีแดง ถัดมาในช่วงสุดท้ายของสมัยจึงเริ่มมีภาชนะดินเผาทาสีดำด้วยน้ำดินสีแดงแล้วขัดมัน

ภาพที่ ๑๐ หลุมฝังศพในสมัยปลายของบ้านเชียง

แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า

แหล่งโบราณคดีนี้อยู่ในเขตตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในประวัติศาสตร์ศึกษาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ทั้งนี้เพราะการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบมาตรฐานสากลเริ่มปรากฏขึ้นในประเทศไทยในการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีนี้

นักโบราณคดีได้พบร่องรอยของหมู่บ้านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ริมลำห้วยสาขาของแม่น้ำแควน้อยที่บ้านเก่า ชุมชนโบราณแห่งนี้มีอายุราว ๓,๗๐๐ – ๔,๐๐๐ ปีมาแล้วและน่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของเกษตรกรที่ทำ การเพาะปลูกพืชและมีการเลี้ยงสัตว์แล้ว พวกนี้มีการใช้ภาชนะดินเผารูปทรงต่าง ๆ มากมาย โดยแบบเด่นแบบหนึ่งคือภาชนะดินเผาสามขา ภาชนะดินเผาส่วนใหญ่มีสีดำ สีเทาเข้ม และสีน้ำตาลเข้ม

ภาพที่ ๑๑ ภาชนะดินเผาสามขา จากแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า

ลักษณะของภาชนะดินเผาที่บ้านเก่าแตกต่างจากภาชนะดินเผาที่พบตามแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างชัดเจนทั้ง ในด้านรูปทรงและวิธีการตกแต่งผิวด้านนอก ซึ่งน่าจะหมายถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้คนในสองภูมิภาค

คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงแรกที่บ้านเก่าไม่มีการใช้โลหะ แต่ยังคงใช้ขวานหินขัดเป็นส่วนใหญ่ เครื่องประดับที่พบส่วนมากทำจากหิน และเปลือกหอยทะเลโดยทำเป็นกำไลและลูกปัด

ภาพที่ ๑๒ ขวานหินขัด พบจากการสำรวจที่แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า

ภาพที่ ๑๓ ลูกปัดเปลือกหอย พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า

ประเพณีการฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเก่า ส่วนใหญ่เป็นแบบวางศพในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว มีการวางภาชนะดินเผาหลายใบและสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ขวานหินขัดไว้ในหลุมฝังศพด้วย นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งร่างกายศพด้วยเครื่องประดับประเภทกำไลและลูกปัด ทั้งที่ทำจากหินและเปลือกหอย

ภาพที่ ๑๔ ภาพถ่ายเก่าการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า

แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท

แหล่งโบราณคดีนี้อยู่ในเขตตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา โดยอยู่ห่างจากตัวจังหวัดนครราชสีมาประมาณ ๔๔ กิโลเมตร ไปตามถนนมิตรภาพ หรืออยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ ๓๐๔ กิโลเมตร

ตัวแหล่งโบราณคดีและหมู่บ้านปัจจุบันตั้งอยู่บนเนินดินรูปยาวรี ยาวตามแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก ประมาณ ๗๕๐ เมตร กว้างประมาณ ๔๕๐ เมตร สูงจากพื้นที่นารอบๆ ประมาณ ๕ เมตร ทางด้านเหนือติดลำน้ำธารปราสาท

การขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านปราสาทมีรวมทั้งสิ้น ๓ ครั้ง ดังนี้

- ครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ โดยหน่วยศิลปากรที่ ๖ กรมศิลปากร
- ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ โดยหน่วยศิลปากรที่ ๖ กรมศิลปากร
- ครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ – ๒๕๓๔ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดค้นและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งที่แหล่งโบราณคดีได้ทำการขุดค้นรวม ๓ หลุม กระจายอยู่ที่บริเวณต่างๆ ของเนินดินหมูบ้าน

ภาพที่ ๑๕ หลุมขุดค้นที่ ๑ แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท

หลักฐานทางโบราณคดีประเภทสำคัญที่พบ ได้แก่ หลุมฝังศพและโครงกระดูกคน มีทั้งโครงกระดูกผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก พบในหลุมขุดค้นต่างๆ ดังนี้

- หลุมขุดค้นที่ ๑ พบโครงกระดูกคน ๓๘ โครง

- หลุมชุดคันที่ ๒ พบโครงกระดูกคน ๗ โครง

- หลุมชุดคันที่ ๓ พบโครงกระดูกคน ๑๕ โครง

โครงกระดูกคนส่วนใหญ่มีภาชนะดินเผาและเครื่องประดับฝังร่วมอยู่ด้วยเป็นเครื่องเซ่นและของใช้ส่วนตัวที่ฝังไปพร้อมผู้ตาย

- ภาชนะดินเผาประเภทเด่นเป็นเอกลักษณ์ของบ้านธารปราสาท เรียกว่าทรงปากแตร

ภาพที่ ๑๖ ภาชนะดินเผาทรงปากแตร พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท

- เครื่องประดับที่พบร่วมกับโครงกระดูก ได้แก่ แหวนสำริด กำไลสำริด ต่างหูสำริด กระพรวนสำริด ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต ลูกปัดแก้ว กำไลหินอ่อน กำไลเปลือกหอย ลูกปัดเปลือกหอย

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับเครื่องประดับประเภทต่างๆ ที่พบว่าถูกฝังร่วมไว้กับศพก็คือ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่มิใช่ผลผลิตในท้องถิ่น แต่เป็นสิ่งที่มาจากต่างถิ่นซึ่งประชากรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านปราสาทคงได้มาโดยการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น

การกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท สรุปได้ว่าการเริ่มอยู่อาศัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีนี้คงเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ – ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยประชากรกลุ่มแรกเข้ามาตั้งหมู่บ้านอยู่อาศัยนั้นเป็นประชากรที่ดำรงชีวิตด้วยการเพาะปลูกข้าวและการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดแล้ว ได้แก่ หมู วัว ควาย และสุนัข

การอยู่อาศัยสมัยโบราณที่บ้านปราสาทคงมีต่อเนื่องมาจนถึงราว ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ดังปรากฏศาสนสถานที่บ้านปัจจุบันเรียกว่า “กู๊ธารปราสาท” ขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่ประดับด้วยลายปูนปั้นแบบศิลปะทวารวดี และยังพบพระพุทธรูปแบบศิลปะทวารวดีที่ศาสนสถานแห่งนี้ด้วย

แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

บ้านโป่งมะนาวเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กอยู่ในเขตการปกครองของตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี โดยอยู่ห่างจากตัวอำเภอพัฒนานิคมไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๔.๕ กิโลเมตร หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ดอน ลักษณะเป็นพื้นที่ลอนลูกคลื่นเชิงภูเขา มีห้วยสวนมะเดื่อเป็นทางน้ำธรรมชาติสำคัญหล่อเลี้ยงพื้นที่บริเวณนี้

นับตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๓ เป็นต้นมา ราษฎรในหมู่บ้านโป่งมะนาวและหมู่บ้านข้างเคียงในตำบลห้วยขุนรามก็ได้ทราบกันอย่างดีว่าที่บริเวณวัดโป่งมะนาวเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวพื้นที่บริเวณนี้ถูกขุดหาโบราณวัตถุอย่างผิดกฎหมายและได้พบโบราณวัตถุมากมายหลายประเภทโดยล้วนพบฝังอยู่ร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์สมัยโบราณ

หลังจากการขุดหาโบราณวัตถุอย่างผิดกฎหมายยุติลงเนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ได้เข้าจับกุมผู้ลักลอบขุด ทางวัดโป่งมะนาวรวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นตำบลห้วยขุนรามได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวไว้ จึงร่วมมือกันปรับปรุงหลุมลักลอบขุดหาโบราณวัตถุให้เป็นหลุม

จัดแสดงโครงการชุมนุมมนุษย์สมัยโบราณและรวบรวมโบราณวัตถุนานาชาติประเภท มาจัดแสดงไว้ที่วัดโป่งมะนาวโดยหวังให้เป็นพิพิธภัณฑ์เปิดประจำหมู่บ้าน รวมทั้งได้ประสานงานกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ขอความร่วมมือในการขุดค้นทางวิชาการโบราณคดีและการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ วัดโป่งมะนาว

ในเดือนตุลาคม ๒๕๕๓ นักศึกษาของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงขอความสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและได้รับทุนสนับสนุนให้มีดำเนินการขุดตกแต่งหลุมแสดงโครงการชุมนุมมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ชาวบ้านโป่งมะนาวได้ปรับปรุงมาจากหลุมขุดหาโบราณวัตถุ รวมทั้งได้ดำเนินการปรับปรุงการจัดแสดงโบราณวัตถุที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดโป่งมะนาว

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๕๔ ทางหมู่บ้านโป่งมะนาว องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามและชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม ได้จัดทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรอนุมัติให้ทำโครงการขุดค้น มีอาจารย์และนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการขุดค้นร่วมกับนักโบราณคดีจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและชาวบ้านโป่งมะนาว โดยร่วมกันปฏิบัติงานเมื่อระหว่างวันที่ ๘ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔

การขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้ ดำเนินการในพื้นที่หลุมขุดค้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้าง ๓ เมตร ยาว ๓ เมตร โดยเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตสวนสะเดาทางครึ่งด้านทิศตะวันตกของเขตวัดโป่งมะนาว และอยู่ถัดไปทางเหนือของหลุมจัดแสดงโครงการชุมนุมที่ถูกจัดทำไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓

ภาพที่ ๑๗ หลุมขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

การขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาวเมื่อระหว่างวันที่ ๘ – ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๔ นั้น ดำเนินการไปได้เพียงระดับชั้นบนๆ ของแหล่งโบราณคดี ซึ่งลึกจากผิวดินปัจจุบันโดยเฉลี่ยระหว่าง ๔๐ – ๑๑๐ เซนติเมตรเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงระหว่างวันที่ ๑๓ – ๒๙ มีนาคม ๒๕๔๕ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้นำนักศึกษาวิชาเอกโบราณคดีไปขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวต่อในหลุมขุดค้นเดิม พร้อมทั้งได้ทำการขุดค้นเพิ่มเติมในพื้นที่ซีกตะวันออกของแหล่งโบราณคดี โดยปฏิบัติงานเพิ่มเติมในหลุมขุดค้นขนาดกว้าง ๓ เมตร ยาว ๓ เมตร จำนวน ๒ หลุม พื้นที่ขุดค้นใหม่นี้อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นเดิมไปทางตะวันออกประมาณ ๑๐๐ เมตร

การปฏิบัติงานขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาวครั้งล่าสุดนี้ สามารถปฏิบัติงานในหลุมขุดค้นที่ดำเนินการค้างไว้เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๔๔ ได้จนแล้วเสร็จ ส่วนหลุมขุดค้นใหม่ทั้งสองหลุมนั้น สามารถขุดค้นถึงเพียงระดับชั้นหลักฐานทางโบราณคดีตอนบนๆ เท่านั้น และได้พบชั้นทับถมของโบราณวัตถุและที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์หนาแน่นเช่นเดียวกับที่พบในหลุมขุดค้นที่อยู่ทางพื้นที่ซีกตะวันตกของแหล่งโบราณคดี

ผลสรุปเบื้องต้นของการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาว ใน พ.ศ. ๒๕๔๔ และ ๒๕๔๕

แม้ว่าการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวยังไม่แล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์และหลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่พบในการขุดค้นก็ยังอยู่ในระหว่างการศึกษาและวิเคราะห์ แต่ก็สามารถสรุปเบื้องต้นได้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีประเภทหลักที่พบในทุกหลุมขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีนี้ได้แก่ที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยได้พบที่ฝังศพตั้งแต่ในชั้นทับถมทางโบราณคดีระดับบนๆ ซึ่งลึกจากผิวดินปัจจุบันโดยเฉลี่ยประมาณ ๔๐ เซนติเมตร ในระดับชั้นทับถมทางโบราณคดีตอนบนๆ ดังกล่าวนี้นี้ไม่พบร่องรอยการใช้พื้นที่บริเวณที่ขุดค้นเป็นเขตที่ตั้งบ้านเรือนพำนักอาศัย แต่ได้พบเฉพาะร่องรอยการใช้พื้นที่สำหรับฝังศพและพบโครงกระดูกคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งที่สมบูรณ์ทั้งโครงและไม่สมบูรณ์แต่พบเพียงกระดูกบางชิ้น

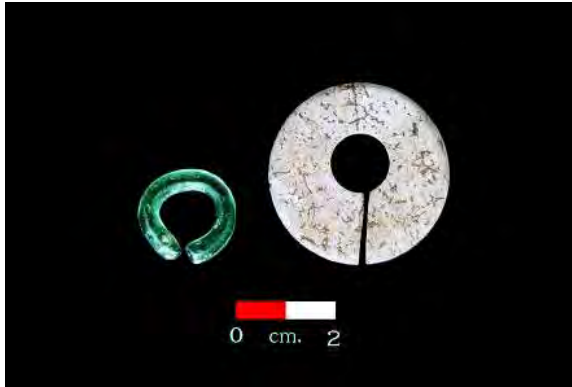
หลักฐานเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่หลุมขุดค้นทุกหลุมล้วนอยู่ในเขตพื้นที่สุสานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าสุสานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้นมีขนาดใหญ่มาก ครอบคลุมพื้นที่ขนาดยาวมากกว่า ๑๐๐ เมตร และอาจกว้างไม่น้อยกว่า ๑๐๐ เมตรเช่นกัน

โครงกระดูกคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ขุดค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้น มีทั้งโครงกระดูกของเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งเพศหญิงและชาย ซึ่งถูกฝังไว้อย่างเป็นระเบียบในหลุมตื้นๆ โดยจัดวางศพให้อยู่ในท่านอนหงาย

เหยียดยาว ในการฝังศพบางศพมีการจงใจทาบภาชนะดินเผาหลายใบให้แตก
นำเศษจากภาชนะดินเผาที่ทาบแตกมาปูรองบริเวณที่จะฝังศพก่อนวางศพทับ
ลงไป แล้วจึงนำดินมากลบทับศพ

ภาพที่ ๑๘ โครงกระดูกมนุษย์ในที่ฝังศพหมายเลข ๘
พบในการขุดค้นระหว่าง ๘ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔
เป็นโครงกระดูกผู้ใหญ่ สวมต่างหูทำจากแก้วสีเขียวที่หูข้างขวา
มีกระดูกปลายขาถูกหมววางอยู่ข้างข้อศอกขวา
มีภาชนะดินเผาน้อย ๓ ใบวางอยู่ที่ไหล่ซ้าย

ภาพที่ ๑๙ ต่างหูพบจากโครงกระดูกคนในที่ฝังศพหมายเลข ๘

โครงกระดูกแต่ละโครงมีสิ่งของเครื่องใช้ถูกฝังเป็นเครื่องเซ่นด้วย
เครื่องใช้ประเภทหลักที่ถูกฝังไว้กับทุกศพได้แก่ ภาชนะดินเผา เครื่องเซ่นที่
พบฝังอยู่กับบางศพได้แก่ เครื่องมือหรืออาวุธทำด้วยเหล็ก ในบางศพยังพบ
เครื่องประดับทำจากวัสดุชนิดต่าง ๆ เช่น ต่างหูทำจากแก้ว ต่างหูทำจากหิน
อ่อนสีขาว แหวนสำริดและเครื่องประดับหน้าอกลักษณะเป็นแผ่นกลมแบนทำ
จากกระดองส่วนหน้าอกของเต่าทะเล นอกจากนี้มีโครงกระดูกหลายโครงที่มี
กระดูกปลายขาของหมูวางอยู่เป็นเครื่องเซ่นด้วย

อนึ่ง นอกเหนือจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มาจากการขุดค้น
ทางวิชาการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีโบราณวัตถุอีกหลายชนิดที่พบจากการ
ขุดหาโบราณวัตถุและเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑวัดโป่งมะนาว ที่สำคัญที่ได้แก่
ภาชนะดินเผา ขวานหินขัด เครื่องมือเหล็ก ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว กำไล
ข้อมือทำจากเปลือกหอยทะเล เครื่องประดับหน้าอกทรงแผ่นกลมแบนทำจาก
กระดองเต่าทะเล เป็นต้น

สรุปความสำคัญของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวในภาพรวมเรื่องสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคกลางของประเทศไทย

การศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีในพื้นที่ของจังหวัดลพบุรีในช่วงตั้งแต่สิบกว่าปีที่ผ่านมานี้ ได้พบโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีจำนวนมาก ซึ่งแสดงว่าพื้นที่ของจังหวัดลพบุรีปัจจุบันนี้มีมนุษย์เริ่มเข้ามาอยู่อาศัยมากมายตั้งแต่กว่า ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว และตั้งแต่นั้นมาก็มีประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมทั้งมีวัฒนธรรมและวิทยาการที่พัฒนายิ่งขึ้นตามเวลาที่ผ่านมา

พื้นที่ริมห้วยสวนมะเดื่อบริเวณวัดโป่งมะนาวก็เป็นแห่งหนึ่งที่มนุษย์สมัยโบราณเลือกเป็นที่สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้านถาวรและอยู่อาศัยต่อกันมาเป็นเวลานาน

โบราณวัตถุและหลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่พบในขณะนี้ แม้ว่ามีเพียงส่วนน้อยที่เป็นตัวอย่างที่ได้มาโดยการขุดค้นตามหลักวิชาการ ในขณะที่ส่วนใหญ่เป็นวัตถุที่ถูกรบกวนขึ้นมาโดยการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ แต่ก็ประกอบด้วยวัตถุประเภทเด่นที่เคยพบที่แหล่งโบราณคดีอื่นๆ ในเขตภาคกลางของประเทศไทยมาก่อน จึงสามารถกำหนดอายุได้ค่อนข้างสะดวก การศึกษาตัวอย่างโบราณวัตถุเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าบริเวณบ้านโป่งมะนาวเคยเป็นทั้งชุมชนและสุสานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยอาจแบ่งได้เป็น ๒ สมัยใหญ่ๆ

ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยแรกสุดของบ้านโป่งมะนาว อาจเป็นชุมชนขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก น่าจะมีอายุเก่าแก่ถึงราว ๓,๐๐๐ – ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว โบราณวัตถุที่เป็นของสมัยดังกล่าวที่พบที่บ้านโป่งมะนาวอย่างน้อยประกอบไปด้วยได้แก่ ขวานหินขัด เครื่องประดับแผ่นกลมแบนเจาะรูตรงกลาง ทำจากกระดูกส่วนนอกของเต่าทะเล ลูกปัดและกำไลข้อมือทำจากหินอ่อนสีขาว และลูกปัดและกำไลข้อมือทำจากเปลือกหอยทะเล

ส่วนชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยสุดท้ายของบ้านโป่งมะนาว นั้นคงมีอายุเริ่มต้นเมื่อช่วงใดช่วงหนึ่งในระหว่าง ๒,๕๐๐ – ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว โบราณวัตถุและร่องรอยทางโบราณคดีที่เป็นของสมัยดังกล่าวที่พบที่บ้านโป่งมะนาว ได้แก่ โครงกระดูกคนจำนวนมากซึ่งล้วนมีสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับฝังร่วมอยู่ด้วย สิ่งของที่มักพบถูกฝังร่วมอยู่กับโครงกระดูก ได้แก่ ภาชนะดินเผา กำไลและแหวนสำริด เครื่องมือเหล็ก ลูกปัดหินกึ่งอัญมณี เช่น หินโมราและหินโมกุล ลูกปัดแก้ว ส่วนสิ่งของที่พบในปริมาณน้อย ได้แก่ แม่พิมพ์ทำด้วยดินเผาใช้สำหรับหล่อหัวลูกศรโลหะ แวดินเผาสำหรับใช้ปั้นเส้นด้าย ลูกกระสุนดินเผา เป็นต้น

หลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่พบทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าตั้งแต่เมื่อสมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงราว ๒,๕๐๐ – ๒,๓๐๐ ปีมาแล้วนั้น บริเวณบ้านโป่งมะนาวได้พัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก ชุมชนนี้มีการจัดพื้นที่บางส่วนไว้เป็นสุสานโดยเฉพาะ ซึ่งแสดงว่าชุมชนนี้มีระบบในการจัดระเบียบสังคม มีประเพณีการทำศพที่ยึดถือร่วมกันในชุมชน โครงกระดูกคนนั้นบ่งชี้โครงที่พบและถูกกลืนย่อยทำลายไปแล้วที่บริเวณวัดโป่งมะนาว เป็นหลักฐานที่ชี้ชัดเจนว่าชุมชนนี้มีประชากรหนาแน่นมาก

แม้ว่าสิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับทำจากวัสดุต่างๆ ที่คนสมัยโบราณอุทิศให้ศพแต่ละศพจะถูกกลืนย่อยไปขายนักสะสมโบราณวัตถุ ทำให้เราขาดหลักฐานสำหรับการศึกษาหาความรู้ไปมหาศาล แต่ก็พอจะทราบได้ว่าเคยมีการพบโบราณวัตถุมากมายในศพเหล่านั้น วัตถุบางชิ้นเป็นสิ่งที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ทั้งที่อยู่ใกล้และไกล ทั้งหมดนี้แสดงว่าหมู่บ้านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาวเมื่อช่วงราว ๒,๕๐๐ – ๒,๓๐๐ ปีมาแล้วนั้น ได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางประชากร ศูนย์กลางเศรษฐกิจ และศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย

ในปัจจุบัน ชาวบ้านโป่งมะนาวได้ร่วมมือกันอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี และหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่แหล่งโบราณคดีนี้ไว้ โดยหวังให้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้และเป็นแหล่งทรัพยากรสืบทางวัฒนธรรมของประเทศชาติสืบไป

ภาพที่ ๒๐ รองศาสตราจารย์สุรพล นาคะพินธุ
ขณะถ่ายภาพใบหอกเหล็กที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

สรุปพัฒนาการของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

**สรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการในสมัยก่อนประวัติศาสตร์
ของประเทศไทย ช่วงก่อนหน้า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว**

การศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่มีการทำกันบ้าง
แล้วช่วยให้พอจะสรุปลักษณะของวัฒนธรรมมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ใน
ประเทศไทยเมื่อช่วงก่อนหน้า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ได้บางประการ ดังนี้

**ลักษณะการทำมาหากินของมนุษย์สมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ช่วงก่อนหน้า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว**

คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคต้นๆ นี้ เป็นประชากรที่ยัง
ไม่ทำการเพาะปลูกพืชและยังไม่เลี้ยงสัตว์ แต่ดำรงชีวิตแบบหาของป่า-ล่าสัตว์
หรือดำรงชีวิตประจำวันด้วยการล่าสัตว์ป่า จับสัตว์น้ำ และหาพืชผักผลไม้ที่ขึ้น
เองตามธรรมชาติมาเป็นอาหาร ตามลักษณะการดำรงชีวิตเช่นนี้มนุษย์ต้อง
ฟังฟังและพยายามปรับตัวเองให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมเป็นอย่างดี
มากและมนุษย์แทบจะไม่ทำกิจกรรมใดๆ ที่เป็นการพยายามควบคุม
สภาพแวดล้อมธรรมชาติ

**เทคโนโลยีการทำเครื่องมือเครื่องใช้สอยสมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ช่วงก่อนหน้า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว**

เครื่องมือเครื่องใช้สอยของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่น
แรกๆ ในประเทศไทยที่หลงเหลืออยู่และยังไม่ผุสลายไปหมดนั้น ได้แก่
เครื่องมือหินที่เรียกโดยรวมๆ ว่า “เครื่องมือหินกะเทาะ” มีทั้งชนิดที่ทำจาก
แกนหินและจากสะเก็ดหินบางครั้ง จึงสามารถแบ่งเครื่องมือหินกะเทาะออกได้
เป็นชนิด “เครื่องมือแกนหิน” และ “เครื่องมือสะเก็ดหิน” ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำโดย
การนำก้อนหินหรือสะเก็ดหินขนาดต่างๆ ตามต้องการมากะเทาะให้เกิดรอย
แตกที่มีความคม โดยกำหนดจุดกะเทาะอย่างมีแบบแผน รอยแตกจากการ

กะเทาะจึงต่อเนื่องกันจนเกิดเป็นคมที่มีประสิทธิภาพพอจะใช้ตัด เนื้อน ขูดสิ่งต่าง ๆ ได้

มีความเป็นไปได้เช่นกันว่า คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ อาจใช้ไม้ทำเป็นเครื่องมือใช้สอยและอาวุธด้วย โดยเฉพาะไม้ไผ่ที่มีอยู่มากในประเทศไทยและมีคุณสมบัติเหมาะสมในการใช้ทำสิ่งของนานาประเภท เช่น เครื่องมือปลายแหลม เครื่องมือมีคม ภาชนะหุงต้ม ภาชนะบรรจุของแห้ง ภาชนะบรรจุน้ำ ฯลฯ แต่เครื่องมือใช้สอยที่ทำจากอินทรีวิวัฒนาการสูญหายไปหมดแล้ว

ผลของการศึกษาโดยการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีอายุเก่ากว่า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้วเท่าที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดความเห็นว่าเทคโนโลยีการทำเครื่องมือหินกะเทาะของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ ในประเทศไทยและเอเชียอาคเนย์น่าจะมีพัฒนาการตามช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้

ก. ราว ๖๐๐,๐๐๐ – ๔๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีการใช้เครื่องมือหินกะเทาะแบบหยาบๆ ทำจากหินกรวดแม่น้ำ (river cobble/pebble) โดยนำมากะเทาะด้วยวิธีที่เรียกว่าการกะเทาะโดยตรงด้วยก้อนหิน เพื่อให้เกิดรอยแตกต่อเนื่องกันไม่ก่รอยที่ขอบของก้อนหิน แคพอให้มีคมสำหรับใช้ขูด สับ ตัด และเฉือนสิ่งที่ต้องการ เครื่องมือหินกะเทาะชนิดนี้จัดเป็นประเภทเครื่องมือแกนหิน ซึ่งยังสามารถเรียกรวมๆ ตามลักษณะหน้าที่ใช้งานได้ว่า “เครื่องมือขูดสับและสับตัด” (chopper-chopping tools)

นอกจากนี้ยังพบว่าเครื่องมือเหล่านี้มีลักษณะคล้ายกับที่พบในหลายประเทศในเอเชียตะวันออก จึงมีการจัดรวมเครื่องมือทำจากหินกรวดแม่น้ำรุ่นแรกๆ นี้ไว้ในกลุ่มเดียวกับบรรดาเครื่องมือหินที่มีลักษณะคล้ายๆ กันซึ่งพบทั่วไปในเอเชียตะวันออก หรือถูกจัดรวมไว้ใน “กลุ่มเครื่องมือหินกรวดของเอเชียตะวันออก” (East Asian Pebble Tools Complex) หรือ “กลุ่มเครื่องมือขูดสับและสับตัดของเอเชียตะวันออก” (East Asian Chopper-Chopping Tools Complex)

อาจเป็นไปได้ว่า วัฒนธรรมเครื่องมือหินกะเทาะในช่วงระยะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนต้นๆ นี้ เป็นวัฒนธรรมของบรรพบุรุษมนุษย์ชนิด *โฮโม อีเรคตัส* และชนิด *โฮโม เซเปียนส์* รุ่นแรกๆ ส่วนวัฒนธรรมช่วงหลังจากประมาณ ๔๐,๐๐๐ ปีเป็นต้นไปเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีลักษณะทางกายภาพแบบมนุษย์ปัจจุบันที่จัดเป็นชนิด *โฮโม เซเปียนส์ เซเปียนส์*

ข. ราว ๔๐,๐๐๐ – ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นช่วงเวลาที่เครื่องมือหินกะเทาะแบบใหม่เพิ่มขึ้นมา คือ เครื่องมือหินกะเทาะขนาดเล็กลงกว่าเครื่องมือหินรุ่นแรกๆ และมีความแตกต่างในวัสดุที่ใช้ทำ โดยเปลี่ยนจากการใช้ก้อนแกรนิตมาใช้สะเก็ดหินชั้นใหญ่ๆ ซึ่งตั้งใจกะเทาะให้แตกออกมาจากหินกรวดแม่น้ำหรือหินภูเขาก้อนใหญ่ แล้วนำสะเก็ดหินที่กะเทาะออกมาหรือเตรียมไว้นั้น มาแต่งด้วยเทคนิคการกะเทาะโดยตรงด้วยค้อนหิน ให้เกิดรอยแตกเล็กๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นแบบแผน ที่บริเวณขอบของสะเก็ดหิน ทำให้เกิดเป็นด้านคมที่มีประสิทธิภาพในการใช้ตัดและเฉือนวัตถุต่างๆ ได้ เครื่องมือหินกะเทาะขนาดเล็กลงชนิดนี้ เรียกรวมๆ ว่า “เครื่องมือสะเก็ดหิน” (Flake Tools) เครื่องมือสะเก็ดหินเหล่านี้มีรูปแบบหลากหลายไม่เป็นแบบแผนแน่นอนตายตัว

ค. ราว ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ลงมาจนถึงช่วงประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว เริ่มปรากฏมีเครื่องมือหินกะเทาะชนิดที่มีลักษณะคล้าย “เครื่องมือหินแบบฮัวบิเนียน” (Hoabinhian) ซึ่งเป็นเครื่องมือหินกะเทาะประเภทแกรนิตที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำ แต่มีรูปลักษณะและขนาดต่างไปจากเครื่องมือหินกรวดรุ่นแรกๆ

เครื่องมือหินกะเทาะชนิดนี้ พบครั้งแรกที่แหล่งโบราณคดีในแถบจังหวัดฮัวบิन्ह ประเทศเวียดนาม เนื่องจากในช่วงของการพบครั้งแรกนั้น นักโบราณคดีผู้พบเห็นว่าเป็นเครื่องมือหินแบบเฉพาะที่ยังไม่เคยมีผู้ใดพบมาก่อน เมื่อเปรียบเทียบกับแล้วไม่สามารถจัดเป็นของวัฒนธรรมใดๆ อันเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว จึงตั้งชื่อใหม่เรียกเครื่องมือหินชนิดนี้ว่า “เครื่องมือหินแบบ

ฮั้วบิเนียน” ซึ่งหมายความว่า เป็นเครื่องมือแบบของพื้นที่แถบจังหวัดฮั้วบิन्ह นั้นเอง

ในบรรดาเครื่องมือหินกะเทาะที่จัดเป็นแบบฮั้วบิเนียนนั้น มีประเภทหนึ่งที่เป็นแบบเด่นเรียกว่า “เครื่องมือหินกะเทาะแบบสุมาตรา” หรือ “สุมาทราลิทส์” (Sumatraliths) เป็นเครื่องมือหินกะเทาะที่ทำโดยการกะเทาะผิวเดิมของหินกรวดด้านใดด้านหนึ่งออกทั้งหมด ส่วนด้านตรงข้ามเหลือผิวหินเดิมไว้ ส่วนใหญ่จึงทำให้เครื่องมือหินให้มีรูปทรงไข่ แต่ก็มียูปร่างอื่นๆ ด้วย รวมทั้งบางครั้งก็มีชนิดที่กะเทาะเอาผิวเดิมของหินกรวดออกหมดทั้งสองด้าน

เครื่องมือหินกะเทาะบางชนิดที่จัดเป็นประเภทเด่นแสดงถึงชุดเครื่องมือหินแบบฮั้วบิเนียน ประกอบด้วย

๑. เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว เหลือผิวหินเดิม (cortex) ไว้มาก บ้างน้อยบ้าง มีทั้งทรงรูปไข่ ทรงสามเหลี่ยม ทรงแผ่นกลมแบน เป็นต้น ส่วนแบบที่เป็นทรงรูปไข่ที่กะเทาะผิวหินเดิมด้านหนึ่งออกจนหมดนั้น เรียกว่า เครื่องมือหินแบบสุมาทราลิทส์ (sumatraliths)

๒. เครื่องมือหินกะเทาะ ๒ หน้า มีรูปทรงต่างๆ แบบเดียวกับ เครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว

๓. ขวานสั้น (short axes) ซึ่งหมายถึงเครื่องมือหินกะเทาะทำจาก หินกรวดแม่น้ำให้มีรูปร่างคล้ายหัวขวาน โดยการกะเทาะหน้าเดียวหรือ สองหน้า และมีการกะเทาะแนวขวางให้ปลายด้านท้ายหักออกเพื่อให้เป็นด้าน ต้ามของเครื่องมือ

๔. เครื่องมือหินกะเทาะขัดฝนเฉพาะส่วนคมใช้งาน (edge-ground tools) หรือเครื่องมือหินขัดรุ่นเก่า (proto-neoliths) ซึ่งหมายถึงเครื่องมือหิน กะเทาะเป็นรูปหัวขวานที่มีการขัดฝนเฉพาะด้านคมของเครื่องมือ ยังไม่ขัด เรียบทั้งชิ้น

๕. เครื่องมือหินกะเทาะแบบอื่นๆ รูปทรงหลากหลาย มีทั้งที่เป็น เครื่องมือสะเก็ดหิน เครื่องมือแกนหิน รวมทั้งข้อนหิน

หนึ่ง เครื่องมือหินแบบฮั้วบิเนียนที่เก่าที่สุดเท่าที่พบในขณะนี้พบที่ ถ้ำซอมไตร ในประเทศเวียดนาม กำหนดอายุได้ราว ๑๗,๐๐๐ – ๑๘,๐๐๐ ปี มาแล้ว อย่างไรก็ตาม เครื่องมือหินกะเทาะแบบฮั้วบิเนียนที่พบในเวียดนาม ส่วนใหญ่กำหนดอายุได้ระหว่าง ๑๒,๐๐๐ – ๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ปัจจุบันได้มีการค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะชนิดนี้แล้วที่แหล่ง โบราณคดีมากมายในหลายประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้น แผ่นดินใหญ่ (Mainland Southeast Asia) รวมทั้งยังพบในเฉพาะบางบริเวณ แถบชายฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งจัดเป็นพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ (Island Southeast Asia)

แบบแผนที่ฟานักกาศัยของมนุษย์สมัยก่อน ประวัติศาสตร์ช่วงก่อนหน้า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว

กลุ่มชนล่าสัตว์-หาของป่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หรือ แม้แต่ที่ยังมีอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ ไม่นิยมสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยอย่างถาวร แต่น่าจะมีการเคลื่อนย้ายถิ่นฟานักกาศัยอยู่เสมอ โดยอาจเป็นการเคลื่อนย้าย หมุนเวียนไปมาภายในขอบเขตของพื้นที่ที่ตนคุ้นเคย การเคลื่อนย้ายปรกติ อาจเป็นไปตามช่วงฤดูกาลของแต่ละปีเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ และแหล่งอาหาร (ทั้งพืชและสัตว์) ที่เปลี่ยนไปอุดมสมบูรณ์ ณ ที่แห่งต่างๆ ในช่วงฤดูหรือเวลาต่างๆ

ที่พักพิงของประชากรพวกนี้อาจประกอบด้วยเพิงพักชั่วคราวที่สร้าง แบบง่ายๆ ตามที่โล่ง หรือในบางครั้งก็ใช้ถ้ำหรือเพิงผาเป็นที่พักอาศัย มีความ เป็นไปได้ที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่ฟานักและสถานที่ฟานักตามช่วง ฤดูกาล เช่น ในฤดูร้อนทำเพิงพักตามที่โล่งไม่ไกลจากแหล่งน้ำ ส่วนในฤดูฝน และฤดูหนาวย้ายเข้าไปอยู่อาศัยตามถ้ำหรือเพิงผาที่สามารถกำบังลมและ ฝนได้ เชื่อกันว่าข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ที่หาอาหารและแบบแผนที่ฟานักกาศัยเป็น สาเหตุที่ทำให้คนในช่วงสมัยนี้อยู่รวมกันเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ซึ่งอาจเป็นเพียง ครอบครัวเดียวก็เป็นได้

สรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ช่วงราว ๑๐,๐๐๐ – ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว

การศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่มีการทำกันบ้างแล้วช่วยให้สามารถสรุปลักษณะของวัฒนธรรมมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเมื่อช่วงราว ๑๐,๐๐๐ – ๕,๐๐๐ มาแล้ว ได้ดังนี้

ลักษณะการทำมาหากิน

วิถีการดำรงชีวิตของคนในช่วงเวลายังคงเป็นแบบหาของป่า-ล่าสัตว์ ซึ่งประกอบด้วยการล่าและดักจับสัตว์ป่า รวมทั้งสัตว์น้ำ นานาชนิด การเกี่ยวตระเวนเก็บพืชผักผลไม้ป่า การหาหัวเผือกมันป่าเพื่อนำมาเป็นอาหาร

การขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุช่วง ๑๐,๐๐๐ – ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว บางแหล่งได้พบกระดูกของสัตว์ป่าขนาดกลางที่ถูกคนในสมัยนั้นล่ามาเป็นอาหาร เช่น วัวป่า หมูป่า กวาง เก้ง สมัน อีกทั้งที่บางแหล่ง เช่นที่ ถ้ำผีแมน จังหวัดแม่ฮ่องสอนก็ได้ขุดค้นพบกระดูกของสัตว์ป่าขนาดใหญ่ที่คนล่ามาได้ เช่น วัวป่า และแรด สัตว์ป่าชนิดต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีลักษณะธรรมชาติที่ปราดเปรียว ว่องไว และแข็งแรง การล่าสัตว์เหล่านี้ด้วยตัวคนเดียวคงทำได้ยากหรือแทบจะทำได้ไม่ได้ โดยเฉพาะในพื้นที่ป่ารกๆ นักโบราณคดีจึงมีความเห็นว่าการล่าสัตว์ประเภทเหล่านี้คงดำเนินไปในลักษณะของการร่วมมือกันโดยคนหลายคนช่วยกันไล่และล่า นัยความหมายประการหนึ่งของความคิดเห็นนี้คือ การเชื่อว่าผู้คนในสมัยนี้น่าจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น โดยอย่างน้อยก็เป็นการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่เฉพาะในบางช่วงเวลาหรือบางช่วงฤดูกาล

นอกเหนือจากสัตว์ป่าขนาดใหญ่ – กลางดังกล่าวแล้ว ยังพบหลักฐานว่าคนในสมัยนี้สามารถล่าสัตว์ในกลุ่มลิงและกระรอกพันธุ์ต่างๆ สัตว์ขนาดเล็กเหล่านี้อาศัยอยู่บนต้นไม้ซึ่งแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะล่าด้วยมือเปล่าหรือล่าโดยทุบ-ตีด้วยเครื่องมือสั้นๆ ที่ถืออยู่ในมือ จึงมีความเป็นไปได้ว่าการ

ล่าสัตว์ที่อยู่บนต้นไม้เหล่านี้ทำโดยการไต่กับดัก หรืออาจมีการใช้เครื่องมือยิง สัตว์จากระยะไกลประเภทเดียวกับธนูและไม้ซางพร้อมด้วยลูกดอก อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่เคยมีการขุดค้นพบเศษชิ้นส่วนของเครื่องมือ-อุปกรณ์ดังกล่าวนี้เลย

กระดูกสัตว์ที่พบในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่มีเครื่องมือหินแบบ ฮั้วบีเนียนมักประกอบไปด้วยกระดูกของสัตว์หลากหลายชนิดซึ่งมาจาก สภาพแวดล้อมแบบต่างๆ ของเขตภูมิศาสตร์แบบป่าฝนเขตร้อน (tropical rainforest) และยังประกอบไปด้วยสัตว์หลากหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดเล็ก จนถึงขนาดกลาง รวมทั้งสัตว์น้ำนานาชนิด หลักฐานเกี่ยวกับอาหารการกิน และการดำรงชีวิตดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประชากรที่ใช้เครื่องมือหินแบบนี้ ดำรงชีพด้วยการหาพืชป่าและล่าสัตว์ป่าจากหลากหลายระบบนิเวศรวมทั้ง หาดสัตว์น้ำเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม หลักฐานเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชของ ประชากรที่ใช้เครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนยังมีไม่มากนัก หลักฐานขุดที่สำคัญ นั้นได้มาจากการขุดค้นที่ถ้ำผีแมน จังหวัดแม่ฮ่องสอนของประเทศไทย ซึ่งกำหนดอายุได้ราว ๖,๐๐๐ – ๙,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยมีการพบชิ้นส่วน เมล็ดพืช ซึ่งนักพฤกษศาสตร์ได้วิเคราะห์ไว้ว่าส่วนหนึ่งเป็นพืชในกลุ่มผัก เช่น น้ำเต้า แตงกวา และถั่วบางชนิด จึงทำให้ผู้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีนี้ เสนอว่า พืชในกลุ่มนี้เป็นพืชที่จะเจริญงอกงามในพื้นที่ที่ถูกถากถางกำจัดวัชพืช จึงอาจ เป็นไปได้ว่ากระบวนการดูแลพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงเริ่มเกิดขึ้นแล้วในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้เมื่อช่วงราว ๖,๐๐๐ – ๙,๐๐๐ ปีมาแล้ว และกระบวนการนี้อาจนำไปสู่การเพาะปลูกพืชและเกษตรกรรมในเวลาต่อมา

นอกจากชิ้นส่วนเมล็ดพืชแล้ว ในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๒ ของถ้ำ ผีแมนยังได้พบเศษภาชนะดินเผาและชิ้นส่วนเครื่องมือหินขัดที่ทำจาก หินชนวน โดยพบอยู่ในชั้นหลักฐานทางโบราณคดีชั้นเดียวกับเครื่องมือหิน กะเทาะแบบฮั้วบีเนียน เนื่องจากมีข้อมูลทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าเครื่องมือหินขัด และภาชนะดินเผาเป็นวัตถุที่มักสัมพันธ์กับหมู่บ้านเกษตรกรรม ดังนั้นจึงเป็น หลักฐานทางอ้อมแสดงว่าอาจมีหมู่บ้านเกษตรกรรมปรากฏขึ้นในเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้แล้วตั้งแต่ราว ๖,๐๐๐ – ๙,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในขณะที่ประชากรบางกลุ่มก็ยังคงใช้เครื่องมือหินกะเทาะแบบฮั้วบีเนียนและดำรงชีพด้วยการหาของป่า-ล่าสัตว์ดังเดิม

เทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

ผู้คนในสมัยนี้ช่วงแรกๆ ยังคงใช้เครื่องมือหินกะเทาะทั้งประเภทเครื่องมือแกนหินและเครื่องมือสะเก็ดหิน โดยเครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนเป็นเครื่องมือแบบสำคัญที่ใช้กันมากในช่วงสมัยนี้ นอกเหนือไปจากเครื่องมือหินแล้วยังน่าจะมีเครื่องมือใช้สอยที่ทำจากไม้อีกด้วยดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อนึ่ง การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน จังหวัดแม่ฮ่องสอน (Gorman 1970) ได้พบหลักฐานว่าในช่วงระหว่างประมาณ ๙,๐๐๐ – ๖,๐๐๐ ปีมาแล้วนั้น ผู้คนที่ยังคงใช้เครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนอาจเริ่มใช้เครื่องมือหินขัดหรือ “ขวานหินขัด” ด้วย

เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงตั้งแต่ประมาณ ๖,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นต้นมานั้น คงได้มีการทำและใช้เครื่องมือหินขัดหรือขวานหินขัดกันอย่างแพร่หลายและเป็นสามัญแล้ว

แบบแผนที่ฟานักอาศัย

แหล่งโบราณคดีที่พบเครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนนั้นส่วนใหญ่เป็นถ้ำหรือเพิงผาบนเขาหินปูนซึ่งอยู่ที่ระดับไม่สูงมากนักและมีทางน้ำอยู่ใกล้ๆ อย่างไรก็ดีตาม ในประเทศเวียดนาม ในภาคใต้ของไทย และในมาเลเซียได้พบแหล่งที่มีเครื่องมือหินแบบนี้ในพื้นที่แถบชายทะเลด้วย

แหล่งโบราณคดีประเภทถ้ำหรือเพิงผาบางแห่งมีชั้นร่องรอยการอยู่อาศัยของคนสมัยนี้หนาราว ๒-๓ เมตร แสดงให้เห็นว่าผู้คนในสมัยนี้บางกลุ่มเริ่มมีการอยู่อาศัยตามถ้ำหรือเพิงผาบางแห่งเป็นระยะเวลาดำเนินเนื่องกันค่อนข้างนาน แม้ว่าแหล่งที่อยู่อาศัยของคนสมัยนี้จะพบอยู่ตามถ้ำและเพิงผา

เป็นส่วนใหญ่ แต่การอยู่อาศัยตามที่โล่งใกล้แหล่งน้ำรวมทั้งที่อยู่ใกล้ชายทะเลก็มีอยู่ บางกลุ่มก็อาจยังคงมีการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยหมุนเวียนไปมาอยู่บ่อยๆ เช่นเดียวกับผู้คนในระยะเวลาที่ผ่านมาแล้ว

แหล่งที่อยู่อาศัยของคนสมัยราว ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้วนั้น ได้พบแล้วเป็นจำนวนมากพอสมควรในประเทศไทย และเมื่อนำข้อมูลนี้ไปพิจารณาประกอบกับข้อมูลเรื่องปริมาณของแหล่งที่พบแล้วในเขตประเทศอื่นๆ ของเอเชียอาคเนย์ ทำให้สรุปได้ว่าในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงระยะเวลานี้ประชากรของเอเชียอาคเนย์น่าจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา

สรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยช่วงราว ๕,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

การศึกษาและการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากแหล่งโบราณคดีที่มีอายุระหว่าง ๕,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วช่วยให้พอจะสรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเมื่อช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ระยะที่ ๓ ได้ดังนี้

ลักษณะการทำมาหากิน

ระหว่างไม่น้อยกว่า ๔,๕๐๐ – ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ประชากรบางกลุ่มได้เริ่มทำการเพาะปลูกข้าวและทำการเลี้ยงสัตว์บางชนิด เช่น วัว หมู และไก่ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมในสมัยนี้จะสามารถจัดได้ว่าเป็นสังคมผลิตอาหารเอง (Food Producing Society) แล้ว แต่ก็มีความรู้ว่าการล่าสัตว์ป่าและเก็บพืชพันธุ์มาเป็นอาหารควบคู่ไปกับอาหารที่ผลิตได้เอง คงเป็นแบบแผนการดำรงชีวิตหลักที่แท้จริงของคนในช่วงสมัยนี้

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงการเพาะปลูกข้าวและ การเลี้ยงสัตว์ (อย่างน้อยก็มีวัวและหมู) ในประเทศไทยเมื่อราว ๔,๐๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้น อย่างน้อยก็ได้มีการค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (Gorman and Charoenwongsa 1976 ; White 1982 ; พิสิฐ

เจริญวงศ์ ๒๕๓๐) และที่แหล่งโบราณคดีโนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น (Bayard 1970, 1971) หลักฐานดังกล่าวนั้น มีทั้งเมล็ดข้าวที่ถูกเผาไหม้กลายเป็นถ่านและแกลบข้าวที่ผสมในเนื้อดินที่ใช้ทำภาชนะดินเผา โดยแกลบข้าวนี้มีผสมอยู่ในปริมาณมากและสม่ำเสมอจนแสดงว่าน่าจะได้นำจากข้าวที่คนจัดการเพาะปลูกดูแลมากกว่าจะเป็นข้าวป่าที่ขึ้นเองตามธรรมชาติแล้วคนไปเก็บรวบรวมเอามา

วิธีการเพาะปลูกข้าวในสมัยแรกสุดนั้นอาจทำนาหว่านในลักษณะนาเลื่อนลอยในพื้นที่ลุ่มน้ำขัง จวบจนต่อมาภายหลังอีกนาน อาจเป็นได้ว่าเมื่อเพียงราว ๒,๕๐๐ – ๒,๗๐๐ ปีมาแล้ว จึงมีการปลูกข้าวแบบนาดำที่มีการทำคันนาทดน้ำ และน่าจะมีการใช้ความเป็นสัตว์แรงงานในการไถนาข้าวด้วย

ในช่วงสมัยนี้ การติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของและผลผลิตระหว่างชุมชนในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาค ปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวาง เครื่องประดับประเภทลูกปัดและกำไลที่ทำจากเปลือกหอยทะเลที่พบเสมอๆ ตามแหล่งโบราณคดีสมัยนี้แสดงให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างชุมชนชายทะเลกับชุมชนในภูมิภาคอื่นๆ ที่อยู่ห่างทะเล

เทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

ตามแหล่งโบราณคดีที่เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์มักพบโบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น หิน ดินเผา กระดูก เปลือกหอยทะเล ฯลฯ

ช่วงสมัยนี้มีการทำและใช้เครื่องมือหินรูปขวานที่ทำอย่างประณีต โดยการขัดฝนจนเรียบทั่วทั้งชิ้น แม้นักโบราณคดีจะเรียกเครื่องมือประเภทนี้โดยรวมๆ ว่า “ขวานหินขัด” แต่ก็เป็นที่เข้าใจตรงกันเป็นอย่างดีว่าในบางครั้งนั้นเครื่องมือประเภทนี้สามารถใช้งานได้สารพัดประโยชน์ เช่น ใช้ในลักษณะตัดเฉือนแบบมีด หรือต่อตำยาวเพื่อให้เป็นเสียมขุดดิน หรือต่อตำไม้สั้นๆ แล้วใช้เป็นส่ว ฯลฯ

ภาษาชนดินเผาเป็นวัตถุที่พบมากมายเสมอในแหล่งโบราณคดีสมัยนี้ การศึกษาคุณลักษณะบางประการของภาษาชนดินเผาที่พบตามแหล่งหมู่บ้าน เกษตรกรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่นแรกๆ ในภาคต่างๆ ของประเทศไทย ได้พบว่ามีความหลากหลายในเรื่องลักษณะของภาษาชนดินเผาประการต่างๆ เช่น ลักษณะรูปทรง วิธีการตกแต่งผิวนอกของภาษาชน วิธีการเตรียมเนื้อดินทำ ภาษาชน เทคนิควิธีการเผาภาษาชน ฯลฯ ความแตกต่างหลากหลายของภาษาชนดินเผาเช่นนี้บ่งชี้ความเป็นไปได้ว่ากลุ่มคนที่สามารถทำภาษาชนดินเผาได้นั้นมีอยู่มาก ทุกหมู่บ้านหรืออาจทุกครัวเรือนล้วนแต่ทำภาษาชนดินเผาขึ้นใช้กันเอง ก็เป็นไปได้

ความแตกต่างของภาษาชนดินเผาที่พบในเขตภูมิภาคต่าง ๆ ยังสะท้อนถึงความแตกต่างในด้านกรอบความคิด ค่านิยม ประเพณี ฯลฯ ที่เกี่ยวเนื่องในการทำและใช้ภาษาชนดินเผา จึงกล่าวได้ว่าในช่วงราว ๔,๐๐๐ – ๓,๐๐๐ ปีมาแล้วนั้น น่าจะมีผู้คนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันหลายกลุ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่ามีคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์แพร่กระจายอยู่ในเขตภูมิภาคต่าง ๆ ของพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน

การติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของและผลผลิตระหว่างชุมชนในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาคปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวาง เครื่องประดับประเภท ลูกปัดและกำไลที่ทำจากหินกึ่งมีค่าและเปลือกหอยทะเลที่พบเสมอ ๆ ตามแหล่งโบราณคดีสมัยนี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างภูมิภาคซึ่งในบางกรณีอาจหมายถึงการติดต่อระหว่างผู้คนต่างกลุ่มวัฒนธรรมหรือต่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็เป็นได้

เมื่อผู้คนมีการติดต่อสัมพันธ์ปะทะสังสรรค์กัน ย่อมนำไปสู่การรับรู้ การแลกเปลี่ยนและการนับถือหรือเห็นชอบในวัฒนธรรมบางประการของกันและกัน การยอมรับเอาวัฒนธรรมอื่นมาใช้หรือดัดแปลงก่อนแล้วจึงใช้ หรือผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของแต่ละกลุ่มจึงเกิดตามมา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคงเกิดขึ้นในองค์ประกอบประการต่างๆ ของวัฒนธรรม เช่น ในด้าน

เศรษฐกิจ สังคม ประเพณีความเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ และคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

ราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย ได้ปรากฏการใช้โลหะสำริดซึ่งเป็นโลหะผสมที่มีทองแดงและดีบุกเป็นองค์ประกอบหลัก ในอัตราส่วนทองแดงราว ๘๕ – ๙๐% ดีบุกราว ๑๐ – ๑๕% นอกจากนี้ ยังมีสำริดที่ผสมตะกั่วเพิ่มลงไปนอกเหนือจากทองแดงและดีบุกอีกด้วย

แบบแผนที่พำนักอาศัย

ในช่วงระหว่าง ๔,๐๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วนั้น ชุมชนส่วนใหญ่จะยังเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก แต่ก็มีบางชุมชนที่มีประชากรเพิ่มขึ้นมากจนต้องขยายขนาดพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน แต่ละชุมชนน่าจะยังคงมีอิสระจากกัน ปกครองตนเองโดยหัวหน้าของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ตามการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายที่ทวีปริมาณมากขึ้นแล้ว ทำให้บางครอบครัวหรือบางชุมชนมีฐานะโดดเด่นกว่าครอบครัวอื่นหรือชุมชนอื่น

ช่างฝีมือที่ผลิตเฉพาะหัตถกรรมบางประเภทคงเริ่มปรากฏขึ้นแล้ว นอกจากนี้ แหล่งผลิตสิ่งของเฉพาะประการมีมากขึ้น เช่น แหล่งถลุงแร่ทองแดง แหล่งผลิตขวานหินขัด แหล่งผลิตกำไลหิน เป็นต้น

การทำเกษตรกรรมซึ่งประกอบด้วยการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์เกิดขึ้นสัมพันธ์กับการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยอย่างถาวร ร่องรอยของหลุมเสาบ้านที่พบในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบางแห่งเช่นที่บ้านเชียง บ่งชี้ว่าบ้านของผู้คนในสมัยนี้มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและน่าจะเป็นบ้านที่ยกพื้นสูงขึ้นพื้นดินหรือเป็นบ้านที่มีเสาสูงจึงมีพื้นที่ว่างใต้ถุนบ้านซึ่งใช้เป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งสามารถใช้ทำคอกเลี้ยงสัตว์และเก็บเครื่องมือใช้สอยต่างๆ

แหล่งโบราณคดีที่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของคนในสมัยนี้มีขนาดใหญ่กว่าแหล่งในสมัยเก่าแก่กว่าที่ผ่านมาและหลักฐานโบราณวัตถุที่พบตามแหล่งโบราณคดีของช่วงสมัยนี้มักมีปริมาณมาก บ่งชี้ว่าผู้คนมีการสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือรวมตัวกันตั้งเป็นหมู่บ้านถาวรนั่นเอง

การขุดค้นแหล่งหมู่บ้านเกษตรกรรมรุ่นแรกๆ มักได้พบพื้นที่ฝังศพของคนสมัยนั้นอยู่เสมอๆ ลักษณะการฝังศพอย่างมีแบบแผน เช่น มีการมัดข้อมือข้อเท้าศพและห่อศพก่อนฝัง มีการตกแต่งร่างกายผู้ตายด้วยเครื่องประดับ มีการอุทิศอาหารและสิ่งของเครื่องใช้สอยโดยเฉพาะภาชนะดินเผาพร้อมกับศพ แสดงให้เห็นถึงการมีประเพณีความเชื่ออันเป็นระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับคนตายซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่สมาชิกทั้งสังคมยอมรับ

หลุมฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาเนี้ยมักพบว่า มีสิ่งของเครื่องใช้เครื่องประดับฝังอยู่ด้วยในปริมาณที่แตกต่างกัน ทั้งในระหว่างต่างหลุมฝังศพในชุมชนเดียวกัน หรือระหว่างหลุมฝังศพของต่างชุมชนกัน หลุมฝังศพบางหลุมจากแหล่งโบราณคดีหลายแหล่งยังได้พบว่ามีเครื่องประดับที่เป็นสิ่งของมีค่าที่ผลิตจากต่างถิ่นฝังอยู่ด้วย

หลักฐานเช่นนี้นอกจากจะแสดงถึงเรื่องการแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนแล้ว ยังชี้ความเป็นไปได้ว่าอาจมีสมาชิกในสังคมเพียงบางคนหรือเพียงบางครอบครัวที่สามารถครอบครองของมีค่าจากต่างถิ่นได้ในปริมาณมากกว่าคนอื่น ๆ หรือครอบครัวอื่น ๆ นั่นก็คืออาจเป็นไปได้มากกว่าภายในแต่ละสังคมช่วงสมัยนี้อาจประกอบด้วยสมาชิกที่มีสถานะ หรือฐานะแตกต่างกันมากและชัดเจนแล้ว

สรุปลักษณะวัฒนธรรมบางประการในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทยช่วงราว ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมา

การศึกษาวิเคราะห์และแปลความหมายของหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ระยะที่ ๔ ทำให้สามารถสรุปลักษณะวัฒนธรรม ๓ ประการใหญ่ๆ ได้ดังนี้

ลักษณะการทำมาหากิน

ในช่วงระยะเวลานี้ยังคงมีวิธีการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่สืบเนื่องต่อมา แต่ก็ได้มีพัฒนาการด้านเกษตรกรรมบางประการเกิดขึ้นบ้างในช่วงสมัยหลังๆ ดังได้พบว่าในราว ๒,๕๐๐ – ๒,๗๐๐ ปีมาแล้วเริ่มมีการเลี้ยงควายและน่าจะใช้ควายเป็นสัตว์แรงงานในการไถนาข้าวด้วย

เทคโนโลยีการทำเครื่องมือใช้สอย

พัฒนาการทางเทคโนโลยีที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงปลายนี้ ได้แก่ การทำและใช้โลหะ โดยมีพัฒนาการตามช่วงระยะเวลาต่างๆ ดังนี้

ในราว ๒,๗๐๐ – ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว เริ่มปรากฏมีการใช้เหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธ เช่น หัวขวาน ใบหอก มีด หัวลูกศร ฯลฯ ในช่วงนี้สำริดก็ยังคงเป็นที่นิยมใช้อยู่ แต่เปลี่ยนมาเป็นวัสดุที่ใช้ทำเครื่องประดับเป็นส่วนใหญ่

พัฒนาการด้านโลหกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเมื่อราว ๒,๕๐๐ – ๒,๓๐๐ ปีมาแล้ว ก็คือการทำสำริดชนิดที่มีดีบุกผสมในปริมาณสูง ซึ่งหมายถึงสำริดที่มีดีบุกผสมอยู่มากกว่า ๒๐% ทำให้โลหะผสมชนิดนี้มีความแข็งมากแต่ก็เปราะมากมีสีตั้งแต่คล้ายทองจนถึงคล้ายเงินโดยขึ้นอยู่กับปริมาณดีบุกที่ผสม คุณสมบัติด้านความแข็งแต่เปราะของโลหะผสมชนิดนี้ทำให้ไม่สามารถผลิตสิ่งของที่มีคุณสมบัติเหมาะสมใช้งานออกมาได้โดยวิธีการหล่อสำริดแบบสามัญ แต่จะต้องประยุกต์เอาวิธีการของการตีเหล็กมาใช้ร่วมด้วยจึงจะได้วัตถุที่เหมาะสมคือมีความแข็งมากแต่ไม่เปราะ

วิธีการดังกล่าวประกอบด้วยการเผาแล้วตีในขณะที่โลหะร้อนเป็นสีแดงจนได้รูปร่างวัตถุที่ต้องการ จากนั้นต้องเผาวัตถุที่ตีขึ้นรูปจนได้ที่แล้วให้ร้อนเป็นสีแดงอีกครั้งแล้วชุบลงไปในน้ำเย็นทันที ด้วยการใช้เทคนิคเช่นนี้ทำ

ให้ช่างโลหะสามารถทำเครื่องประดับและภาชนะสำริดที่มีความแข็งแรงมาก มีความทนทานและมีสีสวยงามกว่าสำริดธรรมดา

แบบแผนที่พำนักอาศัย

เมื่อพิจารณาหลักฐานที่พบในการขุดค้นแหล่งโบราณคดี สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่มีร่องรอยของวัฒนธรรมอายุตั้งแต่ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วลงมาแหล่งต่างๆ เห็นได้ว่าการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกันเป็น หมู่บ้านเป็นแบบแผนการตั้งถิ่นฐานที่ยังคงปฏิบัติสืบต่อมา อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะสมัยนี้เริ่มปรากฏมีชุมชนมากขึ้น กระจายตั้งอยู่ในพื้นที่ภูมิสังฐาน ต่างๆ หลายชนิดทั้งที่เป็นพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ดอน และพื้นที่ลาดตะพักน้ำระดับ ต่างๆ ในหลายภูมิภาคของประเทศไทย บางชุมชนมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษกว่า ชุมชนอื่นๆ ซึ่งน่าจะมีประชากรหนาแน่นกว่าด้วย ดังเห็นได้จากปริมาณของ โบราณวัตถุหรือหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในบางแหล่ง

กล่าวโดยสรุปในอีกลักษณะหนึ่งได้ว่า ตั้งแต่ราวช่วงระหว่าง ๒,๕๐๐ – ๑,๖๐๐ ปีมาแล้ว เริ่มเกิดมีชุมชนขนาดใหญ่มาปรากฏขึ้นมา และกระจายอยู่ร่วมสมัยกับชุมชนขนาดเล็ก ๆ นักวิชาการหลายท่าน เห็นว่าขนาดความแตกต่างของชุมชนเช่นนี้อาจแสดงถึงความแตกต่าง ในลำดับสถานะของชุมชนก็เป็นได้ ทั้งนี้โดยชุมชนใหญ่ก็น่าจะเป็น ศูนย์กลาง ในขณะที่ชุมชนเล็ก ๆ อาจเป็นชุมชนบริวาร ความแตกต่าง ของชุมชนเช่นนี้หมายถึงการมีระบบสังคมที่ค่อนข้างซับซ้อนกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงที่ผ่านมานั่นเอง

ในช่วงสมัยเดียวกันนี้พัฒนาการทางการผลิตก็เกิดขึ้นในบางท้องถิ่น ดังเห็นได้จากการพัฒนาขึ้นมาของอุตสาหกรรมการผลิตเหล็กและเกลือในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งการขยายระดับการผลิตทองแดงในแถบจังหวัด ลพบุรีของภาคกลาง ซึ่งล้วนแต่เป็นการผลิตระดับเกินกว่าเพื่อใช้เองภายใน ชุมชนทั้งสิ้น แสดงถึงพัฒนาการของระบบเชื่อมโยงความสัมพันธ์และความ

สม่ำเสมอของการติดต่อแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนที่อยู่ต่างภูมิภาคกันด้วย

วัตถุลักษณะพิเศษซึ่งเป็นผลิตผลของดินแดนอื่นก็ปรากฏเพิ่มขึ้นในชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายช่วงที่ใช้เหล็กแล้วแห่งต่างๆ วัตถุที่เห็นได้ชัดจนว่ามีแพร่หลายมากขึ้น ได้แก่ ลูกปัดแก้ว ลูกปัดทำจากหินกึ่งอัญมณี (semi-precious stones) เช่น หินโมราหรือหินคาร์เนเลียน หินโมกุลหรือหินอาเกต และผลึกควอตซ์สีต่างๆ และที่สำคัญที่สุดน่าจะได้แก่กลองมโหระทึกสำริดและวัตถุสำริดที่มีลักษณะองค์ประกอบด้านรูปทรงและการตกแต่งเป็นแบบของวัฒนธรรมตองซอนในประเทศเวียดนาม และแบบของวัฒนธรรมในมณฑลกวางสีทางตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน

การมีแหล่งทรัพยากรอยู่และการมีความสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่มาผลิตเป็นสิ่งของที่มี “ตลาด” ต้องการ ดังปรากฏเหลือเป็นร่องรอยของแหล่งหัตถกรรมต่างๆ นั้น คงเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายของการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายพัฒนาแบบแผนและขยายขอบเขตขึ้นเรื่อยๆ จนในช่วงราว ๒,๓๐๐ – ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างดี จึงได้ขยายเข้าไปสัมพันธ์กับเครือข่ายการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนที่ห่างไกลกันมาก ดังมีหลักฐานคือลูกปัดที่ทำจากหินกึ่งอัญมณีรุ่นแรกๆ ที่ขุดพบที่แหล่งโบราณคดีหลายแหล่งในประเทศไทยนั้น มีผลการวิเคราะห์แสดงว่าบางส่วนเป็นวัตถุที่ผลิตด้วยเทคนิคของวัฒนธรรมในประเทศอินเดีย ซึ่งก็คงเป็นสินค้าที่พ่อค้านำมายังเอเชียอาคเนย์ตามเครือข่ายการค้าข้ามมหาสมุทรที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่มากว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างดี

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมอย่างมากในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายช่วงนี้ทำให้นักโบราณคดีไทยบางท่าน (Charoenwongsa 1988 : 33) ได้เคยเสนอไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายช่วงที่มีการใช้เหล็กแล้วนั้น เป็นช่วงระยะเวลาที่มี “ความรุดหน้าทางเศรษฐกิจ-สังคม และทางประชากร (socio-economic and demographic breakthrough)”

เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันทั้งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

สรุปย่อเรื่องพัฒนาการของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ฟอสซิลของ โฮโม อีเรคตัส ที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียง เช่น ที่ถ้ำโจวโกวเทียน ในประเทศจีน และที่แหล่งโบราณคดีขางจิราน ในเกาะชวาของประเทศอินโดนีเซีย บ่งชี้ความเป็นไปได้ว่าเมื่อหลายแสนปีมาแล้วอาจมีบรรพบุรุษมนุษย์ระดับ โฮโม อีเรคตัส กระจายครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางของเอเชียตะวันออกเฉียงและตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะความแตกต่างระหว่างกะโหลกศีรษะ โฮโม อีเรคตัส ที่พบที่ถ้ำโจวโกวเทียนและที่พบที่ขางจิรานยังบ่งชี้ความเป็นไปได้ว่า โฮโม อีเรคตัส ในช่วงเวลานั้นอาจมีลักษณะกายภาพที่แตกต่างกันไปหลายกลุ่ม

ต่อมาในราวเกือบ ๔๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว จึงปรากฏมนุษย์แบบปัจจุบันซึ่งจัดเป็นชนิด โฮโม เซเปียนส์ เซเปียนส์ ขึ้นมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังได้พบกะโหลกศีรษะของมนุษย์ชนิดนี้ที่แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำอาร์ท ในรัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย ซึ่งเชื่อกันว่าอาจเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่นแรกๆ ของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด

ในประเทศไทยนั้น ขณะนี้ได้พบฟอสซิลของบรรพบุรุษมนุษย์รุ่นแรกๆ บ้างแล้ว และได้มีการค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะซึ่งอาจเป็นของประชากรรุ่นแรกๆ เหล่านั้นด้วย รวมทั้งได้พบเครื่องมือหินของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์รุ่นหลังๆ ต่อมาด้วย

มีความเป็นไปได้ว่าประชากรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเมื่อช่วงเวลาระหว่าง ๔๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย จนถึงราว ๔๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีความนิยมใช้เครื่องมือหินกะเทาะที่มีรูปลักษณะไม่ซับซ้อนนักซึ่งทำจากก้อนแกนของหินกรวดแม่น้ำก้อนใหญ่ๆ ต่อมาในช่วงราว ๔๐,๐๐๐ ถึง ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้วได้มีความนิยมทำเครื่องมือหินกะเทาะจากสะเก็ดที่กะเทาะ

ออกมาจากหินกรวดแม่น้ำและหินภูเขาด้วย ถัดมาตั้งแต่ช่วงราว ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว จึงมีความนิยมเครื่องมือหินกะเทาะที่ทำจากก้อนแกนและจากสะเก็ดของหินกรวดแม่น้ำซึ่งทำเป็นเครื่องมือหินลักษณะใหม่ที่อยู่จักกันในเรื่องว่า เครื่องมือหินแบบฮั้วบีเนียนเพิ่มขึ้นมา จวบจนประมาณ ๕,๐๐๐ – ๖,๐๐๐ ปีมาแล้วจึงอาจเริ่มปรากฏเครื่องมือหินขัดหรือขวานหินขัดขึ้นมา

ตั้งแต่ไม่น้อยกว่า ๔,๐๐๐ – ๔,๕๐๐ ปีมาแล้วเป็นต้นมา ประชากรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบางภูมิภาคของประเทศไทยได้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นหมู่บ้านถาวรซึ่งมักใช้เป็นทั้งเขตพื้นที่พำนักอาศัยและที่ฝังศพ ทั้งนี้ประชากรของบางหมู่บ้านได้หันมาดำรงชีวิตด้วยการทำการเกษตรกรรมแล้ว

หมู่บ้านเกษตรกรรมรุ่นแรก ๆ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ล้วนมีการใช้ภาชนะดินเผาหลากหลายแบบ ในบางภูมิภาคมีการทำและใช้ภาชนะดินเผารูปแบบพิเศษอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งต่างจากชุมชนในพื้นที่อื่นอย่างชัดเจน วัตถุเนื่องมาแต่วัฒนธรรมประเภทนี้จึงบ่งชี้ว่า ในช่วงระยะเวลาที่เกิดหมู่บ้านเกษตรกรรมขึ้นมานั้น ประชากรอาจเริ่มแยกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมย่อยบางประการแตกต่างกันบ้างแล้ว

อย่างไรก็ตาม วัตถุบางประเภทที่พบเสมอในหมู่บ้านเกษตรกรรมรุ่นแรกในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศล้วนมีลักษณะเหมือนกัน เช่น ขวานหินขัด รวมทั้งเครื่องประดับประเภทกำไลข้อมือและลูกปัดที่ทำจากหินและเปลือกหอยทะเล แสดงให้เห็นว่าประชากรเหล่านี้มิได้แยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีการติดต่อสัมพันธ์กันและคงมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตและวัฒนธรรมซึ่งกันและกันด้วย

ประชากรในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเมื่อไม่น้อยกว่า ๓,๕๐๐ ปีมาแล้วได้มีพัฒนาการด้านโลหกรรมขึ้นมาแล้วอย่างดีโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น ได้พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีการใช้สำริดทำเครื่องมือใช้สอยและเครื่องประดับกับแพร่หลายมากกว่าภูมิภาคอื่น ในขณะที่ภาคกลางของประเทศไทยมีแหล่งผลิตทองแดงระดับ

อุตสาหกรรมปรากฏขึ้น พร้อมกันนี้ก็ปรากฏว่าการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างประชากรต่างภูมิภาคและต่างวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเข้มข้นมากขึ้น

ถัดมาในช่วงเวลาประมาณ ๒,๕๐๐ – ๒,๗๐๐ ปีมาแล้วจึงเริ่มมีการใช้เหล็กทำเครื่องมือใช้สอยและอาวุธอย่างมาก ในขณะที่สำริดยังคงเป็นโลหะที่ใช้ทำเครื่องประดับ แหล่งผลิตเหล็กเกิดขึ้นอย่างมากมายทั้งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ขณะเดียวกันก็ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างประชากรต่างภูมิภาคและต่างวัฒนธรรมที่อยู่ห่างไกลกันมีความเข้มข้นและสม่ำเสมอมากขึ้นทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายกันนี้ อาจเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่เกิดขึ้นให้เกิดพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอย่างมากในภูมิภาคนี้ในเวลาต่อมา ดังปรากฏศูนย์กลางทางวัฒนธรรมใหญ่ ๆ หลายแหล่งที่มีลักษณะสังคมซับซ้อน ณ ท่าเล่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมถึงดินแดนที่เป็นของประเทศไทยในปัจจุบันด้วย ในเวลาใกล้เคียงกันหรือเหลื่อมล้ำกันไม่มากนัก เมื่อช่วงเวลาระหว่างศตวรรษแรก ๆ ของพุทธกาล

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สังคมซับซ้อนที่อาจจัดได้ว่าเป็นแคว้นขนาดใหญ่รุ่นแรก ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเริ่มปรากฏขึ้นเมื่อราว ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ในเวลาถัดมา ซึ่งยังคงอยู่ในช่วงศตวรรษแรก ๆ ของพุทธกาล สังคมแคว้นเหล่านี้ก็ได้ค่อย ๆ กระจายต่อไปจนเกิดศูนย์กลางของวัฒนธรรมสำคัญต่าง ๆ ในสมัยประวัติศาสตร์เริ่มแรกของพื้นที่ในเขตย่อยส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ได้แก่

๑. วัฒนธรรมเทียน ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ในมณฑลยูนนานของประเทศจีน

๒. วัฒนธรรมปยูและพุกาม ในลุ่มแม่น้ำอิระวดี ทางตอนเหนือของประเทศเมียนมาร์

๓. วัดนธรรมดองซอน ในลุ่มแม่น้ำหมา ทางตอนเหนือของ
ประเทศเวียดนาม

๔. วัดนธรรมจามปา แถบชายทะเลตอนกลางของประเทศ
เวียดนาม

๕. วัดนธรรมฟุ่หนั บริเวณปากแม่น้ำโขง ทางตอนใต้ของประเทศ
เวียดนาม

๖. วัดนธรรมก่อนเมืองพระนคร แถบทะเลสาบใหญ่ในประเทศ
กัมพูชา

๗. วัดนธรรมทวารวดี ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในภาค
กลางของประเทศไทย

เอกสารประกอบการเรียนเรียง

ชิน อยู่ดี

- ๒๕๑๕ วัฒนธรรมบ้านเชียง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
๒๕๑๙ บ้านดอนตาเพชร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
๒๕๒๙ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร

พิสิฐ เจริญวงศ์

- ๒๕๒๕ “ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์.” ใน ลักษณะไทย, หน้า ๔๖-๑๔๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
๒๕๓๐ มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

วีรพันธ์ มาลัยพันธ์

- ๒๕๑๕ “เครื่องมือยุคหินเก่าที่เชียงแสน.” โบราณคดี ๔(๑) : ๓๕-๔๓.

สุรพล นาณะพินธุ

- ๒๕๒๗ “หลักฐานจากบ้านท่าแค และข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับชุมชนโบราณในที่ราบภาคกลางตอนล่าง.” เมืองโบราณ ๑๐(๔) : ๒๐-๒๗.
๒๕๓๑ “ภาพรวมโบราณคดีภาคกลาง.” ใน โบราณคดีสี่ภาค. กรุงเทพฯ, เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข ๑๐/๒๕๓๐.
๒๕๓๔ “แหล่งผลิตทองแดงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.” ใน การค้นคว้าและวิจัยทางโบราณคดีในประเทศไทย. เอกสารการประชุมทางวิชาการระดับชาติ ฝรั่งเศส - ไทย ครั้งที่ ๒, มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

Anderson, Douglas D.

- 1988 "Excavations of a Pleistocene Rockshelter in Krabi and the Prehistory of Southern Thailand." In **Prehistoric Studies: The Stone and Metal Ages in Thailand**. Edited by Pisit Charoenwongsa and Bennet Bronson, pp. 54-60. Bangkok: Amarin Printing Group.

Bayard, Donn T.

- 1970 "Excavations at Non Nok Tha, Northeastern Thailand 1968 : An Interim Report." **Asian Perspectives** 13 : 109-143.
- 1971 **Non Nok Tha : The 1968 Excavation. Procedure, Stratigraphy and a Summary of Evidence**. Otago University Studies in Prehistoric Anthropology 4, Department of Anthropology, University of Otago, Dunedin, New Zealand.
- 1972 "Early Thai Bronze Analysis and New Dates." **Science** 176 : 1411-1412.
- 1977 "Phu-Wiang Pottery and the Prehistory of Northeastern Thailand." **Modern Quaternary Research in Southeast Asia** 3 : 57-102.
- 1979 "The Chronology of Prehistoric Metallurgy in Northeast Thailand : Silabhum or Samrddabhum." In **Early South-East Asia**, edited by R.B. Smith and W. Watson, pp. 15-32. London : Oxford University Press.

- 1984 "A Tentative Regional Phase Chronology for Northeast Thailand." In **Southeast Asian Archaeology at the XV Pacific Science Congress**, edited by D.T. Bayard, pp 161-168. University of Otago Studies in Prehistoric Anthropology 16.

Charoenwongsa, Pisit

- 1983 "Southeast Asian Bronze Metallurgy : A Summary of Data and Thoughts." In **The SPAFA Training Course in Conservation of Bronze Objects**. Bangkok : Bangkok National Museum.
- 1988 "The Current Status of Prehistoric Research in Thailand." In **Prehistoric Studies : The Stone and Metal Ages in Thailand**, edited by P. Charoenwongsa and B. Bronson, pp. 17-42. Bangkok : The Thai Antiquity Working Group.

Glover, Ian C.

- 1989 **Early Trade Between India and Southeast Asia : A Link in the Development of A World Trading System**. Hull : University of Hull Centre for South-East Asian Studies, Occasional Paper No. 16.

Gorman, Chester F.

- 1970 "Excavation at Spirit Cave, North Thailand." **Asian Perspectives** 13 : 81-108.

Gorman, Chester F. and Pisit Charoenwongsa

- 1976 "Ban Chiang : A Mosaic of Impressions from the First Two Years." **Expedition** 18(4) : 14-26.

Higham, C.F.W. and A. Kijngam

- 1977 "Ban Chiang and Northeast Thailand; the Paleoenvironment and Economy." **Journal of Archaeological Science** 6(3) : 211-31.

Natapintu, Surapol

- 1988 "Current Research on Ancient Copper-Base Metallurgy in Thailand." In **Prehistoric Studies : The Stone and Metal Ages in Thailand**, edited by Pisit Charoenwongsa and Bennet Bronson, pp. 107-124. Bangkok: Amarin Printing Group.
- 1991 "Archaeometallurgical Studies in the Khao Wong Prachan Valley, Central Thailand." **Indo-Pacific Prehistory Association Bulletin** 2(11) : 153-159.

Pigott Vincent C.

- 1985 "Pre-Industrial Mineral Exploitation and Metal Production in Thailand." **MASCA Journal** 3(5) : 170-174.

Pigott, Vincent C. and S. Natapintu

- 1988 "Archaeological Investigations into Prehistoric Copper Production : The Thailand Archaeometallurgy Project 1984-86." In **The Beginnings of the Use of Metals and Alloys**, edited by R. Maddin, pp. 156-162. Cambridge, Mass. : MIT Press.
- nd **The Thailand Archaeometallurgy Project.** Unpublish Final Report Submitted to the Fine Arts Department and the National Research Council of Thailand.

Pookajorn, Surin

- 1994   **Recent Archaeological Data of Human Activity and Environmental Change during the Late Pleistocene to Middle Holocene in Southern Thailand and Southeast Asia.** Paper presented at the International Association of Historians of Southeast Asia, Sophia University, Japan, September 5-9, 1994.

Pope, G., S. Barr, A. Macdonald, and S. Nakabanlang

- 1986   "Earliest Radiometrically Dated Artefacts From Southeast Asia." **Current Anthropology** 27(3) : 275-279.

Stech Wheeler, T. and R. Maddin

- 1976   "The Techniques of the Early Thai Metalsmith." **Expedition** 18(4) : 38-47.

White, J.

- 1982   **Ban Chiang : The Discovery of a Lost Bronze Age.** University of Pennsylvania, Philadelphia and The Smithsonian Institute.
- 1985   "A Revision of the Chronology of Ban Chiang and its Implications for The Prehistory of Northeast Thailand." Unpublished Ph.D dissertation, University of Pennsylvania.

รื่องรอยวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โดย
ผาสุข อินทรารุณ

ประวัติการค้นคว้าการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นักค้นคว้าชาวยุโรปได้เริ่มศึกษาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างจริงจัง และได้พบว่าวัฒนธรรมอินเดียมีอิทธิพลต่อศาสนา ศิลปกรรม วรรณกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของชนแถบนี้มาก อย่างไรก็ตามช่วงต้นๆ นักค้นคว้าเหล่านี้มีความโน้มเอียงไปในแนวที่ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการขยายตัวของชาวอินเดียทางตะวันออก และได้มีผู้พยายามอธิบายว่าการขยายตัวดังกล่าวมีสาเหตุมาจากสถานการณ์ภายในของอินเดียเอง

ในช่วงต่อมาคือตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นักวิชาการชาวอินเดียได้เข้ามาร่วมค้นคว้าด้วย และได้ผลิตผลงานที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นจินตนาการของผู้เขียนที่ยึดมั่นในเรื่องชาตินิยมอย่างรุนแรง หนังสือเรื่อง “ประวัติการค้าทางทะเลและกิจกรรมทางน้ำ” ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๑๒ ได้กล่าวถึงพ่อค้าชาวอินเดียยุคโบราณว่าได้ข้ามทะเลไปยัง “อินเดียไกล” และอินโดนีเซีย ไปสร้างอาณาจักร สร้างอาณานิคม ขยายการค้าของเมืองแม่ (อินเดีย) และต่อมานำเอาศิลปินที่มีความสามารถพิเศษจากแคว้นเบงกอล กลิงกะ (แคว้นโอริสสา) และคุชราตมาสร้างอนุสาวรีย์ที่ใหญ่โตงดงามจนไม่มีสิ่งใดทัดเทียมได้

นักวิชาการชาวอินเดียผู้มีความรู้สึกรุนแรงทางชาตินิยมเหล่านี้ได้ตั้งสมาคมค้นคว้าขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๒๖ ให้ชื่อว่า “สมาคมอินเดียอันไพศาล” (The Greater India Society) เพื่อศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ “อาณานิคมของอินเดียสมัยโบราณ” และในงานค้นคว้าของอาร์ชี มาจุมดาร์ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ตอนต้นของจัมปาและชาวไต้บรรายถึง ศิลปะและสถาปัตยกรรมของชาวและจัมปาว่าได้มาจากอินเดีย และได้รับการทำนุบำรุงจากประมุขชาวอินเดียในอาณานิคมเหล่านี้ และแม้กระทั่งประเทศไทย ผณินทรนาถ โบัส ก็อ้างว่าเป็นอาณานิคมของอินเดีย

อาจกล่าวได้ว่าสมาคมอินเดียอันไพศาลได้ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ตอนต้นของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม สมาคมนี้ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจค้นคว้าเรื่องราวของดินแดนแถบนี้อย่างจริงจัง จึงมีนักวิชาการทั้งในยุโรปและเอเชียให้ความสนใจมากขึ้น

ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๖๒ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้เสนอความเห็นว่าการแพร่ของวัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเนื่องมาจากการเพิ่มปริมาณการค้าขายระหว่างอินเดียและดินแดนในแถบนี้ในตอนต้นคริสตกาล เซเดส์คัดค้านทฤษฎีการอพยพใหญ่ของพวกลี้ภัยจากอินเดีย และการตั้งอาณานิคมของชาวอินเดียในดินแดนแถบนี้ โดยเสนอว่าน่าจะเริ่มจากชาวอินเดียเข้ามาตั้งอาณานิคมการค้าตามเมืองท่าต่างๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน และ ณ เมืองท่าค้าขายเหล่านี้เองที่ทำให้พวกนักบวชและนักปราชญ์ต่างๆ ที่ตามเข้ามาเผยแผ่วัฒนธรรมอินเดียในเวลาต่อมาได้ตั้งถิ่นฐานโดยสะดวก จึงเกิดทฤษฎีใหม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า การติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียและประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตนเองที่เป็นสื่อสำคัญที่ก่อให้เกิดการเผยแผ่วัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนแถบนี้ และการที่วัฒนธรรมอินเดียมา มีอิทธิพลต่อประชากรในดินแดนนี้ก็ไม่ใช่เป็นการริเริ่มจากฝ่ายอินเดียเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นความสมัครใจของชนแถบนี้ ซึ่งเป็นฝ่ายเลือกรับวัฒนธรรมอินเดียที่ตนพอใจมาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิม

แรงกระตุ้นสำคัญที่นำไปสู่การเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างชาวอินเดีกับประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การเกิดวิกฤตทางการเมืองในบริเวณเมดิเตอร์เรเนียนและบริเวณเอเชียกลาง ประกอบกับ ชาวอินเดียต้องการสินค้าประเภทพุ่มเฟิวยโดยเฉพาะทองคำมากขึ้น และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๔ - ๕ เป็นต้นมา อินเดียถูกตัดขาดจากการคมนาคมในภาคกลางของทวีปเอเชีย ไม่อาจหาซื้อทองคำจากแคว้นไซบีเรียได้อีกต่อไป ดังนั้น

ในช่วงต้นคริสต์ศักราช (ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๗) อินเดียจึงหันไปซื้อทองคำจากอาณาจักรโรมันทำให้เศรษฐกิจของโรมันกระทบกระเทือนจักรพรรดิโรมันจึงระงับไม่ให้ทองคำออกนอกอาณาจักร อินเดียต้องหาที่ซื้อทองแห่งใหม่จึงมุ่งมาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเรียกดินแดนแถบนี้ว่า **“สุวรรณภูมิ”**

แรงกระตุ้นสำคัญอีกด้านหนึ่งที่ส่งเสริมให้การค้าทางเรือรุ่งเรืองขึ้นคือในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีพัฒนาการด้านการเดินเรือและการต่อเรือของชาวจีนและชาวอินเดีย อย่างไรก็ตาม การติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียและประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้รุ่งเรืองขึ้นจากพ่อค้าชาวอินเดียเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้นหากแต่ประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีบทบาทสำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะการเดินทางเรือของชาวอินโดนีเซียและชาวมลายูมีส่วนช่วยให้เกิดพัฒนาการทางการค้าขึ้นในภูมิภาคนี้

ในปัจจุบันแนวทางการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณได้ยึดแนวใหม่นี้เป็นหลัก

พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของประชากรชาวอินเดียในยุคโบราณ

เพื่อให้มองเห็นภาพที่กระจ่างชัดว่าวัฒนธรรมอินเดียที่ชาวพื้นเมืองในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลือกมาผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของพวกเขาตนนั้นมีอะไรบ้าง จำเป็นต้องกล่าวถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของประชากรชาวอินเดียในยุคโบราณโดยย่อ

จากหลักฐานด้านวรรณกรรมซึ่งส่วนใหญ่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๗ เป็นต้นมานั้นมักกล่าวถึงเรื่องราวของพ่อค้าอินเดียที่เดินทางไปค้าขายติดต่อกับประชากรที่อยู่ต่างแดน ทั้งด้านตะวันตกและตะวันออกเฉียง ตั้งแต่ช่วงต้นพุทธกาลถึงสมัยก่อนราชวงศ์โมริยะ (๖๐๐ – ๔๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) และในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓ (๓๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) พระเจ้าอโศก

มหाराชแห่งราชวงศ์โมริยะได้ส่งสมณทูตมาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แต่เมื่อพิจารณาจากหลักฐานด้านโบราณคดีจะพบว่าในช่วงต้นพุทธกาล (๖๐๐ – ๔๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) อารยธรรมของประชากรในประเทศอินเดียเองยังจัดอยู่ในระดับสังคมชนบท (rural community) นักโบราณคดีเรียกยุคนี้ว่า “ยุคเหล็กตอนต้น” มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบริมแม่น้ำสายหลัก เช่น แม่น้ำคงคา ยมุนา โดยตั้งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ กระจายตัวไปตามริมฝั่งแม่น้ำ มีการสร้างคันดินและคูน้ำล้อมรอบเมืองเพื่อป้องกันน้ำท่วม ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำคงคาตอนบนนับถือศาสนาพราหมณ์ (ยุคพระเวท) ส่วนตอนล่างนับถือศาสนาพุทธ รู้จักนำเหล็กมาผลิตเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ อาชีพหลักของประชากรคือการเกษตร อาชีพรองคือการล่าสัตว์ หาชของป่าและจับสัตว์น้ำ ประชากรยุคนี้ยังไม่จัดเป็นสังคมเมืองเพราะยังไม่มีการวางผังเมือง ยังไม่มีการใช้อิฐและหินในการก่อสร้าง ยังสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ ยังไม่มีระบบเหรียญกษาปณ์เป็นสื่อกลางทางการค้าขายแลกเปลี่ยน ยังไม่มีการเดินทางไปค้าขายยังดินแดนที่ห่างไกล รวมทั้งยังไม่มีตัวอักษรใช้

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓ – ๕ (๓๕๐ – ๕๐ ปีก่อน ค.ศ.) ช่วงนี้พัฒนาการทางอารยธรรมของประชากรสูงขึ้น นักโบราณคดีเรียกยุคนี้ว่า “ยุคเหล็กตอนปลาย” นักประวัติศาสตร์เรียกว่า “สมัยราชวงศ์โมริยะ-ศุงคะ” เริ่มมีการจัดระเบียบสังคมแบบเมือง ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์โมริยะและสืบต่อโดยกษัตริย์ราชวงศ์ศุงคะ มีการสร้างกำแพงเมืองเพื่อป้องกันเมืองจากข้าศึก มีการจัดระบบสาธารณสุขที่มีสุขอนามัย มีการจัดระบบการค้าโดยนำเหรียญกษาปณ์มาใช้เป็นสื่อกลางการค้าขาย มีการติดต่อค้าขายระหว่างกลุ่มประเทศที่อยู่ห่างไกลทั้งด้านตะวันตกและตะวันออก มีตัวอักษรใช้ (อักษรพราหมีและขโรษฐี) กษัตริย์ราชวงศ์โมริยะได้กระตุ้นให้พ่อค้าชาวอินเดียเดินทางออกไปค้าขายต่างแดนเพื่อนำรายได้มาบำรุงประเทศ

อย่างไรก็ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงร่องรอยการติดต่อค้าขายระหว่างประชากรชาวอินเดียกับประชากรในดินแดนที่ห่างไกล (ทั้งด้าน

ตะวันตกและด้านตะวันออก) ในช่วงนี้พบน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นพวกลูกบัตที่
 ทำด้วยหินอาเกต หินคาร์เนเลียน และลูกบัตแก้ว แต่กลับปรากฏร่องรอย
 เติบโตในช่วงหลังยุคเหล็กซึ่งถ้าเรียกชื่อตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์
 เรียกว่า “สมัยกุษาณะ-คุปตะ” (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙) หรือสมัยอินโด-โรมัน
 ซึ่งเป็นช่วงที่อินเดียมีการติดต่อค้าขายกับอาณาจักรโรมัน ดังได้พบร่องรอย
 โบราณวัตถุแบบโรมันบริเวณเมืองท่าโบราณและเมืองโบราณฝั่งตะวันตก เช่น
 เมืองเนวาชะ เมืองจันทราวาลี เมืองพรหมบุรี เมืองโกณฑปुरु และฝั่ง
 ตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมืองอริกเมฑู และเมืองกาเวริภูณัม

ภาพที่ ๑ แผนที่แสดงตำแหน่งของเมืองสำคัญและเมืองทำการค้า
 ในประเทศอินเดียสมัยโบราณ

นอกจากการติดต่อค้าขายแล้วยังมีการตั้งถิ่นฐานของชาวโรมันในอินเดียในบริเวณเมืองท่าสำคัญ ทั้งในภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงใต้ และจากเมืองท่าโบราณดังกล่าวเหล่านี้ที่ชาวอินเดียเดินทางมาติดต่อค้าขายกับกลุ่มประเทศทางตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นสินค้าที่นำมาขายจึงมีทั้งสินค้าของอินเดียเองและสินค้าของโรมันรวมทั้งสินค้าที่เลียนแบบสินค้าโรมันด้วย จึงได้พบโบราณวัตถุแบบอินเดีย แบบโรมัน และแบบอินโด-โรมันตามเมืองท่าโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การติดต่อค้าขายกับต่างชาติ

เพื่อเป็นการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ กษัตริย์ราชวงศ์โมริยะได้กระตุ้นให้พ่อค้าชาวอินเดียเดินทางออกไปค้าขายกับต่างชาติทั้งด้านตะวันตกและด้านตะวันออกมากขึ้นเพื่อนำรายได้มาบำรุงประเทศ อย่างไรก็ตาม ร่องรอยการติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียกับต่างชาติจะปรากฏเด่นชัดในช่วงหลังยุคเหล็กหรือ “สมัยอินโด-โรมัน” (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙) อันเป็นช่วงที่อินเดียภาคเหนืออยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์กุษาณะ (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๘) ในขณะที่มีกษัตริย์ราชวงศ์ศาคาวณะ (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๘) ปกครองแคว้นอาณธระ และพวกศกะ (ซิเถียน) ปกครองภาคตะวันตกของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ ๗ – ๑๐)

ชื่อเมืองต่าง ๆ ของอินเดีย เช่น กมรา (กาเวริปัญญินัม) โปตุเก (อริกเมฑู ไกล่เมืองปอนดิเชอรี) และโสปัตมะ ได้ปรากฏอยู่ในบันทึกการเดินทางของชาวยุโรปคือ **The Periplus of the Erythraean Sea** (เขียนขึ้นราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑ โดยนักเดินเรือชาวกรีก) ว่าเป็นเมืองท่าที่เรือสำเภานขนาดใหญ่ที่ชาวตะวันตกเรียกว่า “โคลันเดีย” (Kolandiophonta) ออกไปค้าขายกับดินแดนสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีป (The Golden Khersonese) นอกจากนั้น **ชาดกและมิลินทปัญหา** ยังได้กล่าวถึงการเดินทางไปค้าขายยังดินแดนสุวรรณภูมิจากเมืองท่าหลายเมือง เช่น ภารุกังคะ สุรปารกะและมุฉิริ ซึ่งเป็นเมืองท่าโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดียและยัง

กล่าวถึงเมืองตามรลปติ (ฝั่งทะเลด้านตะวันออก) ซึ่งอยู่ปากแม่น้ำคงคา อีกด้วย

การติดต่อค้าขายกับอาณาจักรโรมัน

อาณาจักรโรมันแผ่อำนาจการปกครองมายังโลกตะวันออก มีการติดต่อค้าขายกับซีกโลกตะวันออก โดยส่งกองคาราวานเดินทางข้ามทะเลทรายจากศูนย์กลางการค้าใหญ่ ๆ เช่น เมืองปาลไมรา (Palmyra) ในซีเรีย เมืองเปตรา (Petra) ในจอร์แดน และเมืองอเล็กซานเดรีย (Alexandria) ในอียิปต์ แต่เมืองที่เป็นศูนย์กลางที่สำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๗ คือเมืองอเล็กซานเดรีย เพราะเป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญในด้านการค้าขายระหว่างซีกโลกตะวันตกและตะวันออก เป็นเมืองสำคัญของเส้นทางแพรไหม (อเล็กซานเดรีย-อินเดีย-จีน) จากเมืองอเล็กซานเดรีย กองคาราวานจะขนส่งสินค้าต่าง ๆ จากซีกโลกตะวันตกไปค้าขายยังโลกตะวันออก และซื้อสินค้าจากโลกตะวันออกกลับมา

สินค้าที่ชาวตะวันตกต้องการ คือ เครื่องเทศ น้ำหอม อัญมณี ผ้าเนื้อดี พวกอาหารแห้ง เช่น น้ำตาล ข้าว และไขมัน (น้ำมันเนย) งาข่า (ทั้งที่เป็นวัตถุดิบและที่สกัดเสร็จแล้ว) รวมทั้งเหล็กของอินเดียก็จัดว่ามีคุณภาพดี นอกนั้นก็เป็นการค้าสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง สิงโต เสือ ควาย เพื่อนำไปแสดงในกีฬาต่อสู้กับสัตว์ป่าซึ่งเป็นกีฬาโปรดของจักรพรรดิโรมัน ส่วนสัตว์เล็กๆ ก็เป็นสินค้า เช่น นก (โดยเฉพาะนกแก้ว) ลิง นกยูง ก็ถูกส่งไปขายเป็นสัตว์เลี้ยงของสตรีชั้นสูงในอาณาจักรโรมัน

สำหรับชาวอินเดียนั้นต้องการสินค้าประเภททองคำ ภาชนะดินเผาประเภทที่มีผิวภาชนะสีแดงเป็นมันวาวตกแต่งด้วยลายประทับ (Arretine ware)^{*} และภาชนะดินเผาสีดำขัดมันที่ตกแต่งด้วยการกดด้วยซี่ฟันเพื่อ

---

^{*} คำว่าอาร์เรไทน์ (Arretine) ใช้เรียกภาชนะดินเผาเนื้อดีที่ผิวเป็นสีแดงมันวาวตกแต่งด้วยลายประทับเป็นภาชนะที่นิยมผลิตกันในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๗ และได้รับชื่อตามแหล่งผลิตคือเมือง Arretium (ปัจจุบันคือเมือง Arezzo) ในอิตาลี

(roulette ware)^๒ เครื่องแก้วซึ่งพบเป็นจำนวนมากที่เมืองอริกเมซุ ซึ่งเป็นเมืองท่าทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย และมีบทบาทสำคัญในด้านการค้าขายติดต่อกับโรมันในช่วงต้นคริสตกาล นอกนั้นก็เป็สินค้าประเภทเหล้าไวน์ ดีบุกตะกั่ว ปะการัง

การติดต่อค้าขายระหว่างอาณาจักรโรมันกับอินเดียปรากฏเด่นชัดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒ หลักฐานสำคัญคือการค้นพบรูปสลักชาวอินเดียสลักจากงาช้าง (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒ – ๗) ที่เมืองเฮอคุเลเนียม (Herculaneum) ส่วนสินค้าประเภทอื่นๆ เช่น เครื่องเทศ น้ำหอม เพชรพลอย ไข่มุก ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ย่อมสูญสลายไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตามรายละเอียดเกี่ยวกับการค้าขายระหว่างอาณาจักรโรมันและอินเดียได้ปรากฏอยู่ในหนังสือภูมิศาสตร์ของปโตเลมี (Ptolemy Geography) ซึ่งเป็นนักภูมิศาสตร์ชาวกรีกที่มีอายุอยู่ในศตวรรษที่ ๑ และในบันทึกการเดินทางเรือของชาวยุโรป (The Periplus of the Erythraean Sea) ซึ่งกล่าวถึงเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของอินเดียที่มีบทบาทสำคัญทางการค้ากับโรมัน

ในอินเดียเองก็ได้พบร่องรอยการค้าขายติดต่อกับโรมัน รวมทั้งมีการตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าโรมันในบริเวณเมืองท่าโบราณทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์ศาคตวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๘) เช่น เมืองเนวาชะ นาฟทาโตริ บาโรต้า พรหมบุรี พรหมคีรี จันทราวาลลี โกลนปุระ อมราวดี นาคารชุนโกณฑะ อริกเมซุ และกาเวรีปฏักินัม โดยเฉพาะเมืองที่พรหมบุรีพบร่องรอยของชาวโรมันหนาแน่นมาก พบประติมากรรมรูปเทพโพไซดอน (Pocaidon) เทพแห่งท้องทะเลของโรมัน พบภาชนะโรมันที่นำเข้ามาหลายแบบ และพบว่ามีกรเลียนแบบภาชนะสำริดของโรมันในสมัยราชวงศ์ศาคตวาหนะด้วย ที่น่าสนใจคือได้พบเหรียญของจักรพรรดิติเบอริอุส (Tiberius) (พ.ศ. ๕๕๗ – ๕๘๐) ที่เมือง

---

^๒ คำว่ารูแลตต์ (rouletted) ใช้เรียกภาชนะดินเผาที่ตกแต่งผิวโดยการกดด้วยซี่ฟันเฟืองเพื่อทำให้เกิดลายเป็นแถวอย่างมีระเบียบ เป็นเทคนิคที่นิยมกันในสมัยเฮเลนนิสติกจนถึงสมัยโรมัน

เนาวะ (เมืองทางฝั่งตะวันตก) และได้พบเหรียญทองของจักรพรรดิฮาเดรียน (Hadrian) (พ.ศ. ๖๖๐ – ๖๘๑) ที่เมืองนาการซุนโกณฑะที่เมืองอริกเมซุ และที่เมืองกาเวรปุฏฐินัมซึ่งเป็นเมืองทำสำคัญของอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่มีบทบาทด้านการติดต่อค้าขายกับโรมันก็ได้พบเหรียญโรมันเป็นจำนวนมาก รวมทั้งภาชนะดินเผาประเภทไหแบบกรีก-โรมัน (amphora) และภาชนะสีแดงมันวาวตกแต่งด้วยลายประทับ (Arretine ware)

ภาพที่ ๒ เหรียญเงินของจักรพรรดิออกุสตุสแห่งโรมัน (พ.ศ. ๕๑๖ – ๕๕๗)
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์เมืองมัทราส (เจนไน) รัฐทมิฬนาฑู ประเทศอินเดีย

สำหรับเมืองอริกเมซุนั้นมีชื่อปรากฏในบันทึกของนักเดินเรือชาวยุโรปที่เดินทางมาติดต่อค้าขายกับอินเดียโดยเรียกว่าเมืองโปดูเก จัดเป็นเมืองที่รุ่งเรืองในฐานะเมืองท่าโบราณในสมัยราชวงศ์ศาคทาวาณะ และจากเมืองท่าแห่งนี้และเมืองท่าอื่นๆ ทั้งด้านฝั่งตะวันตกและตะวันออกของอินเดียที่สินค้า

แบบโรมันและอินโด-โรมันถูกส่งไปขายยังเมืองท่าหรือศูนย์กลางการค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๕-๙

นอกจากนี้ยังได้พบสินค้ามีค่าของโรมันในแหล่งโบราณคดีด้านตะวันตกเฉียงเหนือบริเวณพรมแดนอินโด-ปากีสถาน ซึ่งมีเส้นทางการค้าทางบกที่สำคัญจากโลกตะวันตกไปยังประเทศจีน คือเส้นทางแพรไหมจากเมืองอเล็กซานเดรียมาอินเดียและต่อไปจีน โดยกองคาราวานจะขนส่งสินค้ามีค่ามาและซื้อสินค้าสำคัญของจีนคือผ้าไหม ซึ่งชาวโรมันชั้นสูงคลั่งไคล้กันมาก เมืองสำคัญที่ขบวนสินค้าต้องผ่านและแวะพักคือเมืองตักซิลา (ใกล้รวันปันดีในปากีสถาน) และเมืองเบคราม (๕๐ ไมล์ทางเหนือของคาบูลในอัฟกานิสถาน) สินค้าจากอาณาจักรโรมันที่พบในบริเวณเมืองท่าทั้งสองคือพวกเครื่องแก้วที่งดงามจากซีเรีย ภาชนะสำริด ประติมากรรมสำริดรูปเทพของโรมันจากเมืองอเล็กซานเดรีย

โบราณวัตถุที่พบมากจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่เคยเป็นเมืองท่าค้าขายติดต่อกับโรมัน และมีการตั้งถิ่นฐานของชาวโรมันคือภาชนะดินเผา ๔ ประเภท คือภาชนะดินเผาสีแดงมันวาวตกแต่งด้วยลายประทับ (Arretine ware) ให้แบบกรีก-โรมันที่ใช้บรรจุเหล้าไวน์หรือน้ำมันมะกอก (amphora) ภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยเทคนิคการกดเป็นร่องด้วยซี่ฟันเฟืองบนผิวภาชนะ (roulette ware) และตะเกียงโรมัน (Raman lamp) นอกนั้นยังขุดพบพวกลูกปัดโรมัน (Roman glass beads) ทั้งแบบลูกปัดแก้วมีแถบสี (striped beads) และลูกปัดมีตา (eye beads) และหัวแหวนสลักจากหินมีค่า (intaglios) อีกด้วย

การติดต่ค้าขายกับกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การติดต่อกันทางบกนั้นพ่อค้าชาวอินเดียสามารถเดินทางผ่านแคว้นเบงกอลตะวันออก แคว้นอัสสัมและแคว้นมณีปุระ แล้วผ่านพม่าเข้าไปยังกลุ่มประเทศทางตะวันออกไกลได้ การติดต่อกันทางบกคงจะมีนานแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ส่วนการติดต่อค้าขายกันทางเรือนั้นแม้ว่าวรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์เป็นต้นว่ามหากาพย์รามายณะและวรรณกรรมในศาสนาพุทธ โดยเฉพาะชาดกต่าง ๆ มักจะกล่าวถึงพ่อค้าอินเดียชอบแล่นเรือไปค้าขายกับกลุ่มประเทศทางตะวันออกไกลตั้งแต่ยุคพุทธกาล (๖๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีในประเทศอินเดียและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นำไปสู่ข้อสรุปว่าการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตกนั้นเพิ่งเริ่มปรากฏขึ้นในสมัยราชวงศ์โมริยะปกครองอินเดียภาคเหนือ (พุทธศตวรรษที่ ๓ – ๔)

โดยเริ่มจากพระเจ้าจันทรคุปต์โมริยะ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ ได้สร้างเส้นทางค้าติดต่อกันทั่วราชอาณาจักรในอินเดียภาคเหนือและมีเส้นทางหลวงจากเมืองปาฏลีบุตร เมืองหลวงของอาณาจักร ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียไปยังภาคตะวันตกเฉียงเหนือถึงเมืองตักสิลา (เมืองอุปราชและศูนย์กลางการค้าขายกับโลกตะวันตก) ดังนั้นสินค้าต่างชาติจากโลกตะวันตกแถบเมดิเตอร์เรเนียนจากอาณาจักรกรีก อาณาจักรโรมัน และอาณาจักรเปอร์เซียที่หลังไหลเข้ามาที่เมืองตักสิลา ก็สามารถขนถ่ายตามเส้นทางการค้าทั่วราชอาณาจักร โดยเฉพาะเส้นทางหลวงจากเมืองตักสิลามายังเมืองปาฏลีบุตรได้โดยสะดวก และจากเมืองปาฏลีบุตรก็ส่งไปยังเมืองท่าปากแม่น้ำคงคาคือเมืองตามรลปติ (ทัมลุก) จากเมืองตามรลปติเรือสามารถแล่นข้ามอ่าวเบงกอลมาขึ้นบกที่เมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรภาคใต้ของไทยและคาบสมุทรมลายู

นอกจากเมืองตามรลปติแล้วยังมีเมืองท่าอีกหลายเมืองที่รุ่งเรืองขึ้นจากการค้าขายระหว่างอินเดียกับโลกตะวันตกและโลกตะวันออก เมืองท่าทางฝั่งตะวันตกที่สำคัญมีเมืองศูรปารกะ (โสปะระ) ภรุทจันจะ (หรือบาริกาช) จากเมืองท่าดังกล่าวสามารถแล่นเรือข้ามมาระหว่างหมู่เกาะอันดามันและนิโคบาร์ไปขึ้นบกที่ตะกั่วป่าหรือตรัง (รวมคลองท่อม จังหวัดกระบี่) แล้วข้าม

ไปยังฝั่งตะวันออกได้หลายเส้นทาง (หรือจากไทรบุรีไปสงขลา) หรือแล่นผ่านช่องแคบมะละกาและซุนดาไปยังอ่าวไทย

ต่อมาในช่วงสมัยหลังยุคเหล็กของอินเดียหรือสมัยอินโด-โรมัน (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙) ซึ่งเป็นช่วงที่มีการติดต่อค้าขายกับอาณาจักรโรมันอย่างเป็นล่ำเป็นสันรวมทั้งมีการตั้งถิ่นฐานของชาวโรมันในอินเดียภาคใต้ด้วย โดยเฉพาะบริเวณเมืองท่าทั้งฝั่งตะวันตก (สุรปาระกะ ภรุทัจจะ มุฉิรี) และด้านฝั่งตะวันออก (อริกเมซุและกาเวรีปฏูณัม) จากเมืองท่าดังกล่าวพ่อค้าอินเดีย (อาจรวมทั้งพ่อค้าโรมันและพ่อค้าชาวศกะ) สามารถแล่นเรือเลียบชายฝั่งไปค้าขายยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้

หลักฐานทางวรรณกรรม

ชื่อเรียกดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ค่อนข้างแน่นอนปรากฏในมหาकाพย์รामายณะ (บันทึกเรื่องราวช่วง ๓๐๐ ปีก่อน ค.ศ. และต่อเติมใน ค.ศ. ๒๐๐) ในชื่อว่า “สุวรรณทวีป” หมายถึง คาบสมุทรทองคำ หรือ “สุวรรณภูมิ” ซึ่งหมายถึง ดินแดนแห่งทอง โดยกล่าวว่าพ่อค้าอินเดียเดินทางมาติดต่อค้าขายกับกลุ่มประเทศทางตะวันออกตั้งแต่พุทธกาล คัมภีร์ปุราณะ (ฉบับปัจจุบันมีอายุอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๓ – ๕) กล่าวถึงนักเดินเรือชาวอินเดียที่เดินทางไปยังชายฝั่งของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกล่าวว่าพ่อค้าชาวอินโดนีเซียไปแวะชายฝั่งทะเลของอินเดียด้วย

วรรณกรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดกและมิลินทปัญหาและมหานิเทศ (คัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลี ซึ่งมีอายุอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๓) และนิยายของศาสนาเซนมักจะกล่าวถึงพวกพ่อค้าที่ชอบแล่นเรือไปค้าขายทางทิศตะวันออกซึ่งรู้จักกันในนามว่า “สุวรรณภูมิ หรือ สุวรรณทวีป” ซึ่งเป็นดินแดนแห่งทองนั่นคือดินแดนที่มั่งคั่งมาก ถ้าผู้ใดต้องการแสวงโชคและความร่ำรวยจะต้องเดินทางไปยังดินแดนแห่งนี้ ชาดกต่างๆ เป็นต้นว่า

มหานกชาดก ได้กล่าวถึงพ่อค้าอินเดียเดินทางมาค้าขายเพื่อแสวงหาความร่ำรวยทางดินแดนสุวรรณภูมิ โดยพ่อค้าเหล่านี้จะเดินทางออกจากเมืองท่าต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกของอินเดีย เช่น เมืองภูกัจนะ เมืองศุรปารกะ เมืองมูฉิรี และยังคงกล่าวถึงเมืองท่าทางตะวันออกเฉียงเหนือคือเมืองตามรลปติ นอกจากนี้ชาดก มิลินทปัญหา มหานิเทศ ยังได้กล่าวถึงบริเวณสำคัญ ๆ ในดินแดนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้นว่า **กฏาหทวีป** (Katahadvipa) **การปุรทวีป** (Karpurdvipa) **ตามพวลิงค์** (Tambralinga) **ตักโกละ** (Takkola) **นาลิเกลทวีป** (Nalikeladvipa) ว่าเป็นดินแดนที่พ่อค้าอินเดียเดินทางไปค้าขาย และนักวิชาการต่าง ๆ ได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่า **กฏาหทวีป** คือรัฐเคตะห์ (ไทรบุรี) **การปุรทวีป** คือดินแดนแห่งการบูรซึ่งคงเป็นเกาะบอร์เนียว ส่วน **นาลิเกลทวีป** หมายถึงเกาะมะพร้าวซึ่งคงเป็นเกาะนิโคบาร์ และ **ตักโกละ** คือดินแดนแห่งกระวานอาจอยู่บริเวณจังหวัดตรังหรือพังงา ส่วน**ตามพวลิงค์** คือดินแดนบริเวณไชยา เวียงสระ อำเภอบ้านดอน และ นครศรีธรรมราช

คัมภีร์มหาวงศ์ของลังกา (เขียนขึ้นในราว ค.ศ. ๕๐๐) อ้างอิงมาจากคัมภีร์อรรถกถาหมาวงศ์ (ซึ่งสูญหายไปแล้ว) ได้กล่าวไว้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓ นั้นพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะได้ส่งสมณทูต ๒ องค์ คือเถระอุตตรและเถระโสณะมายังดินแดนสุวรรณภูมิเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา

หลักฐานทางโบราณคดี

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประชากรในประเทศอินเดียและประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วง ๔,๐๐๐ – ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นช่วงวัฒนธรรมหินใหม่หรือช่วงสังคมเกษตรกรรมอันเป็นช่วงที่ชุมชนมีการดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ ใช้ขวานหินขัดเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ รู้จักทำภาชนะ

ดินเผาชิ้นเอง ขวานหินขัดที่ทำขึ้นใช้ในช่วงนี้จะมีรูปแบบเป็นขวานหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและขวานหินมีป้า

อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มชนในยุคหินใหม่นี้มีการกระจายตัวอยู่ในประเทศอินเดีย จีน และกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องการแพร่กระจายของขวานหินทั้งสองแบบ แล้วสรุปว่าเผ่ามองโกลอยด์พวกหนึ่งที่พูดภาษากลุ่มออสโตร-เอเชียติก ซึ่งเป็นกลุ่มภาษาในทวีปเอเชียกลุ่มหนึ่งได้แก่ ภาษาญวน ภาษามอญ-เขมร และภาษามุนทะ (ภาษาหนึ่งในอินเดีย) ใช้ขวานหินมีป้าและส่วนใหญ่จะอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ ส่วนเผ่ามองโกลอยด์อีกกลุ่มหนึ่งที่พูดภาษาออสโตรนีเซียน ซึ่งเป็นกลุ่มภาษาอีกกลุ่มหนึ่งในทวีปเอเชีย คนกลุ่มนี้ส่วนมากอยู่ตามเกาะ เช่น ชนบางเผ่าที่พูดภาษาอินโดนีเซีย และที่อยู่ในแผ่นดินใหญ่ได้แก่พวกจาม คนกลุ่มนี้จะใช้ขวานหินขัดด้านตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

การแพร่กระจายของขวานหินขัดทั้งสองแบบแสดงถึงการติดต่อกันทางบกระหว่างประชากรในอินเดียและในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนการติดต่อกันทางน้ำหรือทางทะเลระหว่างชาวอินเดียและประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังไม่ปรากฏหลักฐานในช่วงนี้ กล่าวได้ว่าประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในประเทศอินเดีย สมัยก่อนอารยัน (ก่อน ๑๐๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) นั้นมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมร่วมกัน ทางด้านวัตถุได้แก่ การทำนาโดยการท่อน้ำ การเลี้ยงวัวและควาย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับโลหะ และความชำนาญในการเดินเรือ (โดยเฉพาะชาวอินโดนีเซีย และชาวมลายู) ทางด้านสังคมได้แก่ ความสำคัญของสตรี และการสืบเชื้อสายทางสตรี การปกครองเป็นหมวดหมู่อันเกิดจากการเพาะปลูกโดยใช้การท่อน้ำ ทางด้านศาสนาได้แก่ การนับถือผี การเคารพบูชาบรรพบุรุษ และเจ้าแห่งแผ่นดิน การสร้างศาสนสถานขึ้นบนที่สูง การฝังศพในไหหินหรืออนุสาวรีย์หิน

อย่างไรก็ตาม การติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าโดยใช้เส้นทางทั้งทางบกและทางทะเล ระหว่างประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มปรากฏตั้งแต่วัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคโลหะ) ในราว ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว

ดังได้พบการแพร่กระจายของกลองมโหระทึกแบบเฮเกอร์ I ของวัฒนธรรม
ดองซอน (Dongson) วัฒนธรรมยุคโลหะซึ่งเจริญขึ้นในมณฑลยูนนาน
ในเวียดนามตอนเหนือ และจีนตอนใต้ (ยูนนาน) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑ – ๗
(หรือ ๕๐๐ ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. ๑๐๐) ในบริเวณผืนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะ
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพบมากในมาเลเซียและหมู่เกาะซุนดา สำหรับ
ประเทศไทยพบในภาคเหนือ (อุตรดิตถ์) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (นครพนม
มุกดาหาร กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี) ในภาคกลาง (กาญจนบุรี ราชบุรี และ
ตราด) ในภาคใต้ (ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นต้น)

ภาพที่ ๓ กลองมโหระทึกสำริด จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยยา

นอกจากกลองมโหระทึกในวัฒนธรรมดองซอนแล้ว ยังได้พบการ
แพร่กระจายของตุ้มหูที่ทำด้วยหินสีเขียว ๒ แบบ คือตุ้มหูรูปสัตว์ ๒ หัว และ
ตุ้มหูรูปวงกลมมีดอกไม้ตูมยื่นออกมา ๓ ตุ่ม ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มเครื่องประดับที่
เรียกว่า ลิง-ลิง-โอ (ling-ling-O) ซึ่งเป็นเครื่องประดับในวัฒนธรรมชาหวิน

(Sa Huynh) อันเป็นวัฒนธรรมยุคโลหะที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑ – ๕ (หรือ ๕๐๐ – ๑๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) ในบริเวณมณฑลทลวงหงา-ดามัง และมณฑลทลวงงาย ในภาคกลางของเวียดนาม ในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในประเทศไทย โดยพบในภาคใต้ที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว (ชุมพร) และในภาคตะวันตกที่อุ้มทอง (สุพรรณบุรี) และบ้านดอนตาเพชร (กาญจนบุรี) และในประเทศฟิลิปปินส์ ที่ถ้ำดูยอง และถ้ำตาบอน และในมาเลเซียที่ถ้ำนืออาห์ ซึ่งที่ถ้ำตาบอนได้รับการกำหนดอายุให้อยู่ในยุคหินใหม่ตอนปลายต่อยุคโลหะ (๘๙๐ – ๒๐๐ ปีก่อน ค.ศ.)

ภาพที่ ๔ ตั้มหุรูปสัตว์สองหัว พบจากการขุดค้นที่บ้านดอนตาเพชร
อำเภอพนมพทวน จังหวัดกาญจนบุรี

การแพร่กระจายของสินค้าสำคัญของทั้งสองวัฒนธรรมบนผืนแผ่นดินใหญ่และในหมู่เกาะนั้น เป็นเครื่องยืนยันว่าในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยใช้เส้นทางทั้งทางบกและทางทะเล ซึ่งถ้าเป็นทางทะเลคงเป็นการเดินเรือเลียบไปตามชายฝั่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ร่องรอยการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่างชาวอินเดียนและประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มปรากฏหลักฐานในแหล่งโบราณคดี

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคโลหะหรือยุคสังคมเกษตรกรรมตอนปลาย) เนื่องจากได้พบลูกปัดหินประเภทหินคาร์เนเลียน หินโอนิคซ์ และหินอาเกต และลูกปัดแก้วสีต่างๆ ซึ่งมีแหล่งผลิตอยู่ในประเทศอินเดียแต่มาแพร่กระจายอยู่ในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึงแม้ว่านักโบราณคดีส่วนใหญ่จะไม่ค่อยให้ความสำคัญกับหลักฐานด้านลูกปัด เพราะเป็นโบราณวัตถุขนาดเล็กที่เคลื่อนย้ายได้ง่ายทั้งยังมีสภาพคงทนและมีอายุการใช้งานที่ยาวนาน แต่การค้นพบลูกปัดหินบางประเภท เช่น ลูกปัดหินคาร์เนเลียน อาเกต และโอนิคซ์ ทั้งแบบเรียบและแบบที่ตกแต่งด้วยการสกัดผิวแล้วฝังสี (etched bead) ที่นิยมเรียกว่าลูกปัดลายจากชั้นวัฒนธรรมของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ส่วนใหญ่พบจากหลุมฝังศพ) ที่มีการกำหนดอายุโดยเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ ย่อมเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้ในระดับหนึ่ง

ภาพที่ ๕ ลูกปัดหินคาร์เนเลียน พบที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว
อำเภอมือง จังหวัดชุมพร

การค้นพบสินค้าจากอินเดียประเภทลูกปัดหิน (หินโอนิคซ์ หินคาร์เนเลียน และหินอาเกต) ทั้งแบบเรียบและแบบที่ตกแต่งโดยการสกัดผิวแล้วฝังสี (ลูกปัดลาย) ในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคโลหะ) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง ๓๐๐ – ๕๐ ปีก่อน ค.ศ. (พุทธศตวรรษที่ ๓ – ๕) หรือบางแห่งอาจถึง ค.ศ. ๑๐๐ นั้นเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าการติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียและประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงนี้ ซึ่งตรงกับช่วงสมัยยุคเหล็กตอนปลายของอินเดีย คือสมัยที่ราชวงศ์โมริยะปกครองอินเดียภาคเหนือ (พุทธศตวรรษที่ ๓ – ๔) และมีการเสริมสร้างเศรษฐกิจของประเทศโดยสนับสนุนให้มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ โดยตั้งเมืองตักศิลา (ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย บริเวณชายแดนอินเดีย – ปากีสถาน) เป็นเมืองอุปราชและเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขายกับกลุ่มประเทศค้าขายกับกลุ่มประเทศทั้งทางตะวันตกและตะวันออก นอกจากนี้เมืองตักศิลาก็มีเมืองศูรปารกะและภรุกัจฉะ (บาริกาช) ส่วนด้านตะวันออกของอาณาจักรได้ตั้งเมืองตามลปิตี (ตัมลุก) บริเวณปากแม่น้ำคงคาให้เป็นเมืองท่าสำคัญเพื่อติดต่อค้าขายกับประชากรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สินค้าที่ส่งออกไปขายในช่วงนั้นคงมีหลายอย่างดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งคงจะสลายตัวไปตามกาลเวลา จึงเหลือแต่หลักฐานด้านลูกปัดที่กระจายตัวอยู่ตามแหล่งโบราณคดีที่เคยติดต่อค้าขายกับอินเดียในช่วงนั้น นั่นคือแหล่งโบราณคดีตวงตาแมน ในประเทศพม่า ในประเทศไทยพบทั้งในภาคกลาง (ริมแควน้อยบ้านเก่า ถ้ำองบะ ดอนตาเพชร ศูนย์การทหารปืนใหญ่ท่าแค โคกระกา) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (บ้านเชียง บ้านนาดี บ้านโนนเมือง บ้านธารปราสาท บ้านโตนด) และภาคใต้ (เขาสามแก้ว ควนลูกปัด) ในประเทศลาว (บ้านอ่าง บ้านโซด บ้านเสือ) ในประเทศกัมพูชา (สำโรงเสน) ในประเทศเวียดนาม (แหล่งโบราณคดีไคลาญในวัฒนธรรมชาห์วัน) ในประเทศมาเลเซีย (ถ้ำนีอาห์) ในประเทศอินโดนีเซีย (เกาะสุมาตรา

ชาว บาหลี และบอร์เนียว) ในประเทศฟิลิปปินส์ (กลุ่มถ้ำตาบอนบนเกาะ
ปาลาวัน)

ภาพที่ ๖ ลูกปัดหินคาร์เนเลียนสกัดผิวฝังสี จากแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด
อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่
(ที่มา: ร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ)

อย่างไรก็ตาม สินค้าจากอินเดียได้ปรากฏหนาแน่นขึ้นในแหล่ง
โบราณคดีในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ตอนปลาย ต่อสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ซึ่งตรงกับสมัยหลังยุค
เหล็กหรือสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย (๕๐ ปีก่อน ค.ศ. – ค.ศ. ๓๐๐ หรือราว
พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙) อันเป็นช่วงที่อินเดียเหนืออยู่ใต้การปกครองของ
กษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๘) และภาคตะวันตกอยู่ใต้การ
ปกครองของราชวงศ์ศาคทวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ ๔ – ๘) และเป็นช่วงที่
อินเดียมีการติดต่อกับชายกับอาณาจักรโรมันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน มีการตั้งนิคม

การค้าและมีการตั้งถิ่นฐานของชาวโรมันตามเมืองท่าสำคัญ ๆ ของอินเดีย ทั้งด้านฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

ดังนั้นสินค้าจากเมืองท่าของอินเดียที่ส่งมาขายยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงนี้จึงมีทั้งสินค้าของอินเดียเอง เช่น ลูกปัดหินคาร์เนเลียน อาเกต ทั้งแบบเรียบ แบบลาย ภาชนะสำริด หวีงาช้าง ลูกเต๋า (สลักจากงาช้างหรือกระดูก) สินค้าจากโลกตะวันตกเช่น ลูกปัดแก้วมีแถบสี (striped bead) ลูกปัดแก้วแบบลูกปัดมีตา (eye bead) ที่มีถิ่นกำเนิดแถบเมดิเตอร์เรเนียนและเปอร์เซีย และสินค้าของโรมัน เช่น ตะเกียงโรมัน (bronze Roman lamp) หัวแหวนสลักจากหินมีค่า (intaglios) ภาชนะดินเผาประเภทที่มีผิวสีแดงมันวาวตกแต่งด้วยลายประทับ (arretine ware) และประเภทที่ตกแต่งด้วยการกดด้วยซี่ฟันเฟือง (roulette wear) ซึ่งพบตามแหล่งโบราณคดีในบริเวณเมืองท่าโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ประเทศพม่า (เมืองไบกัถโน) ถึงประเทศเวียดนาม (ออกแก้ว) และพบหนาแน่นมากในประเทศไทยทั้งในภาคกลาง (พงตึก อุทอง จันเสน เนินมะกอก) และภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดชุมพร (เขาสามแก้ว) สุราษฎร์ธานี (แหลมโพธิ์) ไปถึงจังหวัดพังงา (เกาะคอเขา) และจังหวัดกระบี่ (คลองท่อม) ลงไปถึงคาบสมุทรมลายู ที่กัวลาเซลินซิง และบูกิต เตงกู เลมบู (มาเลเซีย) ในประเทศอินโดนีเซีย ก็พบที่เมืองโบราณตารูมาในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะชวา และบนเกาะบาหลิสตอนเหนือ

นอกจากการติดต่อค้าขายแล้ว ชาวอินเดียยังได้นำระบบสังคมแบบอินเดียที่มีพัฒนาการมากจากการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมอินเดียกับวัฒนธรรมต่างชาติ อาทิ กรีก โรมัน และเปอร์เซีย เข้ามาเผยแพร่ด้วย

ชาวอินเดียได้นำระบบเหรียญกษาปณ์แบบที่ชาวกรีก ชาวโรมัน และชาวเปอร์เซียใช้เป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ามาใช้เป็นสื่อกลางการค้าขายในประเทศอินเดียเอง และในกลุ่มประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่อมากษัตริย์พื้นเมืองได้ผลิตเหรียญกษาปณ์ขึ้นใช้เอง

(ตั้งแต่พุทธศตวรรษ ๑๒ – ๑๖) โดยยังคงใช้สัญลักษณ์อันเป็นมงคลตามคติความเชื่อของชาวอินเดีย

ชาวอินเดียได้นำระบบสื่อสารที่มีการใช้ตราประทับเป็นสื่อกลางการติดต่อสื่อสารระหว่างสถาบันกษัตริย์ สถาบันศาสนา เอกชนหรือหมู่คณะเพื่อผลทางการเมือง การค้าขายและการศาสนา แบบที่ชาวกรีก ชาวโรมันและชาวเปอร์เซียนิยมใช้ มาใช้กับกลุ่มประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่อมาผู้นำชุมชนพื้นเมืองได้ผลิตตราประทับขึ้นใช้เองและใช้สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายในกลุ่มชาวพื้นเมือง

ภาพที่ ๗ ตราดินเผารูปสังข์ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ชาวอินเดียได้นำเทคนิคการใช้อิฐและหินในการก่อสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ที่ชนชาติกรีก โรมันและเปอร์เซียนิยมใช้ในการสร้างงานศิลปกรรมในประเทศของตนเองตั้งแต่ช่วงยุคเหล็กตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๓ – ๕) เป็นต้นมา และนำมาเผยแพร่ให้ประชากรในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและในภูมิภาคอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ชาวอินเดียได้นำรูปแบบเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ตลอดจนอุปกรณ์การกีฬาบางประเภทเข้ามาใช้ตามสถานการค้าและในพื้นที่ที่ชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ ซึ่งบางแบบได้มีการผลิตเลียนแบบโดยชาวพื้นเมืองและใช้สืบทอดกันมาอีกหลายศตวรรษ แต่บางแบบก็ไม่ได้ได้รับความนิยมสืบทอดมาอีกเลย

ภาพที่ ๘ ลูกเต๋า พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ชาวอินเดียได้นำระบบการปกครอง (ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเปอร์เซียในสมัยราชวงศ์อาคีเมนิด (Achaemenid) ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อระบบการปกครองของชาวอินเดียในสมัยราชวงศ์โมริยะ) โดยเฉพาะระบบกษัตริย์และการจัดตั้งรัฐบาลอินเดียเข้ามาเผยแพร่ให้ประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ที่สำคัญที่สุดคือ ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธได้นำศาสนาของตนเข้ามาเผยแพร่ให้ชาวพื้นเมืองด้วย และในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙ ซึ่งตรงกับช่วงสมัยอินโด-โรมันของอินเดียอันเป็นช่วงที่อินเดียมีการติดต่อค้าขายกับชาวโรมันละกักับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าชาวพุทธจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวารี ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชวงศ์ศาคตวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๘) และสืบต่อโดยราชวงศ์อิชชวากู (พุทธศตวรรษที่ ๘ – ๑๐) ได้มีบทบาทสำคัญทั้งด้านการค้า และการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นอกจากนี้ชาวอินเดียได้นำรูปแบบตัวอักษรแบบที่นิยมใช้ในอินเดียภาคใต้ในช่วงสมัยของราชวงศ์ปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๒) เข้ามาใช้ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังได้พบจารึกโบราณรุ่นแรกที่ใช้ตัวอักษรดังกล่าวในบริเวณเมืองโบราณแรกรับวัฒนธรรมอินเดียในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ภาษาสันสกฤตซึ่งนิยมใช้เป็นภาษาทางราชการและเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ (นิกายมหายาน) ได้กลายเป็นภาษาทางราชการในรัฐโบราณที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย ส่วนภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ได้เข้ามาปรากฏในจารึกหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในรัฐต่างๆ โดยเฉพาะในรัฐทวารวดี

รัฐโบราณแรกรับวัฒนธรรมอินเดีย

รัฐโบราณที่เป็นที่รู้จักกันดีมีรัฐพุนัน เจนละ ทวารวดี และศรีวิชัย

พุนัน

เรื่องราวเกี่ยวกับรัฐพุนันได้จากบันทึกของทูตจีน ๒ คน คือคังไถ และจูยিং (สมัยสามก๊ก) ซึ่งเดินทางไปพุนันในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๓ (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๘) แต่ต้นฉบับหายไปแล้วเหลือแต่การอ้างอิงของนักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง จีนเรียกพุนันว่า บุษหนา ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า บันหม

(บันทึกเป็นภาษาเขมรโบราณแปลว่าภูเขา) และชาวพุนั้นเรียกประมุขว่า
กรุงนัม แปลว่ากษัตริย์แห่งภูเขา (ตรงกับภาษาสันสกฤตว่าไศลราช)

ปฐมกษัตริย์ของพุนั้น คือพราหมณ์โกณฑัญญะจากอินเดียมาสมรส
กับชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นธิดาพญานาคชื่อนางนาโคโสมา (นางนาโค ๙ เศียร)
และให้กำเนิดทายาทหลายองค์ เช่น พันจัน พันขุน พันชิมัน ผู้ปกครองพุนั้น
สืบต่อมา (นิยายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และนางนาคกลายเป็น
พิธีศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์เขมรสมัยเมืองพระนคร)

อาณาเขตของพุนั้นกว้างขวางมากครอบคลุมพื้นที่บริเวณ
ปากแม่น้ำโขง (เวียดนามใต้) และแม่น้ำโขงตอนใต้ (กัมพูชา) มีเมืองออกแก้ว
(ตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม) เป็นเมืองท่าและมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเถมู
(เมืองวอยารปุระใกล้เขาพนมในกัมพูชา) อย่างไรก็ตามทายาทของ
โกณฑัญญะได้ขยายอาณาเขตของพุนั้นออกไปโดยเฉพาะพระเจ้าพันชิมัน
ซึ่งปกครองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๓ สามารถปราบปรามรัฐต่างๆ ถึง ๑๐ รัฐ
ที่สำคัญคือเตียนซุน (ตุนซุน) ซึ่งสันนิษฐานว่าอยู่ในแหลมมลายู ส่วนรัฐ
จินหลิน รัฐสุดท้ายที่พระองค์ปราบได้นั้น นักวิชาการสันนิษฐานว่าอยู่ที่อยู่ของ
ด้วยข้อสันนิษฐานดังกล่าวทำให้เชื่อกันว่าอาณาเขตของพุนั้นครอบคลุม
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแหลมมลายู^๓

กษัตริย์พุนั้นมีการติดต่อกับต่างประเทศ ทั้งกับอินเดียบริเวณ
ลุ่มแม่น้ำคงคาและจีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๓ และในคริสต์ศตวรรษที่ ๕
ได้ส่งพ่อค้าไปค้าขายยังประเทศจีนที่เมืองกวางตุ้ง กษัตริย์องค์สุดท้ายคือ
รุทรวรมัน ถูกปฐมกษัตริย์แห่งเจนละ คือ ภววรมันโค่นอำนาจโดยยกทัพมาตี
วอยารปุระแตกในราว ค.ศ. ๕๕๐

ด้านคติศาสนาในรัฐพุนั้นนั้นชนชั้นปกครองนับถือศาสนาพราหมณ์
(ไศวนิกาย) ส่วนชาวพื้นเมืองมีทั้งที่นับถือศาสนาพราหมณ์ (ไวษณพนิกาย)
และศาสนาพุทธนิกายหินยานที่ใช้คัมภีร์ภาษาสันสกฤต (นิกายสรวาสติवाद)

---

^๓ ข้อสันนิษฐานนี้ยังหาข้อยุติไม่ได้ คงต้องศึกษากันต่อไป

สำหรับงานศิลปกรรมเนื่องในศาสนาที่เหลืออยู่คือฐานอาคารสมัยก่อนเมือง
พระนคร รวมทั้งเทวรูปพระนารายณ์ พระหริหระและพระพุทธรูปสมัยก่อน
เมืองพระนครที่เหลืออยู่ในกัมพูชา

ภาพที่ ๙ เทวรูปพระวิษณุ ๘ กร จากพนมตา ประเทศกัมพูชา
ศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร (พูนัน)

จากบันทึกของจีนทำให้ทราบ bahwa ชาวเมืองผิวดำ ผมหยิก ทุ่งโสรง สวมตุ้มหูที่ทำด้วยดีบุกสวมกำไลและแหวนทองคำ ชาวเมืองมีความสามารถ ด้านโลหกรรม สามารถหล่อแหวน กำไลด้วยทองคำ และผลิตตุ้มหูที่ทำด้วย ดีบุก ใช้ช่างเป็นพาหนะทางบก และใช้เรือขนาดยาวราว ๘๐ – ๙๐ ฟุตเป็น พาหนะทางน้ำ ส่วนการเล่นของชาวเมืองนิยมเล่นกีฬาทชนไก่ ชนหมู ส่วนพิธีปลงศพของชาวฟูนันั้นเหมือนกับพิธีปลงศพของชาวอินเดีย

เจนละ

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์สุย (ค.ศ. ๕๘๙ – ๖๑๘) ของจีนกล่าวว่า อาณาจักรเจนละตั้งอยู่ทางตะวันตกของอาณาจักรหลินยี่ (จามปา) ซึ่งแต่เดิม เป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรฟูนัน ต่อมาในราว ค.ศ. ๕๕๐ พระเจ้าภวรมัน ปฐมกษัตริย์ของเจนละยี่ดยาธปุระจากรัฐทรวรมัน (กษัตริย์องค์สุดท้ายของ ฟูนัน) ต่อมาพระอนุชาของภวรมันคือจิตรเสน (เมื่อครองราชย์ได้นามว่า มเหศวรมัน) ได้เข้ายึดฟูนันและปราบได้ นอกจากนั้นยังได้ขยายอาณาเขต ของเจนละออกไปอย่างกว้างขวาง ได้ได้ลุ่มแม่น้ำมูลตอนใต้และแม่น้ำโขง (ได้จารึกไว้ตามริมฝั่งแม่น้ำโขง)

ราชธานีของเจนละเดิมชื่อ เศรษฐปุระ ตั้งอยู่บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ (ประเทศลาว) ใกล้ราชธานีของเจนละมีภูเขาสูงหนึ่ง บนภูเขาามีวิหารที่สร้างไว้ เพื่อทศกัณฐะภักตเรศวร (ชื่อภักตเรศวรนี้ตรงกับชื่อศิวลึงค์ที่กษัตริย์จามปา สร้างไว้ที่มิเชิน เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๔) ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ลงความเห็นว่างูเขาลูกนี้คือภูเขาวัดภู ในบริเวณเมืองจำปาศักดิ์ เพราะบน ยอดของภูเขาลูกนี้มีศิวลึงค์ขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่ ซึ่งจีนเรียกภูเขาลูกนี้ว่า ลิง-เคีย-โป-โป (ลิงคปารวตะ) นักวิชาการสันนิษฐานว่าเมื่อสร้างเมือง เศรษฐปุระขึ้นนั้น ที่เชิงเขาวัดภูคงจะมีลัทธิที่นับถือภักตเรศวรอยู่แล้ว

อิตานวรมัน (ค.ศ. ๖๑๑ – ๖๒๙) โอรสของจิตรเสน ย้ายเมืองหลวง ไปอยู่ที่อิตานปุระ (อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองกำปงทมห่างออกไป ราว ๓๐ กิโลเมตร) ซึ่งน่าจะตั้งอยู่ในบริเวณกลุ่มโบราณสถานสมโบร์ไพรกุก

ภาพที่ ๑๐ โบราณสถานวัดภู แขวงจำปาสักดี ทางตอนใต้ของประเทศลาว

ภาพที่ ๑๑ โบราณสถานที่สมโบรีไพรกุก ประเทศกัมพูชา

ค.ศ. ๗๐๖ เจนละ แบ่งออกเป็น เจนละบก (Land Chenla) หรือ เจนละบน และเจนละน้ำ (Water Chenla) หรือเจนละล่าง (คือพูนน้ำเก่า) ต่อมา เจนละล่างถูกชาวตีแตก (สมัยพระเจ้าสุริยชัย) ในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๘ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เสด็จมาจากขวาและประกาศอิสรภาพของกัมพูชาจาก ขวาและสร้างอาณาจักรกัมพูชาสมัยเมืองพระนครขึ้น

สำหรับอารยธรรมชาวเจนละนั้น อาจกล่าวได้ว่า เจนละเป็นทายาท ของพูนน้ำในด้านอารยธรรมซึ่งรับมาจากอินเดีย

กำเนิดและพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในสมัยทวารวดี

จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีได้ผลสรุปว่า พื้นที่ด้าน ตะวันตกของภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำแควน้อย – แควใหญ่ ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง – ท่าจีน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี และพื้นที่ด้านตะวันออกบริเวณลุ่มแม่น้ำ บางปะกงมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในสังคมเกษตรกรรม มาตั้งแต่ช่วง ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ต่อมาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือในยุคโลหะ (๓,๐๐๐ – ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว) ได้มีการขยายตัวของประชากรไปยังพื้นที่ต่างๆ ในบริเวณ ภาคกลางตอนล่างมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ กว้างใหญ่ ครอบคลุมบริเวณตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ลงไปจดอ่าวไทยเป็น พื้นที่ดินตะกอนจากแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง – ท่าจีน แม่น้ำลพบุรี – ป่าสัก และแม่น้ำบางปะกง ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก โดยเฉพาะการทำนาข้าวที่ต้องอาศัยน้ำท่วมถึง นอกจากนี้พื้นที่บริเวณอำเภอ โคกสำโรงและอำเภอมือง จังหวัดลพบุรี ยังมีแหล่งแร่ทองแดงและเหล็กใน ปริมาณมากพอที่จะนำมาใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับได้

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรทั้งด้านการเกษตรและด้าน โลหกรรม พื้นที่ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยจึงมีประชากรเชื้อสาย มองโกลอยด์หลายกลุ่มทยอยกันเข้ามาตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่นโดย

กระจายตัวอยู่ทั้งทางด้านตะวันตกและด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา กลุ่มชนด้านตะวันตกจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง – ทำจีน ส่วนกลุ่มชนด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาจะรวมกลุ่มกันอยู่ ๒ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มชนบริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี – ป่าสัก และกลุ่มชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง อาชีพหลักของชุมชนดังกล่าวคือการเกษตรโดยเฉพาะการทำนาข้าวที่ต้องอาศัยน้ำท่วมถึง นอกจากการเกษตรแล้วกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำลพบุรี – ป่าสักยังมีความสามารถด้านการถลุงโลหะ (ทองแดงและเหล็ก) และส่งเป็นสินค้าออกในรูปของสินแร่อีกด้วย ส่วนกลุ่มชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกงนั้น นอกจากจะมีความสามารถด้านการประมงแล้ว ยังสามารถนำทรัพยากรที่ได้จากทะเลเช่นเปลือกหอย มาทำเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับและส่งเป็นสินค้าออกด้วย

การติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างกลุ่มชนทั้งสามกลุ่ม โดยใช้เส้นทางทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งรวมทั้งการล่องไปตามลำน้ำและการแล่นเรือเลียบชายฝั่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้นปรากฏเด่นชัดมาตั้งแต่ช่วง ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว และในช่วง ๕๐๐ ปีก่อน ค.ศ. (หรือราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว) กลุ่มชนในภูมิภาคนี้ได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับกลุ่มชนร่วมสมัยในเวียดนามและจีนตอนใต้ ในขณะเดียวกันได้เริ่มติดต่อกับค้าขายกับกลุ่มประเทศทางตะวันตก โดยเฉพาะกับประเทศอินเดียและกลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียนและเปอร์เซีย ซึ่งปรากฏหลักฐานเด่นชัดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓ (ราว ๓๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) ศูนย์กลางการค้าสำคัญในช่วงนี้อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำแควน้อย ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอไทรโยค (แหล่งโบราณคดีริมแควน้อย แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า) และในเขตอำเภอพนมทวน (แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร) และยังพบหลักฐานที่เด่นชัดอีกในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ที่แหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่ กล่าวได้ว่าแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชรและแหล่งโบราณคดีที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่คงเป็นศูนย์กลางการค้าของพ่อค้าอินเดียในช่วงนี้ ซึ่งตรงกับสมัยยุคเหล็กตอนปลายหรือสมัยราชวงศ์โมริยะ – ศุภกะของอินเดีย พุทธศตวรรษที่ ๓ – ๔)

ได้มีการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างประชากรในภาคกลางตอนล่างของไทยกับพ่อค้าจากโลกตะวันตก (อินเดียและกลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียนรวมทั้งเปอร์เซีย) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๕ – ๘ ซึ่งตรงกับสมัยอินโด – โรมันของอินเดียนั้นสินค้าจากโลกตะวันตกซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าจากอินเดีย โรมัน สินค้าเลียนแบบสินค้าโรมันได้หลังไหลเข้ามายังศูนย์กลางการค้าใหญ่ และศูนย์กลางการค้าย่อย ซึ่งกระจายอยู่ในพื้นที่ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยทั้งในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง – ท่าจีน (แหล่งโบราณคดีพงตึก เมืองโบราณอู่ทอง เมืองนครปฐมโบราณ) ในบริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี – ป่าสัก (เมืองโบราณจันเสน แหล่งโบราณคดีเนินมะกอก แหล่งโบราณคดีท่าแค) และในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง (แหล่งโบราณคดีโคกระกาเมืองศรีมโหสถ)

ในบริเวณศูนย์กลางการค้าดังกล่าวเหล่านี้ ได้มีชาวอินเดียทั้งที่เป็นพ่อค้า และนักบวชทั้งในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธติดตามเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ชาวอินเดียนี้ได้นำเอาศาสนาความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยถือปฏิบัติในประเทศตนเข้ามาเผยแพร่จนเป็นที่ศรัทธาของชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะวัฒนธรรมของชาวพุทธมีส่วนช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๐ เป็นต้นมา ประชากรบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดีย เริ่มมีการจัดระเบียบสังคมแบบสังคมอินเดียสำหรับชุมชนขนาดใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แม่น้ำลำใหญ่ เช่น ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง – ท่าจีน ลุ่มแม่น้ำลพบุรี – ป่าสัก และลุ่มแม่น้ำบางปะกง ได้มีการสร้างคูน้ำคันดินล้อมรอบเมืองเพื่อป้องกันน้ำท่วมและเพื่อป้องกันข้าศึก รวมทั้งเพื่อผลประโยชน์ในการเกษตร การคมนาคมทางน้ำ ซึ่งคล้ายคลึงกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณแม่น้ำคงคา – ยมูนา และลุ่มแม่น้ำกฤษณา – โคทาวรี ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือในช่วงยุคเหล็กตอนต้นเป็นต้นมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ จึงมีความเป็นไปได้ว่าชาวพื้นเมืองได้นำแนวคิดและรูปแบบ

การตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียมานับพันปีเนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่คล้ายคลึงกัน และยังได้พบว่าเมืองสำคัญๆ เช่นเมืองอู่ทองมีการสร้างป้อมปราการ (ด้วยศิลาแลง) อยู่บนคันดินอีกด้วย

ภาพที่ ๑๒ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง
(ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖)

นอกจากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแล้ว ชาวอินเดียยังได้นำระบบสังคมแบบอินเดียที่มีพัฒนาการมาจากการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมอินเดียกับวัฒนธรรมต่างชาติ อาทิ กรีก โรมัน และเปอร์เซียเข้ามาเผยแพร่ด้วย

ระบบเหรียญกษาปณ์ ชาวอินเดียได้นำระบบเหรียญกษาปณ์แบบที่ชาวกรีก ชาวโรมัน และชาวเปอร์เซียเคยใช้ในประเทศอินเดียและในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังได้พบเหรียญโบราณของอินเดียตามเมืองต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ที่ออกแก้ว (เวียตนามใต้) และที่คลองท่อม (จังหวัดกระบี่ในภาคใต้ของไทย) ต่อมาได้มีการผลิตเหรียญขึ้นใช้เองโดยผู้นำชาวท้องถิ่น

ภาพที่ ๑๓ เหรียญตราที่มีสัญลักษณ์มงคล (สังข์และศรีวิวัตสะ)
พบจากการขุดศึกษาโบราณสถานทีคอกช้างดิน เมืองโบราณอู่ทอง

สำหรับเหรียญที่มีจารึกเท่าที่พบในขณะนี้ เป็นเหรียญของกษัตริย์ในรัฐยะไข่และกษัตริย์ในรัฐทวารวดีเท่านั้น ส่วนเหรียญที่ไม่มีจารึกโดยเฉพาะเหรียญที่มีสัญลักษณ์รูปสังข์/ศรีวิวัตสะและรูปพระอาทิตย์/ศรีวิวัตสะที่กระจายอยู่ตามเมืองโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มเมืองที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย เช่น เมืองออกแก้ว (เวียตนามใต้)

เมืองโบราณสมัยทวารวดี เมืองโบราณในรัฐมอญ (พม่าตอนใต้) เมืองโบราณในรัฐปยู (พม่าตอนกลาง) นั้นได้พบหลักฐานเด่นชัด (ได้พบแม่พิมพ์เหรียญทั้งสองแบบ) ว่าเป็นเหรียญที่ผลิตขึ้นโดยกษัตริย์ทวารวดี ซึ่งมุ่งเน้นจะหารายได้จากการค้าขายกับชุมชนภายนอก จึงต้องควบคุมโดยการผลิตเหรียญโลหะมาตรฐานเพื่อใช้เป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับรัฐที่ใกล้เคียง โดยได้ขอยืมสัญลักษณ์ของระบบกษัตริย์ของอินเดียมาใช้ สัญลักษณ์อันเป็นมงคลที่สื่อความหมายถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ ความอุดมสมบูรณ์และความรุ่งเรืองของรัฐหรืออาณาจักรที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์ผู้สั่งผลิตเหรียญดังกล่าว

ภาพที่ ๑๔ เหรียญเงินมีจารึก “ศรีทวารวดีศิวปุณฺณ”
พบจากการขุดศึกษาโบราณสถานทีคอกช้างดิน เมืองโบราณอู่ทอง

การใช้ตราประทับ เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารในระดับสถาบันต่างๆ (สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา องค์กรการค้าเอกชนหรือหมู่คณะ) ในสมัยทวารวดีก็เช่นเดียวกับการใช้ระบบเหรียญกษาปณ์ คือชาวอินเดียได้นำตราประทับของอินเดียมาใช้เป็นสื่อกลางการติดต่อ สื่อสารกับประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ดังได้พบตราประทับของอินเดียและของโรมันในบริเวณเมืองท่าโบราณ เช่น คลองท่อม จังหวัดกระบี่ (ภาคใต้ของไทย) เมืองออกแก้ว (เวียดนามตอนใต้) และในบริเวณเมืองโบราณสมัย

ทวารวดีหลายแห่งโดยจะพบมากบริเวณเมืองนครปฐมโบราณ เมืองอู่ทอง (จังหวัดสุพรรณบุรี) เมืองพรหมทิน (จังหวัดลพบุรี) และเมืองจันเสน (จังหวัดนครสวรรค์) ต่อมาผู้นำชุมชนชาวพื้นเมืองได้ผลิตตราประทับขึ้นใช้เอง และใช้สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายในกลุ่มชาวพื้นเมือง

ภาพที่ ๑๕ ตราดินเผารูปเรือสำเภา พบที่เมืองโบราณนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

รูปแบบเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ เครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับของประชากรชาวทวารวดีส่วนใหญ่จะสืบต่อรูปแบบจากรูปแบบนิยมของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคเหล็ก) อย่างไรก็ตาม ได้พบว่าชาวอินเดียได้นำข้าวของเครื่องใช้แบบที่เคยใช้ในบ้านเกิดเมืองนอนของตนเองเข้ามาใช้ในบริเวณที่พวกตนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ ตั้งแต่ช่วงสมัยอินโด – โรมัน (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙) สืบต่อมาจนถึงสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๑) และบางแบบได้มีการผลิตเลียนแบบขึ้นใช้โดยชาวพื้นเมืองสืบต่อมา เท่าที่พบจากการขุดค้นชั้นวัฒนธรรมของชุมชนสมัย

ทวารวดีนั้นมีเบ้าดินเผา ซึ่งน่าจะใช้เป็นอุปกรณ์กีฬา แผ่นดินเผาสำหรับขัดผิว (ใช้แทนสบู่) และแท่งหินบดและหินบดที่ใช้บดเมล็ดพืช

ภาพที่ ๑๖ แท่งหินบด สมัยทวารวดี

จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

ภาชนะดินเผา สมัยทวารวดีนั้นเป็นภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องดิน (earthenware) ภาชนะหลายแบบได้สืบทอดรูปแบบภาชนะโบราณที่เคยปรากฏมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น จานหรือชามมีเชิงสูง หม้อมีสัน หม้อก้นกลม ไหขนาดต่างๆ ชามและอ่างขนาดต่างๆ แต่ก็มีหลายรูปแบบที่รับอิทธิพลมาจากภายนอก (อินเดียและโรมัน) ที่เด่นชัดมีหม้อน้ำมีพวย (กุ่มที) หม้อน้ำปากขวด (หม้อพรมน้ำ) ถ้วยมีพวย (ตะเกียง) และตะคัน

ภาพที่ ๑๗ ชิ้นส่วนหม้อมีพวย (กุนที)
พบจากการขุดค้นที่เมืองนครปฐมโบราณ

ส่วนเทคนิคการตกแต่งภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีนั้นมีหลายเทคนิค บางเทคนิคสืบต่อเทคนิคพื้นเมือง เช่น เทคนิคการขูดขีดเป็นลายคลื่น เทคนิคการตกแต่งด้วยลายทาบเป็นลายเชือกหรือเครื่องจักสาน เทคนิคการกดด้วยหอยแครงหรือหอยโข่ง เป็นต้น บางเทคนิครับอิทธิพลจากต่างชาติ (อินโด – โรมัน) เช่น เทคนิคการตกแต่งภาชนะด้วยลายประทับในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นรูปบุคคล รูปสัตว์ และรูปดอกไม้

ภาพที่ ๑๘ เศษภาชนะดินเผามีลายประทับในกรอบสี่เหลี่ยม
พบที่เมืองโบราณจันเสน จังหวัดนครสวรรค์

คติศาสนาและความเชื่อ กล่าวได้ว่าประชากรชาวทวารวดีเป็นพุทธมามกะที่เคร่งครัดมาก ดังปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่กระจายตัวอยู่หนาแน่น ทั้งในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี (บริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย) และพื้นที่ที่วัฒนธรรมทวารวดีแผ่ไปถึงโดยประชากรชาวทวารวดีได้รับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา (ทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน) จากศูนย์กลางพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศอินเดียเข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อของชาวพื้นเมืองและหล่อหลอมกันจนเป็นรูปแบบเฉพาะของชุมชน

อย่างไรก็ตามได้พบหลักฐานว่าประชากรในรัฐทวารวดีส่วนหนึ่งได้นับถือศาสนาพราหมณ์ (ทั้งไศวนิกายและไวษณพนิกาย) ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่คงเป็นชุมชนพราหมณ์ที่มีทั้งพ่อค้าและนักบวช ที่เดินทางเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคใต้ (ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราช) และในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย เป็นต้นว่าที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ดังได้พบทั้งประติมากรรมรูปพระวิษณุ (ไวษณพนิกาย) และประติมากรรมรูปศิวลึงค์ (ไศวนิกาย) เป็นจำนวนมาก

สำหรับคำถามที่ว่าพุทธศาสนาได้เริ่มเข้ามาประดิษฐานในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยตั้งแต่เมื่อไหร่ ถ้าดูจากหลักฐานประติมากรรมจะพบว่าหลักฐานเก่าแก่ที่สุดที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของประชากรชาวทวารวดีนั้นเริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๘ หรือก่อนหน้านั้น นั่นคือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานประเภทสถูปและวิหารในเมืองอู่ทอง ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๘ – ๑๐)

ภาพที่ ๑๙ เทวรูปพระวิษณุ (พระนารายณ์)
ที่ศาลเจ้าพ่อพระยาจักร เมืองโบราณอู่ทอง

ภาพที่ ๒๐ ภาพดินเผารูปพระภิกษุอุ้มบาตร พบที่เมืองโบราณอู่ทอง
รูปแบบคล้ายกับศิลปะอินเดียภาคใต้แบบอมราวดี

ส่วนในบริเวณเมืองท่าโบราณร่วมสมัยแห่งอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นที่ออกแก้วในเวียดนามตอนใต้ แม้ว่าจะมีร่องรอยการติดต่อกับชายกับอินเดียอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะในสมัยอินโด – โรมัน (พุทธศตวรรษที่ ๕ – ๙) แต่พุทธศาสนาไม่ได้เจริญรุ่งเรืองที่เมืองท่าแห่งนี้ หากแต่ศาสนาพราหมณ์ (ไวษณพนิกาย) ได้รับความนิยมมากกว่า

แม้แต่ในประเทศพม่าซึ่งได้อ้างไว้ในศาสนวงศ์และพงศาวดารเมืองสะเทิมว่าสุวรรณภูมิที่พระเจ้าโศกมหาราชส่งสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงศตวรรษที่ ๓ นั้นคือเมืองสะเทิม (Thaton) หรือเมืองสุธรรมวดี (Sudhammavati) เมืองหลวงและเมืองหน้าด่านของมอญ ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดีตอนล่าง แต่ในบริเวณเมืองสะเทิมหรือในพื้นที่ส่วนอื่นๆ ในประเทศพม่ายังไม่เคยพบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่มีอายุอยู่ร่วมสมัยกับช่วงสมัยที่พระเจ้าโศกมหาราชส่งสมณทูตมาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิเลย

ส่วนที่เมืองไบก์โกโน (เมืองโบราณของชาวปยูในพม่าตอนกลาง) นั้นแม้จะได้พบหลักฐานว่าอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาไปบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณา (พุทธศตวรรษที่ ๘ – ๑๐) ได้แผ่เข้ามาถึงเมืองนี้ด้วย แต่ดูเหมือนว่าศาสนาพราหมณ์ (ไวษณพนิกาย) จะมีอิทธิพลมากกว่า ดังปรากฏหลักฐานเด่นชัดในการตั้งชื่อเมือง เพราะคำว่า “ไบก์โกโน” แปลว่า “เมืองพระวิษณุ” แสดงว่าเมืองไบก์โกโนได้กลายเป็นศูนย์กลางศาสนาพราหมณ์ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นไป

สำหรับเมืองอุททองนั้นพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาและกลายเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนารุ่นแรกของรัฐทวารวดี ซึ่งรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณา – โคทาวรี (ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) อย่างไรก็ตามได้พบว่าพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำกฤษณา – โคทาวรี นั้นมีการผสมผสานกันระหว่างคติความเชื่อของนิกายต่างๆ ที่แตกแยกออกมาจากนิกายเดิม (เถรวาท) และที่แตกแยกออกมาจากนิกายมหาสังฆิกะ (ต่อมาพัฒนาเป็น

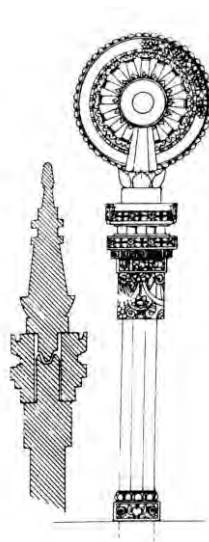

นิกายมหายาน) ซึ่งปรากฏให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรม และ
คติการสร้างพุทธสถานที่เมืองอมราวดีและเมืองนาการชุนโกณฑะ บางนิกาย
นิยมสร้างมหาเจดีย์ บางนิกายนิยมสร้างแต่เจดีย์สถาน บางนิกายไม่นิยม
แม้แต่เจดีย์สถาน บางนิกายเริ่มสร้างพระพุทธรูปแบบอินเดียภาคเหนือ จึงมี
ทั้งการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติไปพร้อมๆ กับ
การสร้างพระพุทธรูป และในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๘)
นิกายต่างๆ ที่เริ่มต้นด้วยการต่อต้านการสร้างพระพุทธรูปก็ต้องยอมตามกัน
ไปหมด จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในเมืองอมราวดีและเมืองนาการชุน
โกณฑะ และตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นไปจนถึงพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๒ เมืองอมราวดีและเมืองนาการชุนโกณฑะได้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญ
และเป็นศูนย์รวมของพระสงฆ์จากต่างแดนที่มาจากภูมิภาคต่างๆ ทั้งใน
ประเทศอินเดียเองและจากลังกา

ดังนั้นเมื่อพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำ
กฤษณา – โคทาวรีแผ่เข้ามายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสมัย
อินโด – โรมันของอินเดียนั้น พุทธศาสนานิกายต่างๆ ทั้งนิกายเถรวาทจาก
ลังกา นิกายมหายานซึ่งแยกออกมาจากนิกายเถรวาท และนิกายต่างๆ ที่
แยกออกมาจากนิกายมหาสังฆิกะ เช่น นิกายโจตยกะ นิกายพหุศรุตยะ และ
นิกายอปรมาหะวินะ – เสลียะ จึงได้นำแนวคิดและคติความเชื่อในนิกายของ
ตนเข้ามาปลูกฝังให้ชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พบปะ
ประชากรชาวทวารวดีนิยมสร้างทั้งสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้าคือ
ธรรมจักรขนาดใหญ่อยู่บนยอดเสาที่พบที่เมืองอู่ทอง ในขณะที่เดียวกันก็นิยม
สร้างพระพุทธรูปไว้บูชา รวมทั้งคติการสร้างมหาเจดีย์และการบูชาเจดีย์ว่า
เป็นป่อเกิดแห่งบุญกุศล

นอกจากนี้ยังได้พบหลักฐานว่าอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายาน
ในภาคเหนือและภาคตะวันตกของอินเดียที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์
ของกษัตริย์ราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๑) และหลังคุปตะ (พุทธ
ศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๕) ในสมัยราชวงศ์กษัตริปะและราชวงศ์ไมตรกะได้เข้ามามี

อิทธิพลต่อคติความเชื่อและรูปแบบการสร้างงานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาของประชาชนทวารวดี เนื่องจากชาวพุทธในอินเดียในช่วงเวลาดังกล่าวจะนิยมสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอุเทสิกเจดีย์หรือสถูปจำลอง ซึ่งเป็นสถูปขนาดเล็กที่นิยมสร้างโดยนักจาริกแสวงบุญที่เดินทางไปนมัสการสถานที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา โดยนิยมสร้างด้วยหิน ดินเผา หรือโลหะ ไว้ในสถานที่นั้นๆ เพื่อเป็นการอุทิศให้พุทธศาสนา

ภาพที่ ๒๑ ธรรมจักร แทนรองรับ และเส้า พบจากการขุดแต่งเจดีย์หมายเลข 11
เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

ส่วนคนจนจะนิยมทำเป็นแผ่นดินเผาจารึกด้วยคาถาเย ชัมมา ซึ่งจัดว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา หลวงจีนอี้จิงได้บรรยายไว้ว่าชาวพุทธในอินเดียมีความเชื่อว่าหลักธรรมคำสอนในปฏิจจสมุปบาท หรือคาถา เย ชัมมา ไว้ภายในพระพุทธรูปหรือสถูปนั้นๆ ซึ่งแสดงว่าการบันทึกหลักธรรมคำสอนในปฏิจจสมุปบาทสูตร หรือคาถาเย ชัมมานั้น จัดว่ามีความสำคัญเทียบเท่าพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า

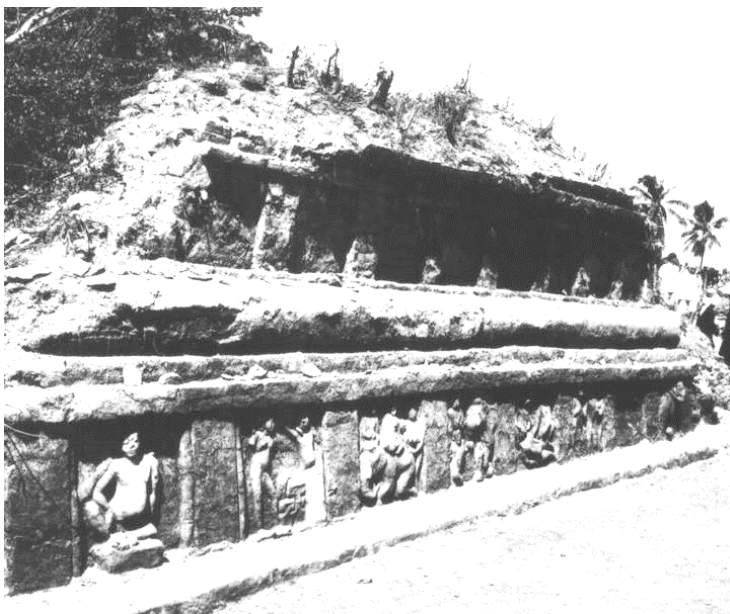
ภาพที่ ๒๒ พระพิมพ์พุทธประวัติตอนมหาปาฏิหาริย์ มีจารึกคาถาเย ชัมมา
พบที่จังหวัดนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

คติความเชื่อของชาวพุทธในอินเดียในช่วงเวลาดังกล่าวได้ให้อิทธิพลต่อชาวพุทธในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในช่วงสมัยทวารวดีอย่างเด่นชัด ดังปรากฏให้เห็นในหลักฐานด้านจารึกซึ่งจะพบในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยในช่วงสมัยวัฒนธรรมทวารวดีเจริญรุ่งเรืองอยู่ (เป็นจารึกที่ใช้รูปอักษรปัลลวะและใช้ภาษาบาลี) โดยจารึกไว้บนพระธรรมจักร (บนฐานรองรับเส้า) บนเสารองรับธรรมจักร และบนส่วนต่างๆ ของธรรมจักร บนฐานพระพุทธรูป บนพระพิมพ์ บนสถูปจำลอง บนแท่งหิน บนแผ่นอิฐ และบนผนังถ้ำ จารึกดังกล่าวจะพบหนาแน่นมากในเขตจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี และลพบุรี ข้อความในจารึกส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นคาถาเย็บธัมมา (หัวใจของพระพุทธศาสนา) และข้อความเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนที่คัดออกมาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ทั้งในพระสูตรตันตปิฎก (ปฎิจจสมุปบาทสูตรและพระธรรมบท) และในวินัยปิฎก (มหาวรรค)

ได้พบหลักฐานว่าสถูปหรือเจดีย์สมัยทวารวดีหลายแบบสืบต่อรูปแบบและคติการสร้างมาจากสถูปเจดีย์สมัยคุปตะและหลังคุปตะ ซึ่งยังคงสภาพให้เห็นในภูมิภาคต่างๆ ของอินเดียเป็นต้นว่ามหาสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุที่เมืองเดฟนิโมรีในแคว้นคุชราต (ภาคตะวันตก) ที่สร้างขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์กษัตริปะ (ชาวศกะ) สืบต่อโดยราชวงศ์ไมตรกะแห่งอาณาจักรวัลภีซึ่งเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนานิกายสามมิตีเย (แตกออกมาจากนิกายเถรวาท) ที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ทางภาคตะวันตกของอินเดียในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ – ๑๓

มหาสถูปที่เมืองเดฟนิรินี้จะเป็นต้นแบบของสถูปบางแบบ (สถูปทรงกลมบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส) ที่ปรากฏอยู่ในเมืองโบราณสมัยทวารวดี ส่วนความนิยมในการสร้างสถูปบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ๒ ชั้นลดหลั่นกันหรือชั้นเดียว โดยมีบันไดด้านหนึ่งด้านใด (ส่วนใหญ่จะเป็นด้านตะวันออก) ที่ปรากฏในภูมิภาคต่างๆ ของอินเดีย ในช่วงสมัยคุปตะถึงหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙ – ๑๓) ได้ส่งอิทธิพลมายังรัฐทวารวดีด้วย และภายในช่องหรือซุ้มดังกล่าวประดับด้วยแผ่นดินเผาเป็นภาพปูนดำรูปพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ (แบบ

ที่พบที่มหาสถูปเดฟนิโมริ) นั้น ต่อมาได้ถูกแทนที่โดยภาพเล่าเรื่องต่างๆ มีทั้ง ภาพบุคคลในอิริยาบถต่างๆ เช่น เทพ อมนุษย์หรือกึ่งเทพ สัตว์ต่างๆ มนุษย์ หรือสัตว์ในจินตนาการ หรือในเทพนิยาย รูปดอกไม้ใบไม้ต่างๆ ตัวอย่างแผ่น ภาพดินเผาที่ใช้ประดับฐานสถูปหรือพุทธสถานที่ยังคงสภาพให้เห็น คือ แผ่น ภาพดินเผาที่ใช้ประดับพุทธสถานปहरปุระที่เมืองไมนามติ ในแคว้นเบงกอล (ปัจจุบันอยู่ในประเทศบังกลาเทศซึ่งแต่เดิมคือปากีสถานตะวันออก) ซึ่งมีอายุ อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นอกจากนี้ยังได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่า แผ่นผั้วัดพระเมรุที่วัดนครปฐมนั้นอาจเปรียบเทียบกับพุทธสถาน ปहरปุระ

ภาพที่ ๒๓ ภาพถ่ายเก่าภาพเล่าเรื่องชาดกที่ฐานเจดีย์จุลประโทน เมืองนครปฐม
(ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์)

นอกจากรูปแบบงานประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาตามคติความเชื่อของนิกายเถรวาทแล้วรูปแบบประติมากรรมความเชื่อของนิกายมหายานได้เข้ามาปรากฏในงานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาของประชากรชาวทวารวดี จากหลักฐานด้านประติมากรรมที่เห็นเด่นชัดคือ ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในอิริยาบถประทับนั่งห้อยพระบาทที่เมืองนครปฐมโบราณและเมืองราชบุรี ซึ่งจัดเป็นรูปแบบนิยมของชาวพุทธที่นับถือนิกายมหายานในอินเดียภาคเหนือ (ดังปรากฏอยู่ที่เมืองसारนาถ) และภาคตะวันตก (ดังปรากฏในถ้ำชันตาและถ้ำเอลุลร่า เป็นต้น)

ภาพที่ ๒๔ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท จากวัดพระเมรุ เมืองนครปฐม
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

นอกจากนี้ยังได้พบพระพิมพ์ดินเผาที่แสดงภาพพุทธประวัติตอนมหาปาฏิหาริย์และตอนเทศนาพระสังฆธรรมปฐกสิตรบณภูเขาคิชฌกูฏตามคติความเชื่อของนิยามหายาน แพร่กระจายอยู่ตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีเกือบทุกเมืองโดยพบมากที่เมืองนครปฐมโบราณ เมืองอู่ทอง เมืองคูบัว จัดเป็นรูปแบบที่ได้รับต้นแบบมาจากอินเดียสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๓) ซึ่งยังปรากฏหลักฐานอยู่ในถ้ำการ์ลีและถ้ำกันเหริน)

ภาพที่ ๒๕ พระพิมพ์พุทธประวัติตอนมหาปาฏิหาริย์
มีจารึกคาถาเย ธัมมา ภาษาบาลี พบที่เมืองโบราณอู่ทอง
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

พุทธศาสนิกชนชาวทวารวดีไม่เพียงแต่จะสร้างประติมากรรมเลียนแบบงานประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาของชาวอินเดียเท่านั้น แต่ยังได้คิดสร้างรูปแบบใหม่ให้สื่อความหมายตามความเข้าใจของชุมชนชาวพุทธในรัฐทวารวดีเอง ซึ่งได้รับอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานต้นตระกูลที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายใต้การอุปถัมภ์ของ

ราชวงศ์पालะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ – ๑๗) ดังปรากฏงานประติมากรรมที่แสดงภาพพระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดี พระหัตถ์ทั้งสองทำปางวิตรรกะ (แสดงธรรม) ทั้งแบบประทับอยู่องค์เดียว หรือมีบริวารเคียงข้าง

ภาพที่ ๒๖ พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดี ศิลปะทวารวดี
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

แม้ว่าอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียภาคเหนือและภาคตะวันตก ตลอดจนอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานต้นตระกูลจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะได้แผ่เข้ามาในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย และมีอิทธิพลต่องานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาในรัฐทวารวดี แต่ดูเหมือนว่าประชากรชาวทวารวดีจะไม่ค่อยศรัทธาในหลักคำสอนของ ๒ นิกายดังกล่าว หากแต่ยังยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมดั้งเดิมของนิกายเถรวาท ดังปรากฏให้เห็นในหลักฐานด้านจารึก (เท่าที่พบในขณะนี้) ซึ่งพบว่าจารึกแต่หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่เป็นภาษาบาลีที่คัดออกมาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีของนิกายเถรวาททั้งสิ้น

ระบบกษัตริย์และรัฐ จากหลักฐานด้านโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่ รวมทั้งหลักฐานด้านโบราณคดีที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดี และเมืองโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย

นำไปสู่ข้อสรุปได้ว่าชาวทวารวดีได้นำแนวคิดเกี่ยวกับระบบกษัตริย์และรัฐของชาวอินเดียมาเป็นแบบอย่างในการจัดตั้งรัฐทวารวดี

หลักฐานที่แสดงว่ามีกษัตริย์ปกครองรัฐทวารวดี คือการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณยะ” ซึ่งแปลว่า “พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” หรือแปลว่า “การบุญของพระเจ้าศรีทวารวดี” กระจายอยู่ตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่ามีการนำระบบเหรียญกษาปณ์มาใช้เป็นสื่อกลางการค้าขาย ดังได้พบเหรียญเงินไม่มีจารึก (เป็นเหรียญเงินที่ทำด้วยเงินไม่บริสุทธิ์มีทองแดงผสม) ที่มีสัญลักษณ์เป็นรูปพระอาทิตย์/ศรีวิไลและรูปสังข์/ศรีวิไลสะแพร่กระจายอยู่ในเมืองโบราณรัฐทวารวดี และในเมืองโบราณร่วมสมัยในรัฐอื่นๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่น รัฐปยู รัฐมอญ รัฐฟูนัน เหรียญดังกล่าวเป็นเหรียญที่ผลิตขึ้นโดยกษัตริย์แห่งรัฐทวารวดี โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะควบคุมค่าเงินในการค้าขายกับชุมชนภายนอก โดยได้ขอยืมสัญลักษณ์ของระบบกษัตริย์ของอินเดียมาใช้ เนื่องจากสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่บนเหรียญดังกล่าวนี้เป็นสัญลักษณ์อันเป็นมงคลที่สื่อความหมายถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ ความอุดมสมบูรณ์และความรุ่งเรืองของรัฐ หรืออาณาจักรที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์ผู้สั่งให้ผลิตเหรียญดังกล่าว

นอกจากการควบคุมรายได้ที่มาจากการค้าแล้ว หน้าที่ของกษัตริย์ตามคติของชาวอินเดียคือมีหน้าที่ควบคุมระบบชลประทาน ผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูกคือการจัดระบบชลประทานให้สอดคล้องกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานโบราณที่ต้องอยู่ริมน้ำ เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญทั้งทางด้านเกษตรกรรมและการคมนาคม แต่เนื่องจากต้องประสบปัญหาน้ำท่วมในหน้าน้ำหลาก ดังนั้นในการวางแผนเมืองจึงต้องสร้างคันดินและคูน้ำรอบเมืองเพื่อป้องกันน้ำท่วมในหน้าน้ำและเพื่อความสะดวกในการใช้น้ำจากคูเมืองเพื่อการเกษตร ในขณะเดียวกันก็ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมและเป็นการป้องกันข้าศึกไปในตัวด้วย จึงได้พบว่าเมืองใหญ่ๆ ที่อยู่ตามลุ่มแม่น้ำแม่กลอง - ท่าจีน และแม่น้ำบางปะกงนั้นต้องมีการสร้างคูน้ำคันดินมาล้อมรอบเมืองกันทุกเมือง

และต้องมีการขุดคลองเพื่อเชื่อมต่อคูเมืองต่างๆ กับแม่น้ำสายรองที่ไปบรรจบแม่น้ำสายใหญ่และออกไปทะเลได้ทุกเมือง

ส่วนปรัชญาการจัดตั้งรัฐของกษัตริย์ทวารวดีนั้นได้วางอยู่บนรากฐานของปรัชญาการจัดตั้งรัฐของชาวอินเดียในระบบจักรวรรดิ คือการขยายอำนาจไปครอบครองรัฐอื่นๆ มาไว้ในราชอาณาจักรหรือจักรวรรดิ ซึ่งกษัตริย์จะได้รับยกย่องเป็นจักรพรรดิแต่เป็นจักรพรรดิตามคติพุทธศาสนา คือพระพุทธเจ้าจะปรากฏพระองค์ในกัลป์ต่างๆ ในจักรวาล เพื่อช่วยนำสัตว์โลกสู่นิพพานเช่นเดียวกับจักรพรรดิผู้ปกครองจักรวาลก็สามารถปราบปรามและมีชัยต่อรัฐทั้งปวงและปกครองอย่างยุติธรรม

หากแต่การขยายอำนาจการปกครองตามคติจักรพรรดิในพุทธศาสนานั้นไม่ใช้การปราบปรามด้วยกำลังทหาร ไม่ใช้ชัยชนะจากการสงคราม แต่เป็น “ธรรมวิชัย” คือชัยชนะด้วยธรรม (อันเป็นนโยบายของพระเจ้าอโศกในการขยายอำนาจการปกครอง) และขยายอาณาจักรของพระองค์ออกไปอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง - ท่าจีน แม่น้ำลพบุรี - ป่าสัก และลุ่มแม่น้ำบางปะกง โดยการนำหลักธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาไปปลูกฝังให้ชาวเมืองดังกล่าวเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ดังปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่แพร่กระจายอยู่ตามเมืองโบราณดังกล่าวเหล่านั้น เป็นต้นว่า ธรรมจักรและกวางหมอบ พระพุทธรูปที่สลักจากหินและหล่อจากสำริด สถูป วิหารต่างๆ ตลอดจนหลักธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาซึ่งปรากฏเป็นจารึกอยู่บนเสาหรือบนวงล้อพระธรรมจักร นับว่ากษัตริย์ทวารวดีประสบความสำเร็จในการใช้นโยบาย “ธรรมวิชัย” ในการขยายอำนาจการปกครองและขยายอาณาจักรของพระองค์ออกไปได้อย่างกว้างขวาง

นอกจากจะปลูกฝังคติความเชื่อในพุทธศาสนาให้ประชาชนในรัฐของพระองค์แล้ว ยังประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนาไปยังชุมชนใกล้เคียงทั้งสี่ทิศ คือจากศูนย์กลางซึ่งอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง - ท่าจีน) ได้ขยายออกไปทางด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ลุ่มแม่น้ำลพบุรี - ป่าสัก) จนถึงลุ่มแม่น้ำบางปะกงและไปทาง

สำหรับฐานะของกษัตริย์ทวารวดีนั้น ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุบางประเภทที่สื่อความหมายถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่กษัตริย์ต้องประกอบ เพื่อยกฐานะของกษัตริย์ให้เทียบเท่าเทพเจ้า นั่นคือพิธีราชสูยะ (พิธีราชาภิเษกของกษัตริย์อินเดียในสมัยโบราณ) ดังได้พบแผ่นหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีหลุมตื้นอยู่ตรงกลางล้อมรอบด้วยกลีบบัว ๒ ชั้น ตอนบนสลักเป็นรูปการอภิเษกของศรีหรือคชลักษณ์ ถัดลงมามีรูปแล้ว (จามร) วัชระ ขอสับช้าง (อังศุกะ) พัดโบก (วาลวิชนี) จัตร ปลาและสังข์อย่างละคู่ มีหมอน้ำ (ปुरुณกลศ) อยู่ตอนล่างตรงมุมทั้ง ๔ ทำเป็นรูปดอกบัวสี่แฉกเดียว แผ่นหินดังกล่าวนี้ได้พบที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ส่วนที่พบที่เมืองดงคอน จังหวัดชัยนาท เป็นชิ้นที่แตกหัก แผ่นหินดังกล่าวทั้งสองชิ้นนี้น่าจะเป็นแผ่นหินที่ใช้รองรับหมอน้ำ (ปुरुณกลศ) เพื่อใช้สรงน้ำเทพและเทพี (อภิเชजनिये) ในพิธีราชสูยะหรือพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์ทวารวดี และแผ่นหินที่คล้ายกันนี้ได้เคยพบในรัฐยะไข่ที่เมืองเวกาลี ซึ่งได้พบทั้งแผ่นหินและหมอน้ำสำริด (ปुरुณกลศ) ที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ นอกจากนี้การค้นพบลูกเต่ากระดูกรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่แหล่งโบราณคดีเนินมะกอก จังหวัดลพบุรี อาจสื่อความหมายว่าเป็นลูกเต่าที่ใช้ในพิธีราชสูยะได้อีกด้วย

ภาพที่ ๒๘ แผ่นดินเผารูปคช-ลักษณ์และสัญลักษณ์มงคล พบที่เมืองโบราณนครปฐม จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

สำหรับการแบ่งส่วนการปกครองในรัฐทวารวดีนั้น อาจกล่าวได้ว่าหลักฐานที่เป็นรูปธรรมที่ให้ข้อมูลด้านนี้คือข้อความจากจารึกบนฐานพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่พบที่วัดมหาธาตุ เมืองลพบุรี ที่กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปโดยเจ้าเมืองซึ่งเป็นโอรสของกษัตริย์ ย่อมสื่อความหมายได้ว่าการแบ่งส่วนการปกครองออกเป็นหลายเขต แต่ละเขตยังคงขึ้นตรงต่อส่วนกลางโดยกษัตริย์จะส่งตัวแทนมาปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าชายรัชทายาท โดยตำแหน่งเหล่านี้มักมีชื่อตำแหน่งที่ต่อท้ายด้วยคำว่า ปติ (pati) ซึ่งแปลว่าผู้เป็นใหญ่ คือหัวหน้าหรือเจ้าเมืองผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองระดับเมืองที่มีการแบ่งส่วนราชการเป็นส่วนต่างๆ ที่คล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองของชาวอินเดีย แต่อาจจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม และเมืองลพบุรีคงมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ในขณะที่เมืองอุทองเป็นเมืองหลวงรุ่นแรก (พุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๒) และเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองหลวงรุ่นหลัง (พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖) โดยวิเคราะห์ตามหลักฐานทางโบราณคดี ด้านจารึก ด้านเหรียญกษาปณ์ และด้านศิลปกรรมที่พบในเมืองทั้งสอง (ดังได้กล่าวไว้แล้ว)

กำเนิดและพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในสมัยศรีวิชัย

คำว่า “ศรีวิชัย” ได้เริ่มปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เป็นผู้บัญญัติขึ้น เนื่องจากท่านได้อ่านศิลาจารึกจากวัดเสมาเมือง อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (ต่อมาให้หมายเลขเป็นศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ในหนังสือ “ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ : จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้” ของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ซึ่งได้ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ แต่มีข้อขัดแย้งว่าศิลาจารึกหลักนี้เดิมอยู่ที่วัดเวียง อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี) และท่านได้ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับศิลาจารึกหลักนี้ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยให้ชื่อบทความว่า “Le royaume de Çrivijaya” ตีพิมพ์ในวารสาร BEFEO (Bulletin de L'Ecole Française d'Extrême Orient) เล่มที่ ๑๘

ต่อจากนั้นคำว่า “ศรีวิชัย” ก็เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ทั้งในทางประวัติศาสตร์ในชื่อของ “อาณาจักรศรีวิชัย” และในทางประวัติศาสตร์ศิลปะในชื่อของ “ศิลปะแบบศรีวิชัย”

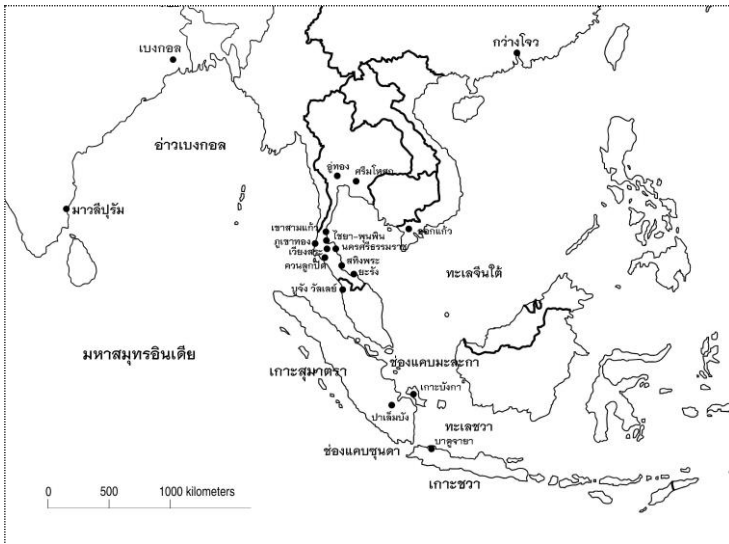
ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ มีความเห็นว่าศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งเจริญขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๔ นั้นอยู่ที่เมืองปาเล็มบังเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย โดยอาณาจักรนี้จีนมักจะเรียกว่า ชิลิโฟชิ (Shih-li-fo-shih) หรือโฟชิ (Fo-shih)

อาร์ ซี มาจุมดาร์ นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีชาวอินเดียนั้นมีความเห็นวาระยะแรกศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยอยู่บนเกาะชวา แล้วต่อมาย้ายไปยังเมืองโบราณนครศรีธรรมราช ประเทศไทย

ควอริทซ์ เวลส์ นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษผู้มีความสนใจทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เดินทางไปสำรวจแหล่งโบราณคดีที่สำคัญๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วมีความเห็นว่าศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยควรจะต้องอยู่ที่เมืองโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประเทศไทย

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ผู้ซึ่งได้ศึกษาเรื่องทิศทางลมมรสุมและสภาพภูมิศาสตร์โดยนำไปเปรียบเทียบกับการเดินทางไปสืบศาสนาพุทธตามบันทึกการเดินทางของหลวงจีนอี้จิง และได้สรุปว่า ศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยควรอยู่ที่เมืองโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประเทศไทย ส่วนซึกโมโน นักโบราณคดีชาวอินโดนีเซียมีความเห็นว่าศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยอยู่ที่เมืองจัมบี (ซัมปี) ในเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีส่วนใหญ่มีความเห็นว่าอาณาจักรศรีวิชัยมีลักษณะเป็นสหพันธรัฐซึ่งมีหลายศูนย์กลาง ศูนย์กลางสำคัญน่าจะเคยตั้งอยู่ในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณเมืองไชยา - นครศรีธรรมราชและในบางช่วงน่าจะตั้งอยู่บนเกาะสุมาตราที่บริเวณเมืองปาเล็มบังและเมืองจัมบี

ภาพที่ ๒๙ แผนที่แสดงตำแหน่งของชุมชนและเมืองโบราณในคาบสมุทรมลายู
และเกาะสุมาตราในประเทศอินโดนีเซีย

เมืองโบราณในภาคใต้ของประเทศไทยและคาบสมุทรมาลายู

ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นภูมิภาคหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สัมพันธ์กับอาณาจักรศรีวิชัยทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปจารึกโดยเฉพาะในระยะหลังนี้ได้มีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในภาคใต้มากยิ่งขึ้น จึงได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัยมากยิ่งขึ้น

ในบริเวณแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยตั้งแต่จังหวัดชุมพร (แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว) ลงไปจนถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี (แหล่งโบราณคดีวัดอัมพवास อำเภอกาชาชนะ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ อำเภอยะยา) ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลด้านตะวันออก ส่วนทางฝั่งตะวันตกปรากฏในเขตจังหวัดพังงา (แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก) ลงไปถึงคาบสมุทรมลายู (แหล่ง

โบราณคดีที่เปงกาลัย บูจิงในรัฐเคดาห์ ที่กัวลาเซลิงซิงและบูกิต เตงกูเลมบู) ได้พบโบราณวัตถุซึ่งเป็นสินค้าของอินเดีย เช่น ลูกปัดคาร์เนเลียน หินอาเกต แบบเรียบและแบบฝังสี รวมทั้งเหรียญโบราณของอินเดีย (punched mark coins) และสินค้าที่มาจากการติดต่อกับชาวกับอาณาจักรโรมันรวมทั้งสินค้าเลียนแบบสินค้าโรมัน แสดงว่าเมืองท่าบริเวณนี้ได้มีการติดต่อกับชาวกับอินเดียในสมัยอินโด - โรมัน (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

อย่างไรก็ตามบริเวณเมืองท่าดังกล่าวเหล่านี้เคยเป็นศูนย์กลางการติดต่อกับชาวกันภายในระหว่างประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนแล้ว ดังได้พบกลองมโหระทึกในวัฒนธรรมดองซอนแพร่กระจายอยู่ตามแหล่งโบราณคดีตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปตลอดคาบสมุทรมาเลย์ (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

นิคมการค้าของชาวอินเดียที่ตั้งอยู่ในภาคใต้ของไทยตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปตลอดคาบสมุทรมาเลย์นั้น หลายแห่งได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นและมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานและนำเอาวัฒนธรรมอินเดียทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามาเผยแพร่ ดังปรากฏในหลักฐานเอกสารโบราณของจีนวรรณกรรมในพุทธศาสนาและบันทึกของชาวอาหรับว่ามีรัฐโบราณที่รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียจำนวนหลายรัฐตั้งอยู่ในบริเวณดังกล่าวและนักปราชญ์ต่างๆ ก็เห็นพ้องต้องกันว่าตำแหน่งที่ตั้งหรือศูนย์กลางของรัฐเหล่านี้น่าจะอยู่บริเวณแหลมมลายูและในคาบสมุทรภาคใต้ของไทย

๑. หลักฐานด้านเอกสาร

บันทึกของจีน วรรณกรรมในพุทธศาสนา บันทึกของชาวอาหรับ โดยเฉพาะบันทึกของจีน กล่าวถึงรัฐและเมืองต่างๆ มากกว่า ๑๐ แห่งในแหลมมลายู เป็นต้นว่า เตียนซุนหรือตุนซุน ลังยาเสียว พันพัน ฉีตู ดันตัน ตามพรลิงค์ และตักโกละ

๑.๑ เตียนซุนหรือตุนซุน

ในบรรดารัฐโบราณที่กล่าวถึงในบันทึกของจีน นับว่ารัฐเตียนซุนมีความเก่าแก่ที่สุด เป็นเมืองโบราณที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๓) เรื่องราวเกี่ยวกับรัฐเตียนซุนปรากฏในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕ - ๑๐๙๙) ซึ่งอ้างอิงมาจากบันทึกของราชทูตจีนสมัยสามก๊ก ๒ ท่าน คือ คังไถ และจูยิ๋ง^๔ (พ.ศ. ๗๙๐ - ๗๙๕) ซึ่งบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐเตียนซุนว่าตั้งอยู่ในคาบสมุทรมลายู เป็นรัฐที่มีขนาดใหญ่และมีอำนาจทางการเมืองมากกว่ารัฐอื่นๆ โดยมีอาณาเขตทะเลทั้งสองฟาก จึงสามารถควบคุมเส้นทางค้าขายข้ามคาบสมุทร (มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก) จัดเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่มาก คลังสินค้าของเตียนซุนมีสินค้าทุกประเภท

เรื่องราวเกี่ยวกับรัฐเตียนซุนนอกจากจะปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียงแล้ว ยังปรากฏอยู่ในตุงเตียน (พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ถังซึ่งเขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔) และใน ไท-บิง-ยุ-ลัน (พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยอ้างอิงจากพงศาวดารจีนราชวงศ์ถัง) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

---

^๔ คังไถและจูยิ๋งเป็นทูตจากราชสำนักจีนที่เดินทางไปเจริญทางสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรพุนั้นเป็นการตอบแทนที่พุนั้นเคยส่งทูตไปจีนหลายครั้งแล้วที่ราชสำนักของอาณาจักรพุนั้นทูตจีนทั้งสองได้พบกับทูตชาวอินเดีย ซึ่งเป็นทูตของราชวงศ์มรุตนะที่ปกครองลุ่มแม่น้ำคงคาในขณะนั้น ทูตจีนทั้งสองได้สอบถามเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอินเดียและในช่วงเดินทางกลับประเทศจีนนั้นทูตทั้งสองได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองหรือรัฐโบราณในแถบทะเลใต้ (รวมคาบสมุทรมลายู) ที่ท่านทั้งสองได้แวะพักหรือได้ยินได้ฟังมาจากนักเดินทางอื่นๆ แม้ว่าต้นฉบับเดิมของทูตทั้งสองจะสูญหายไป แต่มีการอ้างอิงไว้ในจดหมายเหตุและพงศาวดารรุ่นหลังๆ

“ในรัฐเตียนซุนมีครอบครัวชาวอินเดียนหรือพวกฮู (จีนเรียกพวกพ่อค้าอินเดียนว่าพวกฮู) ถึง ๕๐๐ ครอบครัว และมีพวกพราหมณ์มาก ๑,๐๐๐ คนอาศัยอยู่ ประชาชนนับถือศาสนาพราหมณ์และให้ลูกสาวของตนไปแต่งงานกับพราหมณ์ พราหมณ์พวกนี้จะอ่านคัมภีร์ อาบน้ำผสมน้ำหอมและทำบุญสำหรับประเพณีการปลงศพ จะนิยมบริจาคศพให้เป็นอาหารของนก ศพจะถูกเคลื่อนย้ายไปในขบวนแห่ที่มีการประโคมดนตรีและการร้องรำทำเพลง เมื่อออกไปนอกเมืองแล้วนำศพไปทิ้งให้เป็นอาหารนก ส่วนกระดูกที่เหลือจะนำกลับมาเผาแล้วนำขี้เถ้าไปทิ้งแม่น้ำหรือทะเล หรือบางทีก็นำมาใส่หมอบและประกอบพิธีทางศาสนาไปเรื่อย ๆ ไม่มีสิ้นสุด ที่น่าสนใจคือประชาชนในรัฐเตียนซุนนิยมหมักเหล้าไวน์จากน้ำผลไม้ที่ปลูกได้เองอีกด้วย”

เมื่อนำหลักฐานด้านเอกสารมาประกอบหลักฐานด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะอาจนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่ารัฐเตียนซุนหรือตุนซุนนั้นคงตั้งอยู่บริเวณเมืองไชยาเก่า ซึ่งจัดว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญที่สุด (ในยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์) ในบริเวณอ่าวบ้านดอน มีอาณาเขตกว้างขวางติดทะเลทั้งสองด้าน ด้านฝั่งตะวันออกจดทะเลจีนใต้บริเวณอ่าวบ้านดอนครอบคลุมเมืองต่างๆ ในอ่าวทั้งหมดจนถึงฝั่งตะวันตก (รวมทั้งดักโกละ) จัดเป็นบริเวณที่อยู่ในเส้นทางเดินเรือระหว่างอินเดีย อาหรับ และจีน ซึ่งการใช้เส้นทางในอดีตนั้นนอกจากจะผ่านช่องแคบมะละกาและช่องแคบซุนดาแล้ว ก็ยังใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมะนิลาที่มีหลายเส้นทางที่ข้ามมาออกอ่าวบ้านดอน เป็นต้นว่าเส้นทางตะกั่วป่า - อ่าวบ้านดอน และเส้นทางคลองท่อม - อ่าวบ้านดอน ดังได้พบแหล่งโบราณคดีที่เคยเป็นเมืองท่าค้าขายทั้งด้านฝั่งตะวันตก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก (เกาะคอเขา) อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ และด้านฝั่งตะวันออก เช่น แหล่งโบราณคดีวัดอัมพาวาส อำเภอท่าชนะ จังหวัดสงขลา แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ของชุมชนโบราณในบริเวณนี้ ก็ได้ปรากฏให้เห็นโดยการค้นพบกลุ่มประติมากรรมรูปพระวิษณุศิลาที่เก่าแก่ที่สุด (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑) ในบริเวณคาบสมุทรนี้ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่วัดศาลาทั้ง อำเภอยะยา และที่ถ้ำสิงขร อำเภอบ้านนาเมือง ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชได้พบประติมากรรมรูปพระวิษณุศิลาที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้อีก ๒ องค์ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะได้ระบุว่า เป็นกลุ่มประติมากรรมรูปพระวิษณุที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียจากกลุ่มประติมากรรมรูปพระวิษณุ ที่พบที่ลุ่มแม่น้ำกฤษณา ภายใต้การปกครองของราชวงศ์อักษวากูแห่งเมืองนาคารชุนโกณฑะ (พุทธศตวรรษที่ ๘ - ๙)

ภาพที่ ๓๐ พระวิษณุ (พระนารายณ์)
สูง ๖๗ เซนติเมตร
พบที่อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร
(ที่มา: พริยะ ไกรฤกษ์,
รากเหง้าแห่งศิลปะไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒
(กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊กส์, ๒๕๕๕), ๑๐๐.)

นอกจากนี้อิทธิพลพุทธศาสนาจากบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณา ภายใต้การปกครองของราชวงศ์อิกษวากูแห่งเมืองนาครชุนโกณฑะ ก็ได้ปรากฏในบริเวณนี้ด้วย ดังได้พบพระพุทธรูปทั้งที่สลักจากศิลาและที่หล่อจากสำริดจำนวนหนึ่งคือ พระพุทธรูปพบที่อำเภอพุนพิน จังหวัด สุราษฎร์ธานี อีกองค์หนึ่งพบที่อำเภอสุโขทัย-โก-ลก จังหวัดนราธิวาส และพระพุทธรูปสำริดที่ อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑)

๑.๒ ฉีตูหรือเซี่ยะโ้ว

นอกจากเตียนชุนแล้ว รัฐโบราณที่สำคัญมากอีกรัฐหนึ่งที่ปรากฏในบันทึกของจีนด้วยเช่นกัน คือ ฉีตูหรือเซี่ยะโ้ว (แปลตามรูปศัพท์แปลว่า เมืองที่มีดินสีแดง) จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์สุย (พ.ศ. ๑๑๓๑ - ๑๑๖๐) ได้บันทึกไว้ว่ากษัตริย์จีนได้ส่งราชทูตไปเจริญทางสัมพันธไมตรีกับรัฐเซี่ยะโ้ว ในปี พ.ศ. ๑๑๕๐ โดยคณะทูตได้ลงเรือสำเภาก่อนที่ท่าเรือน้ำไ้ (ปัจจุบันคือเมือง กวางตุ้ง) ใช้เวลาเดินทางกว่า ๑๐๐ วัน เมื่อถึงเขตแดนของรัฐแล้ว เรือของทูต ต้องถูกลากจูงไปตามลำน้ำเป็นเวลาว่าหนึ่งเดือนจึงจะเข้าไปถึงนครหลวงของรัฐเซี่ยะโ้ว รัฐนี้มีอาณาเขตกว้างขวางหลายพันลี้ (๑ ลี้ = ๕๗๖ เมตร) ทิศเหนือจดทะเลใหญ่ ทิศใต้จดรัฐโฮโลตัน (รัฐกลันตัน)

รายละเอียดเกี่ยวกับรัฐเซี่ยะโ้วนอกจากจะปรากฏอยู่ในสุยชู่ (จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์สุย) แล้ว ยังปรากฏอยู่ในตุงเตียน (พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ถัง) และไท่-ปิง-ยฺ-ลัน (พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง) และเวิน-เฮียน-ตุง-เกา ของม้าวานหลิน ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงปลายราชวงศ์ซ่ง - ต้นราชวงศ์หยวน โดยอ้างมาจากตุงเตียน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

“พระเจ้ากรุงเซี่ยะโ้ว ประทับอยู่ในนครเส็งซี (สิงหปุระ) พระราชวังมีประตูถึง ๓ ชั้น แต่ละชั้นอยู่ห่างกันร้อยก้าว แต่ละประตูมีภาพเขียนเป็นภาพเทวดาเหาะ ภาพพระโพธิสัตว์ และเทพดาอื่นๆ ตามประตูแขวนดอกไม้ทองและระฆังเล็กๆ มีพนักงานหญิงหลายสิบคนทำหน้าที่ ประโคมดนตรีหรือถือดอกไม้ทองคำและเครื่องประดับต่างๆ มีผู้ชายสี่คน (แต่ง

กายเหมือนเชื้อยวาทที่ยืนเฝ้าอยู่สี่ด้านของพระเจดีย์ในพุทธศาสนา) ยืนเฝ้าประตูวัง พวกที่ยืนเฝ้าอยู่นอกประตูวังถืออาวุธหลายชนิด อาวุธต่างๆ ภายในพระราชวังประกอบด้วยพระที่นั่งจำนวนหลายหลังติดต่อกัน ทุกหลังมีประตูทางเข้าอยู่ทางทิศเหนือ พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่บนพระแท่นที่มี ๓ ชั้น แต่งพระองค์ด้วยผ้าสีกุหลาบ มีรัตนเกลาเป็นดอกไม้ทองคำ มีสร้อยพระศอประดับเพชร มีพนักงานหญิงเฝ้าทั้งชายและชวาด้านละ ๔ คน มีทหารรักษาพระองค์กว่าร้อยคน ด้านหลังแท่นที่ประทับมีแท่นบูชาทำด้วยไม้บุทองคำและเงิน (ไม้ที่ใช้เป็นไม้หอมชนิดต่างๆ ๕ ชนิด) ด้านหลังแท่นบูชามีโคมไฟทองคำแขวนอยู่ ด้านข้างพระแท่นที่ประทับมีกระโจมเงาแท่นละ ๑ บาน หน้ากระโจมมีหมอน้ำโลหะซึ่งมีกระถางรูป (ทำด้วยทองคำ) วางอยู่ด้วย หน้ากระถางรูปมีวัวทองคำหมอบอยู่ มีผ้าปักด้วยเพชรพลอยและมีพัดโบกวางอยู่สองข้าง มีพราหมณ์นับร้อยนั่งเรียงกันเป็นสองแถว หันหน้าเข้าหากันทั้งทางด้านตะวันออกและด้านตะวันตก มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายระดับ ตั้งแต่ระดับสูงที่ปกครองดูแลเมืองหลวง ส่วนระดับหัวเมืองจะมีนายก ๑ ท่าน และบดี ๑๐ ท่าน

ประชาชนนับถือพุทธศาสนาแต่มีความเคารพพวกพราหมณ์มาก ประชาชนทั้งชายหญิงจะเจาะหู ผู้ชายตัดผม ส่วนผู้หญิงจะเกล้าผมไว้เพียงต้นคอ ทั้งหญิงชายทอผ้านุ่งห่มเอง ส่วนใหญ่เป็นสีกุหลาบและสีพื้น นิยมทาตัวด้วยน้ำมันหอม แม้ว่าชนชั้นสูงจะมีอำนาจมาก แต่ก็ต้องขออนุญาตจากกษัตริย์ก่อนที่จะทำกิจทองคำใช้ สำหรับประเพณีการแต่งงาน ต้องหาวันมงคลวันหนึ่งและก่อนวันมงคล ๕ วัน ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวเป็นผู้จัดงานและเลี้ยงดูญาติมิตร และบิดาของเจ้าสาวจะจับมือเจ้าสาวและยกให้ผู้เป็นลูกเขย และวันที่ ๗ พิธีกรรมต่างๆ จึงสิ้นสุดลงนับว่าคู่บ่าวสาวได้เป็นสามี-ภรรยากันแล้ว มีการแบ่งทรัพย์สินสมบัติให้ครอบครัวใหม่ และมีการสร้างใหม่ให้คู่สามี-ภรรยาแยกออกไปอยู่ต่างหาก ยกเว้นบุตรชายคนสุดท้ายจะต้องอยู่กับบิดา-มารดา ส่วนประเพณีการปลงศพนั้น หากบิดามารดาหรือญาติพี่น้องเสียชีวิต ลูกหลานผู้ชายจะโกนหัว และจะนำไม้ไผ่มาสร้างเป็นแคร่และยกขึ้นสูงเหนือหน้า

นำศพไปวางบนแคร่ เอาฟืนมากองรอบศพ ประดับตกแต่งบริเวณงานด้วยธง จตุรูป เป่าสังข์ ตีกลอง แล้วจุดไฟที่กองนั้น เพื่อเผาศพซึ่งเมื่อไหม้แล้วก็ร่วงลง แม่น้ำไป ทั้งชนชั้นสูงและคนธรรมดาจะเผาศพด้วยวิธีนี้ แต่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินจะมีการเก็บอัฐิที่เหลือจากกองไฟและนำไปเก็บรักษาไว้ในโกศทองคำ แล้วบรรจุไว้ในวัดแห่งหนึ่ง”

รัฐเซียะโถ้วได้ส่งคณะทูตไปยังเมืองจีนเป็นการตอบแทนในปี พ.ศ. ๑๑๕๑ - ๑๑๕๒ และ ๑๑๕๓ พร้อมกับส่งผลผลิตจากป่ากับมังงูฏทอง ปลายดอกชบาและการบูรไปเป็นเครื่องบรรณาการด้วย นักวิชาการลงความเห็นว่ารัฐเซียะโถ้วนั้นน่าจะอยู่บริเวณพื้นที่จังหวัดสงขลา-ปัตตานี-นราธิวาส บางท่านว่าอยู่บริเวณไทรบุรี (เคดาห์) ในประเทศมาเลเซีย

๑.๓ ดันตันหรือตันตัน

ตอนใต้ของเมืองฉีตูคือเมืองตันตันซึ่งจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๐๙๙) ได้ระบุว่า ในปี พ.ศ. ๑๐๗๓ เมืองตันตันได้ส่งคณะทูตไปเมืองจีน พร้อมเครื่องบรรณาการอันประกอบด้วย พระพุทธรูป แกะด้วยงาช้าง ๒ องค์ สกูป ๒ องค์ ไข่มุกอย่างดี ผ้าผ้ายและน้ำหอมต่างๆ รวมทั้งยาด้วย

คณะทูตชุดที่ ๒ ไปถึงเมืองจีนในปี พ.ศ. ๑๐๗๘ และต่อมาในปี พ.ศ. ๑๑๖๙ จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียงได้บันทึกไว้ว่าได้ต้อนรับคณะทูตชุดสุดท้ายจากเมืองตันตัน จากนั้นก็ไม่ปรากฏชื่อเมืองนี้อีกในบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน

๑.๔ พันพัน (พานพาน)

จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๐๙๙) และพงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๑๖๑ - ๑๔๔๙) ได้บันทึกไว้ว่า “พันพันตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลบริเวณที่เป็นอ่าวโดยอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศหลินยี่ (จามปา) เรือสำเภาจากเมืองเกียวเจาอาจแล่นไปถึงได้ภายใน

๔๐ วัน พันพันอยู่เหนือล้งยาเสียว และมีอาณาเขตติดต่อกัน ประชาชนศึกษาหนังสือของพวกพราหมณ์แต่มีศรัทธาในพุทธศาสนา ใน พ.ศ. ๑๑๗๘ ได้จัดตั้งสิ่งของพื้นเมืองเป็นเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าจักรพรรดิจีน (ในรัชสมัยของพระเจ้าถังไท่จง)”

นักวิชาการลงความเห็นว่าเป็นว่าเมืองพันพันนี้น่าจะอยู่บริเวณ
อ่าวบ้านดอนหรือบริเวณใกล้เคียง

๑.๕ ต้าหมาหลิง (ตันมาลิ่ง)

ต้าหมาหลิงเป็นชื่อที่จีนใช้เรียกเมืองตามพรลิงค์ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตของจังหวัดนครศรีธรรมราช ในบันทึกของจางจูเกว^๔ (พ.ศ. ๑๗๖๘) ได้บรรยายว่า เมืองนี้มีกำแพงไม้ (กว้าง ๖-๗ ฟุต และสูงกว่า ๒๐ ฟุต) ล้อมรอบ ตอนบนของกำแพงอาจใช้เป็นลานต่อสู้ได้ด้วย บ้านของข้าราชการสร้างด้วยไม้กระดาน ในขณะที่บ้านของสามัญชนสร้างด้วยไม้ไผ่ มีใบไม้เป็นฝากันห้อง และมัดด้วยหวาย ประชาชนนิยมขมวดผมไว้ด้านหลัง (เกล้ามวย) และเดินเท้าเปล่าหรือใช้ควายเป็นพาหนะ ผลิตผลพื้นเมืองมีขี้ผึ้ง ไม้จันทร์ ไม้มะเกลือ การบูร งาช้าง และนอแรด การค้าตกอยู่ในมือของพ่อค้าต่างชาติ ซึ่งหาสินค้านานาชนิดมาให้ประชาชน นับตั้งแต่สินค้าที่เป็นของใช้จำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น เกลือ น้ำตาล ข้าว และเครื่องปั้นดินเผา ไปจนถึงสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น ผ้าไหม เครื่องเคลือบ ภาชนะที่ทำด้วยเงินและทอง เป็นต้น

จากต้าหมาหลิงใช้เวลาเดินทางโดยเรือ ๖ วัน ๖ คืน ก็ถึงล้งยาเสียว ซึ่งอาจไปถึงได้โดยทางบกด้วย (ไม่ได้รับระยะเวลาไว้)

ในสมัยศรีวิชัย ต้าหมาหลิง (ตามพรลิงค์) ตกเป็นเมืองขึ้นของศรีวิชัย ตามหลักฐานที่ปรากฏในจารึกเมืองตันซอรัซึ่งเป็นจารึกของกษัตริย์อินเดียใต้ราชวงศ์โจฬะคือ พระเจ้าราเชนทระโจฬะที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๖๘) ซึ่งได้ยกทัพไปตีอาณาจักรศรีวิชัย รวมทั้งประเทศราชทั้งหลายของศรีวิชัยซึ่งตั้งอยู่ใน

---

^๔ จางจูเกว เป็นจรรยาการค้าต่างประเทศของราชอาณาจักรจีน สมัยราชวงศ์ซ่ง โดยประจำอยู่ที่เมืองท่าใหญ่ของแคว้นฮกเกี้ยน

แหลมมลายู เกาะสุมาตรา ชุนดา และลังกา สำหรับเมืองประเทศราชของ ศรีวิชัยในแหลมมลายูมีหลายเมืองรวมทั้งตามพรลิงค์ด้วย (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

๑.๖ ลังยาเสียว (ลังกาสุกะ)

รัฐนี้มีชื่อเป็นภาษาจีนว่า ลังยาเสียว หรือ ลังเจียชู่หรือลังยาชู่เจีย แต่ในจดหมายเหตุมลายูและชาวเรียก “ลังกาสุกะ” จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕ - ๑๐๙๙) กล่าวว่ารัฐลังยาเสียวตั้งมาแล้วกว่า ๔๐๐ ปี มีอาณาเขตจดทะเลทั้งสองฝั่งของแหลมมลายู โดยตั้งอยู่ใต้รัฐพินัน คือทางตะวันออกจดอ่าวไทยบริเวณจังหวัดปัตตานี และทางตะวันตกจดอ่าวเบงกอลเหนือแคว้นไทรบุรี ด้วยเหตุนี้จึงควบคุมเส้นทางทางบกข้ามแหลมมลายูสายหนึ่ง

เอกสารจีนระบุว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงมุ่งโสร่ง ทำด้วยผ้าฝ้าย ก้นมัน แต่ไม่สวมรองเท้า ประชาชนชวยผสมสันและนุ่งโสร่งด้วยเช่นกัน สินค้าพื้นเมือง มีงาช้าง นอแรด ไม้จันทน์ ไม้มะเกลือ การบูร พ้อคำต่างชาตินำสินค้าประเภทเครื่องเคลือบ (porcelain) ข้าว และผ้าแพรมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าพื้นเมือง ในสมัยศรีวิชัยรัฐลังยาเสียวได้ตกเป็นประเทศราชของศรีวิชัยด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ลงความเห็นว่าลังยาเสียวหรือลังกาสุกะ น่าจะตั้งอยู่บริเวณเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี

๑.๗ ตักโกละ

ตักโกละเป็นชื่อรัฐโบราณที่สำคัญอีกรัฐหนึ่งที่ปรากฏในหนังสือ ภูมิศาสตร์ของปโตเลมี (Ptolemy) และวรรณกรรมทางพุทธศาสนา เช่น มหานิเทศ มิลินทปัญหาซึ่งระบุไว้ว่าพ้อคำที่ร่ำรวยจะต้องเดินทางมาค้าขายที่ ตักโกละ จีนและสุวรรณภูมิ มักจะกล่าวถึงตักโกละว่าเป็นหนึ่งในเมืองท่าโบราณที่พ้อคำจากซีกโลกตะวันตกนิยมมาแวะพัก

อย่างไรก็ตามในช่วงสมัยศรีวิชัย ดักโกละได้ตกเป็นเมืองขึ้นของศรีวิชัยด้วย เนื่องจากเป็นประเทศราชของอาณาจักรศรีวิชัย ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกของพระเจ้าราเชนทรโจปะ (พ.ศ. ๑๕๖๘) ที่ยกทัพมาตีศรีวิชัย

นักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่ ดักโกละ คือดินแดนแห่งกระวาน และน่าจะตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกเฉียงใต้ของคาบสมุทรมลายู บริเวณปากแม่น้ำตะกั่วป่าและอาจอยู่บริเวณจังหวัดตรังหรือพังงา

๒. หลักฐานด้านโบราณคดี

จากสภาพภูมิศาสตร์ที่มีทิวเขาเป็นแกนกลาง (เขาภูเก็ดและเขานครศรีธรรมราช) แบ่งพื้นที่ภาคใต้ออกเป็น ๒ โซน หรือ ๒ ผังคือ ผังตะวันตกและผังตะวันออก

๒.๑ ผังตะวันตก จะมีการยุบตัวเพราะถูกกัดเซาะ เนื่องจากมีคลื่นลมแรง และมีพื้นที่ภูเขาเป็นส่วนใหญ่ ขยายตัวยากเนื่องจากพื้นที่จำกัด จึงเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดเล็ก บริเวณที่เป็นที่ราบพอที่จะตั้งชุมชนได้ ได้แก่ บริเวณจังหวัดพังงา กระบี่ ตรัง และสตูล แหล่งโบราณคดีที่สำคัญมีดังนี้

๒.๑.๑ ตะกั่วป่า จังหวัดพังงา สันนิษฐานว่าเคยเป็นเมืองท่าที่เรียกกันว่า “ดักโกละ” ซึ่งเป็นศูนย์กลางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เนื่องจากอำเภอตะกั่วป่าได้พบเทวรูปพระวิษณุ (นารายณ์) และชิ้นส่วนสำภาโบราณจากตะกั่วป่าสามารถขำมไปยังฝั่งตะวันออกได้

ภาพที่ ๓๑ เทวรูปพระวิษณุ พบที่เขาศรีพระเหิน
อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

๒.๑.๒ บ้านทุ่งตึก (เหมืองทอง) ตำบลเกาะคอเขา
อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา พบโบราณวัตถุแบบโรมัน เช่น ลูกปัดแก้วมีตา
ลูกปัดแก้วมีแถบสี

ภาพที่ ๓๒ ลูกปัดแก้วแบบต่างๆ พบที่แหล่งโบราณคดีทุ่งตึก จังหวัดพังงา
(ที่มา: ร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ)

๒.๑.๓ คลองท่อม จังหวัดกระบี่ บริเวณควรรลูกปัด
ซึ่งเป็นเนินดินใกล้ที่ราบริมภูเขา มีคลองท่อมไหลผ่าน ได้พบร่องรอยการผลิตลูกปัดแก้ว เนื่องจากพบเศษแก้วที่เหลือจากการผลิตลูกปัด และพบลูกปัดแก้วจำนวนมาก แม้ว่าจะไม่พบเบ้าหลอมแก้วหรือเตา (คงถูกทำลายไปหมดแล้ว) นอกจากนั้นยังพบโบราณวัตถุต่างชาติจำนวนมาก ทั้งที่เป็นสินค้าของอินเดีย สินค้าโรมัน และสินค้าแบบอินโด - โรมัน ซึ่งแสดงร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดียในสมัยอินโด - โรมัน (พุทธศตวรรษที่ ๕ - ๙)

ภาพที่ ๓๓ ลูกบัตแก้วและหัวแหวนสลักแบบโรมัน
พบที่แหล่งโบราณคดีควนลูกบัต อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

๒.๒ ผังตะวันออก พื้นที่ผังตะวันออกเป็นที่ราบลระดับและมี
แผ่นดินงอก เนื่องจากมีสันเขาเป็นต้นทางของแม่น้ำสายสั้นๆ และมีลมมรสุม
ตะวันตกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงเหนือ (ตุลาคม - มกราคม) ทำให้มีฝนตก
มากเกิดเป็นแม่น้ำสายสั้นๆ ไหลลงแม่น้ำใหญ่ทำให้เกิดอันตราย ซึ่งเป็นที่
เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและการเพาะปลูก (บนที่ราบบนสันทราย) จึงมีการ
ตั้งชุมชนอยู่บริเวณเชิงเขา (ห่างทะเลประมาณ ๒๐-๓๐ กิโลเมตร) และบริเวณ
ที่ราบริมฝั่งทะเล แหล่งโบราณเมืองโบราณสำคัญมีดังนี้

๒.๒.๑ เขาสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร
พบโบราณวัตถุแบบโรมันแบบอินโด - โรมัน เช่น ลูกบัตแก้วมีตา และ
โบราณวัตถุและโบราณวัตถุจากอินเดีย เช่น ลูกบัตหินคาร์เนเลียนและอาเกต
แบบเรียบและแบบฝังสและด้ามท้าวสำหรับรูปนกยูง

ภาพที่ ๓๔ ลูกปัดหินกึ่งมีค่าและลูกปัดแก้วสีเขียว
พบที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร
(ที่มา: อาจารย์ประอร ศิลาพันธุ์)

๒.๒.๒ เขาศรีวิชัย อำเภอพนมพิณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบ
เทวรูปพระวิษณุ (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒) และศาสนสถาน ๘ แห่ง
ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

๒.๒.๓ วัดอัมพาวาส อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พบโบราณวัตถุจากอินเดีย ประเภทลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต

๒.๒.๔ แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์
ธานี เกิดจากแผ่นดินใหญ่ที่มีคลองพุมเรียงไหลผ่าน พบโบราณวัตถุที่เป็น
สินค้าต่างชาติจากอินเดีย จีน และอาหรับ จากการขุดตรวจทางโบราณคดี

(ราว พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๒๔) โดยกรมศิลปากร (โครงการโบราณคดีภาคใต้)
ได้พบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕)

ภาพที่ ๓๕ ชิ้นส่วนชามจากเตาเผาชาสมัยราชวงศ์ถัง
พบที่แหลมโพธิ์ อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
มีอักษรเป็นพระนามของ “อัลลอฮ์”

(ที่มา: อมรา ศรีสุชาติ, ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557), 284.)

๒.๒.๕ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณพบเทวรูปพระวิฆณุที่เก่าที่สุดในคาบสมุทรมลายู มีการขุดค้นทางโบราณคดี (ราว พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๒๔) โดยกรมศิลปากร (โครงการโบราณคดีภาคใต้) บริเวณสันทรายพบว่ามีความหนาแน่นสูง (ชั้นดินลึกเพียง ๑๐๐ เซนติเมตร) มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นอกจากนั้นยังได้ขุดตรวจบริเวณวัดหลง และได้พบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒)

ส่วนหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธนั้นได้พบเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ ๓๖ ประติมากรรมสำริดรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (?)
จากอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

๒.๒.๖ นครศรีธรรมราช บริเวณสันทรายมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณหลายแห่ง เช่น เมืองพระเวียง ชุมชนโบราณท่าศาลาสีชล ชุมชนโบราณท่าเรือ มีคลองท่าเรือไหลผ่าน (คลองกว้างประมาณ ๓๐-๕๐ เมตร) สำเกาเข้าถึงได้ สันนิษฐานว่าตามพรลิงค์เป็นชื่อเดิมของนครศรีธรรมราช (ชื่อภาษาสันสกฤต) ซึ่งจีนเรียกว่า ดันมาลิง ชาวเมืองนับถือ

ศาสนาพราหมณ์ ดังได้พบร่องรอยโบราณสถานในศาสนาพราหมณ์ (ไศวนิกาย) บนเขาคา อำเภอสหัส ซึ่งมียาอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖

ภาพที่ ๓๗ โบราณสถานเขาคา อำเภอสหัส จังหวัดนครศรีธรรมราช

๒.๒.๗ สทิงพระ จังหวัดสงขลา มีร่องรอยชุมชนโบราณ บริเวณสทิงพระ มีการขุดค้นในบริเวณตัวเมืองโบราณ โดยขุดค้นบริเวณ โรงเรียนในเมือง พบเตาเผาภาชนะ (เตาปะโอ) เครื่องถ้วยสมัยศรีวิชัยสีขาว นวล ปะปนกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งช่วงตอนปลายต่อสมัยราชวงศ์หยวน (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘)

๒.๒.๘ ยะรัง จังหวัดปัตตานี เมืองโบราณยะรังเป็นที่ตั้งของ ชุมชนเก่าแก่ขนาดใหญ่ ตามที่จีนเฮยถึงลังยาเสียว (อาหรับเรียกว่า ลังกา สุกะ) ว่าเป็นความสำคัญตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นไป กรมศิลปากร ได้ทำการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานในบริเวณบ้านจาละ บ้านวัดและบ้าน

ปะแว ได้พบร่องรอยวัฒนธรรมศรีวิชัยอย่างเด่นชัด เช่น พระพิมพ์ดินดิบ และ
สตุ๊ปจำลองดินเผาจำนวนมาก

ภาพที่ ๓๘ โบราณสถานจาละ หมายเลข 3 เมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี

๓. หลักฐานด้านจารึก

จารึกที่พบในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นภาษาสันสกฤต แต่ที่เป็นภาษา
ทมิฬ ภาษาเขมรก็พบบ้าง และยังได้พบจารึกภาษามอญด้วย แต่ที่น่าสังเกต
คือไม่พบจารึกภาษาบาลีเลย สำหรับจารึกที่เกี่ยวข้องอาณาจักรศรีวิชัยก็มี
จารึกหลักที่ ๒๓ (ซึ่งได้มีการอ่านและแปลไว้แล้วและตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ
ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒)

หลักที่ ๒๓ พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (หรือที่
วัดเสมामือเมือง นครศรีธรรมราช) เป็นจารึกภาษาสันสกฤต ตัวอักษรหลังปัลลวะ

จารึกไว้ในปี ค.ศ. ๗๗๕ (พ.ศ. ๑๓๑๘) มี ๒ หน้า หน้า ๑ มี ๒๙ บรรทัด มีคำว่า ศรีวิชัยนครราชา และศรีวิชัยนครราชูปถัมภ์ ซึ่งศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ แปลว่า “พระเจ้ากรุงศรีวิชัย” ส่วนศาสตราจารย์แสง มนวิฑูรย์ แปลว่า “ศรีวิชัยนครราชา” และกล่าวถึงการสร้างปราสาทอิฐ ๓ หลัง เพื่อบูชาพระโพธิสัตว์วิฆเนศวร พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์วัชรปาณี ส่วนหน้า ๒ จารึกไว้ไม่จบ มี ๔ บรรทัด เป็นจารึกภาษาสันสกฤตตัวอักษรหลังปัลลวะเช่นกัน เป็นเรื่องกษัตริย์วงศ์ไศเลนทร์

๔. หลักฐานด้านศิลปกรรม

หลักฐานด้านศิลปกรรมสมัยศรีวิชัยในภาคใต้มีทั้งหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม

๔.๑ สถาปัตยกรรม แบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วง

๑. ช่วงแรก เป็นสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัย มีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ สร้างขึ้นในคติพุทธศาสนานิกายมหายาน เท่าที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี คือ พระบรมธาตุไชยา เจดีย์วัดแก้ว และฐานเจดีย์วัดหลง

สถาปัตยกรรมสมัยศรีวิชัยมีรูปแบบเป็นทรงมณฑปหรือทรงปราสาท (คล้ายจันทิในชวาภาคกลาง และคล้ายคลึงกับปราสาทจามที่ฮัวไลและปราสาทเขมรในสมัยกู่เลน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เนื่องจากบริบทที่ใกล้เคียงกัน) ที่ยังคงรูปทรงให้ศึกษาได้คือพระบรมธาตุไชยา ซึ่งมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีมุขยื่น ๔ ด้าน เป็นแปลนรูปกากบาท มีเจดีย์ประธานที่เป็นเรือนธาตุมีส่วนหน้ามุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ส่วนยอดลดหลั่นเป็นชั้น ๓ ชั้น ประดิษฐานเจดีย์จำลองชั้นละ ๘ องค์ (คล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมแบบบระของอินเดียได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓) ส่วนวัดแก้วนั้นมีโครงสร้างเดียวกับพระบรมธาตุไชยา แต่มีวิวัฒนาการมากกว่า และมีรูปแบบคล้ายแบบสถาปัตยกรรมของจามหรือเขมรแบบกู่เลนในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔

ภาพที่ ๓๙ โบราณสถานวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๒. ช่วงสอง เป็นสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานแบบ ศรีวิชัยและแบบลังกาเข้าด้วยกัน มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ โดยนิยมสร้างเจดีย์ทรงกลมบนฐานกากบาท เช่น เจดีย์ใหญ่ที่วัดสังฆะสงขลา หรือเจดีย์ทรงกลมบนฐานจัตุรัส เช่น เจดีย์ที่วัดพะโคะ สงขลา เป็นต้น

๔.๒ ประติมากรรม ประติมากรรมแบบศรีวิชัยที่โดดเด่นคือ ประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ในคติมหายาน ที่นิยมมากคือพระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์ศยามดารา และพระโพธิสัตว์ซัมภล มีทั้งที่เป็น ประติมากรรมสำริดลอยตัวและที่เป็นพระพิมพ์ดินดิบ ซึ่งพบเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่จังหวัดจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ยะลา ถึง นราธิวาส ซึ่งสร้างตามคตินิยมของพุทธศาสนิกายมหายานตันตระที่ เจริญรุ่งเรืองอยู่ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายใต้การอุปถัมภ์ของ กษัตริย์อินเดียราชวงศ์ปาละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองนาลันทา ปหรปุระ และไมนามตี และให้อิทธิพลต่อพุทธศาสนิกาย

มหายานตันตระในชาวภาคกลางช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ ซึ่งอยู่ภายใต้การ
อุปถัมภ์ของกษัตริย์ขวราชวงศ์ไศเลนทร์

ภาพที่ ๔๐ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (โลกนาถ) สำริด สูง ๒๐.๓ เซนติเมตร
พบที่บ้านกระดังงา อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

นอกจากนี้ยังได้พบว่าศาสนาพราหมณ์ไศวนิกายได้เจริญรุ่งเรือง
อยู่ในคาบสมุทรมหานครของไทยด้วย เนื่องจากได้พบเทวรูปของพระศิวะ
มหาเทพและพระอค์สตัยะ ในบริเวณอำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา
ประติมากรรมรูปเทพไศวนิกาย ๒ องค์นี้ สร้างตามคตินิยมของศาสนา
พราหมณ์ไศวนิกายที่รุ่งเรืองอยู่ในอินเดียภาคใต้ ภายใต้การอุปถัมภ์ของ
กษัตริย์อินเดียราชวงศ์โจวะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗) และให้อิทธิพลต่อ
ศาสนาพราหมณ์ไศวนิกายในชาวภาคกลางในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ซึ่งอยู่
ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ขวราชวงศ์มะตะราม

การค้นพบประติมากรรมเทวรูป ๒ องค์ คือพระศิวนมหาเทพ และพระอค์ศตยะนั้นบ่งชี้อย่างเด่นชัดว่า อิทธิพลพราหมณ์ไศวนิกายที่ เจริญรุ่งเรืองอยู่ในอินเดียภาคใต้ ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์อินเดียสมัย ราชวงศ์โจฬะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗) ได้แผ่เข้ามายังคาบสมุทรภาคใต้ของ ไทยไปจนถึงคาบสมุทรมาเลย์และเกาะชวา (ในสมัยราชวงศ์มะตะราม) กษัตริย์ราชวงศ์โจฬะนั้น นอกจากจะอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ไศวนิกายแล้ว ยังอุปถัมภ์พุทธศาสนานิกายหินยานด้วย

สำหรับการติดต่อกับอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ได้ปรากฏในจารึกบนแผ่นทองแดงที่นาลันทา เป็นจารึกของพระเจ้าเทวपालะ ซึ่งจารึกไว้ใน พ.ศ. ๑๔๐๓ กล่าวถึงพระเจ้าพาลบุตรกษัตริย์ไศเลนทร์ของ สุมাত্রาว่ามาสร้างวัดไว้ที่นาลันทาสำหรับพวกจาริกแสวงบุญจากคาบสมุทร มลายูและพระเจ้าเทวपालะได้ทรงอุทิศรายได้จากหมู่บ้าน ๕ หมู่บ้าน สำหรับ ดุแลรักษาวัดดังกล่าว พระเจ้าเทวपालะเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ ของราชวงศ์ปาละ ซึ่งมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ในแคว้นเบงกอล ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนานิกาย มหายานตันตระสกุลวัชรยาน

ส่วนหลักฐานการติดต่อกับอินเดียภาคใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้น ปรากฏในจารึกที่พบที่เมืองตันซอร์ เป็นจารึกของกษัตริย์ราชวงศ์โจฬะ ๒ องค์ คือ พระเจ้าราเชนทรโจฬะ (พ.ศ. ๑๕๗๓) และพระเจ้าราชราชะ (ราชเกศรีวรมัน) ใน พ.ศ. ๑๕๘๗ - ๑๕๘๙ ได้บันทึกไว้ว่าพระเจ้าจุฑามณี วรมันกษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์ได้อุปถัมภ์วัดพุทธศาสนาที่เมืองนาคปตัม (นครปฏฐินัม) ซึ่งเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนานิกายหินยานภายใต้การอุปถัมภ์ ของกษัตริย์ราชวงศ์โจฬะ และในจารึกของพระเจ้ากุลโลตงคะโจฬะ ในปี พ.ศ. ๑๖๒๗ ได้ระบุไว้ว่าพระองค์ได้อุทิศรายได้จากหมู่บ้านหนึ่งให้เป็นค่าดูแล รักษาวัดดังกล่าว ซึ่งเรียกในจารึกว่า “ไศเลนทรจุฑามณีวรมันวิหาร”

สรุป

หลักฐานด้านเอกสาร (ส่วนใหญ่เป็นบันทึกของจีน) หลักฐานด้านโบราณคดี หลักฐานด้านจารึก ตลอดจนหลักฐานด้านศิลปกรรม ได้นำไปสู่ข้อสรุปว่า คาบสมุทรภาคใต้ของไทย (ทั้งฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก) ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปจนถึงจังหวัดนราธิวาส มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อนสมัยศรีวิชัย (ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๓) และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘-๙ เป็นต้นไปหรือก่อนหน้านั้นได้มีการตั้งนิคมการค้าของชาวอินเดีย ซึ่งหลายแห่งได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นถึงระดับเมือง และมีบทบาทเป็นเครือข่ายการค้าโลก (ระหว่างโลกตะวันตกและโลกตะวันออก) ร่วมสมัยกับสมัยอินโด - โรมันของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ ๕-๙) บางแห่งได้กลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตลูกปัด เช่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว (จังหวัดชุมพร) แหล่งโบราณคดีบ้านทุ่งตึก (จังหวัดพังงา) และแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด (จังหวัดกระบี่)

จากบันทึกของจีนทำให้ทราบว่ามีชุมชนระดับเมืองหรือระดับรัฐ (จีนมักจะเรียกว่า “รัฐ”) มากกว่า ๑๐ แห่งในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของไทย และคาบสมุทรมลายู แต่ละเมืองหรือรัฐเหล่านี้มีเจ้าเมืองหรือมีกษัตริย์ของตนเอง หลายเมืองได้มีการติดต่อทางการทูตกับจีน และมีการติดต่อค้าขายกับชาวอินเดียจนมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดียเป็นอย่างดีและยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ เช่น เตียนซุน ฉินตู นักประวัติศาสตร์ศิลปะและนักโบราณคดีได้พบว่าชาวอินเดียที่นำศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมาเผยแพร่ในบริเวณภาคใต้ของไทย และคาบสมุทรมาเลย์นั้น มาจากทุกภูมิภาคของประเทศอินเดีย จากกลุ่มแม่น้ำกฤษณา - โคทาวรี หรือสกุลช่างอมราวดีในอินเดียภาคใต้ (พุทธศตวรรษที่ ๖-๙) จากอินเดียภาคเหนือและภาคตะวันตกในสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑) และสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔) ดังได้พบร่องรอยชุมชน ร่องรอยโบราณวัตถุ และโบราณสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่กระจายอยู่ในคาบสมุทรภาคใต้ของไทยตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงมาถึง

จังหวัดนราธิวาส กลุ่มโบราณสถานสำคัญในช่วงนี้คือกลุ่มโบราณสถานบนเขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘) คาบสมุทรภาคใต้ของไทยและคาบสมุทรมาลายูได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ภาคใต้ของไทย ตั้งแต่บริเวณอ่าวบ้านดอน (สุราษฎร์ธานี) ลงไปถึงนราธิวาส และมาเลเซีย และอินโดนีเซีย โดยครอบคลุมทั้งฝั่งตะวันตก (พังงา กระบี่ และไทรบุรี) และฝั่งตะวันออก (สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส กลันตัน ตรัง กานู ปาหัง และอินโดนีเซีย) จากหลักฐานด้านจารึก (หลักที่ ๒๓) หลักฐานด้านโบราณสถาน (พระบรมธาตุไชยา วัดแก้ว วัดเวียง และวัดหลง) หลักฐานด้านโบราณวัตถุ (ประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ในคติมหายานตันตระ) นำไปสู่สมมุติฐานว่าไชยา (สุราษฎร์ธานี) เคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัย หรือเป็นศูนย์กลางตอนบนในขณะที่ปาเล็มบัง (บนเกาะสุมาตรา) เป็นศูนย์กลางตอนล่างของอาณาจักร

อาณาจักรศรีวิชัยมีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมกับอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยราชวงศ์ปาละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕) นิกายมหายานตันตระและยังมีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมกับอินเดียภาคใต้ในสมัยราชวงศ์โจวะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗) ซึ่งอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์กับอินเดียภาคใต้ไควนิกาย และพุทธศาสนานิกายหินยาน

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์กับราชวงศ์โจวะไม่ยั่งยืน มีทั้งเป็นมิตรและเป็นศัตรู ดังได้พบหลักฐานจารึกว่ากษัตริย์โจวะสมัยพระเจ้าราเชนทรโจวะได้เคยยกทัพมาตีอาณาจักรศรีวิชัยใน พ.ศ. ๑๕๖๘ และได้บันทึกรายชื่อเมืองต่างๆ ที่ตกเป็นเมืองขึ้นของศรีวิชัยในขณะนั้น เช่น ตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) ตักโกละ (พังงา) และลังกาสุกะ (ยะรัง จังหวัดปัตตานี)

เอกสารประกอบการเรียนเรียง

กรณีการ วิมลเกษม

- ๒๕๓๑ “จารึกภาษามอญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาเชิงอักษรวิทยา.” ใน การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ฝรั่งเศส-ไทย ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์

- ๒๕๒๒ “จารึกอักษรปัลลวะพบในประเทศไทย.” ใน จารึกในประเทศไทย เล่ม ๒, หน้า ๑๗ - ๓๒. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, กรมศิลปากร.

เขมชาติ เทพไชย และคณะ

- ๒๕๒๘ รายงานการสำรวจจุดค้นทางโบราณคดี ณ เมืองโบราณยะรังและใกล้เคียง. โครงการโบราณคดีภาคใต้ กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

ฉวีวรรณ วิริยะบุญย์

- ๒๕๑๖ เจริญภาษาปณในในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

ชิน อยู่ดี

- ๒๕๐๙ “ลูกบัตที่เมืองเก่าอุทอง.” ใน โบราณวิทยาเรื่องเมืองอุทอง, หน้า ๕๑-๖๐. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ซอง บวสเซอร์ลีเยร์

- ๒๕๐๙ “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับสถานที่ตั้งอาณาจักรพูนัน.” เก็บความและเรียบเรียงโดย มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. ใน โบราณวิทยาเรื่องเมืองอุทอง, หน้า ๑๑-๒๖. พระนคร : กรมศิลปากร.
- ๒๕๑๑ ความรู้ใหม่ทางโบราณคดีที่เมืองอุทอง. พระนคร : กรมศิลปากร.

เซเดส, ยอร์ช

๒๔๗๒

ประชุมศิลปินสยาม ภาคที่ ๒ จารึกกรุงเทพมหานคร
เมืองละโว้และเมืองประเทศราชขึ้นแก่กรุงศรีวิชัย.
พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ.

ธนิศ อยู่โพธิ์

๒๕๑๐

พระพุทธรูปศิลาขาวสมัยทวารวดี. พระนคร : กรม
ศิลปากร.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ

๒๕๒๙

“คลองท่อม : ชุมชนโบราณ.” ใน สารานุกรมวัฒนธรรม
ภาคใต้ เล่ม ๒, หน้า ๔๓๓-๔๔๙. สงขลา : สถาบัน
ทักษิณคดีศึกษา.

นันทนา ชุตินวงศ์

๒๕๒๐

“ภาพชาดกที่เจดีย์จุลประโทน.” ศิลปากร ๒๑ (๔) : ๒๘-
๕๖.

นิติพันธุ์ ศิริทรัพย์

๒๕๒๔

“พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัย
ประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

ปัญญา บริสุทธิ์ (แปล)

๒๕๒๕

ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน, โดย ยอร์ช เซเดส.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์.

ผ่องศรี วรนาสิน และทิวา สุขจรรยา

- ๒๕๒๓   **เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาค
กลางประเทศไทย : การศึกษาดำเนินที่ตั้งและ
ภูมิศาสตร์สัมพันธ์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.**

ผาสุข อินทรารุท

- ๒๕๒๕   **รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง
จังหวัดนครปฐม. นครปฐม : แผนกบริการกลาง
สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.**
- ๒๕๒๘ ก   **“เครื่องรางสำหรับพ่อค้า.” ใน ปัจจุบันของโบราณคดี
ไทย, หน้า ๕๐-๕๗. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร.**
- ๒๕๒๘ ข   **ตรรกษานิพนธ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่จังหวัดลพบุรี,
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทย ไอ อี.**
- ๒๕๔๒   **ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทาง
โบราณคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย.**

ภาควิชาโบราณคดี

- ๒๕๓๔   **การขุดค้นและการศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนโบราณ
ที่บ้านคูเมืองอำเภอมโนรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี. นครปฐม
: แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.**

พิริยะ ไกรฤกษ์, มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (แปล)

- ๒๕๑๗   **พุทธศาสนานิกายเถรวาทที่เจดีย์จุลประโทน. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์พระจันทร์.**
- ๒๕๒๓   **ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์การพิมพ์.**

ภูธร ภูมะธน

๒๕๒๔

จารึกโบราณคดีรุ่นแรกพบที่ลพบุรีและใกล้เคียง หน้า
๘๒-๘๔. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

๒๕๒๗

“เหรียญเงินตราสมัยทวารวดี พบที่จังหวัดลพบุรี.”
ศิลปากร ๒๘ (๔) : ๕๕-๖๓.

๒๕๓๐

โบราณคดีเมืองดงคอน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้น
ติ้งกรุ๊ป จำกัด.

ศิลปากร, กรม

๒๕๐๘

โบราณวัตถุสมัยทวารวดีแห่งใหม่ และรายงานการขุด
ค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอยะหริ่ง
ศรี จังหวัดนครสวรรค์. พระนคร : ศิวพร.

๒๕๓๔

โบราณคดีเมืองอุ้มทะเกา. เอกสารกองโบราณคดี
หมายเลข ๓/๒๕๓๔.

๒๕๓๕

ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองศรีมโหสถ. หน่วย
ศิลปากรที่ ๕ กองโบราณคดี กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สมพันธ์ จำกัด.

๒๕๓๖

เมืองดงละคร. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, กรมศิลปากร.

สว่าง เลิศฤทธิ์

๒๕๓๑

เมืองโบราณยะรัง. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้น
ติ้งกรุ๊ป จำกัด.

สุภัทรดิศ ดิศกุล

๒๕๑๘

ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์.

๒๕๒๒

ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์

๒๕๓๒

“เขาคลังใน : ภาพปูนปั้นเครื่องตกแต่งศาสนสถาน.”
เมืองโบราณ ๑๕ (๑) : ๔๑-๔๗.

สมศักดิ์ รัตนกุล

- ๒๕๑๑   การขุดแต่งเจดีย์จุลประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. เอกสารในครอบครองของกรมศิลปากร.
- ๒๕๓๕   โบราณคดีเมืองคูบัว. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- ๒๕๓๗   รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าอู่ทอง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

อมรา ศรีสุชาติ

- ๒๕๒๙   “เขาสามแก้ว.” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, เล่ม ๑, หน้า ๓๘๘-๓๙๖. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.

Beal, S.

- 1884   **Buddhist Record of the Western World by Hsuan Tsang.** (trans.). London.

Boeles, J.J.

- 1964   “The king of Sri Dvaravati and His Regalia.” **Journal of the Siam Society** LII(1) : 99-110.
- 1967   “A Note on the Ancient City Called Lavapura.” **Journal of the Siam Society** LV(1).

Boisselier, J.

- 1972   “Travaux de la mission Archéologique française en Thaïlande (Juillet - November, 1966).” **Arts Asiatiques** XXV.

Bronson, B.

- 1976   **Excavation of Chansen and the Cultural Chronology of Protohistoric Central Thailand.** Ph.D. dissertation. Michigan University Microfilms International, Ann Arbor.

Coedes, G.

- 1948   **Les E"tats Hindouise d'Indochine d'Indonesie.**
Paris.
- 1966   **Les Peuples de la Peninsule Indochinoise :**
Histoire Civilization. Paris, 1962 (English : The
Making of Southeast Asia, Berkley and Los Angeles,
1966).

Coomaraswamy, A.K

- 1965   **History of Indian and Indonesian Art.** New York.

Cornell, T. and Matthew, J.

- 1982   **Atlas of Roman World.** Oxford : Phaidon.

Dupont, P.

- 1959   **L'Archéologie Mône de Dvāravāti.** Paris : Ecole
francaise d'Extreme Orient.

Krishna Murthy, K.

- 1977   **Nagarjunakonda : A Cultural Study,** Delhi.

Majumdar, R.C.

- 1934   "The Sailendra Empire." **Journal of the Greater**
India Sosiety I (1).
- 1938   **Ancient Indian Colonies in the Far East : Vol II**
Suvarnadvipa, Part I Political History. (Decca,
1937); Part 2, Cultural history (Calcutta).

O'Connnor, S.J.

- 1972   **Hindu Gods of Peninsular Siam.** Ascona : Artibus
Asiae.

Piriya Krairiksh

1979   **The Sacred Image : Sculptures from Thailand.** Koln
: Museum fur Ostasiatische Kunst.

Mookerji, N.B.

1912   **A History of Indian Shipping and Maritime Activity.**
London.

Malleret, L.

1960   **L'Archeologie du Delta du Mekhong** Paris : Ecole
francaise d'Extreme Orient.

Margabandhu, C.

1985   **Archaeology of the Satavahana Kshatrapa Times**
Delhi.

Mayuree Veeraprasert

1987   "Klong Thom : An Ancient Bead Manufacturing
Location and An Ancient Entrepot." In **Seminar in
Prehistory of Southeast Asia**, pp. 323-331.
Bangkok : SEAMEO Project in Archaeology and Fine
Arts.

Nai Pan Hla

1991   "The Major Role of the Mons in Southeast Asia."
Journal of the Siam Society 79(1) : 13-21.

Roy, T.M.

1983   **The Ganges Civilization.** New Delhi : The Heritage
of Ancient India.

Sastri, N.K.A.

1949   **South Indian influences in the Far East.** Bombay.

Subhadradis Diskul, M.C.

1981   **Art in Thailand : A Brief History.** Bangkok : Amarin Press.

Takakusu, J.

1896   **A Record of the Buddhist Religion as Practiced in India and the Malay Archipelago (671-695 A.D.) by I-Tsing,** Oxford.

Wales, Q. H. G.

1969   **Dvaravati : The Earliest Kingdom of Siam.** London : Bernard Quaritch.

Warmington, E. H.

1928   **Commerce Between the Roman Empire and India.** Cambridge.

Wheatley, P.

1961   **The Golden Khersonese : Studies in the Malay Peninsula Before 1500 A.D.** Kuala Lumpur : University of Malaya Press.

Wolters, O. W.

1967   **Early Indonesian Commerce : A study of Origin of Srivijaya.** New York : Cornell University Press.

Yamamoto, Tatsuro

1977   "East Asian Historical Sources for Dvaravati Studies."
In **Proceedings Seventh IAHA Conference 22-26 August, 1977,** pp. 1137-1150. Bangkok : Chulalongkorn University Press.

การเผยแพร่อารยธรรมเขมรโบราณและ
หลักฐานโบราณคดีสมัยลพบุรี

โดย
มยุรี วีระประเสริฐ

คำว่า “สมัยลพบุรี” ในที่นี้เป็นสมัยทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่มีการแพร่หลายอารยธรรมเขมรจากอาณาจักรกัมพูชาโบราณเข้ามาในบ้านเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนแผ่นดินไทยในปัจจุบัน เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘ และการแพร่หลายเข้ามาของอารยธรรมเขมรในเวลานั้นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นในบ้านเมืองโบราณดังกล่าวอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการนับถือศาสนา รูปแบบศิลปะที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา การสร้างบ้านเมือง การพัฒนาแหล่งน้ำ และอาชีพของประชากร

ดังนั้นในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการแพร่หลายเข้ามาของอารยธรรมเขมรโบราณบนดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน รวมทั้งเรื่องราวของหลักฐานโบราณคดีสมัยลพบุรีนั้น ถ้าจะให้เข้าใจเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างถ่องแท้และกว้างขวาง ควรจะต้องทำความรู้จักราชอาณาจักรกัมพูชา รวมทั้งประวัติศาสตร์ของอาณาจักรกัมพูชาเป็นอย่างดีมาก่อนด้วย แต่ในที่นี้จะไม่กล่าวถึงมากนัก แต่จะขอให้อ่านจากบทความเรื่อง “ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรกัมพูชาโดยสังเขป” ที่ผู้เขียนได้เรียบเรียงเพื่อความเข้าใจขั้นพื้นฐานไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย ต่อจากนั้นอาจหาความรู้เพิ่มเติมได้จากหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรกัมพูชาที่มีรายชื่ออยู่ในบรรณานุกรมท้ายบทความนี้

ราชอาณาจักรกัมพูชาหรือที่รู้จักกันดีว่าประเทศเขมร คือประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดในทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่อดีตอันยาวนาน ดินแดนแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่ยังเหลืออยู่แสดงให้เห็นว่าดินแดนอันเป็นที่ตั้งประเทศเขมรนั้นเป็นดินแดนอันเก่าแก่ที่มีการเจริญขึ้นของบ้านเมืองสมัยประวัติศาสตร์แรกสุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และต่อมาได้พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นอาณาจักรที่มี

ความยิ่งใหญ่ทางการเมืองและวัฒนธรรมมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘ โดยเฉพาะอย่างยิ่งร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่ยังเหลืออยู่ที่เมืองพระนคร (Angkor) อดีตราชธานีที่รุ่งโรจน์ที่สุดและมีอายุยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชานั้น แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรกัมพูชาโบราณในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ เป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่ทางอารยธรรมแห่งหนึ่งในเอเชียหรือในโลกก็ได้

ในปัจจุบันที่เมืองพระนครอดีตราชธานีที่สร้างขึ้นครั้งแรกโดยพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ (ราว พ.ศ. ๑๔๓๒ - ๑๔๕๐) ยังเต็มไปด้วยซากศาสนสถานอันยิ่งใหญ่มากมายที่ถูกสร้างขึ้นโดยกษัตริย์เขมรที่เสด็จขึ้นครองราชย์ที่เมืองพระนคร ศาสนสถานที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่งด้วยลวดลายและภาพเล่าเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า ศาสนสถานสำคัญๆ ที่สร้างขึ้นที่เมืองพระนครนั้นคือสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุที่ทำให้ราชธานีแห่งนี้เปรียบเสมือนเป็นดินแดนสวรรค์ที่ประทับของเทพเจ้า ซึ่งมีทั้งที่เป็นสมมุติเทพคือกษัตริย์และเทพเจ้าจริงตามความเชื่อในศาสนาที่มีรูปเคารพเป็นตัวแทน ศาสนสถานที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า ปราสาทนครวัด สร้างขึ้นโดยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นสิ่งก่อสร้างที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในเจ็ดของสิ่งมหัศจรรย์ของโลกที่สร้างขึ้นในยุคกลาง

นอกจากนี้ในบริเวณเมืองพระนครยังมีซากเมืองพระนครหลวงราชธานีที่สร้างขึ้นใหม่โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รวมอยู่ด้วย เมืองพระนครหลวงเป็นเมืองที่มีกำแพงอันยิ่งใหญ่มั่นคงก่อด้วยศิลาแลงและเต็มไปด้วยรูปสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา สิ่งก่อสร้างต่างๆ เหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์เขมรและความรุ่งเรืองของราชอาณาจักรกัมพูชาในอดีตได้เป็นอย่างดี และในขณะที่ราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้นได้มีการขยายอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันด้วย

ภาพที่ ๑ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณปราสาทนครวัด (Angkor Wat)
ที่เมืองพระนคร (Angkor) ประเทศกัมพูชา

ร่องรอยหลักฐานโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่ามีการแพร่หลายเข้ามาของอารยธรรมเขมรโบราณบนแผ่นดินไทย หรือที่เราเรียกว่า หลักฐานโบราณคดีสมัยลพบุรีนั้น ที่ยังคงเหลือให้ศึกษาได้ในปัจจุบันมีมากมาย ได้แก่

๑. จารึกโบราณ ซึ่งมีทั้งที่จารลงบนแท่งศิลาซึ่งเรียกว่าศิลาจารึก และจารีกลงบนเครื่องใช้สอยที่ทำจากสำริด

๒. ร่องรอยหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ได้แก่ บรรดาสิ่งก่อสร้างในศาสนาที่เรียกกันทั่วไปว่า ปราสาทหิน รวมทั้งงานประติมากรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนสถานและที่ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

๓. ร่องรอยของชุมชนโบราณและร่องรอยของการสร้างอ่างเก็บน้ำในวัฒนธรรมเขมรโบราณ (หรือที่เรียกว่าบารายซึ่งพบหลายแห่ง บางแห่งดินเขินกลายเป็นนาข้าวไปแล้วก็มี บางแห่งมีการปรับปรุงให้ใช้ประโยชน์ได้ปัจจุบัน)

จารึกโบราณที่พบในประเทศไทย

ได้มีการค้นพบจารึกเขมรโบราณในประเทศไทยจำนวนค่อนข้างมาก ที่พบทั้งหมดมีการอ่านและแปลจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว เช่น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่านและแปลจารึกที่พบที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ รวม ๑๑ หลัก และจารึกบางหลักที่พบที่ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมาด้วย นอกนั้นส่วนใหญ่จะเป็นผลงานของนักอ่านจารึกชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดี คือ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ และผลงานของนักอ่านจารึกชาวไทยจากกรมศิลปากร และจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (ดูรายชื่อหนังสือและบทความที่ให้ไว้ประกอบ)

จารึกเขมรโบราณที่พบในประเทศไทยเป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

จารึกสมัยก่อนเมืองพระนครที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒
ที่สำคัญ ได้แก่

จารึกบ้านวังไผ่ อำเภอยะบือ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นจารึกภาษาสันสกฤต ที่มีพระนามของพระเจ้าภวรมันปรากฏอยู่ด้วย จารึกหลักนี้ไม่มีศักราช แต่เซดส์ซึ่งเป็นผู้อ่านและแปลจารึกหลักนี้เป็นคนแรก ได้กำหนดอายุศิลาจารึกหลักนี้ไว้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (โดยพิจารณาจากลักษณะตัวอักษรที่ใช้จารึก) และเชื่อว่าพระเจ้าภวรมันที่ปรากฏอยู่ในจารึกหลักนี้คือพระเจ้าภวรมันที่ ๑ กษัตริย์เขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ที่เสด็จขึ้นครองราชย์ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

จารึกพระเจ้ามเหศวรมัน (กษัตริย์เขมรสมัยเจนละตอนต้น ซึ่งครองราชย์ราว พ.ศ. ๑๑๔๓ – ๑๑๕๙) พบทั้งหมด ๙ หลัก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดขอนแก่น และในภาคตะวันออกที่จังหวัดสระแก้ว เนื้อความในจารึกส่วนใหญ่มีข้อความคล้ายกันคือ มีเนื้อความที่กล่าวถึงพระราชประวัติการสร้างรูปเคารพศิวิไลค์ และโคนนทิเหนือดินแดนที่พระองค์ทรงมีชัยชนะ

จารึกพระเจ้าอิตานวรมันที่ ๑ พบในเขตจังหวัดจันทบุรี เป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าอิตานวรมันที่ ๑ (กษัตริย์สมัยก่อนเมืองพระนครซึ่งครองราชย์ที่อิตานปุระ ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๕๙ – ราว ๑๑๘๐)

จารึกสมัยเมืองพระนครหรือจารึกที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๘ ได้แก่

จารึกโนนสัง พบที่บ้านบึงแก จังหวัดยโสธร เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร ที่มีพระนามของพระเจ้าอินทวรมันที่ ๑ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองหริหราลย์ราว พ.ศ. ๑๔๒๐ – ๑๔๓๒) ปรากฏอยู่ด้วย

จารึกปราสาทพนมวัน ๑ พบที่ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา จารึกหลักนี้เป็นจารึกภาษาเขมรบอกศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๔๓๓

และมีพระนามของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครราว พ.ศ. ๑๔๓๒ – ๑๔๔๓) ปรากฏอยู่ ๒ แห่ง

จารึกเพนียด พบที่เมืองเพนียด ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร ที่กล่าวถึงพระนามของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๕

จารึกบ้านพุทรา พบที่ตำบลพุทรา จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึกภาษาสันสกฤต ที่กล่าวถึงพระนาม รุทรวงศ์ ซึ่งเป็นพระนามของพระเจ้าพรหมวรมันที่ ๑ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครราว พ.ศ. ๑๔๔๓ – หลัง ๑๔๖๕) เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว

ภาพที่ ๒ จารึกบ้านพุทรา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

จารึกบ้านตาดทอง พบที่บ้านตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เป็นจารึกที่กล่าวถึงพระนาม รุทโรก ซึ่งเป็นพระนามของพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๑ หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว และพระนามของพระเจ้าอิตานวรมันที่ ๒ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครราว พ.ศ. ๑๔๖๕ – ๑๔๘๕)

จารึกอัยยัศวรมัน พบที่จังหวัดลพบุรี เป็นจารึกภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร ที่กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ (ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์ที่เมืองเกาะแกร์ราว พ.ศ. ๑๔๖๔ – ๑๔๘๕)

จารึกที่พบที่ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร ที่กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าราเชนทรวรมัน (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครราว พ.ศ. ๑๔๘๗ – ๑๕๔๔)

จารึกเมืองเสมา พบที่เมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา และ **จารึกพบที่ปราสาทภูมิโพน จังหวัดสุรินทร์** ทั้งสองหลักเป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรที่กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าราเชนทรวรมันและพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕

จารึกสำนักนางขาว พบที่ศาลานางขาว อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นจารึกภาษาสันสกฤต กล่าวถึงพระนามพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕

จารึกพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครราว พ.ศ. ๑๕๔๔ – ๑๕๙๓) เป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่พบที่จังหวัดปราจีนบุรี

จารึกวังสวนผักกาด ไม่ทราบที่มาแน่นอน เป็นจารึกภาษาเขมรที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๕๕๙ และกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑

จารึกศาลสูง พบที่ศาลสูง จังหวัดลพบุรี เป็นจารึกภาษาเขมร ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๕๖๘ และกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑

จารึกปราสาทหินพิมาย ๒ พบที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๕๘๙ และกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑

จารึกปราสาทพนมวัน ๒ พบที่ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ.

๑๕๙๘ และกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ และพระเจ้าอุทัย
ทิตยวรมันที่ ๒ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครระหว่าง พ.ศ. ๑๕๙๓ – ๑๖๐๙)

จารึกสดก๊กอกรรม ๒ พบที่ปราสาทสดก๊กอกรรม (เมืองพว้า)
อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร
ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๕๙๕ และกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าอุทัยทิตย
วรมันที่ ๒

จารึกปราสาทหินพนมวัน ๓ พบที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึก
ภาษาเขมร ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๖๒๕ และมีการกล่าวถึงพระนามของ
พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๒๓ – ๑๖๕๐)

จารึกปราสาทหินพิมาย ๓ พบที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึก
ภาษาเขมร ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๖๕๕ และมีการกล่าวถึงพระนามของ
พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครระหว่าง พ.ศ.
๑๖๕๐ – ๑๖๕๖)

จารึกสร้างเทวรูป ไม่ทราบที่มาเป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษา
เขมร ที่มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๖๘๒ และกล่าวถึงพระนามของพระเจ้า
สุริยวรมันที่ ๒ (ซึ่งครองราชย์ที่เมืองพระนครราว พ.ศ. ๑๖๕๖ – หลัง ๑๖๘๘)

จารึกปราสาททัพเสียม ๒ พบที่ปราสาททัพเสียม อำเภออรัญ
ประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่กล่าวถึงพระนามของ
พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒

จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ครองราชย์ที่เมืองพระนครระหว่าง
พ.ศ. ๑๗๒๔ – ๑๗๖๑) พบหลายหลัก เช่น จารึกกูแก้ว จังหวัดขอนแก่น
จารึกปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จารึกตาเมื่อนโต้ง จังหวัดสุรินทร์ จารึกกูบ้าน
หนองบัว จังหวัดชัยภูมิ จารึกพิมาย พบที่เมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
จารึกด่านประคำ พบที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น จารึกเหล่านี้เป็นจารึกภาษา
สันสกฤตที่กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างอโรคยศาลาเพื่อให้เป็น
ที่รักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย พร้อมกับการบริจาคอุปกรณ์ ยา หมอ และผู้มี
หน้าที่ต่างๆ ให้ประจำตามสถานที่เหล่านี้ด้วย

ภาพที่ ๓ จารึกประจำอโรคยศาลา พบที่ภูโพนระฆัง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบอยู่บนฐานเชิงเทียน และจารึกอยู่บนขอบขันสำริด พบที่จังหวัดปราจีนบุรี มีข้อความว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระราชทานแก่อโรคยศาลา ณ สังโฆ

จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบอยู่บนฐานคันท้องสำริด พบที่จังหวัดปราจีนบุรี มีข้อความว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระราชทานแก่อโรคยศาลา ณ ศรีวัดสปุระ (ซึ่งมีการอ่านและแปลใหม่ว่า อวรัญปุระ)

ภาพที่ ๔ จารึกกรอบคั่นฉ่องสำริด พบที่เมืองโบราณศรีมโหสถ
อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

นอกจากนี้ยังมีการค้นพบศิลาจารึกในประเทศกัมพูชาที่แสดงให้เห็นถึงการแพร่ขยายอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเขมรโบราณเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันด้วย ที่สำคัญได้แก่

จารึกปราสาทนครวัด พบอยู่ใต้ภาพสลักขบวนกองทัพของนักรบต่างชาติที่ติดตามขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ที่ระเบียงด้านทิศใต้ซีกตะวันตก ๒ ภาพ ภาพหนึ่งจารึกกล่าวว่า เป็นกองทัพของชาวสยามและอีกภาพหนึ่งเป็นกองทัพจากเมืองละโว้

จารึกที่ปราสาทพระขรรค์ กล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ว่าพระองค์ได้สถาปนาพระชัยพุทธมหานาค (ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗) ไว้ตามเมืองต่างๆ โดยมีการระบุนามของสถานที่ประดิษฐานไว้ด้วย และในบรรดาเมืองต่างๆ ที่กล่าวถึงนั้น มีอยู่หลายเมืองที่เชื่อกันว่าจะตั้งอยู่ในแถบภาคกลางและภาคตะวันตกของไทย ได้แก่ ลโวทยปุระ สุวรรณปุระ ศัมพูกะปฏันะ ชัยราชปุรี ศรีชัยสิงหปุรี ศรีชัยวัชรปุรี เพราะมีการค้นพบหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสถานสมัยพระเจ้า

ชัยวรمانที่ ๗ ยืนยันด้วย โดยเชื่อกันว่า ลโวทยปุระ คือละโว้หรือเมืองลพบุรี
สุวรรณปุระคือเมืองสุพรรณบุรี ศัมพูกะปฏนะ (ไม่ทราบว่ายู่ที่ใดแน่
แต่สันนิษฐานว่าอาจจะอยู่ที่สระโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
ชัยราชบุรี คือเมืองราชบุรี ศรีชัยสิงหบุรี คือบริเวณที่ตั้งปราสาทเมืองสิงห์
จังหวัดกาญจนบุรี ศรีวัชรบุรี คือเมืองเพชรบุรี

ภาพที่ ๕ ภาพกองทัพของชาวสยามที่ระเบียงปราสาทนครวัด

นอกจากนี้ในจารึกหลักเดียวกันนี้ยังกล่าวถึงการสร้างวนิคมฤหะ
ซึ่งแปลว่าบ้านพร้อมไฟ ๑๗ แห่งบนเส้นทางที่ตัดมาจากเมืองพระนครซึ่งเป็น
ราชธานีมายังเมืองพิมาย (ในจังหวัดนครราชสีมา) ในปัจจุบันพบหลักฐานของ
บ้านพร้อมไฟจำนวน ๙ แห่งในเขตประเทศไทย

จารึกปราสาทตาพรหม เป็นจารึกที่กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรمانที่ ๗
ทรงสร้างอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) จำนวน ๑๐๒ แห่งขึ้นตามเมืองต่างๆ

ทั่วราชอาณาจักร มีการค้นพบหลักฐานทั้งที่เป็นจารึกที่กล่าวถึงการสร้างโรงพยาบาลหลายหลักและตัวศาสนสถานประจำโรงพยาบาลอีกราว ๓๐ แห่ง อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

ภาพที่ ๖ ปราสาทตาเมือนโต๊จ (ศาสนสถานประจำโรงพยาบาล)
อำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

ร่องรอยหลักฐานที่ได้จากจารึกทั้งที่พบในประเทศไทยและอาณาจักรกัมพูชาดังกล่าวข้างต้น ถ้ามองโดยภาพรวมเราอาจสรุปได้ว่า ในช่วงระยะเวลาราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๕ การขยายอำนาจทางการเมืองจากอาณาจักรกัมพูชาเข้ามาในเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ชายแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกของไทยซึ่งอยู่ติดกับราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณ และตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีการขยายอำนาจทางการเมืองเข้ามาจนถึง

บ้านเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทยด้วย

แต่ถ้าพิจารณาถึงรายละเอียดของเนื้อความและอายุของจารึกบางหลักที่พบในประเทศไทย รวมทั้งศึกษาประวัติศาสตร์ของอาณาจักรกัมพูชาประกอบด้วยจะเห็นได้ว่า อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณที่มีเหนือดินแดนประเทศไทยบางส่วนนั้น มิได้มั่นคงยืนยาวโดยตลอด แต่จะขยายเข้ามาในช่วงระยะเวลาที่กษัตริย์เขมรมีอำนาจเข้มแข็งเท่านั้น คราวใดที่อำนาจกษัตริย์เขมรอ่อนแอหรือมีปัญหาการเมืองขึ้นที่ราชธานี อำนาจทางการเมืองที่เคยมีอยู่เหนือดินแดนไทยนั้นจะถดถอยลง บ้านเมืองในดินแดนแถบนี้ก็จะมียุทธสภาพขึ้นในบางช่วงเวลา

หลักฐานที่นำมายืนยันข้อสันนิษฐานนี้ ได้แก่ ศิลาจารึกเขมรในประเทศไทยอีกจำนวนหนึ่งที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๕ จารึกเหล่านี้กล่าวถึงพระนามของกษัตริย์หรือเจ้าเมืองท้องถิ่นซึ่งไม่เป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์กัมพูชาโบราณเลย แสดงว่าในบางช่วงระยะเวลาคือช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๕ ดินแดนบางแห่งในภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เคยตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองคงมีการปกครองตนเองเป็นอิสระปลอดจากอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณ จึงมีจารึกที่กล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ท้องถิ่นปรากฏขึ้นหลายแห่ง

จารึกที่ปรากฏพระนามของกษัตริย์พื้นเมืองหรือท้องถิ่น
ส่วนใหญ่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๕ ได้แก่

จารึกพบที่จังหวัดสระแก้ว มีการกล่าวถึงอาณาจักรเขมรรัฐประมุขีผู้นำเป็นโอรสของพระเจ้าศิวทตต์

จารึกที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหลายหลัก ไม่มีศักราช แต่การกำหนดอายุตัวอักษรที่ใช้เขียนมีอายุในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๕ ภาษาที่ใช้เขียนในจารึกเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นภาษาสันสกฤต แต่บางหลักเป็นภาษามอญ และภาษาเขมร ทำให้เราแยกจารึกเหล่านี้ออกจากกลุ่มจารึก

สมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยได้ เพราะจารึกสมัยทวารวดีที่พบในภาคกลางส่วนใหญ่ใช้ภาษาบาลี จารึกกลุ่มนี้มีลักษณะพิเศษคือ

๑. เป็นจารึกที่สลักบนศิลาทรายสีแดงรูปคล้ายใบเสมา ซึ่งบางหลักมีภาพสลักเล่าเรื่องในพุทธศาสนาที่มีรูปแบบศิลปะคล้ายกับศิลปะแบบทวารวดีที่เจริญขึ้นในภาคกลางของประเทศไทยอีกด้วย

๒. เซตส์ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า จารึกเหล่านี้ใช้ตัวอักษรที่มีลักษณะต่างไปจากตัวอักษรที่ใช้ในเขมรแต่ใกล้เคียงกับตัวอักษรที่ใช้ในจารึกสมัยทวารวดี และบางหลักยังมีการกล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ท้องถิ่นอีกด้วย ที่สำคัญได้แก่

จารึกหินซอน พบที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรที่มีข้อความกล่าวสดุดีพระราชาองค์หนึ่งซึ่งเป็นราชภิกษุ มีพระนามว่า นฤเพนทรปติวรมัน ซึ่งอาจจะเคยครองราชย์ที่สโร พรา และยังมีการกล่าวถึงพระนามของกษัตริย์องค์อื่นๆ เช่น โสธยวรมัน และยังกล่าวถึงเมืองหลวงที่มีชื่อเรียกว่า มฤ และ ตัง ด้วย

จารึกภูเขียว พบที่จังหวัดชัยภูมิ เป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่กล่าวถึงพระนามกษัตริย์ชัยสิงหวรมัน แต่ไม่ปรากฏนามบ้านเมือง

จารึกดอนเมืองเตย พบที่บ้านสงเปือย อำเภอคำชะโนด จังหวัดยโสธร เป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่กล่าวถึงพระนามของกษัตริย์ปวรเสนะ มีพระโอรสทรงพระนามว่า ไกรญจพาหุ มีพระนัดดาทรงพระนามว่า ธรรมเสนะ และกล่าวถึงนามของมุนีราทศมะ ผู้มั่นคงด้วยศรัทธา

จารึกศรีจนาศะ พบที่เทวสถานชีกู่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่มีหลักฐานที่ทำให้เชื่อว่าแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของจารึกหลักนี้อยู่ที่เมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา จารึกหลักนี้เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรมีข้อความสรุปได้ว่า ราว พ.ศ. ๑๔๘๐ มีอาณาจักรศรีจนาศะ ซึ่งปกครองโดยกษัตริย์หลายองค์ คือ พระเจ้าภคทัตต์ พระเจ้าสุนทรปรางกรม พระเจ้าสุนทร

วรมัน พระเจ้านรปতিสิงหวรมัน พระเจ้ามงคลวรมัน พระนามของกษัตริย์เหล่านี้ไม่เป็นที่รู้จักในจารึกเขมรที่พบในกัมพูชาเลย

ร่องรอยหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม

ได้มีการค้นพบโบราณสถานโบราณวัตถุแบบเขมรบนดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันมากมาย นักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจจัดทำทะเบียนโบราณสถานเขมรในประเทศไทยในระยะแรก ได้จัดกลุ่มโบราณสถานแบบเขมรที่พบในประเทศไทยไว้ในกลุ่มศิลปะเขมรด้วย

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ได้รับยกย่องให้เป็นองค์บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้ทำการศึกษาโบราณสถานและโบราณวัตถุแบบเขมรในประเทศไทย และเรียกศิลปะแบบเขมรกลุ่มนี้ว่า ศิลปะสมัยลพบุรี เพราะเชื่อว่าในระยะเวลาที่อาณาจักรกัมพูชาโบราณแพร่ขยายอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมเขมรเข้ามาในประเทศไทยนั้น จะมีเมืองลพบุรีซึ่งคือเมืองละโว้ในอดีตเป็นศูนย์กลางสำคัญ และได้ทำการกำหนดอายุศิลปะสมัยลพบุรีไว้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๘ (โดยอนุโลมตามอายุของศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชาที่รูปแบบศิลปะที่คล้ายคลึงกัน)

คำว่า “ศิลปะสมัยลพบุรี” ได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ และเหตุที่ไม่ทรงใช้ชื่อศิลปะเขมรสำหรับโบราณสถานโบราณวัตถุแบบเขมรที่พบในไทย และทรงหาชื่อใหม่มาเรียกนั้น อาจจะเนื่องมาจากปัญหาทางการเมือง เพราะในเวลานั้นเป็นยุคแห่งการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก ประเทศฝรั่งเศสพยายามขยายอิทธิพลเข้าครอบครองราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเดิมนั้นอาณาจักรกัมพูชาเคยตกเป็นเมืองขึ้นของไทยมาก่อน กษัตริย์เขมรต้องเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารกษัตริย์ไทย และในที่สุดอาณาจักรกัมพูชาก็กลายเป็นเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศสและฝ่ายไทยคงต้องพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการกล่าวถึงอิทธิพลและวัฒนธรรมเขมรด้วย

เพราะไทยกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับฝรั่งเศสในเรื่องการแบ่งแยกดินแดนในกรณีนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์อธิบายว่า “อาจเกิดจากพระวินิจฉัยที่ จะทรงดำเนินวิเทโศบายทางด้านการเมืองระหว่างประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งกำลังอยู่ในยุคแห่งการแสวงหาเมืองขึ้นของอาณานิคมของมหาอำนาจชาติ ตะวันตก”

สำหรับการกำหนดอายุศิลปะลพบุรีในปัจจุบัน นักวิชาการรุ่นหลังได้ ขยายช่วงเวลากว้างออกไปจากที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรง กำหนดไว้ เดิมคือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๘ ขยายออกเป็นราวพุทธ ศตวรรษ ๑๒ – ๑๘ เพราะได้มีการค้นพบร่องรอยหลักฐานโบราณวัตถุสถาน แบบเขมรในประเทศไทยที่มีรูปแบบศิลปะและอายุใกล้เคียงไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ด้วย

คำว่าสมัยลพบุรีซึ่งเป็นชื่อของสกุลช่างศิลปะนั้น มีนักวิชาการ รุ่นหลังบางท่าน เช่น ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ เสนอควรใช้คำว่า “ศิลปะเขมร” หรือศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ เสนอว่าควรเปลี่ยนเป็น “ศิลปะร่วมแบบเขมร” แต่โดยทั่วไปยังเรียกกันว่า ศิลปะลพบุรีหรือ ศิลปะสมัยลพบุรี และคำว่า “ลพบุรี” ยังได้ถูกนำมาใช้เป็นชื่อในการแบ่ง ยุคสมัยสำหรับการศึกษาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งมีความ หมายถึงช่วงเวลาที่บ้านเมืองโบราณในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้อิทธิพลเขมรที่แพร่หลายเข้ามาในราว พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการศึกษาโบราณวัตถุสถานแบบเขมร ที่พบในประเทศไทยและการกำหนดอายุนั้น ต้องเปรียบเทียบกับศิลปะเขมรใน ประเทศกัมพูชาและกำหนดอายุอนุโลมตามอายุของศิลปะเขมรที่มีรูปแบบ คล้ายกัน ดังนั้นขอบเขตถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเขมรโบราณก่อนอย่าง นั้นๆ ว่า ศิลปะเขมรเป็นศิลปะที่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบจากนักวิชาการ ชาวฝรั่งเศส เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดอายุโบราณสถานที่พบในอาณาจักร กัมพูชา โดยศึกษาหาวิวัฒนาการของลวดลายที่สลับระดับอยู่บน

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่เรียกว่า ทับหลังประดับและเสาประดับ
กรอบประตูเป็นหลัก เนื่องจากทับหลังและเสาประดับกรอบประตูเป็น
องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ทำจากศิลาทรายซึ่งเป็นวัสดุที่มีความคงทน
ถาวร จึงมีหลงเหลือให้ศึกษาได้ตั้งแต่สมัยแรกจนถึงสมัยสุดท้าย

เมื่อศึกษาได้แล้วก็นำผลที่ได้มาตรวจสอบกับลวดลายที่ปรากฏอยู่
บนหน้าบัน เสาประดับผนังรวมทั้งหลักฐานอื่นๆ ที่พบที่โบราณสถานหลัง
เดียวกัน เช่น แผนผัง โครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ถ้าเข้ากันได้ก็นับว่า
ถูกต้อง หลักจากนั้นยังนำผลที่ได้ทั้งหมดไปตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้จากจารึก
เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบศิลปะกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
ผลที่ได้ทำให้ทราบว่าศิลปะรูปแบบใดสร้างขึ้นก่อนหรือหลัง และศิลปะรูปแบบ
ใดสร้างขึ้นในรัชกาลใด การศึกษาดังกล่าวทำให้สามารถแบ่งศิลปะเขมร
ออกเป็นรูปแบบต่างๆ และกำหนดอายุไว้ดังนี้

ศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร แบ่งเป็น

๑. ศิลปะแบบพนมดา อายุราว พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๑๕๐
๒. ศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุก อายุราว พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๒๐๐
๓. ศิลปะแบบไพรกเมง อายุราว พ.ศ. ๑๑๘๐ - ๑๒๕๐
๔. ศิลปะแบบกำพงพระ อายุราว พ.ศ. ๑๒๕๐ - ๑๓๕๐

ศิลปะเขมรสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อ ได้แก่

๕. ศิลปะแบบกุเลน อายุราว พ.ศ. ๑๓๗๐ - ๑๔๒๐

ศิลปะเขมรสมัยเมืองพระนคร ได้แก่

๖. ศิลปะแบบพระโค อายุราว พ.ศ. ๑๔๒๐ - ๑๔๔๐
๗. ศิลปะแบบบาแค้ง อายุราว พ.ศ. ๑๔๔๐ - ๑๔๗๐
๘. ศิลปะแบบเกาะแกร์ อายุราว พ.ศ. ๑๔๖๕ - ๑๔๙๐
๙. ศิลปะแบบแปรรูป อายุราว พ.ศ. ๑๔๙๐ - ๑๕๑๐
๑๐. ศิลปะแบบบันทายสรี อายุราว พ.ศ. ๑๕๑๐ - ๑๕๕๐
๑๑. ศิลปะแบบเกลียง อายุราว พ.ศ. ๑๕๑๐ - ๑๕๖๐
๑๒. ศิลปะแบบบาปวน อายุราว พ.ศ. ๑๕๖๐ - ๑๗๒๐

๑๓. ศิลปะแบบนครวัด อายุราว พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๒๐

๑๔. ศิลปะแบบบายน อายุราว พ.ศ. ๑๗๒๐ - ๑๗๘๐

สถาปัตยกรรมแบบเขมรที่พบในประเทศไทย มีการค้นพบโบราณสถานแบบเขมรที่เรียกกันว่า ปราสาท เป็นจำนวนมากในประเทศไทย การสำรวจและการจัดทำทะเบียนโบราณสถานเขมรในประเทศไทยและในประเทศไทยเริ่มขึ้นโดยชาวฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๗ พบว่ามีโบราณสถานเขมรรวบรวมกว่าแห่งตั้งอยู่บนดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน และได้มีการสำรวจเพิ่มเติมเรื่อยมาตราบจนปัจจุบัน

โบราณสถานเขมรที่เรียกว่า ปราสาทหิน ค้นพบมากที่สุดในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบอยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดสกลนคร และจังหวัดนครพนม

นอกนั้นถูกค้นพบในบริเวณภาคตะวันออก ในเขตจังหวัดสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดจันทบุรี ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ในเขตจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดเพชรบูรณ์ ในบริเวณภาคกลาง ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดราชบุรี ในบริเวณภาคตะวันตกในเขตจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดเพชรบุรี

รูปแบบและลักษณะของสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเขมรที่เรียกว่า ปราสาท

ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า คำว่า ปราสาท ที่พูดถึงในที่นี้ ไม่ใช่ปราสาทราชวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์ แต่เป็นศาสนสถานที่ใช้ประดิษฐานรูปเคารพและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่นับถือกันในสมัยนั้นๆ ปราสาทเขมรแต่ละแห่งที่สร้างแต่ละแห่งที่สร้างขึ้นคือสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุที่ถูกจำลองขึ้นเป็นศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง เพื่อใช้เป็น

ประดิษฐานรูปเคารพอันศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง การสร้างปราสาทขึ้นในชุมชน ถือเป็นราชประเพณีที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของกษัตริย์เขมรโบราณ (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างปราสาทเขมรในเอกสารเรื่องประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชาโดยสังเขป)

การวางผังปราสาท ในระยะแรกๆ ปราสาทเขมรมักจะก่อเป็นปราสาทหลังเดียวตั้งอยู่โดดๆ ในระยะต่อมานิยมสร้างรวมเป็นหมู่ ตั้งแต่ ๓ หลัง ๕ หลัง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีปราสาทบวรและอาคารโดดๆ ที่เรียกว่าบรรณาลัยหรือห้องสมุดตั้งรวมอยู่ด้วย สิ่งก่อสร้างทั้งหมดตั้งอยู่บนพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมที่อาจจะมียะเขย่งคด กำแพง และคูน้ำล้อมรอบทางเข้าสู่ปราสาทชั้นในมักจะก่อเป็นซุ้มประตูเรียกว่าโคปุระ

ปราสาทเขมรมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเสมอ แต่ก็มีบางแห่งที่หันหน้าไปทิศอื่นๆ เช่น ปราสาทนครวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ปราสาทเขาพระวิหารหันหน้าไปทางทิศเหนือ ปราสาทหินพิมายหันหน้าไปทางทิศใต้

รูปแบบของตัวปราสาท ตัวปราสาทหรือที่ไทยเราเรียกว่าองค์ปราสาทนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมระหว่างศาสนสถานในเมืองมาวลิปุรัมในอินเดียใต้กับสถาปัตยกรรมพื้นเมืองเขมรดั้งเดิมที่สร้างด้วยไม้เข้าด้วยกัน วัสดุสำคัญที่ใช้ในการก่อสร้างคือ อิฐศิลาทรายและศิลาแลง นอกจากนี้ยังมีการใช้ไม้เสริมในบางส่วนด้วย เช่น ใช้เป็นส่วนคานเหนือทับหลังด้านในและเพดาน

โครงสร้างที่สำคัญของตัวปราสาทนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ

๑. **ส่วนฐาน** ซึ่งมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า

๒. **ตัวปราสาท** หรือเรียกกันว่าเรือนธาตุ ซึ่งก่อเป็นห้องสี่เหลี่ยมแคบๆ (ห้องครรภคฤหะ) มีผนังหนาล้อมรอบ มีประตูทางเข้าด้านเดียวคือทางด้านหน้า อีกสามด้านเป็นประตูปลอม หรือมีทางเข้าได้ทั้งสี่ด้าน

๓. ส่วนยอด หรือส่วนหลังคา สร้างเป็นชั้นๆ ช้อนลดหลั่นกันขึ้นไป แต่ละชั้นมีการประดับด้วยอาคารจำลองเล็กๆ หรือกลีบขนุน บนสุดประดับด้วยกลศหรือดอกบัว

เทคนิคในการก่อสร้างและการประดับตกแต่ง

ปราสาทที่สร้างด้วยอิฐ ใช้อิฐเรียงก่อขึ้นไปโดยมีหน้ายาชนิดหนึ่งเป็นตัวเชื่อม สันนิษฐานกันว่าจะจะเป็นน้ำยาที่ทำจากวัสดุธรรมชาติที่มีคุณภาพดีมาก เพราะอิฐแต่ละก้อนยึดติดเกาะกันแน่นแทบจะเป็นก้อนเดียวกัน ปราสาทที่สร้างด้วยอิฐมิได้ใช้อิฐก่อขึ้นทั้งหมด ส่วนที่เป็นกรอบประตู เสาประดับกรอบประตูและทับหลังจะใช้ศิลาทรายเสมอ การตกแต่งลวดลายประดับก็อาจจะแกะลวดลายลงบนอิฐและใช้ปูนปั้นพอกทับลงบนลวดลายด้วย

ปราสาทที่สร้างด้วยศิลาทรายหรือศิลาแลง ช่วงจะนำก้อนศิลาทรายที่ตัดแต่งเป็นแท่งสี่เหลี่ยมขนาดไล่เลี่ยกันวางซ้อนขึ้นไปตามรูปทรงที่กำหนดไว้ในผัง โดยอาศัยน้ำหนักของหินแต่ละก้อนกดทับซึ่งกันและกัน และพยายามให้รอยต่อของหินให้รอยต่อของหินแต่ละก้อนเหลื่อมกัน การเรียงหินก่อขึ้นไปนี้ไม่ใช่เครื่องสอหรือเครื่องยึดหินเข้าด้วยกันแต่อย่างใด นอกจากในส่วนที่มีความจำเป็นต้องเสริมความมั่นคงเป็นพิเศษ เช่นที่ขอบหรือมุมอาคาร จึงจะมีการใช้แท่งเหล็กรูปตัว I หรือ Z เป็นแกนยึดโดยวางแท่งเหล็กลงในร่องที่บากหินไว้ และใช้ตะกั่วหลอมละลายราดทับลงไปอีกที การตกแต่งปราสาทที่สร้างด้วยศิลาทราย ช่วงใช้วิธีการสลักลวดลายลงบนผิวหน้าของศิลาทรายที่เป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ ฐาน ทับหลัง หน้าบัน เสาประดับกรอบประตู เสาประดับผนัง ชั้นเชิงบาตร และองค์ประกอบต่างๆ ของส่วนยอดปราสาท

ปราสาทที่ก่อด้วยศิลาแลงมีเทคนิคในการก่อสร้างแบบเดียวกับศิลาทราย แต่ไม่อาจสลักลวดลายลงบนผิวศิลาแลงเหมือนที่แกะลงบนหินทรายได้เพราะเนื้อศิลาแลงหยาบมาก ศิลาแลงนั้นอันที่จริงแล้วคือ ดินที่มีส่วนผสมของแร่เหล็ก คอเวิร์ตซ์ ไมก้า และเม็ดหินแข็ง ศิลาแลงนี้พบอยู่ใต้ดิน

โดยทั่วไปเดิมมีสภาพค่อนข้างนุ่มคล้ายดินเหนียวที่มีเม็ดดินแข็งจำนวนมาก ผสมอยู่แต่เมื่อขุดขึ้นมาถูกอากาศและแสงแดดก็จะแข็งตัวเหมือนหินอย่างรวดเร็ว มีความคงทนแข็งแรงใช้ในการก่อสร้างได้

ปราสาทเขมรที่พบในประเทศไทย ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่ามีการสำรวจพบปราสาทแบบเขมรในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก แต่ที่รู้จักกันดีได้แก่

ปราสาทเขาน้อย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ปราสาทภูมิโพน อำเภอสงขลา จังหวัดสุรินทร์

ปราสาทตาเมือน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

ปราสาทตาเมือนโต๊จ อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

ปราสาทตาเมือนธม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

ปราสาทกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

ปราสาทเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ปราสาทพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ปราสาทเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

พระปรางค์สามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ปราสาทเมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

ปราสาทเขมรเป็นหลักฐานสำคัญที่นักโบราณคดีใช้ศึกษา
ค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนโบราณในสมัยลพบุรีได้หลายเรื่อง เช่น

- เรื่องการแพร่หลายเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรโบราณและอาจจะรวมไปถึงอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์เขมรโบราณในดินแดนประเทศไทย รวมทั้งเส้นทางการติดต่อระหว่างบ้านเมืองในประเทศไทยและอาณาจักรกัมพูชาโบราณ เพราะพบปราสาทเขมรตั้งอยู่ที่ใดก็แสดงว่ามีการแพร่หลายอารยธรรมเขมรโบราณเข้าไปถึงในบริเวณนั้นแน่นอน

- เรื่องการเจริญขึ้นของศาสนาพุทธลัทธิมหายานและศาสนาพราหมณ์ตามแบบวัฒนธรรมเขมรในประเทศไทย เพราะปราสาทเขมรที่พบคือศาสนสถานที่สร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธลัทธิมหายาน
- เรื่องความสำคัญและความรู้เรื่องของชุมชนโบราณหรือสถานที่พบโบราณสถานเขมร ชุมชนบริเวณใดที่พบโบราณสถานเขมร ชุมชนบริเวณใดที่พบปราสาทเขมรขนาดใหญ่ ย่อมแสดงถึงความสำคัญและความรู้เรื่องทางเศรษฐกิจของบริเวณนั้นๆ ในช่วงที่อารยธรรมเขมรแพร่หลายเข้ามา
- เรื่องอายุสมัยของชุมชนโบราณ โดยอาศัยการกำหนดอายุรูปแบบของปราสาทเขมรแห่งนั้นๆ
- เรื่องความเจริญทางเทคโนโลยีในการก่อสร้างของคนสมัยโบราณ โดยศึกษาวิธีการก่อสร้างปราสาท

ภาพที่ ๗ ปราสาทเขาน้อย อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ภาพที่ ๘ ปราสาทศกก๊กกรม อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ภาพที่ ๙ ปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ ๑๐ ปราสาทตาเมือน (บ้านมีไฟ)
อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ ๑๑ พระปรางค์สามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

แนวทางโดยทั่วไปในการศึกษาปราสาทเขมรของนักโบราณคดี

๑. นักโบราณคดีจะต้องศึกษารูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรม และประติมากรรมที่พบอยู่ที่ปราสาทเขมรแห่งนั้น เพื่อกำหนดอายุตัวปราสาท ดังนั้นนักโบราณคดีต้องมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะเขมรเป็นอย่างดี

๒. นักโบราณคดีต้องศึกษาเรื่องราวของภาพสลักเล่าเรื่องที่ประดับอยู่ตามสถาปัตยกรรมรวมทั้งประติมากรรมรูปเคารพที่พบอยู่ที่โบราณสถานแห่งนั้น เพื่อหาเรื่องราวเกี่ยวกับการนับถือศาสนาและคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินแห่งนั้นๆ ดังนั้นนักโบราณคดีต้องมีความรู้ในเรื่องประติมากรรมวิทยาในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่เจริญขึ้นในอินเดียและในราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นอย่างดี

๓. นักโบราณคดีต้องตรวจสอบว่ามีการค้นพบจารึกที่โบราณสถานแห่งนั้นๆ หรือไม่ ถ้าพบต้องตรวจสอบว่าจารึกหลักนั้นๆ มีการอ่านและแปลได้ความว่าอย่างไร เพราะจารึกอาจจะให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาและประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวกับปราสาทหินแห่งนั้นๆ รวมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างด้วย

๔. นักโบราณคดีต้องสำรวจพื้นที่ในบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งปราสาทหินว่ามีร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำและชุมชนโบราณที่มีอายุร่วมสมัยกับตัวปราสาทหินอยู่บริเวณใด และศึกษาค้นคว้าว่าร่องรอยหลักฐานที่พบนั้นๆ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับปราสาทหินแห่งนั้นๆ อย่างไรบ้าง

ประติมากรรมหรือศิลปะโบราณวัตถุแบบเขมรที่พบในประเทศไทย แบ่งออกเป็น

- ประติมากรรมหรือศิลปะโบราณวัตถุเนื่องในศาสนา
- ประติมากรรมหรือศิลปะโบราณวัตถุที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ประติมากรรมห้องในศาสนา แบ่งออกเป็น

ประติมากรรมภาพสลักหินต่ำ ได้แก่ บรรดาภาพสลักอันสวยงามที่ประดับตกแต่งอยู่ตามส่วนประกอบสำคัญของปราสาทเขมร เช่น ทับหลัง หน้าบัน เสาประดับกรอบประตู เสาประดับผนัง ฯลฯ การประดับตกแต่งปราสาทเขมรด้วยภาพสลักอันสวยงามมิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะใช้ภาพสลักประดับเพื่อสื่อความหมายให้เห็นว่าปราสาทเขมรที่สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของเขาศรีสุเมรุที่ประทับของเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์อย่างแท้จริง ภาพที่สลักจึงประกอบด้วยลวดลายต่างๆ มากมาย

นอกจากที่เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ลวดลายรูปบุคคลหรือเทพเจ้าสำคัญในศาสนา เทพธิดา ฤๅษี และลายรูปสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในศาสนาแล้ว ยังมีภาพสลักเล่าเรื่องตอนต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องราวของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนานั้นๆ ด้วย นักโบราณคดีสามารถใช้งานประติมากรรมดังกล่าวนี้เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคติความเชื่อทางศาสนาที่มีการนับถืออยู่ที่ศาสนสถานแห่งนั้นๆ ได้

ภาพที่ ๑๒ ทับหลังสลักภาพพระศิวนาฏราช ปราสาทศีขรภูมิ

ประติมากรรมลอยตัว ได้แก่ บรรดาประติมากรรมรูปเคารพในศาสนา มีทั้งที่สลักจากศิลาและหล่อด้วยสำริด งานที่หล่อจากสำริด งานที่หล่อจากสำริดแสดงให้เห็นว่าคนโบราณยุคนี้รู้จักเทคโนโลยีการหล่อโดยปั้นหุ่นขี้ผึ้งแล้ว ประติมากรรมรูปเคารพลอยตัวที่พบในประเทศไทยมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - พุทธศตวรรษที่ ๑๘

ประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ที่ทำเป็นรูปเคารพที่พบมีดังนี้

เทพที่สำคัญ ได้แก่ พระวิษณุหรือพระนารายณ์ พระกฤษณะ พระศิวะหรือพระอิศวร ศิวลึงค์ (สัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ) พระอุมา พระลักษมี อรรณหารีศวร (พระศิวะผสมพระอุมา) พระพรหม นางพรหมมี

เทพชั้นรอง พระพิฆเนศวร เทพรักษาทิศ (พระอินทร์ พระยม ท้าวฤเวร พระวรุณ พระพาย พระอัคนี พระอิสาน พระนฤฤติ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระเกตุ พระราหู) นอกจากนี้ยังมีฤาษีซึ่งเป็นนักบวชในศาสนาพราหมณ์ นางอัปสร และบรรดาเหล่าคณะซึ่งเป็นบริวารของพระอิศวรอีกด้วย

ภาพที่ ๑๓

พระพิฆเนศวร (คเณศ)

พบที่ปราสาทเมืองต่ำ

อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ประติมากรรมภาพสลักเล่าเรื่องของเทพเจ้าที่สำคัญในศาสนา
พราหมณ์ที่พบในประเทศไทย ที่สำคัญ มีดังนี้

ภาพเล่าเรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องราวของพระศิวะที่สำคัญ ได้แก่
ภาพศิวะนาฏราชหรือพระอิศวรทรงพ้อนรำ พระศิวะและพระอุมาประทับอยู่
เหนือโคนหิน

ภาพที่ ๑๔ หน้าบันสลักภาพพระศิวนาฏราช ปราสาทนารายณ์เจงเวง
อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ภาพเล่าเรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องราวของพระวิษณุหรือนารายณ์ที่สำคัญ
ได้แก่ ภาพเล่าเรื่องนารายณ์บรรทมสินธุ์ ภาพเล่าเรื่องการอวตารตอนต่างๆ
ที่เกี่ยวกับตอนอวตารเป็นเต่าหรือที่เรียกว่ากัรมาวตาร เช่น ภาพการกวณ
เกษียรสมุทรที่เกี่ยวกับกฤษณะอวตาร เช่น ภาพเล่าเรื่องพระกฤษณะ
โคจรรรณะ พระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ ที่เกี่ยวกับวามนาวตารหรืออวตาร

เป็นพราหมณ์ได้ย เช่น ภาพเล่าเรื่องนารายณ์อย่างสามขุม ที่เกี่ยวกับตอน
รามาวตาร หรือการอวตารลงมาเป็นพระราม ได้แก่ ภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์
ตอนต่าง ๆ พบมากที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และที่ปราสาทหิน
พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เช่น ภาพเล่าเรื่องทศกัณฐ์ลักนางสีดา ภาพเล่าเรื่อง
พระลักษมณ์พระรามถูกศรนาคบาท ภาพเล่าเรื่องตอนศึกกุมภกรรณ เป็นต้น

ภาพที่ ๑๕ ทับหลังสลักภาพนารายณ์อย่างสามขุม ปราสาทเมืองแขก
อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ประติมากรรมเนื่องในศาสนาพุทธที่ทำเป็นรูปเคารพ ได้แก่
พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย
นางปรัชญาปารมิตา นางดาราร พระวัชรสัตว์ พระวัชรธร เหว็ชร เป็นต้น

ประติมากรรมภาพสลักเล่าเรื่องในพุทธศาสนาที่พบในประเทศไทย

ภาพเล่าเรื่องในพุทธศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธิมหายานทั้งสิ้น
และพบมากที่สุดที่ปราสาทหินพิมาย ที่สำคัญได้แก่ ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ
ตอนมารวิชัย ภาพเล่าเรื่องนี้ถือเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนมารวิชัยที่
เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในศิลปะเขมร ภาพเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ไตรโลกยวิชัย
และมีภาพเล่าเรื่องที่เหลืออยู่อีกมากมายที่เราไม่อาจบอกได้ว่าเป็นภาพเล่า
เรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติหรือเรื่องราวในพุทธศาสนาเรื่องใด แต่รายละเอียดที่
มีทำให้ทราบแต่เพียงว่าคงจะเป็นภาพเล่าเรื่องในพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน

ภาพที่ ๑๖ ทับหลังสลักภาพเทพในพุทธศาสนาหายาน ปราสาทหินพิมาย

นอกจากนี้ยังได้พบพระพิมพ์ มีทั้งที่หล่อจากสำริดและดินเผา เป็นที่สังเกตว่ามีการค้นพบไทยมากกว่าในประเทศกัมพูชา มีรูปแบบที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของนิกายต่างๆ ในศาสนาพุทธลัทธิมหายานด้วย

ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในศาสนาที่เป็นเครื่องใช้สอยในพิธีกรรม ที่พบส่วนใหญ่ทำมาจากสำริด ได้แก่ เครื่องประกอบราชรถ สังข์ พาน เข็มเทียน บาตรน้ำมนตร์ ด้านกระดิ่งมียอดตรีศูล ชันฐานคั่นช่อง ฐานต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการค้นพบเครื่องประดับที่ทำจากทองและสำริดด้วย

ประติมากรรมเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ที่สำคัญคือ เครื่องปั้นดินเผา มีการค้นพบภาชนะดินเผาสมัยลพบุรีและแหล่งผลิตแห่งใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในบริเวณจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์ ทำให้เราทราบว่า การผลิตภาชนะดินเผาในสมัยนี้มีขบวนการผลิตที่มีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า เพราะมีการสร้างเตาเผาผลิตภาชนะดินเผาที่มีคุณภาพดีกว่ายุคก่อนๆ มาก ภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นในสมัยนี้จะมีเนื้อแกร่งทนทาน มีการเคลือบผิวด้วยเคลือบอย่างสวยงาม มีทั้งขนาดเล็กที่เรียกว่า กระปุก จนกระทั่งขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ไหขอม ภาชนะเหล่านี้มีรูปแบบอันหลากหลาย

และที่น่าสนใจยิ่งคือภาชนะขนาดเล็กๆ ที่ทำเป็นรูปคนและรูปสัตว์ต่างๆ เช่น
ช้าง กระต่าย ปลา นกฮูก หมู

ภาพที่ ๑๗ เตาเผาภาชนะที่อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ ๑๘ ภาชนะดินเผารูปสัตว์จากแหล่งเตาในภาคอีสานตอนใต้

ร่องรอยหลักฐานการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาแหล่งน้ำ

จากการศึกษาร่องรอยชุมชนโบราณที่เจริญขึ้นในวัฒนธรรมเขมร หรือที่เรียกว่าชุมชนโบราณสมัยลพบุรี พบว่าชุมชนเหล่านี้มักจะต้องอยู่ไม่ห่างไกลจากลำนํ้าธรรมชาติ และมีการจัดการแหล่งน้ำเป็นระบบที่เรียกว่าระบบชลประทานที่ค่อนข้างดีพอสมควรแล้ว ร่องรอยของชุมชนโบราณหลายแห่งแสดงให้เห็นว่ามีพัฒนาการในเรื่องการจัดการแหล่งน้ำที่ดีกว่ายุคสมัยก่อนๆ มาก เพราะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อเก็บกักน้ำไว้ และมีการสร้างคันทำนบและคูคลองเพื่อจ่ายน้ำไปยังบริเวณพื้นที่ที่ทำการกสิกรรมได้ การพัฒนาแหล่งน้ำดังกล่าวได้รับแบบอย่างมาจากการจัดการแหล่งน้ำตามแบบเขมรโบราณในราชอาณาจักรกัมพูชา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรแบ่งออกตามลักษณะออกได้เป็น ๒ แบบคือ

ชุมชนที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ

มีการวางผังเมืองให้มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันทิศทางไปตามแนวแกนทิศหลัก มีการสร้างกำแพงเมือง ประตูเมือง สร้างศาสนสถานขึ้นภายในเมือง และมีการขุดสระน้ำขึ้นภายในเมือง รวมทั้งมีการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือบารายอยู่นอกเมืองด้วย เช่น ที่เมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

บางแห่งก็มีการตั้งถิ่นฐานสืบต่ออยู่ในชุมชนที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบที่มีรูปร่างไม่สม่ำเสมอ (ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นชุมชนที่เจริญขึ้นในวัฒนธรรมทวารวดีมาก่อน) แต่มีการขยายพื้นที่เมืองออกไปโดยการสร้างคูน้ำคันดินเพิ่มขึ้น เช่น ที่เมืองพลับพลา อำเภอยะรัง จังหวัดนครราชสีมา หรือมีการสร้างศาสนสถานแบบเขมรเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง เช่น ที่เมืองเสมา อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดนครราชสีมา เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาพที่ ๑๙ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ ๒๐ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองสระโกสินารายณ์
อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ ๒๑ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเสมา อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ชุมชนที่ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ

ตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณรอบที่ราบเชิงเขา มีการสร้างศาสนสถานอยู่บนยอดเขา มีการสร้างอ่างเก็บน้ำบนเขาและที่เชิงเขาด้วย เช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ หรือตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ราบ มีการสร้างศาสนสถานขึ้นเป็นศูนย์กลางของชุมชน และมีการสร้างบารายขนาดใหญ่ขึ้นบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น ที่ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา และที่ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ ๒๒ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณปราสาทเมืองต่ำ
อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

เป็นที่สังเกตว่าการตั้งถิ่นฐานหรือการสร้างบ้านเมืองที่เจริญขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณไม่ว่าจะมีคูน้ำหรือมีคูน้ำล้อมรอบมักจะมีคติความเชื่อทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เพราะพบว่าบ้านเมืองโบราณที่เจริญขึ้นในวัฒนธรรมเขมรจะมีการสร้างปราสาทหินขึ้นเป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเมืองสำคัญ เช่น เมืองพิมาย มีการวางผังเมืองให้เป็นรูปสี่เหลี่ยม ใช้แม่น้ำธรรมชาติเป็นคูล้อมรอบตัวเมือง มีกำแพงล้อมรอบเมือง มีการขุดสระน้ำขึ้นภายในเมืองและนอกเมือง มีการสร้างบารายใหญ่อยู่หน้าเมือง มีการสร้างศาสนสถานขึ้นกลางเมือง การสร้างเมืองดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเป็นการพยายามจำลองจักรวาลลงบนโลกมนุษย์ ศาสนสถานกลางเมืองที่สร้างขึ้นคือสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุ

ตามคติความเชื่อทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่เชื่อว่าศูนย์กลางของจักรวาลคือเขาพระสุเมรุ

สำหรับชุมชนที่ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบก็จะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่และสร้างศาสนสถานประจำชุมชนขึ้น เช่น ที่ปราสาทเมืองต่ำ หรือชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบเชิงเขาก็จะสร้างศาสนสถานขึ้นบนภูเขา เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ในจังหวัดบุรีรัมย์ มีการสร้างอ่างเก็บน้ำทั้งบนภูเขาและเชิงเขา สิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าการตั้งชุมชนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนาด้วย

ภาพที่ ๒๓ อ่างเก็บน้ำหนองบัวราย (บาราย) เชิงเขาพนมรุ้ง

การพัฒนาแหล่งน้ำที่เป็นระบบด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ สร้างทำนบกั้นดินและคลองส่งน้ำจากบารายไปยังพื้นที่ทำการเพาะปลูก ทำให้สามารถขยายชุมชนลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น โดยมีการสำรวจพบร่องรอยของชุมชนสมัยลพบุรีจำนวนมากอยู่ในบริเวณแถบอีสานล่าง

จากร่องรอยหลักฐานดังกล่าวข้างต้นตั้งแต่จารึกสถาปัตยกรรม ประติมากรรม รวมทั้งร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและการจัดการเรื่องน้ำ ทำให้เราสันนิษฐานถึงเรื่องราวของบ้านเมืองโบราณในประเทศไทยที่เจริญขึ้นในช่วงระยะเวลาที่อารยธรรมเขมรแพร่หลายเข้ามา ได้ดังนี้

ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

อาชีพที่สำคัญของผู้คนโบราณในสมัยนี้ คือการเกษตรกรรม มีการปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ เช่นเดียวกับสมัยก่อนที่วัฒนธรรมเขมรโบราณจะแพร่หลายเข้ามา แต่คงจะมีพัฒนาการที่ก้าวหน้ามากขึ้นกว่าเดิม การปลูกข้าวคงจะเป็นการทำแบบนาดำเพราะมีการจัดการเรื่องน้ำหรือการจัดระบบชลประทานที่ดีกว่าแต่ก่อนมาก มีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ขึ้น

หลักฐานสำคัญที่แสดงว่าการปลูกข้าวนั้นเป็นอาชีพสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน คือในจารึกเขมรโบราณหลายหลักที่พบในประเทศไทย มักจะมีข้อความที่กล่าวถึงการอุทิศผลผลิตที่ได้จากการทำนา คือข้าวสารและข้าวเปลือกให้แก่ศาสนสถานรวมอยู่ด้วยเสมอๆ

นอกจากการปลูกข้าวแล้วผู้คนโบราณในยุคนี้คงมีอาชีพอื่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การทำเครื่องปั้นดินเผา เพราะมีการค้นพบแหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยเขมรเป็นจำนวนมากในเขตอำเภอบ้านกรวดและละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ และมีวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ก้าวหน้ามากกว่าสมัยก่อนๆ มาก

การนับถือศาสนา

ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูในลัทธิไศวนิกายและในลัทธิไวษณพนิกาย รวมทั้งศาสนาพุทธลัทธิมหายานที่นับถือกันอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณได้แพร่หลายเข้ามาและเจริญขึ้นอย่างมากมาในชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนโบราณที่

ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง หลักฐานที่พบได้แก่บรรดาโบราณสถานที่เรียนกว่าปราสาทหินและประติมากรรมรูปเคารพตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

นอกจากนี้คงมีการยอมรับเอาลัทธิศาสนาที่สำคัญจากอาณาจักรกัมพูชาที่เรียกว่า ลัทธิเทวราชา (คือลัทธิบูชาเทวดาผู้คุ้มครองบ้านเมือง คุ้มครองราชย์บัลลังก์) เข้ามาด้วย จึงมีการสร้างปราสาทหินขึ้นในชุมชนเพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพของเทวดาผู้คุ้มครองเมืองไทยด้วย

ภาพที่ ๒๔ เศียรพระโพธิสัตว์ ศิลปะเขมรแบบกัมพูชา

สร้าง สูง ๖๖ เซนติเมตร

พบที่บ้านไธเนต อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

การเมืองและการปกครอง

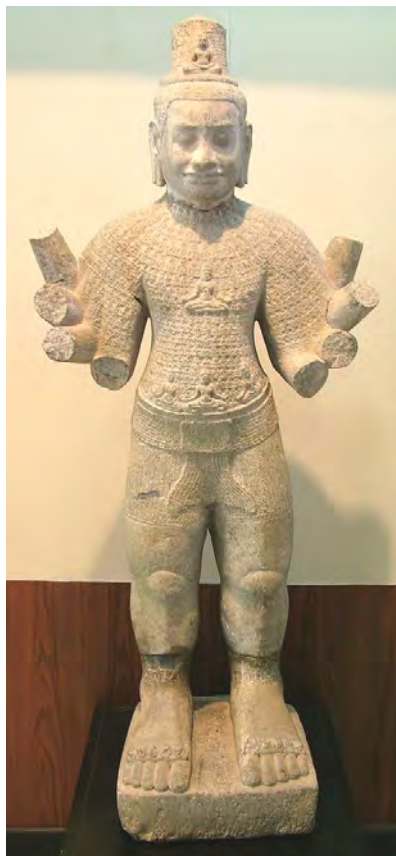
การเมือง ในช่วงระยะเวลาที่อารยธรรมเขมรจากราชอาณาจักรกัมพูชาแพร่หลายเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕ เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่ามีการขยายอำนาจทางการเมืองของราชอาณาจักรเข้ามาด้วย เพราะมีการค้นพบจารึกของกษัตริย์เขมรโบราณจำนวนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกและภาคกลางของไทย แต่อำนาจทางการเมืองจะแผ่เข้ามาในช่วงที่อาณาจักรกัมพูชาเจริญรุ่งเรืองมีผู้นำที่เข้มแข็ง แต่หากกษัตริย์อ่อนแอเกิดปัญหาบ้านเมืองภายใน อำนาจทางการเมืองที่เคยแผ่ขยายเข้ามาถึงบ้านเมืองบนแผ่นดินไทยก็คงถดถอยออกไป บ้านเมืองและแคว้นแคว้นท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนแผ่นดินไทยคงจะเป็นอิสระ เพราะการมีการค้นพบจารึกหลายหลักที่กล่าวถึงแคว้นแคว้นและกษัตริย์พื้นเมืองที่ไม่เคยรู้จักกันในจารึกเขมรเลย

จากร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ทั้งที่ปรากฏในประเทศไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชายังอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาที่อารยธรรมเขมรแพร่หลายเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ มีศูนย์กลางแห่งอำนาจทางการเมืองที่สำคัญอยู่ ๒ แห่งคือที่เมืองละโว้ (ลพบุรีในปัจจุบัน) และที่เมืองพิมาย (เขตอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน)

อย่างไรก็ดี มีแนวคิดที่ขัดแย้งกันเกี่ยวกับเรื่องอำนาจทางการเมืองเขมรบนดินแดนไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นักวิชาการมีความเห็นที่แตกต่างกันออกเป็นสองแนวคิด คือ

แนวคิดแรก เชื่อว่า ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณได้แผ่ขยายเข้ามาถึงดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย เพราะเชื่อว่าเมืองลโวทยปุระ สุวรรณปุระ ศัมพูกะปฏนะ ชัยราชบุรี ศรีชัยสิงห์บุรี ศรีชัยวัชรบุรี ที่ปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพระขรรค์ที่พบที่เมืองพระนครนั้น คือ เมืองซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันตก

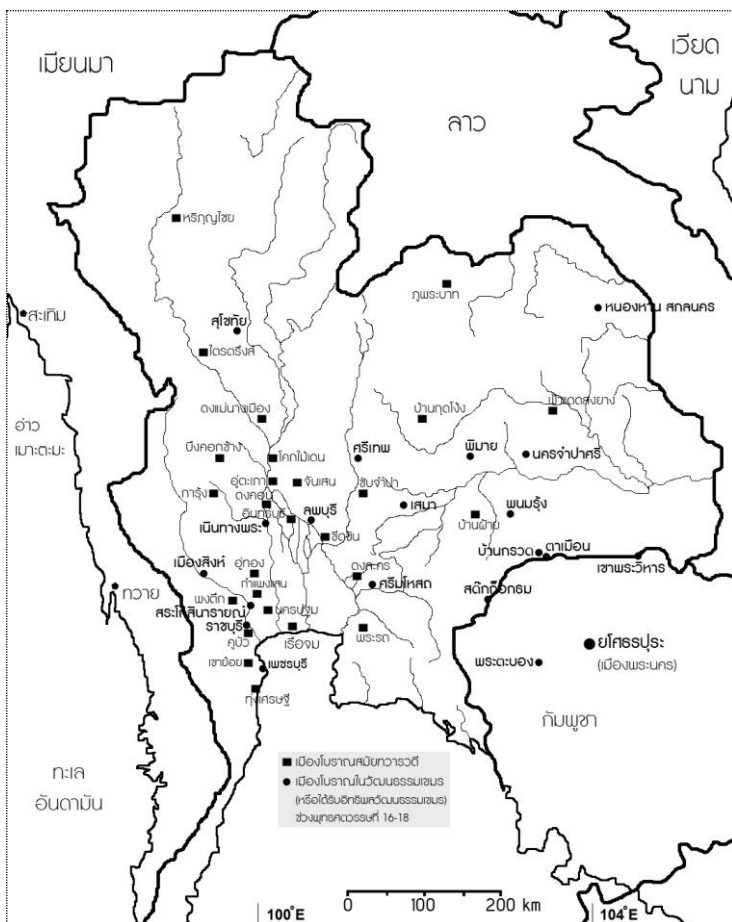
ของไทย ได้แก่ ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี ปราสาทเมืองสิงห์ที่กาญจนบุรี และเพชรบุรี เนื่องจากมีการค้นพบร่องรอยหลักฐานทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อยู่ตามเมืองต่างๆ เหล่านี้แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับมากจากนักวิชาการทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ภาพที่ ๒๕ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี ศิลปะเขมรแบบบายน พบที่ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี

แนวคิดที่สอง มีความเห็นขัดแย้งกับกลุ่มแรก โดยเชื่อว่าบรรดาเมืองต่างๆ ในภาคกลางที่กล่าวถึงนั้นได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โดยมีได้มีอำนาจทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เมืองต่างๆ เหล่านี้ปกครองตนเองเป็นอิสระ มีราชวงศ์ปกครองตนเองสืบเนื่องกันมา

สำหรับเรื่องการปกครองบ้านเมืองนั้นหลักฐานที่ได้จากจารึกแสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองโบราณที่เจริญขึ้นภายใต้อารยธรรมเขมรโบราณที่แพร่หลายเข้ามาคงจะมีกษัตริย์ท้องถิ่นปกครอง และคงจะได้รับการยกย่องดูจดังท้าว เพราะเชื่อว่ากษัตริย์เป็นอวตารของเทพเจ้าเช่นเดียวกับกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรกัมพูชา

ภาพที่ ๒๔ แสดงตำแหน่งของชุมชนและเมืองโบราณสมัยลพบุรี
(ซึ่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ)

ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณโดยสังเขป

โดย

มยุรี วีระประเสริฐ

ราชอาณาจักรกัมพูชาและความหมายของชื่อประเทศ

ราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของประเทศไทยที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในทางประวัติศาสตร์มาแต่อดีตอันยาวนาน คำว่า “กัมพูชา” ซึ่งเป็นชื่อของประเทศนั้นเป็นคำในภาษาสันสกฤต แปลว่าผู้สืบเชื้อสายมาจาก “กัมพู” ความหมายของคำนี้ตรงกับเรื่องเล่าในจารึกโบราณของกัมพูชาหลายหลักที่กล่าวอ้างว่า กำเนิดของราชวงศ์แห่งกัมพูชาสืบต่อลงมาจากพระฤๅษีกัมพูกับนางอัปสรเมราซึ่งพระศิวะประทานให้

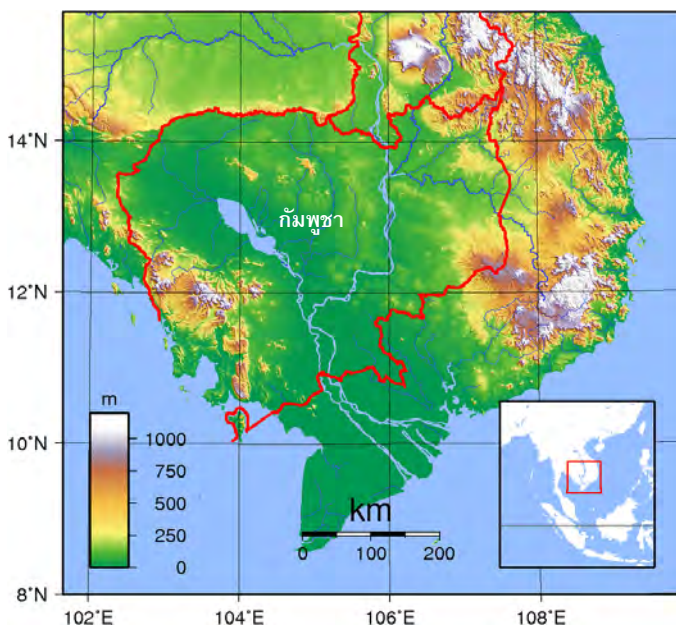
นักวิชาการบางท่านอธิบายว่า “กัมพูชา” เป็นชื่อเมืองในแคว้นคันธาระที่อยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดียสมัยโบราณซึ่งคงจะถูกนำมาใช้เรียกดินแดนแห่งนี้โดยชาวอินเดียที่ เป็นผู้สร้างจารึกขึ้นและถูกใช้เป็นชื่อของประเทศที่เป็นทางการสืบมาจนกระทั่งในปัจจุบัน

ลักษณะที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

ราชอาณาจักรกัมพูชาตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์บริเวณตอนใต้ของแหลมอินโดจีน มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่กว้างราว ๑๘๑,๐๓๕ ตารางกิโลเมตร อาณาเขตทางด้านเหนือติดกับประเทศลาวและประเทศไทย ด้านตะวันออกติดกับประเทศเวียดนาม ด้านใต้ติดกับประเทศเวียดนามและทะเลจีนใต้ ด้านตะวันตกติดกับประเทศไทย พื้นที่ของประเทศเป็นที่ราบที่มีเทือกเขาล้อมรอบ ด้านเหนือมีเทือกเขาตงเร็ก ด้านตะวันออกมีเทือกเขาอันนัม ด้านตะวันตกมีเทือกเขาคาร์ดาโมม (เขากะวาน) ด้านใต้มีเทือกเขาซำง ตอนกลางของประเทศซึ่งเป็นที่ราบดินตะกอนมีทะเลสาบใหญ่เป็นศูนย์กลาง

ทะเลสาบแห่งนี้เป็นทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีแม่น้ำสาขาไหลออกจากทะเลสาบทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ลงไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่กรุงพนมเปญ (แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่มีต้นน้ำอยู่ที่เขาหิมาลัยในประเทศทิเบตไหลมาทางใต้ ผ่านจีน ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม ไปออกทะเล

จีนใต้) การเชื่อมต่อกันระหว่างทะเลสาบใหญ่กับแม่น้ำโขง ทำให้เกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติอันพิเศษที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวเขมรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือในฤดูแล้งทะเลสาบมีเนื้อที่ราว ๒,๖๐๐ ตารางกิโลเมตรและตื้นมาก แต่พอถึงฤดูฝนเนื้อที่ของทะเลสาบจะขยายกว้างออกเป็น ๑๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เนื่องจากน้ำในลำน้ำโขงไหลกลับขึ้นมาสู่ทะเลสาบ (เหตุที่แม่น้ำโขงไหลกลับขึ้นมาในช่วงนี้เพราะแม่น้ำโขงจะต้องรองรับปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมาที่มาจากการละลายของหิมะบนภูเขา ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำในประเทศทิเบต แต่ลำน้ำโขงไม่สามารถรองรับปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมาในช่วงนี้ได้ ทำให้น้ำในลำน้ำโขงไหลย้อนกลับผ่านแม่น้ำทะเลสาบขึ้นมาสู่ทะเลสาบ)

ภาพที่ ๑ แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งและ
ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชา

ในช่วงนี้เองปลาที่มาจากกระแสน้ำก็จะพากันมาวางไข่ในทะเลสาบ และในบริเวณที่ล้อมรอบฝั่งทะเลสาบที่น้ำท่วมถึงกลายเป็นที่นาปลูกข้าว พอปลายฤดูฝนน้ำก็จะค่อยๆ ลดลง เมื่อน้ำลดลงข้าวก็ออกรวงเก็บเกี่ยวได้ ทะเลสาบซึ่งมีขนาดลดลงเท่าเดิมก็กลายเป็นคลังปลาที่ไม่มีวันหมดสิ้น ทะเลสาบจึงเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่งต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชาตั้งแต่อดีตตราบจนปัจจุบัน

ภาพที่ ๒ สภาพพื้นที่บริเวณทะเลสาบเขมร (Tonle Sap)

ประวัติความเป็นมา

จากการศึกษาทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ทำให้เราทราบว่าบริเวณที่ตั้งราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นดินแดนอันเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ซึ่งแบ่งออกเป็นยุคสมัยต่างๆ ได้ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ถึงแม้ว่าหลักฐานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบใน
ราชอาณาจักรกัมพูชาจะมีไม่มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นว่าแผ่นดินนี้เป็น
ดินแดนอันเก่าแก่ที่มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินเก่า
เมื่อราว ๆ ๖,๐๐๐ กว่าปีลงมาถึงยุคหินใหม่และยุคสำริดเมื่อราว ๓,๐๐๐
ปีมาแล้ว

แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เก่าที่สุดและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี คือถ้ำล่องสเปียน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตจังหวัดพระตะบอง ที่มีอายุรองลงมาคือที่สำโรงเสน ล่องพราว (เขมรเรียกว่า อันโลงผตา) ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของทะเลสาบใหญ่ในเขตกำปงชนัง

ภาพที่ ๓ โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงพนมเปญ

สมัยประวัติศาสตร์

แบ่งออกเป็นยุคต่างๆ คือ

ยุคก่อนเมืองพระนคร แบ่งออกเป็นยุคย่อยๆ ๒ ยุคคือ

ยุคฟูนัน (ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑)

ยุคฟูนันเป็นยุคแรกประวัติศาสตร์ที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา แต่เรื่องราวต่างๆ รวมทั้งชื่อของบ้านเมืองโบราณในยุคนี้มีหลักฐานปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนเท่านั้น จีนเรียกชื่อบ้านเมืองสำคัญในยุคนี้ว่า “ฟูนัน” และเล่าถึงเรื่องความเป็นมาของบ้านเมืองว่า พระราชาองค์แรกของฟูนันเป็นชาวอินเดียมีนามว่า ฮวนเถียน ซึ่งเดินทางเข้ามาถึงฟูนันโดยทางเรือ และถูกนางหลิวเยนางพญาแห่งฟูนันนำพลพรรคเข้าปล้นเรือ ฮวนเถียนทำการต่อสู้โดยยิงธนูไปที่เรือของนางหลิวเย ทำให้นางตกใจกลัวและยอมอ่อนน้อมเป็นภรรยาของเขาในที่สุด

ต่อจากนั้นฮวนเถียนก็ขึ้นปกครองบ้านเมืองพร้อมกับนำชนบทรวมเนียมประเพณีแบบอินเดียมาเผยแพร่ ทำให้บ้านเมืองฟูนันเจริญรุ่งเรืองขึ้นภายใต้อารยธรรมอินเดีย เรื่องราวในเอกสารจีนนี้คล้ายกับเรื่องเล่าในนิทานพื้นเมืองของชาวกัมพูชาที่เล่าสืบต่อกันมามีพราหมณ์ผู้มีธนูอันวิเศษเดินทางมาจากอินเดียมาถึงชายฝั่งทะเลของกัมพูชา ธิดาพญานาคพายเรือออกมาต้อนรับ แต่พราหมณ์ผู้นี้ใช้ธนูวิเศษยิงมาที่เรือของธิดาพญานาค ทำให้นางตกพระทัยกลัวและยินยอมแต่งงานด้วย พญานาคผู้เป็นพระบิดาทรงช่วยติ่มน้ำทะเลจนเหือดแห้งเพื่อสร้างอาณาจักรให้ราชบุตรเขย และตั้งชื่ออาณาจักรที่สร้างขึ้นนี้ว่า “กัมโพช” (ชาวเขมรโบราณจึงนับถือนาคเป็นอย่างมากเพราะเชื่อว่านาคคือบรรพบุรุษของพวกเขานั้นเอง)

นักประวัติศาสตร์สรุปเรื่องราวของฟูนันจากรายละเอียดที่มีอยู่ในจดหมายเหตุจีนว่า ฟูนันเป็นอาณาจักรสมัยประวัติศาสตร์แรกสุดที่เจริญขึ้นภายใต้อารยธรรมอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา ศูนย์กลางของฟูนันคงจะตั้งอยู่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบัน เดิมอาจจะอยู่แถบเมืองบาพนมในเขตจังหวัดไพรเวง ในระยะต่อมาย้ายลงมาอยู่ที่เมือง

นครบุรี (Angkor Borei) ในเขตจังหวัดตาแก้วและขยายอำนาจทางการเมืองออกไปถึงบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนใต้รวมทั้งดินแดนแถบชายฝั่งทะเลของอ่าวไทยด้วย อาณาจักรนี้มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมาหลายพระองค์ และมีการติดต่อกับจีนมาโดยตลอด จนกระทั่งราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ อาณาจักรพุนันก็ล่มสลายลง

สำหรับหลักฐานโบราณคดียุคพุนันที่ค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชา นั้นมีไม่มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรประเภทจารึกซึ่งพบอยู่ทางตอนใต้ของประเทศมีเพียง ๓ หลักเท่านั้น ทั้งหมดเป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งเป็นช่วงปลายพุนัน สองหลักแรกค้นพบที่จังหวัดตาแก้ว เป็นจารึกของพระนางกุลประภาวดีมเหสีของพระเจ้าชัยวรมัน และของโอรสองค์หนึ่งที่ทรงพระนามว่า เจ้าชายคุณวรมัน หลักที่สามค้นพบที่แคว้นบาตีเป็นจารึกที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้ารุทรวรมัน พระราชาองค์สุดท้ายของพุนัน

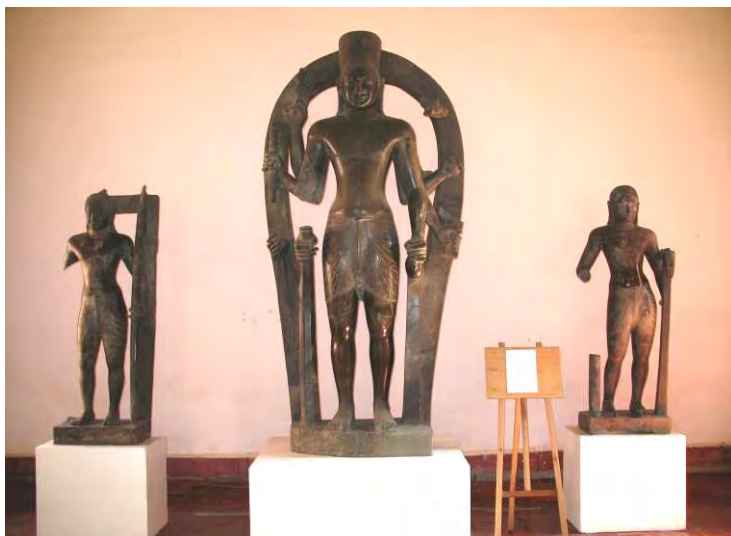
สำหรับร่องรอยหลักฐานทางด้านศิลปะโบราณวัตถุสถานที่อาจจะเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองยุคพุนัน ที่พบแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท

ประเภทแรกเป็นโบราณวัตถุต่างชาติ ส่วนใหญ่เป็นของโรมันและอินเดีย ที่พบได้แก่เหรียญกษาปณ์ เครื่องประดับประเภทต่างๆ มีทั้งที่ทำจากทองคำ เงิน หินชนิดต่างๆ รวมทั้งแก้วด้วย นอกจากนี้ยังพบที่ประทับตราที่มีจารึกภาษาสันสกฤตอีกจำนวนหนึ่ง โบราณวัตถุเหล่านี้ถูกค้นพบที่เมืองออกแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ปลายสุดของแหลมโคชินไชน่า (ในเขตเวียดนามใต้ปัจจุบัน) หลักฐานที่พบเหล่านี้ทำให้เชื่อกันว่าเมืองออกแก้วคงจะเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างชาติที่สำคัญที่สุดในยุคพุนัน

ภาพที่ ๔ โบราณวัตถุที่พบจากแหล่งโบราณคดีออกแก้ว ประเทศเวียดนาม
(ที่มา: Nancy Tingley, "Catalogue: The Archaeology of Fu Nan in the Mekong
River Delta: The Oc Eo Culture of Viet Nam," in Arts of Ancient Vietnam
From River Plain to Open Sea, ed. by Nancy Tingley (New Haven:
Yale University Press, 2009), 136–142.)

ประเภทที่สองเป็นประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่สร้างขึ้นในท้องถิ่น มีรูปแบบศิลปะเป็นของตนเองแต่ยังแสดงให้เห็นชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดีย ประติมากรรมเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าในสมัยฟูนันมีการนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่แพร่หลายมาจากอินเดียตรงตามที่จดหมายเหตุจีนเล่าไว้ ทั้งหมดค้นพบแถบเขาพนมดงายที่ตั้งอยู่ตอนใต้ของอาณาจักรกัมพูชา นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดให้ประติมากรรมรูปเคารพเหล่านี้ไว้ในกลุ่มศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครที่เก่าที่สุด มีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ภาพที่ ๕ กลุ่มเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ พบบริเวณเขาพนมดงรัก ประเทศกัมพูชา
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

สำหรับหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยฟูนันนั้น ไม่พบเลย อย่างไรก็ตามเราก็อาจศึกษาารูปแบบของสิ่งก่อสร้างสมัยฟูนันได้จาก ศาสนสถานบางแห่งที่พบแถบพนมดงรัก ซึ่งถึงแม้ว่าจะสร้างขึ้นในสมัยหลังแต่ก็ อาจสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบศาสนสถานที่ยกก่อสร้างขึ้นในสมัยฟูนันได้ เช่น ศาสนสถานถ้ำหมายเลข ๑ ซึ่งเจาะเข้าไปในภูเขาพนมดงรัก และศาสนสถานที่มีชื่อเรียกว่าอาศรมมหาฤๅษี

ยุคเจนละ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔)

จากเรื่องเล่าในจดหมายเหตุจีนทำให้เราทราบว่าราวปลาย พุทธศตวรรษที่ ๑๑ อาณาจักรฟูนันเกิดความวุ่นวายและค่อยๆ เสื่อมลง และ ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ บ้านเมืองก็ล่มสลายลงเนื่องจากถูก “เจนละ” ยกทัพเข้าโจมตี (เจนละเป็นบ้านเมืองซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของฟูนัน และ

เดิมนั้นอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของพุนันทมาก่อน) หลังจากนั้นเรื่องราวของพุนันทก็ค่อยๆ หายไปจากจดหมายเหตุจีน กลายเป็นเรื่องราวของเจนละเข้ามาแทนที่ และดูเหมือนว่าเรื่องราวของบ้านเมืองในยุคเจนละที่เล่าไว้ในจดหมายเหตุจีนค่อนข้างน่าเชื่อถือกว่าสมัยพุนันทมาก เพราะมีการค้นพบหลักฐานข้อมูลต่างๆ รวมทั้งศิลาจารึกจำนวนมากที่สามารถนำมาสนับสนุนเรื่องของเจนละในจดหมายเหตุจีนได้ หลักฐานเหล่านั้นค้นพบทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและในดินแดนใกล้เคียง

หลักฐานต่างๆ ที่พบแสดงให้เห็นว่ายุคเจนละนั้นบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและมีประเพณีต่างๆ รวมทั้งการนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธลัทธิมหายานที่สืบทอดมาจากบ้านเมืองยุคพุนันท พระราชาเขมรในยุคเจนละยอมรับเอาประเพณีการตั้งราชวงศ์ของพระราชาแห่งพุนันทมาเป็นของตน และพยายามที่จะแสดงว่าพระองค์ทรงเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระราชาผู้สูงส่งของพุนันทด้วย

นักโบราณคดีเชื่อกันว่าศูนย์กลางดั้งเดิมของเจนละอาจจะอยู่ที่บริเวณวัดภูแถบเมืองจำปาศักดิ์ในเขตตอนใต้ของประเทศลาวปัจจุบัน ในระยะต่อมาเจนละได้ขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุมบริเวณพื้นที่ที่เป็นราชอาณาจักรกัมพูชาในปัจจุบันทั้งหมด และยังขยายอำนาจเข้าไปยังดินแดนบางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยด้วย บ้านเมืองในยุคเจนละมีพระราชาปกครองสืบทอดกันมาหลายพระองค์ ดังนี้

พระเจ้าอวรมันที่ ๑ (ราว พ.ศ. ๑๐๙๓ - ?) เชื่อกันว่าพระราชาองค์นี้ทรงเป็นเจ้าชายในราชวงศ์พุนันท และเดิมนั้นครองราชย์อยู่ที่เมืองทวารวดี (ซึ่งอาจจะตั้งอยู่ในบริเวณเมืองสมโบร์ริมฝั่งแม่น้ำโขงทางตอนเหนือของกัมพูชาปัจจุบัน) พระองค์และพระอนุชาคือเจ้าชายจิตรเสนเป็นผู้โจมตีและยึดอาณาจักรพุนันทได้ พระองค์ทรงเป็นผู้ทำให้อาณาจักรเจนละยิ่งใหญ่และมีความอำนาจมากขึ้น แต่ไม่มีการค้นพบหลักฐานว่าทรงครองราชย์อยู่นานเท่าใด ทราบแต่ว่าผู้ครองราชย์สืบทอดจากพระองค์คือเจ้าชายจิตรเสน เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้ามเหศวรมัน

พระเจ้ามเหศวรรมัน (ราว พ.ศ. ๑๑๔๓ - ๑๑๕๘) ในรัชกาลนี้ อาณาเขตของเงินละลายยาวกว้างออกไปมาก มีการค้นพบจารึกของพระองค์หลายหลักที่แสดงว่าพระราชอำนาจของพระองค์ครอบคลุมพื้นที่ไปถึงเมืองจำปาศักดิ์ที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศลาวตอนใต้ปัจจุบัน และยังรวมมาถึงบริเวณพื้นที่บางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยไปด้วย ผู้ครองราชย์สืบต่อมาคือโอรสของพระองค์เอง ทรงพระนามว่า พระเจ้าอิตานวรมันที่ ๑

ภาพที่ ๖ ศิลจารึกของพระเจ้ามเหศวรรมัน (จิตรเสน) พบที่จังหวัดอุบลราชธานี

พระเจ้าอิตานวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๑๕๕ - ๑๑๗๑) ในรัชกาลนี้ อาณาเขตของบ้านเมืองขยายกว้างไกลออกไปจากเดิมมาก มีการค้นพบจารึกของพระเจ้าอิตานวรมันที่ ๑ หลายหลักทางตอนใต้ของกัมพูชา รวมทั้งในเขตจังหวัดจันทบุรีของไทย แสดงว่าในรัชกาลนี้อาณาจักรเงินละได้ครอบครองดินแดนที่เคยเป็นของพุนั้นมาก่อนทั้งหมดและยังขยายพื้นที่เข้ามาถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่จังหวัดจันทบุรีด้วย ราชธานีของพระองค์มีนามว่า อิตานปุระ (เชื่อกันว่าตั้งอยู่ในบริเวณบ้านสมโบรีไพรกุกปัจจุบัน เพราะพบจารึกของพระองค์เป็นจำนวนมากที่นั่น และมีจารึกหลักหนึ่งได้กล่าวถึงชื่อเมืองอิตานปุระไว้ด้วย) ผู้ที่ครองราชย์สืบต่อจากพระองค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าอิตานวรมันที่ ๒

พระเจ้าวรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๑๗๑ - ?) เราไม่ทราบว่
พระราชองค์นี้ทรงเกี่ยวข้องกับพระราชองค์ก่อนอย่างไรและครองราชย์อยู่
นานเท่าใด เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับพระองค์พบน้อยมาก ผู้ที่ครองราชย์สืบ
ต่อมาคือพระโอรสของพระองค์เอง ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ (ราว พ.ศ. ๑๑๙๘ - ๑๒๔๓) พระราชองค์นี้
ครองราชย์ค่อนข้างยาวนาน แต่ดูเหมือนว่าบ้านเมืองไม่มีความสงบเลย
เพราะแคว้นต่างๆ ที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองในรัชกาลก่อนๆ
พยายามที่จะแยกตัวเป็นอิสระ และพระองค์คงจะไม่ริษยาหาท หลังจากที
พระองค์สิ้นพระชนม์ลงไม่ทราบว่เกิดอะไรขึ้นบ้าง มีหลักฐานปรากฏในจารึก
ว่า ราว พ.ศ. ๑๒๕๖ มีผู้ครองบ้านเมืองเป็นพระราชินี ทรงพระนามว่า
พระนางชัยเทวี

พระนางชัยเทวี (ราว พ.ศ. ๑๒๕๖ - ?) พระนางเสด็จขึ้น
ครองราชย์ในช่วงเวลาที่บ้านเมืองแตกแยก และไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์
อันเลวร้ายในบ้านเมืองได้ จารึกของพระนางชัยเทวีกล่าวถึง “โซคร้ายแห่ง
เวลา” นักโบราณคดีเชื่อกันว่การแตกแยกของบ้านเมืองคงจะเกิดขึ้นหลังจาก
ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ สิ้นพระชนม์ลง ในจดหมายเหตุจีนเล่าว่าหลัง พ.ศ.
๑๒๔๙ เจนละเกิดจลาจล บ้านเมืองแตกแยกตัวออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งจีน
เรียกว่าเจนละบก มีอำนาจครอบครองดินแดนทางตอนเหนือของกัมพูชามาถึง
บริเวณที่ราบสูงในประเทศลาวตอนใต้และประเทศไทยแถบเทือกเขาตงเร็ก
อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าเจนละน้ำ ครอบครองดินแดนที่เป็นราชอาณาจักรกัมพูชา
ในปัจจุบันเกือบทั้งหมด และรวมไปถึงบริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำโขงด้วย

อย่างไรก็ตามเมื่อแยกตัวออกจากกันแล้ว เรื่องราวของเจนละบกก็
ยังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนว่า เจนละบกยังมีการติดต่อกับจีนต่อมาจนถึง
ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ส่วนเรื่องราวของเจนละน้ำในจดหมายเหตุจีน
แทบจะไม่ได้กล่าวถึงอีกเลย แต่จากหลักฐานที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา
ทำให้สันนิษฐานได้ว่าในขณะนั้น เจนละน้ำถูกแบ่งแยกออกเป็นหลายแคว้น
แต่ละแคว้นแยกตัวออกเป็นอิสระและแก่งแย่งอำนาจกันเอง และต่อมาไม่นาน

ก็ถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก (เชื่อกันว่าศัตรูภายนอกนี้เป็นพวกที่ยกทัพมาจากเกาะชวาและสุมาตรา) จนในที่สุดบ้านเมืองก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของศัตรูภายนอกที่ยกทัพเข้ามารุกราน

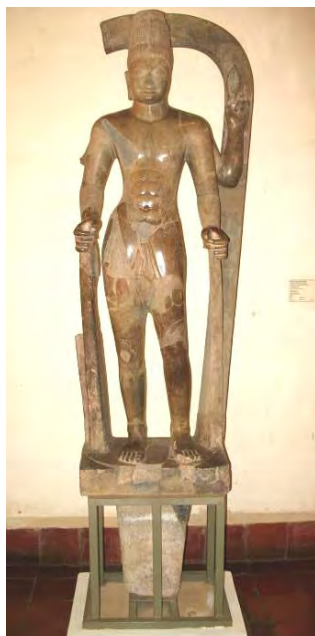
ร่องรอยหลักฐานทางด้านศิลปะโบราณวัตถุสถานยุคเจนละยังคงปรากฏหลงเหลือให้เห็นอยู่มากมายในปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดแบ่งโบราณวัตถุสถานยุคนี้ไว้ในกลุ่มศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครที่มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔

ในส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรมพบหลายแห่ง ทั้งหมดเป็นศาสนสถานที่เรียกว่า ปราสาท ซึ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือกลุ่มโบราณสถานในเมืองสมโบรีไพรกุก โบราณสถานกลุ่มนี้ถือเป็นตัวอย่างของปราสาทเขมรที่เก่าที่สุดที่มีรูปแบบแสดงให้เห็นว่าเกิดจากการผสมผสานระหว่างศิลปะสถาปัตยกรรมของอินเดียได้กับสถาปัตยกรรมพื้นเมืองของเขมรที่สร้างด้วยไม้

ภาพที่ ๗ ปราสาท (เทวาลัย) ที่เมืองสมโบรีไพรกุก

ส่วนงานทางด้านประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับยุคเจนละที่ยังคงปรากฏในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นงานประติมากรรมรูปเคารพที่สร้างขึ้นในศาสนาพุทธ ลัทธิมหายานและศาสนาพราหมณ์ ประติมากรรมรูปเคารพบางองค์มีรูปแบบศิลปะงดงามที่ยังคงรักษาสีทึบศิลปะอินเดียไว้ได้เป็นอย่างดี แต่ส่วนใหญ่ มักจะมีรูปแบบที่แสดงให้เห็นถึงความแข็งแกร่งต่าง หันหน้าตรงอันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะเขมรอย่างแท้จริง ประติมากรรมรูปเคารพเหล่านี้ใช้เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาถึงเรื่องราวของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ลัทธิมหายานที่เจริญขึ้นบนแผ่นดินกัมพูชาเมื่อราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ ๘ เทวรูปพระวิษณุ (นารายณ์) พบที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก (S.9)
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ยุคเมืองพระนคร (ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - พุทธศตวรรษที่ ๒๐)

ยุคเมืองพระนครเป็นช่วงเวลาที่รุ่งเรืองที่สุดในประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๓๓ - ๑๓๘๙) พระองค์ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ผู้สร้างราชอาณาจักรกัมพูชายุคเมืองพระนคร แต่ไม่ได้เป็นผู้สร้างตัวเมืองพระนคร หลักฐานที่ปรากฏในจารึกสตกกอกมกล่าวไว้ว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นเจ้าชายเขมรที่เสด็จกลับมาจากขวา (เชื่อกันว่าพระองค์อาจจะถูกจับไปอยู่ที่ขวาในฐานะตัวประกันเมื่อครั้งขวาทักษมาตีกัมพูชาเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓) และทรงทำการรวบรวมบ้านเมืองที่แตกแยกให้รวมกลับเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้ง พระองค์ทรงทำให้ราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นอิสระพ้นจากอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ขวาทด้วยการประกอบพระราชพิธีสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นพระจักรพรรดิ (*cakravartin*) ผู้ยิ่งใหญ่แห่งราชอาณาจักรกัมพูชา พระราชพิธีนี้ประกอบขึ้นบนเขามเหธรบรรต ซึ่งเชื่อกันว่าคือเขาพนมกุเลนที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองพระนครในปัจจุบัน เพราะบนเขาพนมกุเลนมีซากโบราณสถานหลายแห่งซึ่งมีรูปแบบศิลปะที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะขวาและศิลปะจามอันเป็นลักษณะสำคัญของศิลปะสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างศิลปะสมัยก่อนเมืองพระนครตอนปลายกับศิลปะสมัยเมืองพระนครตอนต้น

ในเวลาเดียวกันพระองค์โปรดให้พราหมณ์ประกอบพิธี “ลัทธิเทวราชา” เพื่อสถาปนาท้าวผู้เป็นราชาของเทวดาทั้งปวงขึ้นเป็นเทพคุ้มครองราชบัลลังก์และราชอาณาจักรขึ้นด้วย ลัทธิเทวราชาเป็นลัทธิพิธีทางศาสนาที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงโปรดให้พราหมณ์ประกอบขึ้นในแผ่นดินกัมพูชาเป็นครั้งแรก การประกอบพิธีนั้นทำให้มีการสร้าง “ศาสนบรรต” หรือการจำลองเขาพระสุเมรุขึ้นในราชธานีเพื่อใช้เป็นທີ່ประดิษฐานรูปเคารพของเทวราชา (ซึ่งเป็นเทวดาผู้คุ้มครองพระราชอาณาจักร) เชื่อกันว่า

ศาสนบรรพตที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นທີ່ประดิษฐานรูปเคารพเทวราชามนเขพนมกุเลนนั้น อาจเป็นโบราณสถานที่เรียกกันว่า ภูมิจระอารามโรงจีนในปัจจุบัน

ภาพที่ ๙ ภูมิจระอารามโรงจีน บนเขพนมกุเลน ประเทศกัมพูชา

การสร้างศาสนบรรพตถือเป็นราชประเพณีสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของพระราชาเขมรในสมัยเมืองพระนครสร้างขึ้นนั้นมีทั้งที่ตั้งอยู่บนภูเขาจริง ๆ และบนพื้นราบ แต่จะมีลักษณะพิเศษที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานที่ซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป (อันเป็นลักษณะของภูเขาจำลอง) ตัวปราสาทประธานซึ่งเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพนั้นตั้งอยู่บนฐานชั้นบนสุด (สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับลัทธิเทวราชานั่นอันที่จริงแล้วข้อความในจารึกมิได้บอกว่าลัทธิเทวราชาคืออะไรกันแน่ นักวิชาการฝรั่งเศสรุ่นก่อน ๆ อธิบายถึงความหมายของลัทธิเทวราชาไว้ต่างกันเป็น ๒ ประการคือ ประการแรกอธิบายว่าเป็นลัทธิพิธีทางศาสนาในการสถาปนา กษัตริย์หรือพระราชาให้เป็นท้าว ประการที่สองอธิบายว่า เป็นลัทธิพิธีทางศาสนาในการสถาปนาท้าวผู้เป็นราชานี้เป็นท้าวควบคุมครองราชย์บัลลังก์ ควบคุมครองราชธานี และท้าวผู้เป็นราชานี้คงจะหมายถึงพระอิศวร ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นราชาของเหล่าเทวดาตามประเพณีที่นับถือกันในอินเดียภาคใต้

นักวิชาการด้านเขมรศึกษาของไทยคือ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรตะริน กล่าวว่า เหตุที่มีคำอธิบายความหมายของคำว่าลัทธิเทวราชาต่างกันเป็น ๒ ประการ เพราะคำว่า เทวราชา เป็นภาษาสันสกฤตและแปลได้เป็นสองความหมายคือ ราชผู้เป็นเทวะ และเทวะผู้เป็นราชา อาจารย์อุไรศรีมีความเห็นว่าคำอธิบายในประการที่สองน่าจะถูกต้องมากกว่า เพราะคำว่า เทวราชาที่ปรากฏในจารึกนั้นมีคำว่า “กมรเตง ชคต ราช” ซึ่งเป็นภาษาเขมรแปลว่าเทวะผู้เป็นราชากำกับอยู่ด้วย

นอกจากนี้ข้อความในจารึกบางตอนยังกล่าวว่ามีกษัตริย์นำเทวราชาหรือกมรเตง ชคต ราช จากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่งด้วย ดังนั้นเทวราชาที่กล่าวถึงในจารึกน่าจะเป็นประติมากรรมรูปเคารพของเทวะผู้คุ้มครองราชบัลลังก์และราชอาณาจักร ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นในรูปศิวิลิ่งคือนเป็นสัญลักษณ์แห่งพระศิวะและถูกอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่ศาสนสถานประจำราชธานี

นอกจากนี้อาจารย์อุไรศรีได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกว่า การสร้างพระสยามเทวธิราชในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งประเพณีการสร้างเสาหลักเมืองนั้น อาจจะเกี่ยวข้องกับลัทธิเทวราชาของกัมพูชาด้วย เพราะถ้าสังเกตให้ดีจะเห็นได้ว่าตัวเสาหลักเมืองนั้นมีรูปร่างลักษณะคล้ายกับศิวิลิ่งค)

หลักฐานที่พบในจารึกสดก๊กอกรรมทำให้ทราบว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ โปรดให้สร้างราชธานีขึ้นหลายแห่ง แห่งแรกคือเมืองอินทapura (ซึ่งอาจจะอยู่ในบริเวณบันทายไพรนครที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองกำพงจามปัจจุบัน) แห่งที่สองคือเมืองหริหรัลย (ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากเมืองพระนครไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ราว ๑๕ กิโลเมตร) แห่งที่สามคือเมืองอมเรนทapura (ซึ่งอาจจะตั้งอยู่บริเวณทางทิศตะวันตกของเมืองพระนครแถบฝั่งตะวันตกของบารายตะวันตก) แห่งที่สี่คือเมืองมเหศวรบรรพต (เชื่อกันว่าตั้งอยู่บนเขาพนมกุเลนในปัจจุบัน) และในบรรดाराชธานีที่พระองค์สร้างขึ้น เมืองหริหรัลยเป็นราชธานีแห่งสุดท้ายที่พระองค์เสด็จกลับมาประทับอยู่และทรงนำเอา “เทวราชา” มาประดิษฐานไว้ที่นั่นด้วย พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองหริหรัลยจน

สิ้นพระชนม์ หลังจากนั้นเมืองหริหรัลย์ยังเป็นราชธานีที่ประทับของกษัตริย์
เขมรสืบต่อมาอีก ๓ พระองค์ คือ

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๓๘๙ - ๑๔๒๐) ทรงเป็นพระโอรส
ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เราไม่ค่อยจะทราบเรื่องราวเกี่ยวกับรัชกาลนี้มากนัก
ทราบแต่เพียงว่าพระราชองค์นี้ทรงพระปรีชาเป็นอย่างมากในการล่าช้าง

พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๒๐ - ๑๔๓๒) พระราชองค์นี้
ทรงเกี่ยวดองกับพระราชองค์ก่อนอย่างไรไม่มีใครทราบ หลักฐานที่มีอยู่บอก
แต่เพียงว่า พระองค์ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าปดิวรินทร์ แต่ไม่ได้บอกว่า
พระเจ้าปดิวรินทร์เป็นใครมาจากไหน ส่วนพระมเหสีของพระองค์นั้นทรง
สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์อันเก่าแก่แห่งอาณาจักรฟูนัน

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์พระองค์ทรงจัดสร้างระบบชลประทานด้วย
การสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ชื่อ อินทรวรรณ มีความกว้าง ๘๐๐ เมตร
ยาว ๓,๘๐๐ เมตร เพื่อใช้เก็บกักน้ำในฤดูฝนซึ่งไหลมาตามแม่น้ำเล็ก ๆ หลาย
สายที่มีต้นน้ำอยู่บนที่ราบสูงพนมกุเลนทางตอนเหนือและแจกจ่ายน้ำไปยัง
ทุ่งนารอบ ๆ ราชธานีตามต้องการ และยังใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งมหาสมุทรอัน
ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่คู่จักรวาลตามความเชื่อในศาสนาด้วย ต่อมาพระองค์โปรดให้
สร้างปราสาทอิฐ ๖ หลัง (คือปราสาทพระโค) ขึ้นในเมืองหริหรัลย์เพื่ออุทิศ
ถวายแด่บรรพบุรุษ และสร้างศาสนบรรพตประจำราชธานี (คือปราสาท
บากอง) ขึ้นเพื่อประดิษฐานราชศิวลึงค์อินทเรศรวรด้วย

ในรัชกาลนี้ราชอาณาจักรกัมพูชาสงบสุขและมั่นคงมาก ซึ่งคงจะเป็น
ผลที่เนื่องมาจากบ้านเมืองมีการจัดการเกี่ยวกับเรื่องน้ำที่ดี มีการสร้างอ่างเก็บ
น้ำขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้การปลูกข้าวได้ผลดี เมื่อการเพาะปลูกได้ผลดีความ
เจริญด้านอื่นๆ ก็ตามมาด้วย ดูเหมือนว่าอำนาจทางการเมืองของพระองค์
ขยายกว้างออกไปถึงชายแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วย
เพราะมีการค้นพบจารึกของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ ที่บ้านบึงแก จังหวัด
อุบลราชธานี หลังจากที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ สิ้นพระชนม์ลง โอรสของ
พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑

ภาพที่ ๑๐ ปราสาทพระโค เมืองหริหรัลย์ สมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑

พระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๓๒ - ๑๔๕๐) เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์โปรดให้สร้างศาสนสถาน เพื่ออุทิศถวายแด่บรรพบุรุษ (คือปราสาทโลเลย) ขึ้นที่กลางบารายอินทรวฏากะ แต่หลังจากนั้นพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ทรงย้ายไปประทับที่ “ยโศธรปุระ” ราชธานีที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณที่เรียกกันในปัจจุบันว่า เมืองพระนคร

การสร้างเมืองพระนคร

การสร้างเมืองยโศธรปุระขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่นั้น นักโบราณคดีเชื่อกันว่าคงจะมีการเลือกสถานที่ตั้งและการวางผังเมืองมาตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ แต่พระองค์สิ้นพระชนม์ลงก่อน ดังนั้นการก่อสร้างทั้งหมดจึงมาแล้วเสร็จในรัชสมัยของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑

ภาพที่ ๑๑ ภาพถ่ายดาวเทียมบริเวณเมืองพระนคร (Angkor) ประเทศกัมพูชา

สำหรับเหตุที่ต้องสร้างราชธานีแห่งใหม่ขึ้น โดยทั่วไปเชื่อกันว่าเมืองหริหรัลย์นั้นเต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้างในรัชกาลก่อนๆ จนไม่สามารถวางผังเมืองใหม่สำหรับรัชกาลของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ได้อีกต่อไป แต่นักโบราณคดีฝรั่งเศสบางท่านอธิบายว่าอันที่จริงแล้วเหตุที่ต้องย้ายราชธานีไปอยู่ที่แห่งใหม่ เนื่องมาจากอ่างเก็บน้ำเดิมคือบารายอินทรวทฏากะดินเขินไม่สามารถเก็บกักน้ำได้เพียงพอกับความต้องการของพื้นที่รอบๆ เมืองซึ่งนับวันต้องขยายมากขึ้น และในบริเวณราชธานีเดิมไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การ

สร้างอ่างกักเก็บน้ำใหม่ จึงต้องเลือกหาสถานที่ที่สามารถสร้างอ่างเก็บน้ำใหม่ ที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิมและเหมาะสมที่จะสร้างราชธานีแห่งใหม่ขึ้นด้วยใน ขณะเดียวกัน

ราชธานีแห่งใหม่ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันว่าเมืองพระนครนั้นตั้งอยู่ห่างจากราชธานีเก่าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือราว ๑๕ กิโลเมตร อีกอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ขอบที่ราบสูงพนมกุเลนลงมาถึงฝั่งด้านเหนือของทะเลสาบใหญ่ และมีร่องรอยของการอยู่อาศัยมาก่อนตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนคร ซากสิ่งก่อสร้างที่พบในบริเวณทางด้านตะวันตกและตะวันออกของเมืองพระนครแสดงว่า ในบริเวณที่ตั้งเมืองพระนครคงจะเคยเป็นศูนย์กลางของเมืองสำคัญในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒

ลักษณะภูมิประเทศบริเวณเมืองพระนครมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง สำหรับใช้เป็นที่ตั้งราชธานีอันเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางทางศาสนาของราชอาณาจักร เพราะพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์เนื่อง เพราะนอกจากจะตั้งอยู่ไม่ไกลจากทะเลสาบอันเป็นคลังปลารมชาติขนาดใหญ่ ยังมีแม่น้ำเสียมเรียบไหลลงมาจากเขาพนมกุเลน (ซึ่งอยู่ไม่ไกลทางตอนเหนือ) ผ่านที่ราบลงไปยังทะเลสาบใหญ่ ทำให้สามารถสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อเก็บกักน้ำได้ตามต้องการ พื้นที่สองฟากฝั่งของแม่น้ำเสียมเรียบรวมทั้งที่ราบลุ่มรอบ ๆ ทะเลสาบใหญ่อุดมสมบูรณ์มาก สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี นอกจากนี้ในบริเวณดังกล่าวยังมีภูเขาที่จะใช้เป็นศูนย์กลางของราชธานีอันศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อศาสนาได้ถึง ๓ แห่ง คือ เขาพนมโกรม พนมบก (บุก) และพนมบาแค็ง เขาพนมบาแค็งถูกเลือกให้เป็นศูนย์กลางราชธานีแห่งใหม่สำหรับสร้างศาสนบรรพตประจำราชธานี เพราะไม่สูงจนเกินไปและพื้นที่โดยรอบน้ำท่วมไม่ถึงเหมาะเป็นที่ตั้งถื่นฐานอยู่อาศัย

ราชธานีแห่งใหม่ที่สร้างขึ้นนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเชิงเนินดินและคูน้ำล้อมรอบทั้งสี่ด้าน มีศาสนบรรพตประจำราชธานี (คือปราสาทพนมบาแค็ง) ตั้งอยู่บนเขาพนมบาแค็งซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองมีอ่างเก็บน้ำ

ขนาดใหญ่ (ซึ่งมีชื่อเรียกเป็นทางการว่า ยโสธรตฎากะ ปัจจุบันเรียกว่าบาราย
ตะวันออก) ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกออกไปทางเหนือของตัวเมือง อ่างเก็บ
น้ำแห่งนี้กว้างราว ๑,๘๐๐ เมตร และยาวราว ๗,๕๐๐ เมตร

ภาพที่ ๑๒ ปราสาทพนมบาแก้ง ศูนย์กลางของเมืองพระนคร

ลักษณะทางกายภาพของราชธานีแห่งใหม่มรวมทั้งสิ่งก่อสร้างต่างๆ
แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า มีการจัดวางผังเมืองเพื่อให้เป็นราชธานีอัน
ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในศาสนาของชาวกัมพูชาที่ได้รับมาจากวัฒนธรรม
อินเดีย เชิงเนินดินและคูน้ำที่ล้อมรอบเมืองเปรียบเสมือนทิวเขาและแม่น้ำที่
ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ เขาพนมบาแก้งซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองและมีปราสาท
พนมบาแก้งตั้งอยู่บนยอดเขาดังนั้น คือสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุที่เป็น
ศูนย์กลางของจักรวาล บารายตะวันออกซึ่งสร้างขึ้นเพื่อการชลประทานถูกใช้
เป็นสัญลักษณ์แห่งสระน้ำอันศักดิ์สิทธิ์และมหาสมุทรที่มีอยู่คู่จักรวาลด้วย

ภาพที่ ๑๓ พนังหรือคันดินของบารายตะวันตก
ซึ่งปัจจุบันพื้นที่เก็บกักน้ำภายในบารายต้นเขินกลายเป็นที่นา

พระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ โปรดให้สร้างศาสนสถานขึ้นบนภูเขาอีกหลายแห่ง นอกจากบนเขาพนมบาเค็งแล้วยังโปรดให้สร้างศาสนสถานขึ้นบนเขาพนมโกรมและเขาพนมบกด้วย การก่อสร้างศาสนสถานบนภูเขาสะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวเขมรที่มีต่อภูเขากว่า ภูเขาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ศูนย์รวมแห่งอำนาจเพราะภูเขาเป็นที่ประทับของเทพเจ้าสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่พระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ โปรดให้สร้างขึ้นที่เมืองพระนครนั้นแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรกัมพูชาในรัชสมัยของพระองค์เป็นอย่างดี

พระราชอำนาจทางการเมืองของพระองค์ขยายกว้างออกไปไกล มีการค้นพบจารึกของพระองค์ในเขตประเทศลาวตอนใต้ และในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วย หลังจากพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ สิ้นพระชนม์ลง พระโอรสของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าพรหมวรมันที่ ๑

พระเจ้าธรรมวรรมนที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๕๐ - ๑๔๖๖) เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์โปรดให้สร้างปราสาทเพื่ออุทิศถวายแด่พระราชบิดาและพระราชมารดา (คือปราสาทบักชีจำกรง) ปราสาทหลังนี้เป็นศาสนสถานขนาดเล็กที่ประกอบด้วยปราสาทอิฐหลังเตี้ยเวตตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงที่ซ้อนเป็นชั้นๆ ๕ ชั้น หลังจากທີ່พระองค์สิ้นพระชนม์ลง พระอนุชาของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าอิตานวรมนที่ ๒

ภาพที่ ๑๔ ปราสาทบักชีจำกรง ตั้งอยู่ที่เชิงเขาพนมบาเค็ง

พระเจ้าอิตานวรมนที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๖๖ - ๑๔๗๑) ในรัชกาลนี้เราทราบแต่เพียงว่ามีการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นที่เมืองพระนคร ๑ แห่ง (คือปราสาททระวัน) แต่ผู้สร้างเป็นข้าราชการชั้นสูงในราชสำนัก พระเจ้าอิตานวรมนที่ ๒ ครองราชย์อยู่ไม่นานก็เปลี่ยนรัชกาลใหม่ พระราชาองค์ใหม่ทรงเป็นพระปิตุลาองค์หนึ่งของพระองค์ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ (พ.ศ. ๑๔๗๑ - ๑๔๘๕) พระราชองค์นี้ ก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ประทับอยู่ที่เกาะแกร์ (*gargyar*) ซึ่งตั้งอยู่ห่างจาก เมืองพระนครไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๑๐๐ กิโลเมตร และเมื่อเสด็จขึ้น ครองราชย์ก็ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เกาะแกร์ มีการสร้างศาสนบรรพตและอ่างเก็บ น้ำขนาดใหญ่ขึ้นที่เกาะแกร์ด้วย

เราไม่ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นที่เมืองพระนครซึ่งเป็นเหตุให้พระเจ้า ชัยวรมันที่ ๔ ไม่เสด็จมาประทับที่เมืองพระนคร นักโบราณคดีบางท่าน สันนิษฐานว่าเหตุที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ตั้งราชธานีอยู่ที่เกาะแกร์อาจจะ เนื่องมาจากบารายตะวันออกที่เมืองพระนครดินเลนมากจนเก็บกักน้ำได้ ไม่เพียงพอต่อความต้องการของชุมชนที่นับวันจะขยายตัวใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ครองราชย์อยู่ที่เกาะแกร์ราว ๑๔ ปีก็สิ้นพระชนม์ พระโอรสของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ที่เกาะแกร์สืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าहरรรวรมันที่ ๒

ภาพที่ ๑๕ ปราสาทมที่เกาะแกร์ ศูนย์กลางราชธานีของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๔

พระเจ้าธรรมวรรคที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๗ - ๑๕๑๑) เสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียง ๒ ปีเท่านั้นก็สิ้นพระชนม์ ผู้ครองราชย์สืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าราชนทรวรมัน

พระเจ้าราชนทรวรมัน (พ.ศ. ๑๔๘๗ - ๑๕๑๑) พระราชาองค์นี้ทรงเป็นเจ้าชายแห่งแคว้นกวางปุระที่อยู่ทางตอนเหนือของกัมพูชา เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรกัมพูชาก็เสด็จมาประทับที่เมืองพระนคร พระองค์ทรงทำให้เมืองพระนครกลับคืนสู่ความยิ่งใหญ่ในฐานะราชธานีอีกครั้ง โปรดให้บูรณะศาสนสถานเก่าในเขตเมืองพระนครที่สร้างขึ้นในรัชกาลก่อนๆ เช่น ที่ปราสาทบักชีจ่างรง โปรดให้ปรับปรุงวางผังพื้นที่ทางด้านตะวันออกของเมืองพระนครเพื่อสร้างศาสนสถานประจำรัชกาล และปรับปรุงบารายตะวันออกโดยการยกคันเขื่อนให้สูงขึ้น หลังจากนั้นโปรดให้สร้างศาสนสถานขึ้นที่เมืองพระนคร ๒ แห่ง ตามแบบประเพณีที่พระเจ้ายโส วรมันที่ ๑ ทรงทำมาก่อนแห่งแรกคือศาสนสถานอุทิศถวายแด่บรรพบุรุษของพระองค์ (คือปราสาทแม่บุญตะวันออกซึ่งตั้งอยู่กลางบารายตะวันออก) แห่งที่สองคือศาสนสถานประจำราชธานี (คือปราสาทแปรรูป) เพื่อเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพของเทวดาผู้คุ้มครองราชธานี (เทวราชา หรือ กมรเตงชคต ราช)

ในรัชกาลนี้มีข้าราชการชั้นสูงในราชสำนักหลายท่านก่อสร้างศาสนสถานขึ้นด้วย คือ ท่านกวินทรริมถนะ สร้างศาสนสถานเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปและพุทธเทพในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน (คือปราสาทบาทชุม) ขึ้นในบริเวณด้านทิศตะวันออกของเมืองพระนคร พราหมณ์ที่วางกรภัทร์สร้างศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย (คือปราสาทอินทรีโกสี) ขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเสียมเรียบในบริเวณรอบนอกเมืองพระนครทางตอนใต้ และพราหมณ์ยัชญวราหมหาราชครูประจำราชสำนัก สร้างศาสนสถานเพื่ออุทิศถวายแด่พระอิศวร (คือปราสาทบันทายสรี) ขึ้นทางตอนเหนือห่างจากเมืองพระนครออกไปราว ๒.๕ กิโลเมตร แต่มาเสร็จสมบูรณ์ในรัชกาลต่อมา

ภาพที่ ๑๖ ปราสาทแม่ญุตะวันออก ตั้งอยู่กลางบารายตะวันออก

ภาพที่ ๑๗ ปราสาทแปรรูป ศาสนสถานประจำราชธานีสมัยพระเจ้าราชนทรวรมัน

ภาพที่ ๑๘ ปราสาทบันทายสรี สร้างใน พ.ศ. ๑๕๑๐

ภาพที่ ๑๙ ลวดลายสลักอันงดงามที่ผนังปราสาทบันทายสรี

พระเจ้าราเชนทรวรมันทรงขยายอำนาจทางการเมืองของพระองค์ออกไปทางด้านทิศตะวันตกเข้ามาถึงดินแดนบางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ด้วยมีการค้นพบจารึกของพระองค์หลายหลักในบริเวณดังกล่าว และในตอนปลายรัชกาลพระองค์ทรงยกกองทัพไปรุกรานอาณาจักรจัมปา (ในประเทศเวียดนาม) และทรงได้รับชัยชนะ เมื่อสิ้นพระชนม์ลงพระโอรสของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๑๕๔๓) พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ในขณะที่ทรงพระเยาว์มาก จึงทำให้ขุนนางในราชสำนักหลายท่านมีอำนาจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพราหมณ์ผู้มีนามว่า ยัชญวราหะ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ในจารึกกล่าวว่า “ท่านผู้นี้เป็นผู้ตกลงในกิจกรรมทุกอย่าง” ในขณะที่กษัตริย์ทรงพระเยาว์และเมื่อทรงเป็นหนุ่มอำนาจของพราหมณ์ผู้นี้ก็ยังคงมีอยู่มาก เพราะ “ทรงรับคำขอร้องจากพระอาจารย์ของพระองค์และทรงมีพระทัยพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกให้”

ในรัชกาลนี้อาณาเขตของราชอาณาจักรกัมพูชาขยายเข้ามาในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมากขึ้นด้วย มีการค้นพบจารึกของพระองค์หลายหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ที่จังหวัดอุบลราชธานี สุรินทร์ บุรีรัมย์ มหาสารคาม และนครราชสีมา

สำหรับศาสนสถานที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ โปรดให้สร้างขึ้นที่เมืองพระนครนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นหลังใด หลักฐานที่ปรากฏในจารึกกล่าวว่า พระองค์โปรดให้สร้างศาสนบรรพตประจำราชธานีขึ้นด้วย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นปราสาทตาแก้ว แต่การก่อสร้างยังไม่ทันแล้วเสร็จ เพราะสิ้นพระชนม์ลงก่อน พระราชาที่ครองราชย์สืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๑

พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๔ - ๑๕๔๕) พระราชาองค์นี้ทรงครองราชย์อยู่เพียงปีเดียวก็สิ้นพระชนม์โดยไม่ทราบสาเหตุที่แน่นอน หลังจากนั้นบ้านเมืองก็วุ่นวายเนื่องจากเกิดสงครามแย่งราชสมบัติระหว่าง

เจ้าชาย ๒ พระองค์ ผู้ที่ได้ชัยชนะในสงครามครั้งนี้ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมัน

ภาพที่ ๒๐ ปราสาทตาแก้ว สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕

พระเจ้าชัยวรมัน (พ.ศ. ๑๕๔๕ - ๑๕๕๓) เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ก็จะโปรดให้สร้างขึ้นที่เมืองพระนครด้วย เชื่อกันว่าปราสาทที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นน่าจะเป็นปราสาทเกลี้ยง (คลัง) หลังเหนือ เพราะได้พบจารึกของพระองค์ที่ปราสาทหลังนี้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพยายามที่จะสืบสานการก่อสร้างศาสนบรรพตประจำราชธานีที่สร้างมาแต่รัชกาลก่อนด้วย (คือปราสาทตาแก้ว) แต่ยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์อีกเช่นกันเพราะเกิดสงครามแย่งชิงราชบัลลังก์อีกครั้ง โดยผู้ที่พ่ายแพ้พระองค์ไปในการต่อสู้ครั้งแรกแต่ครั้งนี้พระองค์กลับเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ผู้ชนะได้เสด็จขึ้นครองราชย์ที่เมืองพระนครสืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕ - ๑๕๙๓) นักโบราณคดีเชื่อกันว่าถึงแม้พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จะทรงพ่ายแพ้สงครามแย่งชิงราชสมบัติในครั้งแรก แต่พระองค์ทรงคิดว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาอีกพระองค์หนึ่งด้วย แต่มิได้ครองราชย์อยู่ที่เมืองพระนครเชื่อกันว่าพระองค์คงจะประทับอยู่ที่แคว้นรอบนอก จึงได้พบศาสนสถานขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ ตั้งอยู่บนเทือกเขาพนมดงเร็ก (คือปราสาทเขาพระวิหาร) การเริ่มต้นรัชกาลของพระองค์จึงอาจจะนับตรงกับการเริ่มต้นรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมัน และต่อมาเมื่อทำสงครามแย่งชิงราชสมบัติที่เมืองพระนครอีกครั้งและทรงได้ชัยชนะ จึงเสด็จมาครองราชย์ที่เมืองพระนครในปี พ.ศ. ๑๕๕๓

ภาพที่ ๒๑ ปราสาทประธานของปราสาทเขาพระวิหาร

อาณาเขตของพระราชอาณาจักรกัมพูชาในรัชกาลนี้คงจะกว้างออกไปกว่าเดิมมาก มีการค้นพบจารึกของพระองค์ที่แคว้นจำปาศักดิ์ในประเทศลาวตอนใต้และภาคกลางที่จังหวัดลพบุรี ภาคตะวันออกที่จังหวัดปราจีนบุรี และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วย สิ่งก่อสร้างในรัชสมัยของพระองค์ที่ยังปรากฏหลักฐานอยู่ที่เมืองพระนคร ได้แก่ พระราชวังหลวงและปราสาทพิมานอากาศ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าจะเป็นศาสนบรรพตประจำรัชกาล นอกจากนี้ยังมีปราสาทเกลียง (คลัง) หลังได้อีก ๑ แห่งด้วย

ภาพที่ ๒๑ ปราสาทพิมานอากาศในเขตพระราชวังหลวงของเมืองพระนคร

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ทรงครองราชย์นานเกือบ ๕๐ ปี พระองค์ทรงทำให้พระราชอาณาจักรกัมพูชารุ่งเรืองอย่างมากมาย หลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์ลง โอรสของพระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ทรงพระนามว่า พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒

พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๙๓ - ๑๖๐๙) เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดให้สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อเก็บกักน้ำจากแม่น้ำ O Klok ซึ่งไหลลงมาจากเขาพนมกุเลน อ่างเก็บน้ำแห่งนี้ (ซึ่งมีชื่อเรียกกันในปัจจุบันว่าบารายตะวันตก) มีขนาดใหญ่กว่าอ่างเก็บน้ำเก่า (หรือบารายตะวันออก) คือมีขนาดกว้าง ๒,๒๐๐ เมตร ยาว ๘,๐๐๐ เมตร

ภาพที่ ๒๒ บารายตะวันตก

นักโบราณคดีเชื่อกันว่า บารายตะวันตกคงจะเริ่มวางแผนและสร้างขึ้นตั้งแต่ในสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เนื่องจากบารายตะวันออกเก็บกักน้ำได้ไม่พอเพียงพอต่อพื้นที่นาที่มีอยู่รอบเมืองพระนคร แต่การก่อสร้างคงมาแล้วเสร็จสมบูรณ์ในรัชกาลของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ และที่น่าสนใจยิ่งคือ ที่กลางบารายตะวันตกมีศาสนสถานหลังหนึ่ง (คือปราสาทแม่บุญตะวันตก) ตั้งอยู่ด้วยศาสนสถานแห่งนี้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมต่างไปจากปราสาทเขมรโดยทั่วไป เพราะตัวศาสนสถานที่ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ มีลักษณะเป็นเพียงเกาะที่สระน้ำอยู่ตรงกลาง ขอบเขตที่ล้อมรอบศาสนสถานหลังนี้ก่อเป็น

กำแพงทั้งสี่ด้าน มีโคปุระทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับทางเดินที่ข้ามไปยังเกาะกลางน้ำได้ มีการค้นพบรูปเคารพทิวสึงค์และพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ขนาดใหญ่ที่หล่อด้วยสำริดประดิษฐานอยู่ภายในสระน้ำด้วย

ภาพที่ ๒๓ ปราสาทแม่บุญตะวันตก ตั้งอยู่กลางบารายตะวันตก

ภาพที่ ๒๔ ประติมากรรมสำริดรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ยาว ๒.๒๒ เมตร

ด้วยรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ต่างไปจากปราสาทเขมร โดยทั่วไปทำให้นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสบางคนเชื่อว่า ปราสาทแม่บุญตะวันตกนี้ นอกจากจะใช้เป็นศาสนสถานประดิษฐานรูปเคารพของเทพเจ้าที่แสดงย่ำว่าบารายตะวันตกคือมหาสมุทรอันศักดิ์สิทธิ์อย่างแท้จริงแล้ว อาจจะใช้เป็นสถานที่วัดระดับน้ำในบารายด้วย เพราะมีการค้นพบว่ารูปศิวลึงค์ที่ประดิษฐานอยู่กลางสระนั้น นอกจากจะมีรูปลักษณะต่างไปจากรูปศิวลึงค์โดยทั่วไปแล้วยังถูกประดิษฐานไว้ในลักษณะที่ต่างกันอย่างอีกด้วย คือเป็นศิวลึงค์ที่ภายในกลวงและประดิษฐานอยู่ในลักษณะที่คว่ำลง ส่วนที่เป็นแปดเหลี่ยมอยู่ด้านบนส่วนปลายที่เป็นทรงกลมอยู่ด้านล่าง และมีส่วนปลายของทรงกลมนั้นยังเชื่อมต่อกับท่อสำริด ซึ่งทอดยาวลอดใต้สระออกไปยังบาราย เมื่อระดับน้ำในบารายค่อยๆ สูงขึ้นน้ำก็จะค่อยๆ ไหลผ่านท่อสำริดเข้าสู่องค์ศิวลึงค์จนเต็ม ดังนั้นศิวลึงค์องค์นี้นอกจากจะทำให้ให้น้ำในบารายศักดิ์สิทธิ์แล้วคงจะทำหน้าที่เป็นตัวบอกถึงขีดความสามารถของบารายในการเก็บกักน้ำและการจ่ายน้ำคล้ายๆ กับ nilometres ซึ่งเป็นเครื่องวัดระดับน้ำของอียิปต์โบราณ

สำหรับสิ่งก่อสร้างที่สำคัญในรัชกาลนี้ นอกจากปราสาทบาปวนซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศาสนบรรพตประจำราชธานีและปราสาทแม่บุญตะวันตกที่สร้างขึ้นกลางบารายตะวันตกแล้ว ยังมีสถานที่สำคัญอีก ๒ แห่งคือ ที่บริเวณเพิงหินริมฝั่งแม่น้ำและแผ่นหินทองแม่น้ำบนเขาพนมกุเลนและพนมกบาลสเปียน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำที่ไหลผ่านลงมาหล่อเลี้ยงที่ราบบริเวณเมืองพระนคร บริเวณดังกล่าวนี้มีภาพสลักรูปเคารพของเทพเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ พระนารายณ์บรรทมสินธุ์ กำเนิดพระพรหม พระอิศวรและพระอุมาประทับเหนือโคเนนทิ และศิวลึงค์จำนวนมากมายที่เรียกกันว่าศิวลึงค์พันองค์ จารึกที่พบในแหล่งทำให้ทราบภาพสลักดังกล่าวสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ การสลักภาพดังกล่าวขึ้นคงมีวัตถุประสงค์ที่ทำให้บริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำที่เกี่ยวข้องกับระบบการชลประทานของเมืองพระนครเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ น้ำที่ไหลผ่านลงมาเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่นำความมั่นคงอุดมสมบูรณ์มาสู่ราชธานีและชาวเมืองนั่นเอง เมื่อพระเจ้าอุทัยทิตย

วรมันที่ ๒ สันพระชนม์ลง ผู้ครองราชย์สืบต่อมาคือ พระอนุชาของพระองค์
ทรงพระนามว่า พระเจ้าธรรมวรมันที่ ๓

ภาพที่ ๒๕ ปราสาทบาปวน ศาสนบรรพตสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒

ภาพที่ ๒๖ ภาพสลักเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พนมกบาลสเปียน

พระเจ้าธรรมวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๖๐๙ - ๑๖๒๓) ในรัชกาลนี้ดูเหมือนว่าบ้านเมืองวุ่นวายมากเพราะต้องทำสงครามกับอาณาจักรจัมปา และต้องเสียดินแดนแคว้นรอบนอกทางทิศตะวันออกไป และในที่สุดพระองค์ก็สิ้นพระชนม์ลงเพราะความไม่สงบของบ้านเมือง

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ. ๑๖๒๓ - ๑๖๕๐) หลักฐานจากจารึกทำให้ทราบว่ากษัตริย์เขมรองค์นี้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์แห่งเมืองมหิธรปุระ ซึ่งเชื่อกันว่าอาจจะตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลในเขตอีสานใต้ของไทย เพราะได้พบจารึกและสิ่งก่อสร้างร่วมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ รวมทั้งจารึกและสิ่งก่อสร้างของเชื้อพระวงศ์แห่งราชวงศ์แห่งมหิธรปุระในบริเวณดังกล่าวหลายแห่ง เช่นที่ ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา และที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนร่องรอยหลักฐานในเมืองพระนครที่เกี่ยวข้องกับพระองค์แทบจะไม่มีเลย พระองค์ครองราชย์อยู่ราว ๒๗ ปีก็สิ้นพระชนม์ ผู้ที่เสด็จขึ้นครองราชย์สืบมาคือพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๖๕๖) ทรงเป็นพระเชษฐาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ในจารึกกล่าวว่าพระองค์ไม่ทรงปรารถนาในราชสมบัติเลย พระองค์ทรงครองราชย์เพียง ๕ ปี ก็ถูกแย่งราชสมบัติไปโดยพระราชนัดดาของพระองค์เอง ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๖๙๓) กษัตริย์พระองค์นี้ทรงนำความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ราชอาณาจักรกัมพูชา พระองค์ทรงส่งราชทูตไปยังประเทศจีน ทางจักรพรรดิจีนทรงยอมรับและพระราชทานพระเกียรติดันสูงส่งแก่พระองค์ด้วย พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงขยายอาณาเขตของราชอาณาจักรกัมพูชาออกไปด้วยการทำสงครามและทรงได้ชัยชนะมาโดยตลอด ทรงทำสงครามกับอาณาจักรจัมปาและยึดเมืองหลวงของพวกจามไว้ได้ พระองค์ทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นกษัตริย์นักรบผู้

ยิ่งใหญ่ และทรงเป็นผู้สร้างความยิ่งใหญ่ทางอารยธรรมให้แก่ราชอาณาจักร
กัมพูชาด้วย

สิ่งก่อสร้างสำคัญที่พระองค์สร้างขึ้นที่เมืองพระนคร คือปราสาท
นครวัด ศาสนสถานแห่งนี้เป็นศาสนบรรพตประจำราชธานีที่เป็นรูปสัญลักษณ์
แห่งเขาพระสุเมรุอย่างแท้จริง และยังเป็นปราสาทที่มีขนาดใหญ่และสวยงาม
ที่สุดในศิลปะเขมรด้วย พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์เขมรที่นับถือศาสนาฮินดูลัทธิ
ไชวณิกต่างไปจากกษัตริย์เขมรองค์ก่อนๆ ที่นับถือศาสนาฮินดูลัทธิ
ไวษณิก จึงเชื่อกันว่ารูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ที่ปราสาทประธานเป็น
เทวรูปของพระวิษณุ ปราสาทนครวัดเป็นปราสาทที่มีความยิ่งใหญ่สวยงาม
มากจนได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในบรรดาสถาปัตยกรรมที่ถือว่าเป็น
สิ่งมหัศจรรย์ของโลก

ภาพที่ ๒๗ ปราสาทนครวัด (ถ่ายภาพจากทิศตะวันตก)

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงทำสงครามขยายราชอาณาจักรจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ เชื่อกันว่ารัชกาลของพระองค์คงจะสิ้นสุดลงหลังจากที่ทรงปราชัยในการยกทัพเข้าโจมตีแคว้นตังเกี๋ย พระราชวงศ์ใหม่ที่เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒

ภาพที่ ๒๘ ภาพสลักกองทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ที่ปราสาทนครวัด

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๖๙๓ - ๑๗๐๓)
พระราชองค์นี้ทรงเป็นพระญาติ (ลูกพี่ลูกน้อง) ของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์ไม่นานก็เปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ผู้ที่เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อมาคือพระเจ้าโยศวรมันที่ ๒

พระเจ้าโยศวรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๗๐๓ - ๑๗๐๘) ในรัชกาลนี้ราชอาณาจักรของพระองค์ไม่สู้จะมั่นคงและในที่สุดก็ถูกลอบปลงพระชนม์โดยขุนนางที่คิดกบฏ และขุนนางผู้นี้ขึ้นครองราชย์สืบมา ทรงพระนามว่า พระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมัน

พระเจ้าตรีภูวนาทิตยวรมัน (ราว พ.ศ. ๑๗๐๘ - ๑๗๒๐) ทรงครองราชย์อยู่ราว ๑๒ ปี กองทัพจามบุกโจมตีเมืองพระนคร และพระองค์ก็สิ้นพระชนม์ลงในการโจมตีของกองทัพจามครั้งนั้นเอง กองทัพจามยึดเมืองพระนครได้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เมืองพระนครถูกทำลาย พระราชอาณาจักรกัมพูชาต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของพวกจามถึง ๔ ปี จึงได้รับอิสรภาพกลับคืนมาโดยการนำของเจ้าชายชัยวรมัน ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ หลังจากที่เจ้าชายชัยวรมันทรงทำสงครามขับไล่พวกจามออกไปจากแผ่นดินกัมพูชาแล้ว พระองค์ก็เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ราว ๑๗๖๓) ในรัชกาลนี้ถือเป็นยุคแห่งความรุ่งโรจน์อีกครั้งในประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชา อาณาเขตของบ้านเมืองขยายกว้างไกลออกไปมาก หลังจากขับไล่พวกจามออกไปจากเมืองพระนครได้แล้ว ก็ทรงยกทัพไปตีอาณาจักรจัมปาได้ หลังจากนั้นทรงขยายพระราชอำนาจของพระองค์ขึ้นไปทางตอนเหนือถึงเมืองชายฟองใกล้ๆ เวียงจันทน์ในประเทศลาว ทางตะวันตกเข้าไปถึงดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในภาคกลางของประเทศไทย

สำหรับที่เมืองพระนครนั้นเนื่องจากสัญลักษณ์แห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองเมืองถูกทำลายลง พระองค์จึงทรงฟื้นฟูขึ้นใหม่ด้วยการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ขึ้นหลายแห่งในเมืองพระนคร เชื่อกันว่าศาสนสถานหลังแรกที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สร้างขึ้นคือปราสาทบันทายกเดีย (บันทายกุฎี) ต่อจากนั้นโปรดให้สร้างปราสาทเพื่ออุทิศถวายแด่พระราชมารดา (ปราสาทตาพรหม) สร้างปราสาทเพื่ออุทิศถวายแด่พระราชบิดาขึ้นในบริเวณที่พระเจ้าชัยวรมันทรงทำสงครามกับพวกจามและทรงได้รับชัยชนะ (คือปราสาทพระขรรค์) สร้างปราสาทขึ้นกลางบารายชัยตฎากะ (คือปราสาทนาคนพิน) และสิ่งสำคัญยิ่งคือทรงสร้างเมืองพระนครหลวงขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่ในบริเวณเมืองพระนครด้วย ที่กลางเมืองหลวงแห่งใหม่นี้โปรดให้สร้างศาสนบรรพตประจำราชธานี (คือปราสาทบายน) ขึ้นด้วย

ภาพที่ ๒๙ ปราสาทตาพรหม สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ภาพที่ ๓๐ ปราสาทพระขรรค์ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ภาพที่ ๓๑ ปราสาทนาคพัน สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ภาพที่ ๓๒ ปราสาทบาเยน ศูนย์กลางราชธานีในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ส่วนที่บริเวณรอบนอกเมืองพระนครรวมทั้งในแวนแคว้นต่างๆ ที่พระราชอำนาจของพระองค์แผ่ไปถึงก็โปรดให้มีการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นอีกหลายแห่ง ที่สำคัญได้แก่ ปราสาทพระขรรค์กำแพงสวาย ปราสาทวัดนคร ปราสาทตาพรหมบาตี ปราสาทบันทายฉมาร์ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีการสร้างถนนที่ตัดตรงจากเมืองพระนครหลวงไปยังแวนแคว้นรอบนอกหลายสายตามเส้นทางสายต่างๆ เหล่านั้นได้โปรดให้สร้าง “บ้านมีไฟ” ขึ้น ๑๒๑ แห่ง และด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ต่อความเจ็บป่วยของประชาชน จึงโปรดให้สร้างโรงพยาบาลอีก ๑๐๒ แห่งขึ้นในราชธานีและตามแวนแคว้นต่างๆ ที่ตกอยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ด้วย สำหรับในประเทศไทยมีการค้นพบร่องรอยหลักฐานสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ ๓๓ ปราสาทบันทายฉมาร์ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศกัมพูชา

สำหรับร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับระบบชลประทานที่สร้างขึ้นในสมัยนี้แสดงให้เห็นว่ามีการปรับปรุงระบบการจัดการเรื่องน้ำรวมทั้งการจัดสร้างระบบชลประทานต่างไปจากสมัยก่อน ที่เมืองพระนครมีการขุดลอกสระน้ำใหญ่ที่เรียกกันว่า สระสง มีการสร้างอ่างเก็บน้ำขึ้นใหม่ มีชื่อเรียกเป็นทางการว่า ชัยตฎากะ สร้างคูคลองขนาดใหญ่ขึ้นล้อมรอบศาสนสถานและล้อมรอบราชธานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคูเมืองที่ล้อมรอบราชธานีนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบการชลประทานที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ด้วย ส่วนในบริเวณแคว้นแคว้นรอบนอกที่มีแม่น้ำใหญ่ไหลผ่านก็มีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำขึ้นหลายแห่ง สะพานเหล่านี้ก่อสร้างขึ้นอย่างแข็งแรงด้วยศิลาเพราะนอกจากจะทำหน้าที่เป็นสะพานข้ามแม่น้ำแล้วคงจะทำหน้าที่เป็นเชื่อมกันน้ำด้วย มีการขุดคลองส่งน้ำหลายสายตัดจากแม่น้ำตรงไปยังที่ทำการเพาะปลูก ร่องรอยของระบบชลประทานที่สร้างขึ้นเหล่านี้จะมองเห็นได้อย่างชัดเจนจากภาพถ่ายทางอากาศหรือภาพถ่ายทางดาวเทียม

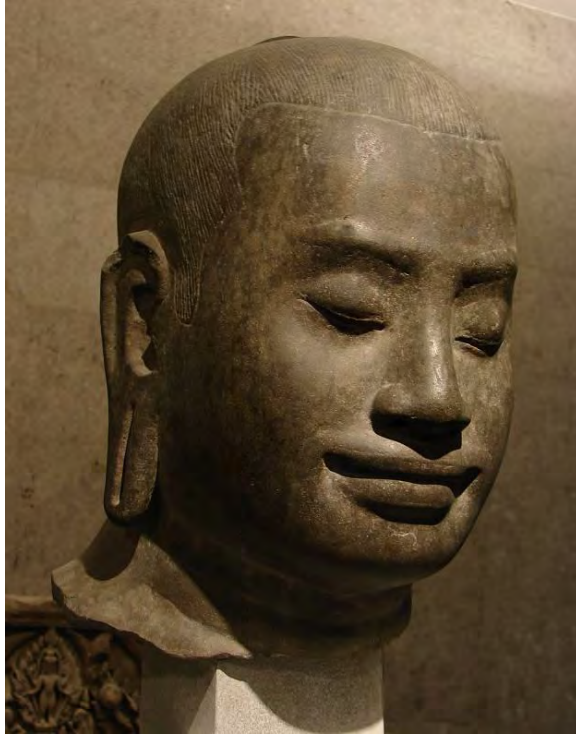

ภาพที่ ๓๔ คูเมืองนครธม (Angkor Thom) สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ภาพที่ ๓๕ สะพาน Spean Praptos สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงได้รับการยกย่องให้เป็นวีรบุรุษองค์สุดท้ายแห่งราชอาณาจักรกัมพูชายุคเมืองพระนคร พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์เขมรที่ทรงหันมานับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายาน ดังนั้นสิ่งก่อสร้างในสมัยพระองค์จึงเป็นพุทธสถานทั้งสิ้น แต่หลังจากสิ้นรัชสมัยของพระองค์แล้ว เราไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง แต่ดูเหมือนว่าอำนาจทางการเมืองอันยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรกัมพูชาที่เคยแผ่ขยายออกไปแคว้นแคว้นรอบนอกก็เสื่อมลงทันที

ภาพที่ ๓๖ ประติมากรรมรูปเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (?) พบที่เมืองพระนคร
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

อย่างไรก็ดีที่เมืองพระนครอันเป็นราชธานี หลังจากรัชกาลของ
พระองค์แล้วยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมาอีกหลาย
พระองค์ คือ

พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ (ราวหลัง พ.ศ. ๑๗๖๓ - ๑๗๘๖) ทรง
เป็นโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หลักฐานที่เกี่ยวกับพระองค์พบน้อยมาก
เราจึงไม่ทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์เลย

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ (พ.ศ. ๑๗๘๖ - ๑๘๓๘) พระราชองค์นี้ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ และโปรดให้มีการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นที่เมืองพระนครหนึ่งแห่ง คือปราสาทมังคลารถ เชื่อกันว่าในรัชกาลนี้คงจะมีการทำลายรูปเคารพในศาสนาพุทธที่ประดับตกแต่งอยู่ตามศาสนสถานที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ด้วย เพราะเราจะพบว่าบรรดาภาพสลักรูปพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ตามหน้าบัน ทับหลัง เสานางเรียง ที่อยู่ตามศาสนสถานที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จะถูกกะเทาะทำลายออกจนหมด

ในขณะที่เดียวกันก็ดูเหมือนว่าศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์ได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในราชอาณาจักรกัมพูชาแล้วด้วย เนื่องจากพระโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พระองค์หนึ่งเคยเสด็จไปประทับอยู่ลังกา พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ครองราชย์อยู่นานราว ๕๐ กว่าปี ก็สละราชสมบัติให้ราชบุตรเขยเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีนทรวรมัน

พระเจ้าศรีนทรวรมัน (พ.ศ. ๑๘๓๘ - ๑๘๕๐) ในรัชกาลนี้ดูเหมือนว่าเมืองพระนครยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ ทางจีนส่งคณะทูตเดินทางมาทวงเครื่องราชบรรณาการจากราชอาณาจักรกัมพูชาด้วย และหนึ่งในคณะทูตคนหนึ่งเดินทางมาพระราชอาณาจักรกัมพูชาครั้งนี้ชื่อ “จิวดากวน” ซึ่งหลังจากที่เดินทางกลับไปประเทศจีน ท่านได้บันทึกความทรงจำที่ท่านได้ยิน ได้พบ ได้เห็นในระหว่างที่พำนักอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาไว้ และบันทึกนี้กลายเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชา เพราะมีเรื่องเล่ามากมายที่เกี่ยวกับเมืองพระนคร พระราชวังหลวงศาสนสถานที่สำคัญ พระราชพิธีและพระราชประเพณีที่สำคัญ รวมทั้งสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในราชสำนักและของชาวเมืองทั่วไปด้วยเรื่องราวที่ท่านบันทึกไว้ถึงแม้จะมีบ้างที่มีรายละเอียดเกินเลยความจริง แต่ก็มีความจริงอยู่มากมายที่สามารถตรวจสอบได้จากภาพสลักเล่าเรื่องตามศาสนสถานและจากข้อความในศิลาจารึกที่พลในราชอาณาจักรกัมพูชา พระเจ้าศรีนทรวรมันทรงครองราชย์อยู่ ๑๒ ปี ก็ทรง

สละราชสมบัติให้แก่พระญาติของพระองค์ ซึ่งเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีนทรชัยวรมัน

พระเจ้าศรีนทรชัยวรมัน (พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๘๗๐) หลักฐานที่เกี่ยวกับพระองค์พบน้อยมาก ในสมัยนี้ดูเหมือนว่าศาสนาพุทธลัทธิเถรวาทเริ่มเข้าไปมีบทบาทมากขึ้นในราชอาณาจักรกัมพูชาด้วย เพราะมีการสร้างจารึกในศาสนาพุทธลัทธิเถรวาทขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๕๒ ซึ่งถือว่าเป็นจารึกภาษาบาลีหลักแรกที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา จารึกที่มีอายุก่อนหน้านี้เป็นจารึกภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรโบราณทั้งหมด พระองค์ทรงครองราชย์อยู่ราว ๒๐ ปีก็เปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ผู้ครองราชย์สืบมาคือ พระเจ้าชัยวรมมาธิปรมเสว

พระเจ้าชัยวรมมาธิปรมเสว (พ.ศ. ๑๘๗๐ - ?) ร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับพระองค์มีน้อยมากเช่นกัน ร่องรอยหลักฐานที่มีอยู่บ่งชี้ว่าระยะนี้ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายยังเป็นศาสนาประจำราชสำนักสืบมา

หลังจากสิ้นรัชการของพระเจ้าชัยวรมมาธิปรมเสว ประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรกัมพูชาที่ได้จากจารึกภาษาสันสกฤตก็สิ้นสุดลง ยังไม่มีการค้นพบจากจารึกภาษาสันสกฤตและหลักฐานสำคัญที่มีอายุหลังจากนี้เลยจึงไม่ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นที่เมืองพระนครบ้าง เมืองพระนครถูกละทิ้งไปเมื่อใดและด้วยเหตุใดแน่ แต่ถ้าเชื่อตามพระราชพงศาวดารเขมรที่มีอยู่นั้นอาจกล่าวได้ว่าราว พ.ศ. ๑๘๘๕ ยังมีกษัตริย์ประทับอยู่ที่เมืองพระนครสืบต่อมาทรงพระนามว่า พระเจ้านิรวาณบท แต่ไม่ทราบว่าพระองค์ทรงเกี่ยวดองกับพระเจ้าชัยวรมมาธิปรมเสวอย่างไร ในพระราชพงศาวดารเขมรกล่าวว่าหลังจากรัชกาลของพระเจ้านิรวาณบท ยังมีกษัตริย์ปกครองอยู่ที่เมืองพระนครสืบมาจนถึงราวๆ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เมืองพระนครจึงถูกละทิ้งไป

ยุคหลังเมืองพระนคร (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมา)

หลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารเขมรทำให้ทราบว่าพระราชเขมรที่เสด็จขึ้นปกครองบ้านเมืองในสมัยนี้มีความพยายามที่จะฟื้นฟูราชอาณาจักรกัมพูชาขึ้นใหม่อีก แต่ไม่ยิ่งใหญ่เหมือนในอดีต และราชธานีของกัมพูชาก็มิได้หวนกลับมาที่เมืองพระนครอีกเลย หากแต่ย้ายลงไปทางใต้

หลายแห่ง เช่นที่เมืองศรีสัชนาลัย เมืองอุตรดิตถ์ และในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ ราชธานีย้ายมาอยู่ที่กรุงพนมเปญซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นจุดรวมของแม่น้ำโขงและทะเลสาบใหญ่ กรุงพนมเปญยังเป็นเมืองหลวงตราบมาจนปัจจุบัน ในช่วงระยะหลังๆ ต่อมาย่านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ผู้นำกัมพูชาเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธลัทธิเถรวาท และศาสนาพุทธลัทธิเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติสืบมาจนทุกวันนี้

การตั้งถิ่นฐานของชนชาติไท (ไต) ย

โดย

พุด วัระประเสริฐ

ไทย (Thai), ไท หรือ ไต (Tai, Dai) ? ชื่อไหนถึงจะถูก

เป็นเรื่องแปลกแต่จริงที่ปัญหาขั้นพื้นฐานประการแรกๆ ประการหนึ่งของการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของ “คนไทย” หรือ “ชนชาติไทย” นั้นสืบเนื่องมาจากชื่อเรียกที่เราจะคุ้นเคยกับคำว่า “ไทย (Thai)” แต่ในบางครั้งบางคราวก็จะพบคำว่า ไท หรือ ไต (Tai or Dai) ซึ่งมักจะก่อให้เกิดความสับสนขึ้นกับบุคคลทั่วไปที่มีได้ศึกษามาโดยตรงทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยาอยู่พอสมควร

ดังนั้นก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชนชาติไทย ก็ควรที่จะแจกแจงถึงความแตกต่างและความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของคำทั้งสามคำนี้ให้กระจ่างชัดเพื่อให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันเสียก่อน มิฉะนั้นก็อาจจะต้องเสียเวลาโต้เถียงกันว่า คนไทย (เดิม) อยู่ที่นี่ หรือไม่ได้ อยู่ที่นี่

มูลเหตุแห่งความสับสนในการใช้คำเรียกทั้งสามคำนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความคลุมเครือและเหลื่อมล้ำกันของคำนิยามของแนวคิด (concepts) ที่เกี่ยวข้องจำนวนหนึ่ง อันได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับชนชาติ (nationality) ชาติหรือประชาชาติ (nation) เชื้อชาติ (race) และชาติพันธุ์ (ethnic) เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน เราลองมาดูตัวอย่างคำนิยามของแนวคิดข้างต้นที่พจนานุกรมที่เป็นทางการให้ไว้กันสัก ๒ - ๓ ตัวอย่าง

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๓๒) ให้นิยามว่า nationality หมายถึง

“(๑) **ชนชาติ** กลุ่มมนุษย์ที่ผูกพันกันโดยพันธะแห่งการมีวัฒนธรรมเป็นแบบเดียวกัน ชนชาติเดียวกันที่แท้จริงนั้นจะมีความรู้สึกอยู่เสมอว่าเป็นพวกเดียวกัน และมีจารีตประเพณีละม้ายคลึงคลึงกันในขั้นมูลฐาน ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องมีความเป็นเอกรูปอย่างสมบูรณ์ในลักษณะการวัฒนธรรมไปเสียหมด เพราะเป็นไปได้ยาก แต่จะต้องมีความสอดคล้องกัน หรืออย่างน้อยก็ต้องมีความเห็นอกเห็นใจ และมีความร่วมมือกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถาบันในขั้นมูลฐานบางอย่าง เช่น ภาษา ศาสนา การแต่งกายและเครื่องตกแต่ง

การสำราญใจ ประมวลศีลธรรม ระบบการเมืองแบบอย่างครอบครัวและความคิดทางจริยศาสตร์ สาระัตถะของการเป็นชนชาติหนึ่งก็คือความรู้สึกเป็นพวกเรา สมาชิกของชนชาติหนึ่งมีความผูกพันกันด้วย ความเห็นอกเห็นใจกัน และกัน ซึ่งต่างกับความรู้สึกที่มีต่อสมาชิกของชนชาติอื่น สมาชิกในชนชาติเดียวกันมีความต้องการที่จะใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมเดียวกันความต้องการนี้อาจจะไม่สมปรารถนาหรือเป็นจริงขึ้นมา แต่ตราบเท่าที่มีความต้องการนี้อยู่ก็เท่ากับทำให้ชนชาติเป็นความจริงขึ้นมา หน่วยที่เป็นองค์ประกอบของชนชาติหนึ่งนั้น อาจจะกระจัดกระจายอยู่ในหน่วยการเมืองต่างๆ ดังเช่นชนชาติยิวและในทางตรงกันข้าม หน่วยการเมืองหนึ่งก็อาจมีหลายชนชาติรวมอยู่ด้วยกัน เช่นในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การรวมกันทางการเมืองนี้มีใช่เป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชนชาติ คำว่า ชนชาติ นี้อาจจะใช้หมายถึงกลุ่มชนนั้นเอง หรือหมายถึงวัฒนธรรมที่ผูกพันชนกลุ่มนั้นเข้าไว้ด้วยกัน

(๒) สัญชาติ ในทางกฎหมาย หมายถึง ภาวะทางกฎหมายที่ผูกพันบุคคลอยู่กับรัฐ (หน้า ๒๓๗ - ๒๓๘)”

ตามคำนิยามนี้สิ่งที่กำหนดความเป็นชนชาติคือ

(๑) การมีลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น ภาษา ศาสนา การแต่งกายและเครื่องประดับ การสำราญใจ ประมวลศีลธรรม ระบบการเมืองแบบอย่างครอบครัว และความคิดทางจริยศาสตร์ เป็นแบบเดียวกันแต่ไม่จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเหมือนกันไปทั้งหมด

(๒) การมีความรู้สึกอยู่เสมอว่าเป็นพวกเดียวกัน มีความผูกพันกันด้วยความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ต้องการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมเดียวกัน และ

(๓) ความเป็นเอกภาพทางการเมืองมิได้เป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชนชาติ หรืออาจจะพูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า ความเป็นชนชาติอยู่เหนือขอบข่ายของอำนาจทางการเมือง

เมื่อพิจารณาต่อไปถึงนิยามของคำว่า **nation** ซึ่งแปลว่า **ชาติ** หรือ **ประชาชาติ** พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่าหมายถึง “ชนชาติที่ได้สัมฤทธิ์ถึงขั้นสุดท้ายของการรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว แสดงออกด้วยการมีโครงสร้างการเมือง และตั้งหลักแหล่งในดินแดนที่เป็นของตนเอง ชนชาติหนึ่งอาจดำรงอยู่ได้โดยปราศจากเอกลักษณ์ทางการเมืองหรือการปกครองตนเอง (ไม่มีอำนาจอธิปไตยหรือเอกราชของตนเอง) ในกรณีเช่นนี้จึงยังเรียกไม่ได้ว่าเป็นชาติอาจรวมเอาคนหลายชนชาติเข้าไว้ด้วยกัน หรือไม่จำเป็นต้องรวมชนชาติเดียวกันทั้งหมดไว้ในประเทศเดียวกัน (หน้า ๒๓๗)”

ตามคำนิยามข้างต้นนี้สรุปได้ว่าสิ่งที่กำหนดความเป็น **ชาติ** หรือ **ประชาชาติ (nation)** นั้น คือโครงสร้างทางการเมืองและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่เป็นของตนเอง ชาติ หรือ ประชาชาติหนึ่ง ๆ อาจจะประกอบขึ้นด้วยคนหลายชนชาติได้

การจำแนกแยกแยะความแตกต่างของคำว่า **ชนชาติ** และ **ชาติหรือประชาชาติ** ที่อ้างถึงข้างต้นนี้ ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผินก็อาจจะเห็นชัดเจนดีพอควร แต่ถ้าลองนำตัวอย่างในโลกแห่งความเป็นจริงมาประกอบการพิจารณาด้วยแล้วก็จะพบได้ว่าการยึดถือคำนิยามนี้โดยเคร่งครัดจะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นจำนวนหนึ่ง ลองยกตัวอย่างที่ใกล้ตัวมาประกอบการพิจารณาสักหนึ่งตัวอย่าง ขอยกตัวอย่าง คำว่า “ไทย” เป็นกรณีศึกษา

คำว่า “ไทย” หมายถึง **ชาติหรือประชาชาติ (nation)** ก็ได้ ถ้าใช้กับคำว่า “ประเทศไทย” เพราะประเทศไทยมีโครงสร้างทางการเมืองและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของตนเอง และหมายถึง **ชนชาติ (nation)** ก็ได้ ถ้าใช้กับคำว่า “ชนชาติไทย” หรือ “ชาวไทย” แต่ถ้าลองนำนิยามของคำว่า **ชนชาติ** ที่อ้างถึงข้างต้นมาประกอบการพิจารณาด้วย ก็จะพบว่า ดินแดนที่เป็นประเทศไทยนั้นดูเหมือนจะมีคนหลายชนชาติอาศัยอยู่ เพราะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในประเทศ หรือ **ชาติหรือประชาชาติไทย** นี้ มีลักษณะทางวัฒนธรรมที่ค่อนข้างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านภาษา ศาสนา การแต่งกาย ฯลฯ

ตัวอย่างเช่นที่พระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เรามีชนชาติมอญอยู่จำนวนมากพอควร ที่บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี บ้านม่วงขาว จังหวัดปราจีนบุรี ก็มีชนชาติพวนอาศัยอยู่มากมาย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานก็มีชนชาติลาวอยู่มากมาย และในพื้นที่อีสานใต้ยังมีชนชาติเขมรอีกเป็นจำนวนมากไม่น้อยด้วย และหลายจังหวัดในภาคใต้ก็มีชนชาติมาเลย์เต็มไปหมด ยังไม่ได้รวมถึงชนชาติจีนและชนชาติญวน และชนชาติอื่นๆ ที่มีอีกเป็นจำนวนมาก

ด้วยเหตุที่จะเกิดความยุ่งเหยิงและสับสนอลหม่านกันขนาดใหญ่นี้ และอาจจะพาลพาให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความเป็นเอกภาพของชาติตามมาได้ หากจะยังคงใช้คำว่าชนชาติตามนิยามที่อ้างถึงข้างต้น ในปัจจุบันเราจึงเรียกกลุ่มประชากรที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายออกไปจากประชากรส่วนใหญ่ในประเทศไทย หรืออาจจะเรียกว่ากลุ่มวัฒนธรรมย่อย (subculture) เหล่านี้ ด้วยการเติมคำว่าไทยเข้าไปข้างหน้า เช่น ชาวไทยเชื้อมอญ ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยพวน ชาวไทยอีสาน ชาวไทยมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายมาเลย์ และถ้าเติมคำว่าชาวไทยเข้าไปข้างหน้าเมื่อใด กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะมีฐานะเป็นสมาชิกหรือประชากรของประเทศไทยไปทันที เพราะเป็น “คนไทย” โดยถูกต้องตามกฎหมายเช่นเดียวกัน ไม่ได้เป็นคนมอญ พวน ลาว เขมร จีน หรือมาเลย์แต่อย่างใด

พจนานุกรมมาตรฐานที่นิยามคำว่า **nationality** โดยเน้นที่การเป็นสมาชิกของ **ชาติหรือประชาชาติ (nation)** ก็มีอยู่ไม่น้อยเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ใน The American Heritage Dictionary of the English Language นิยามคำว่า **nationality** (noun) plural **nationalities** ว่าหมายถึง

๑. The status of belonging to a particular nation by origin, birth, or nationalization. ซึ่งความหมายนี้ใกล้เคียงกับนิยามของคำว่า สัญชาติ ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๒. A people having common origins or traditions and often constituting a nation. ความหมายนี้เน้นถึงการมีจุดกำเนิดหรือวัฒนธรรมร่วมกัน
๓. Existence as a politically autonomous entity; national independence.
๔. National character
๕. Nationalism

จากคำนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีเพียงความหมายที่ ๑ และ ๒ เท่านั้นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายของคำว่า **ชนชาติ** ที่เรากำลังพูดถึง ลองดูอีกสักตัวอย่างจาก Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English ซึ่งนิยามคำว่า **nationality (n)** ว่าหมายถึง

๑. Membership of a particular nation.
๒. Ethnic group forming part of a political nation.

ในนิยามที่ยกตัวอย่างมาจากพจนานุกรมภาษาอังกฤษทั้งสองเล่ม จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า **nationality** นั้น ยากที่จะแยกออกโดยเด็ดขาด จากความหมายของคำว่า **nation** ซึ่งแปลเป็นไทยว่า **ชาติ** หรือ **ประชาชาติ** เพราะไม่ว่าจะใช้คำว่า **nationality** ในความหมายของ **ชนชาติ** หรือ **สัญชาติ** ก็ไม่อาจปฏิเสธถึงสถานะของการเป็นสมาชิก หรือเป็นองค์ประกอบของ **ชาติ** หรือ **ประชาชาติ** ที่มีโครงสร้างทางการเมืองและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่เป็นของตนเองได้

ประชาชาติหนึ่งอาจจะประกอบขึ้นด้วยคนหลายชนชาติ แต่ยากที่จะพบชนชาติใดชนชาติหนึ่งที่มีได้มีฐานะเป็นสมาชิกหรือองค์ประกอบของประชาชนชาติใดๆ เพราะมนุษย์นั้นเป็นสัตว์การเมือง ซึ่งหมายความว่าเรามีธรรมชาติที่จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จึงจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือโครงสร้างทางการเมืองการปกครองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพื่อให้สามารถอยู่รวมกันได้อย่างเป็นปกติสุข โดยเฉพาะเมื่อโครงสร้างทางการเมืองการปกครองได้พัฒนาเข้าสู่รูปแบบของการเป็นรัฐ (state) ด้วยแล้ว

ก็เป็นการยากยิ่งที่พบชนชาติใดที่ดำรงตนอยู่เหนือขอบข่ายแห่งอำนาจอธิปไตยของรัฐหนึ่งรัฐใด

ด้วยเหตุที่คำว่า **ชนชาติ** และ **ชาติ** หรือ **ประชาชาติ** มีความหมายที่หลวมล้ากันอยู่นี้เอง เราจึงควรใช้คำว่า **กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group)** แทนคำว่า **ชนชาติ (nationality)** เมื่อต้องการกล่าวถึงกลุ่มคนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน และไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับนัยในแง่ของอำนาจทางการเมืองที่ผูกพันมากับคำว่า **ชนชาติ** อีกด้วย

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยามของคำว่า **ethnic** เกี่ยวกับชาติพันธุ์ ไว้ว่า หมายถึง “ที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ คือมีลักษณะของเชื้อชาติ และประชาชาติ รวมกันอยู่ (หน้า ๑๓๕)” ซึ่งอ่านแล้วก็ยังเข้าใจยาก อาจเป็นเพราะมีคำใหม่คือ คำว่า **เชื้อชาติ** เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ลองดูนิยามคำว่า **race** เชื้อชาติ กันอีก สักคำ พจนานุกรมดังกล่าวนี้นิยามว่าหมายถึง “ชนกลุ่มใหญ่ที่คนในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิต ชนกลุ่มนี้จะมีลักษณะร่างกายและลักษณะทางชีววิทยาอื่นๆ ที่เด่นชัด อันเป็นผลเนื่องมาจากมรดกประกอบทางยีนที่แตกต่างกันไปจากกลุ่มอื่นๆ (หน้า ๒๙๐)” คำนิยามนี้เน้นถึงลักษณะร่วมทางพันธุกรรมว่าเป็นปัจจัยกำหนดที่สำคัญในการจัดจำแนกเชื้อชาติ

เพื่อให้ได้ความเข้าใจที่ชัดเจน เราคงต้องลองเปรียบเทียบกับนิยามที่กำหนดโดยพจนานุกรมมาตรฐานเล่มอื่นๆ ด้วย The American Heritage Dictionary of English Language ให้นิยามคำว่า **ethnic (adjective)** ว่า หมายถึง

1. a. Of or relating to sizable group of people sharing a common and distinctive racial, national, religious, linguistic, or cultural heritage.
- b. Being a member of a particular ethnic group.

- c. Of, relating to, distinctive of members of such group:
ethnic restaurants; ethnic art.
2. Relating to a people not Christian or Jewish; heathen.
(Noun) A member of particular ethnic group, especially
one who maintains the language or custom of the group.

สำนวน Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English ได้นิยาม ethnic (adj.) ว่าหมายถึง

1. Of a national, racial, or tribal group that has a common culture tradition: ethnic minorities, groups, communities etc.
2. (typical) Of a particular cultural group: ethnic clothes, food, music o an ethnic restaurant

สรุปความได้ว่า **กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group)** หมายถึง กลุ่มชนที่มีลักษณะทางเชื้อชาติ (racial) ประชาชาติ (national) ศาสนา (religious) ภาษาศาสตร์ (linguistic) หรือประเพณีหรือมรดกทางวัฒนธรรม (cultural tradition or heritage) ร่วมกัน ซึ่งเมื่อพิจารณากันโดยละเอียดแล้ว จะพบได้ว่าปัจจัยที่เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่นั้นคือ **วัฒนธรรม** ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของลักษณะทางประชาชาติ ศาสนา ภาษาศาสตร์ หรือธรรมเนียมประเพณี จะมีที่ต่างออกไปก็คือลักษณะทางเชื้อชาติเท่านั้น แต่ก็มีคำถามตามมาว่าคนที่ เป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจำเป็นที่จะต้องเป็นสมาชิกของกลุ่มเชื้อชาติและกลุ่มเชื้อชาติและประชาชาติเดียวกันด้วยหรือไม่ ?

คำตอบคือ ไม่จำเป็น เพราะใน **ชาติหรือประชาชาติ (nation)** นั้นนั้น อาจจะประกอบขึ้นด้วยด้วยหลายคน **เชื้อชาติ (race)** และ **กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group)** ที่นับถือศาสนาแตกต่างกันออกไปหลายศาสนา พูดภาษาเฉพาะของกลุ่มแตกต่างกันออกไปหลายภาษา มีพลเมืองที่มี

เชื้อชาติ (race) แตกต่างกันไปหลายเชื้อชาติ เพราะที่รูปร่างหน้าตาเป็นฝรั่งก็มี เป็นแขกก็มี เป็นจีนก็มี ฯลฯ

เพื่อให้สามารถแยกแยะแนวคิดต่างๆ เหล่าออกจากกันได้อย่างชัดเจน เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา เราอาจจะยึดถือว่าสิ่งที่กำหนดความเป็น **ชาติ** หรือ **ประชาชาติ (nation)** คือโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง และอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน สิ่งที่กำหนด **ชนชาติ (nationality)** คือการเป็นสมาชิกหรือพลเมืองภายใต้โครงสร้างทางการเมืองการปกครอง และอำนาจอธิปไตยของรัฐ ชาติหรือประชาชาติ สิ่งที่กำหนดคือ **เชื้อชาติ (race)** คือลักษณะทางพันธุกรรมที่กำหนดโดยยีน และสิ่งที่กำหนดความเป็น **กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group)** คือลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น ภาษาพูด หรือประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม

เมื่อจำแนกแยกแยะกันให้ชัดเจนดังนี้แล้ว การอธิบายถึงความแตกต่างของคำว่า “ไทย” และ “ไท หรือ ไต” ก็ไม่เป็นเรื่องที่ย่างยากสับสนอีกต่อไปเพราะคำว่า “ไทย (Thai)” จะหมายถึง **ชาติ** หรือ **ประชาชาติไทย** และคำว่า “**ชนชาติไทย**” ก็จะหมายถึงผู้ที่ เป็นสมาชิกของชาติ หรือ **ประชาชาติไทย** นั้นเอง

ส่วนคำว่า “ไท หรือ ไต (Thai, Dai)” นั้น หมายถึง **กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group)** ที่มีภาษาพูดที่จัดอยู่ในตระกูลเดียวกัน และอาจจะ มีลักษณะทางวัฒนธรรมอื่นๆ บางอย่างร่วมกัน คำว่า “คนไท, คนไต” นั้น หมายถึงกลุ่มชนที่พูด **ภาษาตระกูลไทหรือไต (Tai speaking people)** ซึ่งจัดจำแนกออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยๆ ได้อีกหลายสิบกลุ่ม และแต่ละกลุ่มล้วนมีชื่อเรียกเฉพาะกลุ่มแตกต่างกันออกไป เราคงคุ้นเคยพอควรกับชื่อ **ไท(ไต)ใหญ่ ไท(ไต)น้อย ไท(ไต)อาหม ไท(ไต)ดำ ไท(ไต)ขาว** ฯลฯ ซึ่งลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดที่สุดในกลุ่มชนเหล่านี้ คือการมีภาษาพูดที่จัดอยู่ในตระกูลเดียวกัน

การตั้งถิ่นฐานของชนชาติไทย

ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (ไต) ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภูมิภาคเอเชียในปัจจุบัน ดูเหมือนว่าชาวไทยที่รวมตัวกันเป็นประชาชาติ และมีอำนาจอิทธิพลเหนือดินแดนที่เป็นประเทศไทยนี้ จะเป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด เพราะมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องยาวนานบนดินแดนแห่งนี้มากกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว และปัจจุบันก็ยังสามารถดำรงตนเป็นประเทศเอกราชที่มีพลเมืองอยู่มากกว่า ๖๐ ล้านคน ซึ่งกล่าวได้อย่างเต็มปากเต็มคำว่าเป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท (ไต) กลุ่มใหญ่ที่สุดของภูมิภาค

อย่างไรก็ดี นอกเหนือไปจากชาวไทยแล้ว ยังมีกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท (ไต) กลุ่มอื่นๆ อีกมากมายหลายกลุ่ม ซึ่งตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่นับตั้งแต่บริเวณตอนใต้ของประเทศจีน เช่น ชาวไท(ไต)ลื้อ ไท(ไต)เหว หรือไท(ไต)เมา ในยูนนาน ชาวปู้หรือปู้ฮ้อในกุ่มโจว ชาวจ้วงในกวางสี ชาวหลี่ในเกาะไหหลำ ชาวไท(ไต)นุง หรือ ไท(ไต)นง ไท(ไต)ขาว ไท(ไต)ดำ ไท(ไต)แดงในเวียดนาม ชาวไท(ไต)อาหมในแคว้นอัสสัมของประเทศอินเดีย ชาวไท(ไต)พาก ชาวไท(ไต)คำตี้ ชาวไท(ไต)ใหญ่ในเมียนมาร์ ชาวลาวในประเทศลาว เป็นต้น

ภาพที่ ๑ ชาวจ้วงในมณฑลกวางสีของประเทศจีน

(ที่มา: http://www.chinatoday.com/people/china_ethnic_zhuang_family.htm)

ความคล้ายคลึงกันของภาษาพูดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท(ไต)นี้ เป็นสิ่งที่นักวิชาการในอดีตได้สังเกตเห็น ตลอดจนได้พยายามศึกษาค้นคว้าหาบริเวณที่น่าจะเป็นถิ่นกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท(ไต)กันมาช้านานแล้ว ดังปรากฏเป็นทฤษฎีต่างๆ ขึ้นหลายทฤษฎี แต่อาจสรุปเป็นแนวทฤษฎีหลักๆได้ ๕ ทฤษฎีคือ

๑. เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของคนไท(ไต) อยู่บริเวณมณฑลเสฉวน ลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง แล้วอพยพลงสู่ยูนนาน และแหลมอินโดจีน นักวิชาการคนสำคัญคือ ศาสตราจารย์แตเรียน เดอ ลา คูเปอรี (Terrien de Lacouperie)

๒. เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของคนไท(ไต)อยู่บริเวณเทือกเขาอัลไต ซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศมองโกเลีย เป็นเชื้อสายของชนเชื้อชาติมองโกล ที่อพยพหนีการรุกรานของชาวจีนลงมาทางใต้ นักวิชาการสำคัญคือ ดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ (William Clifton Dodd)

๓. เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของคนไท(ไต)กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณตอนใต้ของจีน ตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนบริเวณรัฐอัลซัสของอินเดีย นักวิชาการคนสำคัญคือ โวลแฟรม อีเบอร์ฮาร์ด (Wolfram Eberhard) เฟรเดอริก โมต (Federick M. Mote) วิลเลียม เก็ดนีย์ (William J. Gedney) และเจมส์ แชมเบอร์เลน (James R. A. Chamberlain)

๔. เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของคนไท(ไต)อยู่ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน นักวิชาการคนสำคัญได้แก่ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี และพอล เบเนดิกต์ (Paul Benedict)

๕. เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของคนไท(ไต)อาจจะอยู่ในคาบสมุทรลพบุรี หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แล้วค่อยๆ แพร่กระจายไปทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และตอนใต้ของจีน นักวิชาการคนสำคัญได้แก่ นายแพทย์สมศักดิ์ พันธุ์สมบุรณ์ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี

แต่ทฤษฎีที่เป็นที่เชื่อถือกันค่อนข้างกว้างขวางในปัจจุบัน คือ ทฤษฎีที่กล่าวว่าถิ่นกำเนิดของคนไท(ไต)นั้น น่าจะอยู่ในบริเวณตอนใต้ของจีน

ต่อเนื่องลงมาจนถึงตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ที่เสนอโดยศาสตราจารย์ วิลเลียม เกดนีย์

หากพิจารณากันตามความหมายของคำว่า **ชาติหรือประชาชาติ และชนชาติ** ที่ได้เสนอไว้ข้างต้น การศึกษาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของ **ชนชาติไทย** ก็น่าจะหมายถึงการพยายามที่จะหาคำตอบว่า คนไทยได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเมือง และพัฒนาขึ้นเป็นชนชาติหรือประชาชาติในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันอย่างไรและตั้งแต่เมื่อใด การศึกษาถึงเรื่องราวดังกล่าวนี้จึงมีประเด็นข้อเท็จจริงบางประการที่พึงจะต้องคำนึงถึงเพื่อมิให้เกิดความสับสนหลงทิศทาง กล่าวคือ

๑. การศึกษาถึงเรื่องเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยบนดินแดนแห่งนี้ เป็นการศึกษาระหว่างประวัติศาสตร์จึงมีมิติของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ศิลาจารึกหลักที่ ๑ หรือ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นประจักษ์พยานที่ยืนยันว่า ได้มีกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไทจำนวนหนึ่งประสบความสำเร็จในการสร้างบ้านแปงเมืองและพัฒนาขึ้นเป็นรัฐที่มีอธิปไตยเหนือดินแดนในครอบครองของตนหลายรัฐด้วยกันบนดินแดนแห่งนี้ เมื่อกว่า ๗๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีรัฐชาติหรือประชาชาติที่เรียกว่าประเทศไทยแต่อย่างใด เพราะเชื่อว่าประเทศไทย (Thailand) เพิ่งจะปรากฏขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ นี้เอง ก่อนหน้านั้นมีเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมากทั้งที่เขียนขึ้นโดยชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ระบุอย่างชัดเจนว่ารัฐชาติของคนไทยบนดินแดนแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันภายใต้ชื่อว่า “สยาม” หรือ “ประเทศสยาม” (ตัวอย่างดู จดหมายเหตุลาลูแบร์)

อย่างไรก็ดี มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่า คงจะมีการใช้คำว่า “คนไทย” ในการเรียกขานถึงผู้คนที่เป็นพลเมืองของดินแดนหรือรัฐที่เรียกว่า “สยาม” นี้มาอย่างน้อยก็นับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ตัวอย่างดู พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) และแม้แต่ในเนื้อร้องของเพลงชาติสำนวนแรกก็แต่งโดยขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ซึ่งใช้กันอยู่ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๔ - ๒๔๘๒ นั้น ก็ขึ้นต้นว่า

“แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง
ไทยเข้าครองตั้งประเทศเขตแดนสง่า
สืบเผ่าไทยดึกดำบรรพ์โบราณลงมา
ร่วมรักษาสามัคคีทวีไทย ฯลฯ”

เพลงชาติสำนวนนี้เลิกใช้กันเมื่อมีการเปลี่ยนชื่อเรียกประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ส่วนการใช้คำว่า “คนไทย” ในการเรียกขานพลเมืองของสยามประเทศจะมีมาตั้งแต่เมื่อใดนั้น เป็นประเด็นที่ต้อง สอบค้นหาคำตอบกันต่อไป

๒. ถ้าจะยอมรับข้อเสนอว่า “ไทยสยาม” หรือชาวไทยในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนั้น เป็นกลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (ไต) ที่มีอยู่มากมายหลายกลุ่มในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และจีนตอนใต้ ก็น่าจะหมายรวมไปถึงการที่น่าจะยอมรับได้ว่า ความเป็น “ไทย” นั้น นอกจากจะกำหนดด้วยโครงสร้างทางการเมืองการปกครองแล้ว ยังอาจจะกำหนดด้วยลักษณะทางวัฒนธรรมได้เช่นกันหากพิจารณากันในอีกแง่มุมหนึ่ง และความเป็น “ไทย” ในมิติทางวัฒนธรรมนี้เป็นเรื่องของสำนึกเกี่ยวกับ **เอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity)** ซึ่งอยู่เหนือขีดจำกัดของคำว่า “เชื้อชาติ (race)” และยังสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในหลายกลุ่มที่ประกอบกันเข้าเป็นชาติหรือประชาชาติไทย เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนเราก็อาจจะกล่าวถึงคนไทยในความหมายนี้ด้วยคำว่า “ไทยสยาม” ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่ถือตนว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มเดียวกัน เพราะมีลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน และมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ไม่ว่าจะลักษณะทางกายภาพหรือลักษณะทางพันธุกรรมต่างกันหรือไม่

ตัวอย่างเช่นลูกหลานของชาวอังกฤษหรืออินเดียชั่วคนที่สามหรือสี่ที่เกิดในเมืองไทย โตในเมืองไทย อาจจะมีความรู้สึกว่าตนเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ ไม่คิดว่าตัวเองเป็นคนอังกฤษหรืออินเดียแต่อย่างใด แม้ว่ามีรูปร่างหน้าตาจะไม่เหมือนคนไทยส่วนใหญ่ก็ตามที่

ถ้ามีความเข้าใจร่วมกันในแนวทางนี้ได้ ก็น่าจะยอมรับได้ว่า บรรพบุรุษของคนไทยนั้นน่าจะมีทั้งที่เป็นกลุ่มคนพื้นถิ่นที่สืบทอดเชื้อสาย อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้มานานหลายพันปีแล้ว และมีทั้งที่เป็นกลุ่มชนที่พูด ภาษาตระกูลไท (ไต) ที่อพยพเข้ามาจากดินแดนอื่นซึ่งอาจจะเป็นบริเวณตอน ใต้ของจีนหรือตอนเหนือของเวียดนามในภายหลัง และได้สมรสข้ามกลุ่ม ผสมผสานชาติพันธุ์จนกลายมาเป็นคนกลุ่มเดียวและมีลักษณะทางวัฒนธรรม ร่วมกันไปในที่สุด โดยกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท (ไต) นั้นมีอิทธิพลเหนือคน พื้นถิ่นทั้งการเมืองและทางวัฒนธรรม เราถึงได้พูดภาษาไทย กินน้ำพริกผักจิ้ม และถือว่าตนเป็นคนไทยกันอยู่ในทุกวันนี้

ประวัติศาสตร์สุโขทัย

โดย

สินชัย กระบวนแสง

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่อยู่ในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย มีศูนย์กลางการปกครองที่เมืองสุโขทัย ขณะนี้ยังไม่สามารถศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรแห่งนี้ได้ชัดเจนเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของอาณาจักรดังกล่าวมีจำกัด ศิลาจารึกหลายหลักที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นกล่าวถึงการรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อขุนผาเมือง (เจ้าเมืองราด) และพ่อขุนบางกลางหาว (เจ้าเมืองบางยาง) ซึ่งเป็นพระสหายสนิทกัน ทั้งสองพระองค์ทรงช่วยกันขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงออกจากเมืองสุโขทัย และได้สถาปนาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีต่อมา

หลังจากการสถาปนาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว เรื่องราวทางประวัติศาสตร์สุโขทัยช่วงนี้เกี่ยวข้องกับการรบเพื่อรวบรวมดินแดนตลอดมาในศิลาจารึกที่กล่าวถึงเหตุการณ์ระยะนี้ กล่าวถึงพระนามเจ้านายที่สำคัญหลายพระองค์ เช่น พ่อขุนศรีนาวนำถม เป็นต้น แม้ว่ารายละเอียดที่บันทึกไว้ในศิลาจารึกจะมีไม่มากนัก แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า พระองค์อาจเคยครองราชย์เป็นกษัตริย์สุโขทัยมาก่อนในระยะที่ร่วมสมัยกับพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งครองราชย์ที่อาณาจักรกัมพูชาระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๓ (เวลาโดยประมาณ) แต่ยังไม่อาจทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพระองค์ได้

ขณะที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงปกครองอาณาจักรกัมพูชาอยู่นั้น พระองค์ได้ทรงทำสงครามกับอาณาจักรจัมปาหลายครั้ง ดังนั้นเพื่อเป็นการสร้างไมตรีกับอาณาจักรใกล้เคียงไม่ให้เกิดกระทบกระทั่งกันอันจะทำให้เกิดสงครามหลายด้าน ในบางครั้งพระองค์จึงได้พระราชทานพระธิดาให้อภิเษกสมรสกับกษัตริย์หรือรัชทายาทของประเทศข้างเคียงให้มีความเกี่ยวพันทางเครือญาติขึ้น ดังมีข้อความในศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ในกัมพูชาบางตอน

“สำหรับผู้ที่พระองค์พระราชทานความมั่งคั่งบริบูรณ์แล้ว

ก็ได้พระราชทานพระธิดาด้วย...”

ในจำนวนผู้ที่ได้รับพระราชทานพระธิดานี้ พ่อขุนผาเมืองโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถมได้รับพระราชทานพระธิดาชื่อ นางสิขรมหาเทวี ทั้งได้รับ

พระราชทานพระแสงขรรค์ชัยศรีกับพระนามศรีอินทราดินทราทิตย์ จากกษัตริย์กัมพูชาด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่กษัตริย์กัมพูชาพระราชทานพระธิดาให้กับ พ่อขุนผาเมืองขณะเป็นเจ้าเมืองรานั้น คงจะทรงเห็นว่าเป็นเมืองที่มีฐานะ หรือกำลังทัดเทียมกัน เพื่อมิให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศของพระองค์ แม้ว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้จะไม่สามารถยืนยันได้ว่า พ่อขุน ศรีนาวาณมหรือพ่อขุนผาเมืองได้มีอำนาจปกครองอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำยม แม่น้ำน่าน และแม่น้ำป่าสักก็ตาม แต่จากการที่พระองค์เป็นที่ยอมรับจาก กษัตริย์กัมพูชา ทำให้อาจกล่าวได้ว่าพระองค์น่าจะมีอำนาจปกครองในบริเวณ ดังกล่าวได้

พ่อขุนผาเมืองมีพระสหายองค์หนึ่งคือพ่อขุนบางกลางหาว ต่อมา มี เหตุการณ์บางอย่างทำให้ขอมสบาดโขลญลำพงยึดเมืองสุโขทัยไว้ พ่อขุน ผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาวจึงวางแผนที่จะปราบปรามการกบฏครั้งนี้ โดยพ่อขุนบางกลางหาวนำกองทัพมาตั้งที่เมืองศรีสัชนาลัย ส่วนพ่อขุน ผาเมืองยกกองทัพมาตั้งที่เมืองบางขลัง (หรือบางขลัง) ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเมือง ศรีสัชนาลัยมากนัก แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าต้องการนำกองทัพเข้าตีเมือง สุโขทัย ขณะเดียวกันก็ให้อพยพครอบครัวชาวเมืองบางขลังไปไว้ที่เมืองรัต และเมืองสากอไค (ขณะนี้ยังไม่อาจทราบได้ว่าเมืองทั้งสองนี้อยู่ที่ใด) จากนั้น พ่อขุนผาเมืองนำกองทัพถอยมารวมกับพ่อขุนบางกลางหาวที่เมืองศรีสัชนาลัย อยู่ระยะหนึ่ง ก่อนถอยกำลังกลับออกไปเมืองรัต

ขอมสบาดโขลญลำพงยกทัพจากเมืองสุโขทัยเพื่อเข้าโจมตีเมือง ศรีสัชนาลัยทันที เมื่อได้ทราบว่าพ่อขุนผาเมืองนำกองทัพกลับไปแล้ว โดยหวัง ว่าน่าจะทำลายกองทัพพ่อขุนบางกลางหาวได้โดยง่าย ทำให้กำลังที่ใช้ป้องกัน เมืองสุโขทัยน้อยลง พ่อขุนผาเมืองจึงยกกองทัพจากเมืองรัตตรงไปเมือง สุโขทัยทันทีจนสามารถยึดเมืองสุโขทัยได้โดยมีการต่อสู้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น การเสียเมืองสุโขทัยทำให้กองทัพของขอมสบาดโขลญลำพงไม่อาจกลับเข้า เมืองสุโขทัยได้อีก ต้องตกอยู่ในที่ล้อมและพ่ายแพ้ไปในที่สุด

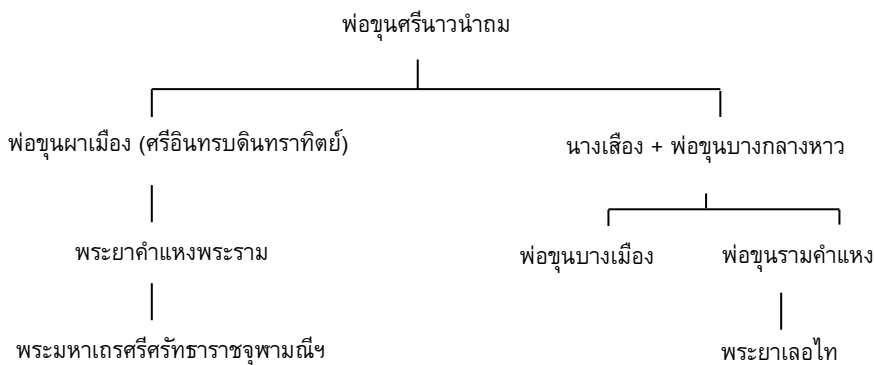
พ่อขุนผาเมืองยึดเมืองสุโขทัยไว้ไม่นานนักก็มอบเมืองสุโขทัยให้กับพ่อขุนบางกลางหาว รวมทั้งถวายพระนามที่กษัตริย์กัมพูชาพระราชทานมาให้ด้วย แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานทางเอกสารแสดงว่า ขอมสบาดโขลญลำพงอาจหลบหนีไปได้ในการรบครั้งนี้ก็ตาม แต่เป็นที่น่าสงสัยและมีความเป็นไปได้สูงว่าขอมสบาดโขลญลำพงและกำลังส่วนหนึ่งคงพ่ายแพ้การรบที่เมืองบางขลัง แล้วหนีออกไปทางช่องเขาขาดไปยังเมืองเถิน และอาจเป็นไปได้ว่าต่อมาได้นำกำลังของตนรวมกับกำลังของขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด (เมืองแม่สอดปัจจุบัน) ยกกองทัพมารุกรานสุโขทัยอีกครั้งหนึ่ง

การสถาปนาราชวงศ์ศรีอินทราทิตย์ หรือราชวงศ์พระร่วง

โดยทั่วไปนักประวัติศาสตร์ถือว่า การที่พ่อขุนบางกลางหาวได้ครองเมืองสุโขทัย และรับเอาพระนามศรีอินทราทิตย์มาจากพ่อขุนผาเมือง เป็นการสถาปนาราชวงศ์ศรีอินทราทิตย์หรือราชวงศ์พระร่วงขึ้น ทั้งเป็นการสถาปนาให้เมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางการปกครองด้วย ส่วนเรื่องก่อนรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษากันต่อไป สิ่งที่สามารถยืนยันได้ในขณะนี้คือ มีผู้ครองเมืองสุโขทัยก่อนหน้าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้ว คือพ่อขุนศรีนาวนาถม โดยมีโอรสคือพ่อขุนผาเมือง (ศรีอินทราธิบดีอินทราทิตย์) ครองเมืองรாத ต่อมาเมื่อพ่อขุนศรีนาวนาถมสิ้นพระชนม์ ขอมสบาดโขลญลำพงจึงเป็นกบฏยึดเมืองสุโขทัย

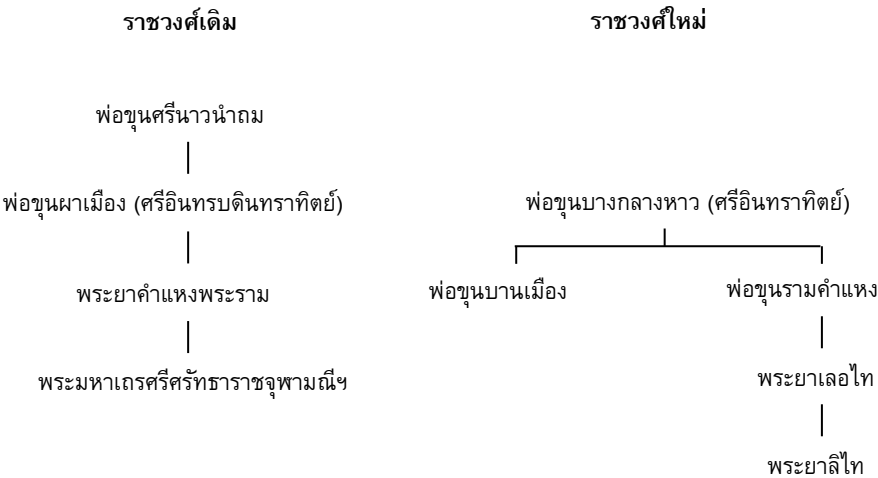
เหตุการณ์ที่พ่อขุนผาเมืองยกเมืองสุโขทัย รวมทั้งพระนามที่ได้รับพระราชทานมาให้แก่พ่อขุนบางกลางหาวเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ทั้งนี้เพราะเนื้อหาที่บันทึกไว้ในศิลาจารึกยืนยันว่าพ่อขุนผาเมืองนำกองทัพบกเข้ายึดเมืองสุโขทัยไว้ได้และน่าจะมียุทธวิธีโดยชอบธรรมในการครองเมืองสุโขทัยต่อไป เนื่องจากเป็นโอรสของกษัตริย์องค์เดิม การที่ต้องยกเมืองให้กับพระสหายจึงต้องมีเหตุผลที่อาจถูกกดดันโดยกำลังของพ่อขุนบางกลางหาว หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจมีพระประสงค์ที่จะกลับไปครองเมืองราดตามเดิม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวินิจฉัยว่า การยกเมืองสุโขทัยให้ได้โดยง่ายนั้น อาจเป็นเพราะพระมเหสีของพ่อขุนบางกลางหาวคือนางเสืองที่ได้กล่าวถึงในศิลาจารึก เป็นพระชนินุษฐาของพ่อขุนผาเมืองก็ได้ และถ้าเป็นตามที่ทรงวินิจฉัย ทั้งสองพระองค์นอกจากจะเป็นพระสหายกันแล้วยังเป็นพระญาติกันด้วย จึงมีเหตุผลพอที่จะยกเมืองสุโขทัยให้แก่กันได้ ถ้านำเอาพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๒ มาประกอบกันแล้วจะสร้างแผนผังทางเครือญาติได้ดังนี้

อย่างไรก็ตาม การที่พ่อขุนบางกลางหาว (ศรีอินทราทิตย์) ได้ครองเมืองสุโขทัยก็มีทางพิจารณาได้ว่า พ่อขุนผาเมืองอาจถูกกองทัพของพ่อขุนบางกลางหาวซึ่งมีกำลังมากกว่าล้อมเมืองสุโขทัยไว้ จนพ่อขุนผาเมืองต้องใช้วิธีประนีประนอมยกเมืองสุโขทัยให้ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็นับว่าพ่อขุนบางกลางหาวได้ตั้งราชวงศ์ขึ้นมาใหม่ ไม่มีความเป็นเครือญาติกันดังพระราชวินิจฉัย และเท่ากับเป็นการกำจัดอำนาจของเจ้านายราชวงศ์เดิมลงไป แม้ว่าจะไม่ได้ใช้วิธีรุนแรงถึงขั้นทำให้เสียชีวิต แต่จากคำจารึกในศิลาจารึกหลักที่ ๒ เห็นได้ว่าเจ้านายที่มีความสำคัญในราชวงศ์เดิมต้องออกผนวชและเดินทางไปศึกษาถึง

ประเทศลังกาโดยอาจถูกกดดันจากกษัตริย์ที่ครองราชย์อยู่ในขณะนั้น ถ้าเป็น
เช่นนี้ลักษณะของแผนผังความสัมพันธ์น่าจะเป็นดังนี้

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

พ่อขุนบางกลางหาวขึ้นครองราชย์สมบัติที่เมืองสุโขทัย เฉลิ
พระนามเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ในขณะที่เหตุการณ์ทั่วไปยังไม่เรียบร้อย
เพราะนอกจากจะเพิ่งขับไล่กองทัพของขอมสบาดโขลญลำพงออกไปแล้ว
ก็ตาม แต่ก็ยังมีความเป็นไปได้ที่กองทัพดังกล่าวนั้นอาจรวมกันขึ้นมาใหม่แล้ว
ยกมาแก้แค้นได้ ขณะเดียวกันยังต้องกังวลกับอำนาจของราชวงศ์เดิมที่อาจ
หวนกลับมาใช้อำนาจอีก ทำให้ฐานะทางการเมืองการปกครองในช่วงแรกไม่
มั่นคงมากนักราว พ.ศ.๑๘๐๐ - ๑๘๐๒ หลังจากที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
ครองราชย์ไม่นานก็เกิดการสู้รบกับกองทัพของเมืองฉอด โดยเจ้าเมืองฉอด
คุมกองทัพเข้ามารุกรานกองทัพนั้นจะมีกำลังสมทบจากขอมสบาดโขลญ
ลำพงด้วย กองทัพเมืองฉอดยกเข้ามาตีเมืองตาก และถ้ายึดเมืองตากได้ก็จะ
เป็นอันตรายต่อเมืองสุโขทัยมาก

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยกกองทัพจากเมืองสุโขทัย เพื่อต่อต้าน กองทัพเมืองฉอด โดยมีพระรามโอรสองค์เล็ก ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ ๑๙ พรรษา รวมไปถึงในกองทัพด้วย การรบครั้งนี้มีการทำยุทธหัตถีระหว่างแม่ทัพ ทั้งสองฝ่าย ในที่สุดพระรามได้ช่วยแก้ไขพระบิดาในการยุทธหัตถีจนได้ ชัยชนะ ความกล้าหาญของพระองค์ทำให้ได้รับการเฉลิมพระนามเป็น รามคำแหง

นอกจากสงครามกับเมืองฉอดแล้ว สุโขทัยอาจขยายอาณาเขตด้วย การทำสงครามกับเมืองต่างๆ บ้าง ซึ่งอาจเกิดขึ้นเพราะเมืองเหล่านั้นยังคง นับถือเจ้านายราชวงศ์เดิม อาจมีการแข็งเมืองขึ้น ดังนั้นสงครามครั้งต่อๆ มา จึงน่าจะเป็นการปราบปรามเมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อมเป็นส่วนใหญ่ จนในที่สุด ก็สามารถขยายอาณาเขตให้กว้างขวางออกไปได้ ทำให้เสถียรภาพทางการเมืองของสุโขทัยมั่นคงขึ้น สำหรับราชวงศ์เดิมนั้นยังคงมีเจ้านายที่มีความสำคัญคือโอรสของพ่อขุนผาเมืองทำราชการอยู่ด้วย

พ่อขุนบานเมือง

แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สิ้นพระชนม์เมื่อไร แต่อาจกล่าวได้ว่าพระองค์น่าจะครองราชย์เป็นเวลานาน สร้างความเป็น ปึกแผ่นให้กับอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมาก ภายหลังจากที่พระองค์ สิ้นพระชนม์แล้วมีหลักฐานว่าพ่อขุนบานเมืองโอรสของพระองค์ได้ขึ้น ครองราชย์สืบต่อมา ก่อนหน้าที่จะขึ้นครองราชย์พระองค์น่าจะได้อยู่ในฐานะที่ เป็นรัชทายาทมาก่อน เพราะไม่พบว่าเมื่อสุโขทัยต้องสู้รบกับกองทัพเมืองฉอด พระองค์ได้ออกรบด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะได้รับมอบหมายให้ดูแลป้องกัน บ้านเมืองในระหว่างที่เกิดสงครามนั้น อย่างไรก็ตามหลักฐานที่มีอยู่ในขณะนี้ ไม่อาจทราบถึงกรณีกิจของพระองค์ในระหว่างครองราชย์ได้ พระองค์น่าจะ สิ้นพระชนม์ราว พ.ศ. ๑๘๒๒ พ่อขุนรามคำแหง พระอนุชาได้ขึ้นครองราชย์ สืบต่อมา

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์สมบัตินั้นเป็นเวลาที่เขาจักรสุโขทัยมีความสงบแล้ว หลักฐานทางเอกสารกล่าวว่า พระองค์มีพระสหาย ๒ พระองค์ที่มีความสนิทสนมกันมากคือ พระยามังรายเจ้าเมืองเชียงรายและพระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยา พระองค์เคยเสด็จไปช่วยพระยามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๓๙ ทั้งยังได้ทรงอุดหนุนมะกะโทให้เป็นกษัตริย์ครองอาณาจักรมอญที่เมืองเมาะตะมะ อันเป็นเมืองหลวงของมอญในขณะนั้น รวมทั้งพระราชทานพระนาม พระเจ้าฟ้าวร (Wareru) แก่มะกะโทด้วย

การมีสัมพันธไมตรีอย่างแน่นแฟ้นกับเมืองเชียงราย เมืองพะเยา และอาณาจักรมอญ ทำให้เสถียรภาพของอาณาจักรสุโขทัยมั่นคงขึ้น อาจกล่าวได้ว่าในช่วงรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงอาณาจักรสุโขทัยมีความสงบ ทรงวางระเบียบการปกครองบ้านเมือง ทรงประดิษฐ์ตัวอักษรไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ทรงปรับปรุงงานด้านเศรษฐกิจ เช่น การจัดการชลประทาน สร้างแหล่งน้ำ และทำนุบำรุงการค้า จนเกิดความรู้เรื่องในรัชสมัยของพระองค์

พ่อขุนรามคำแหงมีโอรสองค์หนึ่งคือ พระยาเลอไทย (พระองค์อาจมีพระโอรส/ธิดาอื่นๆ อีกแต่ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้) โอรสองค์นี้อาจได้รับตำแหน่งรัชทายาทครองเมืองศรีสัชนาลัย เมื่อพ่อขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์ลง มีหลักฐานว่าเมืองต่างๆ ที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรสุโขทัยพากันแยกตัวเป็นอิสระ ทำให้เสถียรภาพของอาณาจักรไม่มั่นคง

ช่วงสับสนในประวัติศาสตร์

มีหลักฐานทางศิลาจารึกบ่งให้ทราบว่ หลังจากพ่อขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์ มีเจ้านายองค์อื่นที่ไม่ใช่โอรสของพระองค์ครองราชย์สืบต่อมา เจ้านายองค์นี้คือ พระยาไสยสงคราม จากเหตุการณ์ที่เมืองต่างๆ พยายามแยกตัวเป็นอิสระ หลังจากพ่อขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์ แม้กระทั่งเมืองที่อยู่ใกล้กับเมืองหลวง (ศิลาจารึกหลักที่ ๓) แสดงให้เห็นว่าถ้าไม่เกิดความขัดแย้งในราชวงศ์เนื่องจากการแย่งชิงราชสมบัติแล้ว ก็น่าจะมีสาเหตุจากระบบกลไก

การปกครองขณะนั้น เนื่องจากแต่ละเมืองมีเจ้าเมืองปกครองเป็นอิสระเข้ามา
รวมกันได้เพราะศรัทธาในกษัตริย์องค์เดียวกันเท่านั้น

ขณะนี้ยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะกล่าวได้ว่า ช่วงเวลาการ
ปกครองของพระยาไสสงครามนานเท่าไร มีกรณีจกมากน้อยและให้
ประโยชน์แก่อาณาจักรอย่างไรบ้างก็ตาม แต่ก็อาจคาดได้ว่าคงอยู่ในฐานะเป็น
ผู้ปกครองนานพอสมควร เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระยาเลอไทยโอรสของพ่อขุน
รามคำแหงจึงได้ครองราชย์ต่อมา และทรงได้ขึ้นครองราชย์ราวปี พ.ศ. ๑๘๖๖
พระองค์น่าจะเป็นผู้เริ่มรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นปึกแผ่นขึ้นอีกครั้ง
เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่มีหลักฐานใดๆ เกี่ยวกับพระองค์ทั้งทางด้านพระราช
กรณียกิจและพระประวัติ แม้ว่าพระองค์จะทรงครองราชย์อยู่นานถึง ๑๘ ปี
ก็ตาม

พระยาवंนาถม เป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระยาเลอไทย ในช่วงนี้
ไม่มีหลักฐานบ่งชี้ว่า เพราะเหตุใดพระยาเลอไทยโอรสของพระยาเลอไทย
จึงไม่ได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระบิดา อาจตีความว่าขณะนั้นพระยาเลอไทย
มีพระชนมายุไม่มากนัก แต่ก็อาจได้ดำรงตำแหน่งรัชทายาทหรือเป็นที่รู้จักกันว่า
เป็นรัชทายาทมีหลักฐานที่สามารถกล่าวถึงได้เพียงอย่างเดียวคือ เสด็จรภาพ
ทางการเมืองของสุโขทัยตกต่ำลง เนื่องจากเมืองหลายเมืองพยายามแยกตัว
เป็นอิสระ จนในที่สุดเมื่อพระยาवंนาถมสิ้นพระชนม์ลง จึงเกิดปัญหาการ
สืบราชสมบัติขึ้น

พระยาเลอไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๑ / พระยาศรีสุริยวงศ์รามมหารธรรม
ราชาธิราช)

การสืบราชสมบัติของพระยาเลอไทยโดยวิธีปราบดาภิเษก ทำให้กล่าว
ได้ว่าเมื่อได้มีการเปลี่ยนรัชกาลโอกาสที่จะมีการแย่งชิงราชสมบัติก็มีสูง ทั้งนี้
อาจเป็นเพราะขั้นตอนภายในราชสำนักก็เป็นได้ พระยาเลอไทยเสด็จพร้อมด้วย
กองทัพออกจากเมืองศรีสขนาลัยเพื่อทวงสิทธิในการสืบราชสมบัติ ในที่สุดพระองค์
สามารถปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์สุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ เจริญพระนามว่า

พระยาศรีสุริยพงศ์รามมหารัชมหาราชธรรมาธิราช (ในศิลาจารึกหลักที่ ๔ ใช้พระนามว่า พระบาทสมเด็จพระอัฐศรีสุริยพงศ์รามมหารัชมหาราชธรรมาธิราช)

ความพยายามของพระองค์ภายหลังจากที่ครองราชย์สมบัติคือการพยายามรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้มีเสถียรภาพ มีความมั่นคงทางการเมืองเช่นเดียวกับรัชกาลก่อนๆ โดยเฉพาะในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ขณะเดียวกันการที่เกิดอาณาจักรขนาดใหญ่โดยรอบอาณาจักรสุโขทัย ได้แก่ อาณาจักรล้านนา อาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรอยุธยา และอาณาจักรหงสาวดี ทำให้สุโขทัยเปรียบเสมือนเป็นรัฐกันกระแทก การดำเนินนโยบายใดๆ ที่จะหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกันเป็นไปได้โดยยาก พระยาสิทธิไทยได้พยายามดำรงสภาพของสุโขทัยให้มีความมั่นคง และได้รับความเชื่อถือโดยการทำให้เมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางการศึกษาทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะทำให้อาณาจักรคงดำรงอยู่

ตลอดรัชกาลพระยาสิทธิไทย การพยายามรักษาเสถียรภาพของอาณาจักรโดยวิธีการที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น พระองค์จะได้วางนโยบายไว้แล้วก่อนที่จะขึ้นครองราชย์สมบัติ เช่น ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง เตรภูมิภิกขาหรือไตรภูมิพระร่วง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๘ ในขณะที่ยังเป็นรัชทายาทครองเมืองศรีสัชนาลัย กับโปรดให้สร้างวัดป่ามะม่วงเป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนา และได้ทรงผนวชที่วัดแห่งนี้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔ ทรงสร้างพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศาสดา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๐๕ สร้างรอยพระพุทธรบาทที่ไปลอกแบบมาจากลังกามาประดิษฐานไว้หลายแห่งในเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย พิษณุโลก และกำแพงเพชร รวมทั้งทรงอนุญาตให้พระสุมนเถระ พระสังฆราชสุโขทัยไปปรับปรุงคณะสงฆ์ของอาณาจักรล้านนา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๓ พระยาก็องนา กษัตริย์ล้านนาทรงขอมาด้วย ทำให้อาณาจักรทั้งสองมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

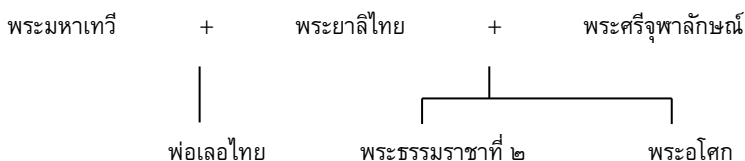
พระยาสิทธิไทยพยายามสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับอาณาจักรข้างเคียงเสมอมา แต่ไม่มีหลักฐานว่าเคยสร้างไมตรีที่ดีต่อกันกับอาณาจักรอยุธยา นอกจากการสงครามที่ทางฝ่ายอยุธยาในรัชกาลขุนหลวงพะงั่วมักจะยกทัพ

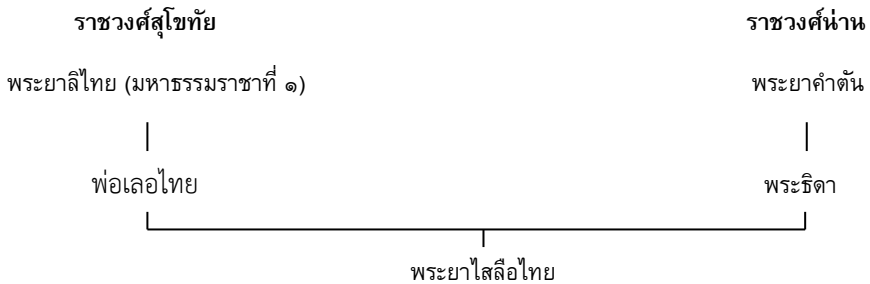
มาตีเมืองชายแดนของสุโขทัยอยู่เสมอ จนกระทั่งสามารถยึดเมืองบางเมืองไว้ได้ ทำให้ในปลายรัชกาลพระยาสิทธิไทยต้องย้ายเมืองหลวงของอาณาจักรไปอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ราวปลายปี พ.ศ. ๑๙๐๖ เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ที่พระองค์ทรงมีต่อเมืองแพร่ เห็นได้จากการที่พระองค์เสด็จไปเมืองแพร่ถึง ๗ เดือน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒

ความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับราชวงศ์เมืองน่านของพระเจ้าลิไทยพบได้จากคำสาบานในศิลาจารึก และการที่กองทัพเมืองน่านยกมาช่วยสุโขทัยสู้รบกับกองทัพอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๙ ทำให้อาจกล่าวได้ว่าน่าจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่มาจากการอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงของราชวงศ์เมืองน่าน

ข้อความจากศิลาจารึกหลายหลักพบว่า พระยาสิทธิไทยทรงมีโอรสหลายพระองค์ และประสูติต่างมารดากันด้วย พระโอรสที่พบพระนามในศิลาจารึก ได้แก่ พ่อเลอไทย พระธรรมราชา และพระอโศก องค์สุดท้ายต่อมาได้ทรงผนวช จากข้อความดังกล่าวอาจแสดงแผนผังโดยใช้พระนามจากศิลาจารึกได้ดังนี้

ในขณะที่พระยาสิทธิไทยครองราชย์อยู่นั้น พ่อเลอไทยโอรสองค์หนึ่งของพระองค์อาจได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงราชวงศ์น่านเป็นการสร้างเครือญาติทางการแต่งงานของสองราชวงศ์ให้แน่นแฟ้นขึ้น

พระยาไไทยคงสวรรคตปีใดปีหนึ่งระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑ - ๑๙๑๗ อันเป็นช่วงที่พระองค์ประทับอยู่เมืองพิษณุโลก กษัตริย์ขึ้นครองราชย์สืบต่อมาจากพระองค์ใช้เมืองพิษณุโลกเป็นที่ประทับและเป็นเมืองหลวงต่อมา

พระมหาธรรมราชาที่ ๒

แม้ว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๒ จะขึ้นครองราชย์เมื่ออาณาจักรสุโขทัยมีเสถียรภาพที่ดีขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งมีสัมพันธไมตรีอย่างใกล้ชิดกับอาณาจักรล้านนาก็ตาม แต่การที่ต้องอยู่ท่ามกลางอาณาจักรใหญ่ และโดยสภาพแล้วอยู่ในฐานะรัฐกันชน ทำให้การดำเนินนโยบายของอาณาจักรเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น

ไม่มีหลักฐานใดๆ ในช่วงผลัดเปลี่ยนรัชกาลว่าเกิดการแย่งราชสมบัติหรือการจลาจลอย่างที่เคยเป็นหรือไม่ รวมทั้งบทบาทที่สำคัญของพระมหาธรรมราชาก่อนการครองราชย์ หรือหลังจากการครองราชย์แล้ว จึงเป็นรัชกาลที่มีหลักฐานน้อยที่สุดช่วงหนึ่ง

การที่สุโขทัยมีความใกล้ชิดกับอาณาจักรล้านนาและเมืองน่านมาก เป็นเหตุให้ทางอาณาจักรอยุธยาเกรงว่าสุโขทัยอาจถูกอาณาจักรล้านนาผนวกเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกัน ซึ่งจะทำให้อยุธยาตกอยู่ในภาวะที่เป็นอันตราย เพราะหากอาณาจักรล้านนาประสงค์จะขยายอาณาเขตมาทางใต้ก็ยังสามารถทำได้ง่าย มีทางเดินทัพหลายทางทั้งทางบกและทางน้ำ เมืองที่อยู่ต่อลงมาก็คือ

เมืองพิษณุโลกก็เป็นเมืองที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะต้านทานกองทัพที่มีกำลังพลมากได้ ยุทธยาจึงต้องหาทางสกัดกั้นอิทธิพลของอาณาจักรล้านนาเสียก่อน แต่การที่จะส่งกองทัพไปปรุกรานโดยตรงไม่น่าจะทำได้ เพราะอาจเป็นเหตุให้อาณาจักรล้านนาส่งกองทัพมาช่วยเหลือ เนื่องจากเป็นมิตรที่ดีต่อกันได้

ดังนั้นขุนหลวงพระจ้าวกษัตริย์อยุธยาในขณะนั้นจึงใช้วิธีรุกรานหัวเมืองชายแดนของสุโขทัย เพื่อหยั่งกำลังของสุโขทัยและดูท่าทีของล้านนา บางครั้งถึงกับเข้าโจมตีเมืองสำคัญของสุโขทัยด้วย พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า

- พ.ศ. ๑๙๑๔ สมเด็จพระบรมราชา (ขุนหลวงพระจ้าว) มีชัยชนะต่อเมืองเหนือทั้งปวง

- พ.ศ. ๑๙๑๕ กองทัพอยุธยายกไปตีเมืองนครพิงค์คา และเมืองแสลงเขาได้เมือง

- พ.ศ. ๑๙๑๖ กองทัพอยุธยายกทัพไปตีเมืองชากังราว พระยาไสแก้วกับพระยาค่าแห่งสู้รบป้องกันเมือง พระยาไสแก้วเสียชีวิตในที่รบ

- พ.ศ. ๑๙๑๙ กองทัพอยุธยายกทัพไปตีเมืองชากังราว ทัพพระยาผากองเจ้าเมืองน่านยกมาช่วย แต่ไม่สามารถต้านทานกองทัพอยุธยาได้ พระยาผากองต้องถอยทัพกลับไป กองทัพอยุธยาจับทหารชาวน่านได้จำนวนมาก

เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ยอมแพ้ต่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชแห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว สุโขทัยถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน และหมดความสำคัญลงทันที พระมหาธรรมราชาที่ ๒ สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๑๙๔๓ โดยมีพระยาไสลือไทยผู้เป็นหลานอาขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา

พระยาไสลือไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๓)

พระยาไสลือไทย หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ครองราชย์สืบต่อมาจากมีพระประสงค์ที่จะสร้างความรุ่งเรืองให้กับอาณาจักรสุโขทัยอีกครั้ง สิ่งที่ไม่อาจทราบได้เนื่องจากขาดหลักฐานอันสมบูรณ์ในการแปลความคือ ในช่วงการ

ครองราชย์ของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ สุโขทัยกลับมาเป็นอิสระอีกหรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจากตำนานพื้นเมืองของเชียงใหม่ได้กล่าวว่า ปี พ.ศ. ๑๙๓๓ กษัตริย์สุโขทัยขอมาเป็นไมตรีกับเชียงใหม่ ขอกองทัพเชียงใหม่ไปป้องกันเมือง อ้างว่าผัดใจกับกษัตริย์อยุธยา แต่เมื่อกองทัพเชียงใหม่ยกไปช่วยทางสุโขทัย กลับเปลี่ยนใจนำกำลังเข้าโจมตีกองทัพเชียงใหม่จนพ่ายแพ้ ถ้าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจริงก็เสมือนว่าสุโขทัยร่วมมือกับอยุธยาหลอกลวงกองทัพเมืองเชียงใหม่มาทำลาย การที่เชียงใหม่ยอมช่วยเหลือก็คงเป็นเพราะมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อสุโขทัยนั่นเอง

พระยาไสลือไทยยกกองทัพไปตีเมืองในอาณาจักรล้านนา เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๕๔ โดยท้าวเย็กุมกาม เจ้าเมืองเชียงรายได้ซึ่งผัดหวังในการสืบราชสมบัติอาณาจักรล้านนา หนีมาพึ่งอาณาจักรสุโขทัยแล้วนำกองทัพสุโขทัยไปตีเมืองพะเยา แต่ไม่สำเร็จ กองทัพยกต่อไปเมืองเชียงราย เมืองฝาง ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสู้รบกับสองเมือง อาจไม่มีการสู้รบกันเลยก็ได้ ทั้งนี้เพราะท้าวเย็กุมกามเคยเป็นเจ้าเมืองเชียงรายมาก่อน จากนั้นจึงยกทัพเข้าล้อมเมืองเชียงใหม่ แต่ไม่อาจตีเมืองได้ต้องถอยทัพ พร้อมกับนำครอบครัวชาวเชียงรายไปไว้ที่สุโขทัยด้วย

ทางอาณาจักรอยุธยา เมื่อสมเด็จพระอินทราชาจากสุพรรณบุรีเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ทรงยกกองทัพมาปราบสุโขทัย จนกระทั่งพระยาไสลือไทยต้องย้ายที่ประทับไปอยู่เมืองพิษณุโลก จนสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๑๙๖๒

พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (พระสุริยวงศ์บรมपालมหาธรรมราชาธิราช)

พระยาไสลือไทยสิ้นพระชนม์ก่อให้เกิดจลาจลแย่งราชสมบัติระหว่างโอรสทั้ง ๒ พระองค์ คือ พระยาบาลและพระยาราม สาเหตุนี้ทำให้สมเด็จพระอินทราชาต้องทรงยกกองทัพขึ้นมาจัดการการปกครองจนเรียบร้อย โดยแบ่งอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเหลือพื้นที่น้อยอยู่แล้ว เป็น ๔ ส่วนคือ

พระยาบาล เป็นพระมหากษัตริย์ราชาที่ ๔ เฉลิมพระนามเป็น
พระสุริยวงศ์บรมपालมหารัชมหาราชธิราช ครองเมืองพิษณุโลก

พระยาราม ครองเมืองสุโขทัย

พระยาเชลียง ครองเมืองเชลียง (หรือศรีสัชนาลัย)

แสนสอยดาว ครองเมืองกำแพงเพชร

อาณาจักรสุโขทัยหมดความสำคัญและหมดอำนาจลงในรัชกาลนี้
แม้ว่าทางอยุธยาจะมีการเปลี่ยนแปลงรัชกาลจากสมเด็จพระอินทราชามาเป็น
สมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๖๗ ก็ไม่ทำให้
สถานภาพของสุโขทัยดีขึ้น จนกระทั่งพระมหากษัตริย์ราชาที่ ๔ สิ้นพระชนม์
เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๘๑

นักประวัติศาสตร์ที่สนใจเรื่องของสุโขทัยบางท่านเห็นว่า ปี พ.ศ.
๑๙๘๑ อันเป็นปีที่พระมหากษัตริย์ราชาที่ ๔ สิ้นพระชนม์น่าจะเป็นการสิ้นสุด
ประวัติศาสตร์สุโขทัย บางท่านเห็นว่ายังไม่ควรคิดเช่นนั้นเพราะยังมีเจ้านาย
ทางสุโขทัยครองอำนาจอยู่

ผู้ที่ครองเมืองพิษณุโลกต่อมาคือ พระยาอุทิศฐิธร โอธของ
พระมหากษัตริย์ราชาที่ ๔ เจ้านายพระองค์นี้ทรงเป็นลูกพี่ลูกน้องกับสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชย์ที่อยุธยา
ในปี พ.ศ. ๑๙๘๑ พระยาอุทิศฐิธรคงหวังว่าทางอยุธยาจะคืนความเป็น
อาณาจักรสุโขทัยให้ โดยไม่แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนเช่นที่เป็นอยู่ แต่การณ์ไม่
เป็นเช่นนั้น พระยาอุทิศฐิธรจึงพาไพร่พลไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราช
กษัตริย์เชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๘๔ เป็นผลให้เกิดสงครามยืดเยื้อระหว่าง
ล้านนากับอยุธยา

หลังจากที่พระยาอุทิศฐิธรไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราชแล้ว
พระราชชนนีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครองเมืองพิษณุโลกต่อมาจน
สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเสด็จขึ้นไป
ประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก และถือเป็นปีสิ้นสุดอาณาจักรสุโขทัยด้วย

ศิลปะสมัยสุโขทัย

ศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย เป็นผลมาจากการนับถือพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติ ดังนั้นเรื่องราวของศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ อิทธิพลของศิลปกรรมจากประเทศที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองในช่วงนั้น ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการสร้างศิลปกรรมของอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เป็นเพราะการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้ การติดต่อการค้าระหว่างกันทำให้มีการถ่ายทอดผลงานกันขึ้น ได้แก่ ศิลปกรรมจากลังกา เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ผู้ผลิตงานทางด้านศิลปกรรมในสมัยสุโขทัยก็ได้นำเอาแนวความคิดและรูปแบบมาปรับปรุงให้กลมกลืนกับความนิยมของชนในชาติได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ ๑ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย
และเมืองพระพายหลวง (ด้านทิศเหนือ)

ภาพที่ ๒ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองพระพายหลวง
แลเห็นเทือกเขาหลวงเบื้องทิศตะวันตก

ประติมากรรม ประติมากรรมที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างพระพุทธรูป พระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะนั้นเป็นพระพุทธรูปที่มีความสวยงามมาก พระเนตรมีแวแห่งความเมตตา วงพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระโอษฐ์อยู่ในลักษณะอมยิ้ม ลำพระองค์กลมกลิ้ง ไม่มีการเน้นลักษณะทางสรีระเหมือนกับมนุษย์ แต่เป็นการแสดงลักษณะความงามของมนุษย์ในแง่ศิลปะ พระพุทธรูปที่นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปในอิริยาบถนั่ง นอน ยืน เดิน เท่านั้น พระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะที่สำคัญ ได้แก่

พระศากยมุนี เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย ที่เป็นรูปหล่อใหญ่ที่สุด หน้าตักกว่า ๖.๕๐ เมตร สร้างในรัชกาลพระเจ้าลิไท เดิมประดิษฐานเป็นพระประธานในวิหารหลวง วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า ปัจจุบันประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๓ พระศรีศากยมุนี พระประธานในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม

พระพุทธรชินราช เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕.๖๐ เมตร สร้างในรัชกาลพระเจ้าลิไท ประดิษฐานในพระวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ ๔ พระพุทธรชินราช
ประดิษฐานในพระวิหารหลวงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก

พระพุทธชินสีห์ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย สร้างในรัชกาลพระเจ้าลิไท พร้อมกับพระพุทธชินราช เดิมประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

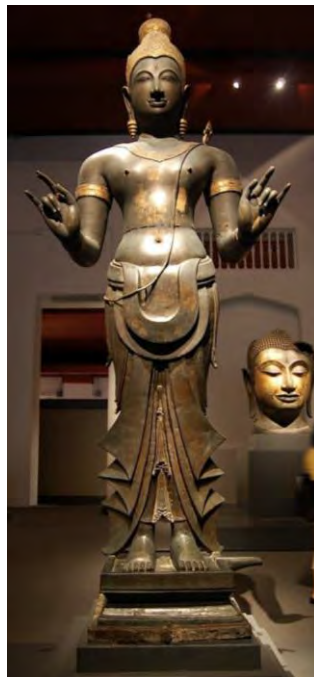

ภาพที่ ๕ พระพุทธชินสีห์ (เบื้องหน้า) ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

พระศาสดา เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย สร้างในรัชกาล
พระเจ้าลิไท พร้อมกับพระพุทธรชินราช เดิมประดิษฐานเป็นพระประธานใน
พระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ใน
พระวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พระพุทธรูปลีลา เป็นพระพุทธรูปแสดงการก้าวเดิน สูง ๑.๖๖ เมตร
ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระระเบียงพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร
กรุงเทพมหานคร

นอกจากการหล่อพระพุทธรูปแล้ว ยังมีการหล่อเทวรูปขึ้นเพื่อการ
ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ เทวรูปดังกล่าวได้แก่ พระอิศวร
พระนารายณ์ ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามามีบทบาทแก่
ชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัย

ภาพที่ ๖ เทวรูปพระอิศวร
สำริด ศิลปะสุโขทัย
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร

การปั้นพระพุทธรูปด้วยปูน เป็นงานซึ่งศิลปินในสมัยนั้นทำขึ้นได้
อย่างสวยงามและมีชีวิตจิตใจเช่นกัน ที่สำคัญได้แก่ ภาพพระพุทธรูปประวัติปาง
เสด็จลงจากดาวดึงส์ที่ผนังด้านนอกของมณฑป วัดตระพังทองกลาง เมือง
สุโขทัยเก่า

- พระพุทธรูปลีลาปูนปั้น ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ ๗ พระพุทธรูปในอิริยาบถลีลา
ปูนปั้น ศิลปะสุโขทัย
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง
อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

- พระอจนะ ในมณฑปวัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเก่า ซึ่งมีขนาดใหญ่
มาก
- พระพุทธรูปยืน ที่วัดสะพานหิน เมืองสุโขทัยเก่า ซึ่งมีขนาดสูงมาก
งานสลักที่สำคัญได้แก่
- ภาพสลักลายเส้นบนหิน เป็นเรื่องชาดก บนเพดานอุโมงค์วิหาร
พระอจนะ วัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเก่า

ภาพที่ ๘ ภาพสลักลายเส้นเรื่องชาดกบนแผ่นหินจากวัดศรีชุม เมืองเก่าสุโขทัย
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

- ภาพสลักลายเส้นบนแผ่นรอยพระพุทธรูปสำริด สลักเป็นรูป
พระอดีตพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ และเทวดา
- พระแท่นมนังคศิลาบาตร

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมที่ยังคงเหลืออยู่ในสมัยสุโขทัยคงได้แก่ ซากอาคาร และเจดีย์ต่างๆ ซึ่งสร้างด้วยอิฐ หิน หรือศิลาแลง ซึ่งเป็นวัสดุที่คงทน ส่วนที่สร้างขึ้นด้วยไม้นั้นหักพังไปหมดสิ้น สำหรับอาคารที่อยู่อาศัยโดยทั่วไปคงจะสร้างด้วยไม้ จึงไม่มีซากเหลืออยู่

ภาพที่ ๙ กลุ่มเจดีย์ประธานในวัดมหาธาตุ สุโขทัย

สถาปัตยกรรมที่เป็นรูปอาคารใช้งานทางศาสนา เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร สร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังก่ออิฐโบกปูน มีแต่ประตูส่วนหน้าต่างใช้วิธีเจาะช่องเล็กๆ แนวตั้งหลายๆ ช่องให้แสงผ่านเข้า หลังคาทำเป็นจั่วสูงลดหลั่นลงมา เช่น วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย เครื่องประดับอาคารบางส่วน เช่น ซ่อฟ้า บางครั้งเป็นเครื่องเคลือบสังคโลก ส่วนอาคารอีกประเภท

หนึ่งคือ อาคารที่เรียกว่ามณฑปสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป จะสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สถาปัตยกรรมรูปอาคารมีขนาดแตกต่างกัน ตามลักษณะการใช้งานและความสำคัญของแต่ละแห่ง ส่วนสิ่งก่อสร้างที่เป็นเจดีย์มีแบบสำคัญ ๒ แบบ ได้แก่

เจดีย์ทรงกลม หรือเจดีย์ทรงระฆัง บางที่เรียกเจดีย์ทรงลังกา ที่สำคัญได้แก่ เจดีย์ที่วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เจดีย์วัดสระศรี เมืองสุโขทัยเก่า เป็นต้น

ภาพที่ ๑๐ เจดีย์ประธานทรงระฆังมีช้างล้อม วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย

เจดีย์ทรงดอกบัว หรือบางที่เรียกว่า พุ่มข้าวบิณฑ์ ทำเป็นรูปคล้ายกับก้านบัวชูขึ้นปลายของก้านเป็นรูปดอกบัวตูม ที่สำคัญได้แก่ พระเจดีย์ประธานที่วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า พระเจดีย์วัดมหาธาตุที่เรียกว่า เจดีย์ยุทธหัตถี เมืองตากเก่า เป็นต้น

ภาพที่ ๑๑ เจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย

จิตรกรรม จิตรกรรมสมัยสุโขทัยเหลืออยู่ไม่มากนักและอยู่ในสภาพที่ชำรุดมาก อย่างไรก็ตามเห็นได้ว่าอิทธิพลของประติมากรรมให้ผลต่อการสร้างภาพจิตรกรรมของสุโขทัยเป็นอย่างมาก ระบบการใช้สีวาดภาพเป็นระบบการใช้สีที่เรียกว่า สีเอกรงค์ ภาพจิตรกรรมที่ยังเหลืออยู่ คือ ภาพวาดในคูหาพระเจดีย์รายที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นภาพวาดในแนวนาน รูปพระพุทธรูปประทับนั่ง มีเทวดา ฤๅษีและกษัตริย์มานั่งฟังธรรม โดยวาดขนานกันเป็นชั้นๆ มีเส้นคั่นให้เห็นว่าแยกจากกัน

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร

๒๕๐๐ ประชุมศิลปากรภาคที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓, พระนคร :
พระจันทร์.

๒๕๐๗ คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ.
๒๕๐๓. พระนคร : ศิวพร.

๒๕๑๒ รายงานสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน
เมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๑๒. พระนคร :
คุรุสภา.

ขจร สุขพานิช

๒๕๓๐ ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัย. กรุงเทพฯ :
คุรุสภา.

จังหวัดเชียงใหม่

๒๕๒๗ ล้านนาไทย. เชียงใหม่ : ทัพย์เนตรการพิมพ์.

ประชากรจักรจักร, พระยา (แช่ม บุนนาค)

๒๕๐๔ พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร :
ศิลปาบรรณาคาร.

ประเสริฐ ณ นคร

๒๕๓๙ งานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปรีดา ศรีชลาลัย

๒๕๐๗ เรื่องของศรีชลาลัย ภาคที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร
: เฟื่องนคร.

พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ

๒๕๑๓ ตำนานมูลศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : นครพิงค์
การพิมพ์.

ไม่ทราบผู้แต่ง

๒๕๑๔   ลิลิตยวนพ่าย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : บรรณาคาร.

ศรีศักร วัลลิโภดม

๒๕๓๒   เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. กรุงเทพฯ : สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมหมาย เปรมจิตต์ (ปริวรรต)

๒๕๔๐   ตำนานสิบห้าราชวงศ์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สินชัย กระบวนแสง

๒๕๒๐   ประวัติศาสตร์สุโขทัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ :
พินนาศ.

Chand Chirayu Rajani, H.H. Prince

1976   **Guide Through the Inscriptions of Sukhothai.**
Hawaii : University of Hawaii.

Coédes, G.

1909   "Document sur l'histoire politique et religieuse du
Lao Occidental." **Bulletin de l'Ecole Française**
d'Extrême Orient. 25/1.

Griswold, A.B., and Prasert na Nagara

1990   **Epigraphic and Historical Studies.** Bangkok :
Historical Society of Thailand.

Natton, Camille

1932   **Annales du Siam.** 3ème partie. Paris : Librairie
Orientalis de Paul Genthner.

สนับสนุนโดย
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และ
องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
(องค์การมหาชน)
พื้นที่พิเศษเมืองโบราณอู่ทอง

